

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

YENİLEŞME DÖNEMİ OSMANLI
ORDUSUNDA TALİMNAMELER
(1826 – 1914)

NECDET ÖZ
2502120524

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. GÜLTEKİN YILDIZ

İSTANBUL – 2021

ÖZ

YENİLEŞME DÖNEMİ OSMANLI ORDUSUNDA TALİMNAMELER (1826 – 1914)

NECDET ÖZ

Bu çalışma, 1826'dan 1914 yılına kadar olan zaman içerisindeki Osmanlı ordusu talimnameler hakkındadır. Talimnameler modern orduların en önemli askerî metinlerinden birisidir.

Bu çalışmada ilk olarak talimnamelerin neden ve nasıl ortaya çıktıkları, hangi türde eserler olduklarına sorusuna cevap aranmıştır. Bu ortaya konduktan sonra tezin diğer soruları Osmanlı ordusundaki tüm talimnameler üzerine olmuştur. Bu bağlamda talimnameler yayımlanma dönemlerine göre dört ayrı bölümde incelenmiştir. Son bölümde ise talimnamelerin tatbikinin nasıl olduğu incelenmiştir. Ayrıca bölümler içerisinde talimnamelerle ilgili olarak dönemlere özgü başka sorulara ve cevaplara da yer verilmiştir.

Osmanlı ordusu söz konusu olduğunda talimnamelerin Batı ordularından tercüme yolu ile edinilen eserler olduğu gözükmektedir. 1826'dan yaklaşık olarak 1880'li yılların başına kadar Fransız, o tarihten Birinci Dünya Savaşı'na kadar ise Alman talimnamelerinin tercih edildiği ve ordunun da aynı şekilde bu iki ordu örneğinde yapılandığı gözükmektedir. Bununla birlikte tüm 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başında Osmanlı ordusunun kendi tecrübesine dayanmayan talimnameleri kullanması çeşitli problemlere yol açmıştır. Bu bağlamda Osmanlı ordusunun kendine özgü bir talimnameyi neden geliştiremediği sorusuna da bu tez çalışmasında cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: talimname, talim, osmanlı ordusu, askerî eğitim, askerî bilgi, askerî kitaplar, askerî taktik

ABSTRACT

OTTOMAN FIELD MANUALS IN THE AGE OF MILITARY MODERNIZATION (1826 – 1914)

NECDET ÖZ

This study is about Ottoman Army field manuals during the period from 1826 to 1914. Field manuals are one of the most important military texts of modern armies.

This study seeks answer to the questions of how and why such field manuals were created in the first place and what type of work they are. After putting this forward, the study examines all the field manuals belonging to the Ottoman army. Within this context, the field manuals were examined under four different chapters based on their publication periods. The last chapter focuses on implementation of field manuals. In addition, other questions and answers regarding field manuals and specific to certain periods are also given within the chapters.

When it comes to the Ottoman army, it is seen that the field manuals were mostly the translations of Western armies' manuals. French manuals were preferred from 1826 to approximately the beginnings of 1880s and later German manuals were preferred till the World War I and again the army was structured like these two armies. However, using the field manuals not originated from its own experiences by Ottoman army throughout the 19. century and at the beginning of the 20. century caused various problems. At this point, the study tries to find an answer to the question of why the Ottoman army did not develop its own field manual.

Key Words: field manual, military drill, ottoman army, military education, military knowledge, military books, military tactics.

ÖNSÖZ

Bu doktora tezini ele almaya iten neden matbaa tarihi üzerine olan yüksek lisans çalışmamdı. Danışmanım Prof. Dr. Gültekin Yıldız matbu kitaplar üzerine olan ilgimi askerî talimnamelere yönlendirdi.

Talimnameler araştırması ile cevabını arayacağımız en önemli soru, Osmanlı askerîyesinin kendine ait bir talimname üretilip üretilmediğini ortaya koymaktı? Yine vardığımız sonuca bağlı olarak, neden kendisine özgü bir talimname üretilmediği ve kendi ordu teşkilatına transfer ettiği Fransız ve Alman askerî talimnamelerini nasıl tatbik ettiği, diğer sorularımız olmuştur.

Tezin hazırlanmasında özellikle iki kurumdan büyük destek gördüm. Doktoramın ilk zamanlarında Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'ndan burs desteği aldım. Hemen ardından Türk Tarih Kurumu da bu çalışmaya dört sene boyunca sağladığı burs ile destek oldu. Her iki kuruma da teşekkür borç bilirim. Bununla birlikte araştırmayı büyük ölçüde sürdürdüğüm İslam Araştırmaları Merkezi'ne de sunduğu hizmet dolayısıyla teşekkür ederim.

Tezin hazırlanmasında birçok kişinin desteğini gördüm. Her şeyden önce doktora tezimin askerî tarih üzerinde olmasını sağlayan ve bu alandaki derin bilgi birikimini bizlere cömertçe sunan danışmanım Prof. Dr. Gültekin Yıldız'a teşekkür ederim. Kendisi, beni hem askerî tarih alanında çalışmaya teşvik etti; hem de alandaki zorlukları aşmak için her daim yol gösterdi. Birçok defa önümü göremeyip yol alamaz hâle geldiğimde doğru yolu göstermeseydi bu tez çalışması gerçekleşmezdi. Ayrıca bilgisinden ve çalışmasından istifade ettiğim Doç. Dr. Mehmet Mert Sunar'a teşekkür ederim. Yaptığı eleştirel okuma ile sağladığı değerli katkıları için Prof. Dr. Fatih Yeşil'e teşekkür ederim. Tez izleme komisyonunda yer alan Prof. Dr. Mahir Aydın ve Prof. Dr. Ali Şükrü Çoruk'a da teşekkür ederim.

Bu çalışmanın tamamlanmasında bu uzun ve yorucu sürece eşlik eden ve destek veren birçok arkadaşım oldu. Dr. Mehmet Korkmaz çalışmayı baştan sona dikkatli bir şekilde okuyarak çok yardımcı oldu. Dr. Turgay Gökgöz, Turgut Akbaş,

Erdal Yılmaz, Doç. Dr. Burcu Kurt, Mustafa Tercan, Yusuf Ziya Altıntaş, Dr. Onur Çapar ve Mert Erpençe de çeşitli vesilelerle yardımcı oldular, onlara da teşekkürü borç bilirim. Tez çalışmamın son yıllarında hayatımı paylaşmaya başladığım ve çalışmanın yazım kurallarına uygun hale getirilmesinde katkıda bulunan değerli eşim Pınar Öz'e verdiği destek için teşekkür ederim. Tüm eğitim ve öğretim hayatım boyunca anne ve babamın hem maddi hem de manevi destekleri olmasaydı akademik çalışmalar yapmam imkânsız olurdu, en büyük teşekkürümü onlara sunuyorum.

Necdet Öz
İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLO LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.. ..	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TALİMNAME NEDİR?

1.1 Talimname Nedir?.....	15
1.2. Yazılı ve Matbu Kültür Ürünü Olarak Talimnameler	24
1.3. Askerî Metin Olarak Talimnameler	28
1.4. Transfer Edilen Metin Olarak Talimnameler.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

ASAKİR-İ MANSURE’NİN KURULUŞ DÖNEMİNDE OSMANLI TALİMNAMELERİ VE FRANSIZ ETKİSİ (1826 – 1843)

2.1. Talimnamelerin Osmanlı Devleti’ne Girişi	43
---	----

2.2. Asakir-i Mansure'nin Piyade Talimnameleri	49
2.2.1. Talimnameli Bir Ordu: Asakir-i Mansure.....	49
2.2.2. 1830 Piyade Talimnamesi	52
2.2.3. 1791 Fransız Piyade Talimnamesi'nden 1831 Fransız Piyade Talimnamesi'ne.....	68
2.2.4. Asakir-i Mansure'nin Avcı Talimnameleri	70
2.2.5. Asakir-i Mansure'nin Diğer Talimnameleri ve Askerî Eserleri.....	73
2.3. Asakir-i Mansure'nin Topçu Talimnameleri	81
2.3.1. Topçuluk ve Yazılı Kültür	81
2.3.2. Topçu Talimnameleri.....	83
2.4. Yeni Bir Düzen Neden Zordu?	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI TALİMNAMELERİ (1843 – 1881)

3.1. 1843 – 1881 Yılları Arasında Piyade Talimnameleri	92
3.1.1. Kırım Savaşı: Dağınık Nizam İçin İlk İşaret.....	92
3.1.2. 1863 ile 1870 Yılları Arasında Yeni Piyade Talimnamesinin Yayınlanması.....	95
3.1.3. Doktrin ve Teknolojik Uyumsuzluğunun İki Büyük Örneği: 1861 – 65 Amerikan İç Savaşı ile 1866 Prusya – Avusturya Savaşı	102
3.1.4. 1881 Piyade Talimnamesi.....	105
3.2. 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Topçu Talimnameleri	112
3.2.1. 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Topçuluktaki Dönüşüm.....	112
3.2.2. 19. Yüzyılın İkinci Yarısından İtibaren Topçu Talimnameleri.....	115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE OSMANLI TALİMNAMELERİ VE ALMAN ETKİSİ (1881 – 1909)

4.1. Alman Piyade Talimnamelerine Geçiş Süreci	120
4.2. 1895 Piyade Talimnamesi	122
4.3. 1895 Piyade Talimnamesi İçin Yapılan Düzenlemeler	127
4.4. II. Abdülhamid Döneminde Talimnamelerin Tatbikine Etki Eden Unsurlar ...	132
4.4.1. Alman Askerî Heyeti	133
4.4.2. II. Abdülhamid Döneminde Talim	136
4.4.3. Talimnamenin Öğretilmesi: Mekteb-i Harbiye	140
4.4.4. Teknik Engeller	142
4.5. Yanaşık Nizamdan Dağınık Nizama	145
4.6. 1880 – 1893 Yılları Arasında Topçu Talimnameleri	148
4.6.1. Köklü Bir Değişim: 1893 Sahra Topçu Talimnamesi	155

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA DOĞRU OSMANLI TALİMNAMELERİ

5.1. 1909 Piyade Talimnamesi	160
5.2. Osmanlı Ordusunda Yapısal İki Sorun.....	163
5.2.1. Osmanlı Ordusunda Okuma – Yazma	164
5.2.2. Alaylı – Mektepli Mücadelesi	167

5.3. 1912 Piyade Talimnamesi	169
5.4. 1912 Piyade Talimnamesi'nin Bazı Maddelerinin Tadili	185
5.5. Dağınık Nizamın Keskinleşmesi: Birinci Dünya Savaşı'na Doğru Talimnameler ve Dönüşüm.....	186
5.6. 19. Yüzyılın Son Çeyreği ile Birinci Dünya Savaşı'nın Yardımcı Piyade Talimnameleri.....	187
5.7. Özgün Bir Talimname: Eşkîya Takibi ve Çete Muharebeleri Talimnamesi	191
5.8. Birinci Dünya Savaşı'na Doğru Topçu Talimnameleri.....	192
5.9. Birinci Dünya Savaşı'na Doğru Süvari Talimnameleri	199

ALTINCI BÖLÜM

PIYADE VE TOPÇU TALİMNAMELERİNİN TATBİKİ: BALKAN HARBİ VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

6.1. Neden Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı?	203
6.2. II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusu	204
6.3. Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı'nda Talimnameler	208
6.4. Balkan Harbi'nden Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Ne Değişti?	223
6.5. Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Ordusu	226
SONUÇ	228
KAYNAKÇA	236
EKLER	279
ÖZ GEÇMİŞ	326

TABLO LİSTESİ

Tablo 5.1: 8 Mart 1884 Tarihli Subay ve Üstsubayların Okuma – Yazma Oranını Gösteren Rapor	165
---	-----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Kol Düzeni.....	60
Şekil 2.2: Saff-1 Harb Düzeni.....	61

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
BayHStA	: Bayerisches Hauptstaatsarchiv
BOA	: TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivleri
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
dn.	: Dipnot
D.V.E.	: Druck – Vorschriften – Etat
ed.	: Editör
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
İÜ NEK	: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
md.	: Madde
nr.	: Numara
R.	: Rumi
S.	: Sayı
SK	: Süleymaniye Kütüphanesi
SÖ	: Seyfettin Özege
s.	: Sayfa
T. C.	: Türkiye Cumhuriyeti
t.y.	: tarih yok
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi

v.dğr. : Ve diğeri
vol. : Volume
yay. haz. : Yayına hazırlayan
yay. : Yayınlayan
y.y. : yayın yeri yok

GİRİŞ

Bu tez çalışması, 1826 ile 1914 yılları arasındaki Osmanlı talimnameleri üzerinedir. Talimnameleri, askerî meselelerin nasıl icra edileceğini kesinleştiren kural ve kaideleri içeren yönergeler olarak tanımlamak mümkündür. Talimnameler ordunun taktik, teşkilat, temel eğitim kaideleri ve askerî gereçlerin kullanımına dair bilgileri içerirler.

Talimnamelerin ortaya çıkışı ateşli silahların belli bir taktik çerçeveye içerisinde kullanılması ile ilgilidir. Bilindiği üzere ateşli silahlar 14. yüzyılın ilk yirmi yılında Avrupa’da meydan muharebelerinde kullanılmaya başlanmıştı. 1380’lerde Osmanlılar da ateşli silahlarla tanışmıştı.¹ 15. yüzyılın ortalarından itibaren ise tüfekler Osmanlı ordusunda yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştı.² Ancak çok uzun süre ateşli silahların teknolojik olarak belli bir seviyede kalmaları bunların faydalarını tartışılır hâle getirmişti. Tüfek ile yayın savaşlardaki etkinliği karşılaştırılıyordu. Mesela, Mısır’da bir okçu, altmış sekiz metreden hedefi vurmadan önce, ikinci ve üçüncü okunu da atmış bulunuyordu. Deneyimli bir okçu dakikada altı ile sekiz arasında hedefi bulan atış hızını yakalayabiliyordu. Buna karşılık 16. yüzyıl piyadeleri, fitilli bir tüfekle hedefin yarısını kaçırarak, birkaç dakikada bir atış yapabiliyordu.³ Görüldüğü üzere yay, tüfekten daha etkili bir silahtı. Ateşli silahların icadı ilk zamanlar savaşlarda devrim etkisi yaratmamıştı.

Buna rağmen ateşli silahların yay karşı başka türlü bir üstünlüğü vardı. Yay etkili bir silahtı ama çok fazla deneyim gerektirdiğinden, askere alma işi yayı kullanarak büyümüş olanlarla sınırlanıyordu. Buna karşılık ateşli silahlar, sıradan herkesin asker olmasına olanak sağlıyordu.⁴ Ateşli silahların bir başka üstünlüğü geliştirilebilir olmalarıyla ilgiliydi. Yay vb. silahların gelişimi büyük ölçüde durmuş

¹ Gabor Agoston, **Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi**, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 19.

² Gabor Agoston, **a.g.e.**, s. 41 – 42.

³ Kenneth Chase, **Ateşli Silahlar Tarihi**, çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 92 – 93.

⁴ Kenneth Chase, **a.g.e.**, s. 92 – 93.

olmasına rağmen ateşli silahların gelişmeye açık oldukları kullanılmaya başlandıkları dönemden itibaren belliydi.⁵

Bununla birlikte ateşli silahlarda devrim etkisini yaratacak etken, 1600'lü yılların başında Hollanda'da yaylım ateşi tekniğinin geliştirilmesi ile meydana gelmişti. Literatürde askerî devrim olarak adlandırılan, ancak yapılan son araştırmalarda sadece Hollanda'ya özgün olup olmadığı tartışılan bu gelişme talimnamelerin hayat bulmasını sağlamıştı.

Talimnamelerin ortaya çıkması işte bu ateşli silahların taktik kullanımındaki ilerleme ile meydana gelecekti. Peki bu nasıl açıklanabilir? Yaylım ateşi tekniği ile askerler sıra ve dizi hâlinde, sıra sıra ateş açacaklardı. İlk sıradaki asker ateş açarken en arka sıradan itibaren askerler ateşe hazırlanacaktı. Böylece tüfeklerin ateş etme sıklığındaki düşük oranın önüne geçilebilecekti. Daimi bir ateş gücü sağlanacaktı. Ayrıca ateş etme süreci ne kadar hızlı olursa o kadar etkili olurdu.

Bununla birlikte, ordu için sadece ateş açma hızı ve düzeni yeterli olamazdı. Tüfeklerin etkin kullanımıyla birlikte orduların mevcudu çok fazla artmıştı. Askerî birliklerin en etkin bir şekilde araziye yayılarak ateş etme pozisyonuna da geçmeleri oldukça önemliydi.

Ayrıca, iki önemli hususa daha değinmeliyiz. Bunlardan birincisi, askerî birliklerin en temel faaliyeti olan yürüyüşdür. Uzun yollar kat eden askerî birlikler yürüyüş düzeni için araziye yayılarak ateş açma pozisyonu aldıkları saff-ı harb yerine çok daha dar dizilerle oluşturulan kol düzeninde hareket ediyorlardı. Ancak kol düzeninin muharebe sırasında neredeyse 20. yüzyıla kadar vazgeçilmez bir özelliği daha vardı. Ateşli silahların uzun yıllar tek başına zafer kazandıracak kadar güçlü olmaması, muharebelerde kol gücünün sağladığı kinetik enerjinin kullanılmasını zorunlu kılıyordu. İkinci husus askerî birliklerin bu iki düzen arasındaki geçişinin sağlanmasıydı. Askerî birliklerin, savaşın gerektirdiği gibi kimi zaman saff-ı harb düzeninde kimi zaman da kol düzeninde harp etmesi gerekiyordu. Dolayısıyla bu iki düzen arasındaki geçişliliğin askerî birliklerin nizamı bozulmadan gerçekleştirilmesi de en önemli harp faaliyetlerinden biriydi.

⁵ Mesut Uyar, **Dünya Askeri Tarihi**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2020, s. 127.

Eğer hepsini toparlamaya çalışırsak, temel eğitim kaideleri, askerî birliklerin ateş etme pozisyonuna geçmesi, en hızlı şekilde ateş etmesi, saff-ı harp ve kol düzeni arasında onlarca birbirinden farklı formasyonlara geçiş yapması ve ileride bahsedeceğimiz üzere savaşa dair kurallaştırılabilecek tüm ayrıntılar talimnamelerde yer almıştır.

Tüm bu unsurlar talimnamelerin, sözlü olarak akılda tutulamayacak ve soyut düşünce gücünün varlığını gerektirecek yazılı kültür ürünü olmasına neden olmuştu. Talim kaidelerini ilk defa kitaplaştıran Moritz, talimnamelerin sadece belli bir kısmını içeren, tüfeklerin ateşlemesinden önceki zaman dilimini toplam kırk iki harekete bölmüştü.⁶

Osmanlı’da süreç nasıl ilerlemişti? Nizam-ı Cedid ordusunun kurulması ve Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması sürecinde modern bir Osmanlı ordusunun anahtar kelimesi talimli orduydü. Talim süreci geleneksel asker tipinden farklı olarak bambaşka bir asker yaratılmasını istiyordu. Bu sadece askerin basit bir atış talimi yapması ile ilgili değildi. Talimli asker yaratma çabaları ile birlikte bu talim kaidelerinin yer aldığı talimname yayımlama çabalarının başlaması da mümkündür. Oldukça kısa süren Nizam-ı Cedid ordusu için de 1755 tarihli Fransız talimnamesinin kullanıldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte bundan önce Halil Hamid Paşa (1736 – 1785) sürat topçuları için talimname niteliğinde olan bir risale yazdırmıştı.⁷ Ancak Osmanlı ordusunun modern bir ordu olması, yeniçeriliğin 1826’da tamamen ortadan kaldırılması ile kurulan Asakir-i Mansure ile olmuştur. Asakir-i Mansure ile birlikte artık Osmanlı ordusu geri döndürülemeyecek bir şekilde talimli ve talimnameli bir ordu hâline gelmiştir.

Türk ordusu bu tarihten itibaren düzenli olarak talimname yayımlamıştır. Tezin konusu bu noktada başlamaktadır. Talimnamelerin bugüne kadar tüm modern Osmanlı askeriyesini içerir bir şekilde ele alınmamış olmaları bizler için ilk aşamada sorgulanır hâle gelmelerine sebep olmuşlardır.

⁶ Fatih Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750 – 1799)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 272 – 273.

⁷ Ömer Gezer, Fatih Yeşil, “Osmanlı İmparatorluğu’nda ‘Sürat Topçuluğu’ I (1773 – 1788): Top Döküm Teknolojisi, Bürokratik Yapı ve Konuşlanma”, **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul 2018, s. 162, dn. 92.

Tez çalışmasını ele almamızdaki en önemli amaç, Osmanlı ordusunun kendi özgün talimnamesini üretip üretmediğini tespit etmek ve Osmanlı askerlik literatürünün önemli bir kısmını oluşturan talimnamelerin tam olarak tanımlanması ve listelenmesidir. Bununla birlikte talimnameler üzerinden Osmanlı askeriyesinin modernleşmesi bir kez daha ele alınmış olacaktır.

Bu noktada bir ordunun kendine özgü bir talimname geliştirmesinin zorunlu olup olmadığı tartışılabilir. Ali İhsan Sabis⁸ bunu şu şekilde açıklamıştır.

“Ben, her milletin ayrı bir fenn-i harbi vardır, fikrinde değilim. Gaye-i fenn-i harp, kelimenin geniş nâmıyla, düşmânı en emîn vesâitle ve en az fedâkârlıkla mağlûb edip maksadımızı kabûle onu mecbûr etmekten ibâret olunca eşkâl-i esâsiye i’tibârîyle bütün dünya için bir türlü olur; ulûm ve fûnûnun [ilim ve fenlerin] milleti yoktur. Fakat askerlikte tabâbette [tıp biliminde] olduğu gibi, eşhâs [şahıslar] mühim rol oynadıklarından nasıl hastanın mizâc ve tabîatına ve doktorun tarz-ı tefekkürüne [düşünme tarzına] göre muhtelif usûl tedâvi ve ilâc varsa muzaffer olmak fennin de gerek sûret-i ta’lîm ve gerek sûret-i tatbîki muhtelif olabilir ve olmalıdır. Hiçbir zamân da bir şehirlinin yaptığını bir köylü aynı sühûlet [kolaylık] ve mahâretle yapamadığı gibi bir millet efrâdının [askerlerinin] yaptığını diğer millet efrâdı aynı sühûletle yapamaz.”⁹

⁸ Tez çalışmamızda, meydana getirdiği çalışmalardan sık sık faydalandığımız Ali İhsan Sabis, Birinci Dünya Savaşı’nın önemli komutanlarından birisidir. 1904’te Erkân-ı Harbiye’yi birincilikle bitiren Sabis, 1909 – 1911 yılları arasında eğitim amacıyla Almanya’da bulunmuştur. Ülkeye dönünce Harp Akademisi’nde öğretmen yardımcılığına getirilmiştir. Balkan Harbi’nde Çatalca muharebelerinde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nda ilk olarak Kafkas Cephesi’nde daha sonra ise Irak Cephesi’nde görev almıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra esir olarak tutulduğu Malta’dan kaçarak 25 Eylül 1921’de Milli Mücadele’ye katılmıştır. Ancak İsmet Paşa [İnönü] ile yaşadığı problemlerden dolayı Birinci Ordu kumandanlığından azledilmiş ve henüz kırk bir yaşında iken emekliye sevk edilmiştir. Daha sonra sivil hayata geçiş yapmış ancak 1950’de Demokrat Parti milletvekili olana kadar umduğunu bulamamıştır. Birinci Dünya Savaşı ile ilgili beş ciltlik *Harp Hatıralarım* isimli eseri önemli çalışmalarından biridir. 7 Aralık 1957’de İstanbul’da vefat etmiştir. (Zekeriya Türkmen, “Sabis, Ali İhsan”, **DİA**, İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 346 – 348). Ali İhsan Sabis, son dönem Osmanlı askerî ileri gelenleri arasında talimnameler üzerine en çok düşünen ve kalem oynatan isimlerden birisi olmuştur. Özellikle 1912 *Piyade Talimnamesi* üzerine yazdığı gazete makalesi oldukça önemlidir. Günümüz mevcut bilgi birikimi ile anlamakta zorluk çekilecek ince ayrıntıları dönemin iyi yetişmiş bir komutanı olarak ele alması bir talimnameden nasıl incelenmesi gerektiği üzerine bu tez çalışması için oldukça yönlendirici olmuştur. bkz. “**5. 3. 1912 Piyade Talimnamesi**”.

⁹ Ali İhsan [Sabis, Erkân-ı Harbiye Kolağası], “Yeni Piyade Ta’limnamemiz Zeyillerine Dair Mütalaat”, **Risale-i Mevkute-i Harbiyye**, Kitabhane-i Askeri – Tüccarzade İbrahim Hilmi, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, Dersaadet, Birinci Sene, nr. 1, Mayıs 1327 (14 Mayıs – 13 Haziran 1911), Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 164-K, s. 89.

Ali İhsan Sabis'e göre, her milletin medeniyet seviyesi, bilim ve irfan derecesi, fitri kabiliyeti, ülkesinin iklim ve tabiatı, o milletin harp kaidelerini talim ve tatbikine tesir eder.¹⁰ Ali İhsan Sabis'in dikkat çektiği bu duruma, talimnameler nedir sorusuna cevap aradığımız, çalışmamızın birinci bölümünde açıklamaya çalıştık. Kısaca, savaşın en önemli unsurunun insan olması, savaşın vazgeçilmez, her zaman ve her yerde geçerli olan harp kaidelerine dayanmasının önüne geçtiği sonucuna varılmıştır.

Bununla birlikte tezin ilerleyen aşamalarında göreceğimiz üzere, Osmanlı talimnameler büyük oranda çeviri yolu ile elde edilmiştir.¹¹ Dolayısıyla bu durum peşi sıra başka soruları gündeme taşımıştır. Osmanlı ordusu hangi paradigma ordusunun talimnamesini, neden tercih etmiştir? Bu talimnameler üzerinde herhangi bir uyarılma gerçekleştirmiş midir? Yine buna bağlı olarak bir diğer soru; Osmanlı ordusu sahip olduğu talimnamelere cevap verebilecek bir ordu teşkilatlanmasına sahip olabilmiş midir, olmuştur.

Bu tez çalışması için ortaya konulacak diğer önemli bir soru ise, konunun, genel olarak tarih bağlamında özel olarak ise askerî tarih alanında nasıl bir katkı sağlayacağıdır.

Gerek bu çalışma gerekse diğer tarih çalışmaları bağlamında her zaman için doğrudan bir fayda beklenmez. Tarih aynı talimnamelerde olduğu gibi insanların ömürlerine sığdıramayacakları kadar tecrübe edilmiş hadiseleri sunar. İnsanlardan beklenen daha çok bu tecrübe edilmiş hadiseler üzerinden eleştirel düşünme becerisi geliştirmesidir. Gerçeğe ulaşmak mümkün olmasa da gerçeğe yaklaşma çabası insanoğlunun geleceğini şekillendirmede etkili olacaktır. Bu tezin küçük de olsa böyle bir fayda sağlaması beklenmektedir.

Bir askerî tarih tezinin nasıl fayda sağlayacağı diğer bir sorudur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra teknolojik kabiliyetin artması neticesinde özellikle nükleer silahın icadı savaşı eskisinden çok daha fazla geleneksel harp yöntemlerinden uzaklaştırdı

¹⁰ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 88.

¹¹ Tespit edildiği kadarıyla Osmanlı askerî literatüründeki fenn-i harb kitaplarının da büyük bir kısmı Fransızcadan tercüme yolu ile oluşturulmuştur. Cemal Can Tarımcıoğlu, **Geç Osmanlı Harp Fennî ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi) Literatürü**, T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 77.

ve devletlerarası çatışma olmaktan çıkartıp gayrinizami hâle getirdi. Bununla birlikte savaş aletleri ile komuta ve kontrol sistemlerinin mekanizasyonu artıp ateş menzilleri ve hızları yükseldikçe, sadece 19. yüzyıl ve öncesi harp tarihi değil İkinci Dünya Savaşı bile ders alınamayacak kadar eski bir savaş olarak görülmüştür. Dolayısıyla, tarihten yardım alma noktasında eskisinden daha az bir eğilim ortaya çıkmıştı. Ancak, ABD’de özellikle Vietnam’daki mağlubiyetten sonraki yıllarda, profesyonel askerî eğitimdeki değişikliklere paralel olarak askerî tarihe duyulan ilgide bir artış görüldü. Vietnam’dan geri çekiliş, askerî çatışmanın sebepleri, icrası ve neticelerine dair tartışmalar yürütüldü ve pek çok üniversitenin tarih bölümünde askerî tarih öğretime yer verildi.¹²

Günümüze kadar devam eden askerî tarihe olan bakış açısı aşağı yukarı bu şekildedir. Bu tez çalışmasına gelirsek, tüm 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarındaki talimnamelerin günümüz askeri için sunacaklarının az olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, bir organizasyon yapısının tarihi süreçte kendi bünyesindeki askerî bilgi üretme, transfer etme ve tatbiki sürecini bilmesi, organizasyonun gelecekteki askerî bilgi üretme çabasına katkı yapacaktır. Kendi bünyesinde tecrübe ettiği hatalar veya doğrular konusunda farkındalık yaratarak, gelecekteki askerî bilgi üretimi, transferi ve tatbiki sürecinde en azından tarihten bir bakış açısı kazanma noktasında bu tezin katkı sağlamasını umuyoruz.

Günümüz askerî disiplininin kökenlerini anlamak için de tezin bir katkısı olacaktır. Zamanın ve bedenın çok sıkı bir disiplin altında yönetildiği ve kullanıldığı bir askerî disiplinin kökenleri 19. yüzyıl yanaşık nizam harbine dayanmaktadır. Günümüz askerî disiplininde ise törensel anlamı olan yanaşık nizam eğitimi, birlik ruhunu temsil etmekte ve emir komuta zincirinin yerleşmesini sağlamaktadır. 20. yüzyılın başından beri ortaya çıkan kendi kendine karar alma yeteneğine sahip savaşçı karakterinin ise günümüzde beklenen niteliklere daha uygun olacağı görülecektir.

¹² Gültekin Yıldız, “Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefi Bir Askerî Tarih’e Doğru: Türkiye’de Askerî Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine”, **Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar – Yeni Yaklaşımlar**, der. Cevat Şayın, Gültekin Yıldız, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 5 – 6.

Bir tarih çalışması olan bu tez, temelde askerî tarih alanına ait bir tezdır. 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve genel olarak askerler tarafından icra edilen askerî tarih disiplini İkinci Dünya Savaşı'nda sonra yerini sivilleşme sürecine bırakmıştır. Özellikle İngiltere'den başlamak üzere sonraları yeni askerî tarih ismi verilecek olan bu yeni araştırma alanını, eski harp tarihçiliğinin aksine, harbin sevk ve idaresi ile harekât analizi değil, askerlerin savaş tecrübeleri ve savaşın sosyal bağlamları oluşturmuştur. Bu yeni anlayışa göre, dar bir harp tarihi bakışının yeterli olamayacağı, şehir tarihi, teknoloji tarihi, iktisat tarihi, sosyal tarih ve kültür tarihinin de askerî tarihin bir parçaları olduğuna dikkat çekilmiştir. Ancak bu kez de geçtiğimiz on yıllarda giderek savaşın fiziki çatışma tarafı ihmal edilmeye başlandı. Orduların sosyal bir organizasyon olduğu kadar bir zor kullanma ve çatışma enstrümanı olduğu unutulmuştur.¹³ Bu tez çalışması ile de mümkün olduğu kadar hem geleneksel hem de yeni askerî tarih anlayışının ortasında yer almaya çalışılmıştır.

Talimnameler, piyade, topçu ve süvari sınıfı üzerine yayımlanmışlardır. Kara ordusunun en önemli sınıfı piyade sınıfı olduğu ve taktik ilerlemeler piyade sınıfı üzerinden ilerlediği için tezde en fazla piyade talimnamelerine yer verilmiştir. İkinci olarak topçu sınıfı talimnamelerine bu tez çalışmasında önemli bir yer verildi. Süvari sınıfının diğer iki sınıfa göre 19. yüzyıldan 20. yüzyıla doğru geçen zaman içinde zaferi sağlamada etkinliğini yitirmesinden dolayı tezde sadece piyade ve topçu talimnamelerini tamamlayıcı bir şekilde, tez çalışmasının beşinci bölümünde ele alındı.

Tez çalışmasının zaman dilimi ise 1826 ile 1914 yıllarını kapsamaktadır. Bu zaman aralığı son dönem Osmanlı tarihi göz önüne alındığında uzun görülebilir. Arşiv belgelerinin çokluğu ve kaynakların çeşitliliği bu dönemin araştırılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak yenileşme dönemindeki tüm Osmanlı talimnamelerini ele almak ve talimnameler hakkında genel bir sonuca varılması için bu zorunlu gözükmiştir.

Tezin bir yüzyıla yakın zamanı içermesi, bölümlere ayrılması hususunda kronolojik ilerlemeyi kıstas almamıza neden olmuştur. Bazı tematik hususların bu

¹³ Gültekin Yıldız, a.g.m., s. 5 – 7.

bölümlendirmeyi aşacak niteliklere haiz olduğu görülecektir. Bu tematik konular en uygun olan bölümde, o bölümün kronolojik sınırlarını aşmasına rağmen ele alınmıştır. Bu hususlar bazen daha eski bir tarihten ele alınıp; bazen de daha ileri tarihlere kadar götürülüp incelenmiştir. Mesela; Osmanlı ordusundaki okuma – yazma sorunu, ordunun modernleşme sürecinin en karakteristik problemlerinden biridir. Ancak biz bu problemi, sorunun daha çok hissedildiği ve kaynaklara çok daha fazla yansıdığı I. Dünya Savaşı’ndan hemen önceki kronolojik sırada inceledik.

Tezin kronolojik bölümlendirilmesinde ordu düzenlemeleri veya yeni talimnamelerin kabulü esas alınmıştır. Yeni ordunun kurulduğu 1826 yılı ile ordu teşkilatının ilk düzenlenmesinin yapıldığı 1843 yılları arası ikinci bölümü oluşturmuştur. 1843 yılından 1881 yılına kadar olan zaman dilimi, Fransız talimnamelerinin son kez tercih edildiği dönem olduğu için üçüncü bölümü oluşturmuştur. 1881 yılı ile yeni piyade talimnamesinin yayımlandığı 1909 yılı arası ise dördüncü bölümü oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen önceki süreç ise beşinci bölümde incelenmiştir. Bu kronolojik bölümlendirmelerde piyade ve topçu talimnameleri ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Tezin ilk bölümünde ise talimnamenin tanımı yapılmış ve hangi nitelikleri kapsadığı incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca, talimnameler, sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş bağlamında ele alınmıştır. Son bölümde ise talimnamelerin tatbikinde Balkan Harbi (1912 – 13) ve Birinci Dünya Savaşı nezdinde nasıl bir yol izlendiğini ve nasıl zorluklarla karşılaşıldığını kaleme aldık. Son bölümde kısmen 1900 yılı öncesi kaynaklardan da faydalanılmaya çalışılmıştır. Ancak Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı hakkında hatırat, savaş raporu ve savaş günlüğü yayımında eskisiyle karşılaştırılmayacak derecede yoğun bir neşriyat söz konusudur. Dolayısıyla bu bölüm çok büyük oranda talimnamelerin bu savaşlardaki tatbiki ile ilgilidir.

Çalışmamızın en önemli kaynakları talimnamelerinin kendileridir. Talimnameler, zaman zaman kendi kendini tanımlayan metinler olarak ön plana çıkmışlardır. Tez çalışmamızın ilk bölümünde bu bilgilerden faydalanmaya çalıştık. Bununla birlikte, talimnameler aynı zamanda birer savaş tarihi metinleridir. İçerdikleri bilgileri inceleyerek savaşlarda meydana gelen teknolojik ve taktik gelişmeleri de yine talimnameler sayesinde tespit edebildik. Dolayısıyla bu tez

alışmasında talimnamelerin tarihi araştırılırken, talimnameler de birer tarih kaynağı olarak kullanılmıştır.

Talimnameler ile birlikte tezimizin diğ er önemli kaynağı hatırat, savaş raporları ve savaş g nl kleridir. Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı ile ilgili bu türde eserler tez çalışmasının son bölümünün kaynaklarını oluşturmaktadır. Her ne kadar talimname değerlendirmeleri diğ er askerî hususlara nazaran ikinci planda kalmış olsa da kendisine zaman zaman yer bulabilmiştir. Özellikle  st rütbeli askerler talimnameleri tartışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ n, Mehmed Nuri Conker’ın kaleme aldığı *Zabit ve Kumandan* isimli kitabına verdiği cevaplardan oluşan *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal* kitabı buna örnek olarak gösterilebilir. Yine Ali İhsan Sabis, talimnameler üzerine çok fazla fikir yürüten üst rütbeli komutanlardandır. Bununla birlikte Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı hatırat, savaş raporları ve savaş günlüklerinin çok yoğun olması ve tez araştırmasının zaman aralığının genişliği, bu eserlerde “cümle aralarının” ayrıntılı incelenmesinin önüne geçmiştir.

Tez çalışmamızın diğ er önemli kaynağı Osmanlı arşividir. Arşiv belgelerinden talimnamelerin yayımlanma sürecini takip edebilmek, söz konusu talimnamelerin yayımlanmasının tartışma konusu olmasıyla ilintilidir. Ancak 1863 – 1870 yılları arasında yayımlanan yeni piyade talimnamesinde olduğu gibi talimnamenin yayımlanması üzerinde herhangi bir tartışma yaşanmadıysa, talimnamelerin arşiv belgelerinde izini takip etmek zor olmuştur. II. Mahmud döneminde, talimnameden ziyade talimin kendisi söz konusu edilmiştir. Ancak 1880 sonrasında talimnameler hakkındaki belgeler yoğunluk kazanmaktadır. Özellikle *1895 Piyade Talimnamesi*’ne dair önemli sayıda belgenin mevcut olduğu görülmektedir. Bu durum *1895 Piyade Talimnamesi*’nin bir komisyon tarafından yayıma hazırlanmasıyla ilgilidir. Yine Birinci Dünya Savaşı öncesinde talimnameler üzerine yapılan düzenlemeleri de arşiv belgelerinden takip etmek mümkündür. Netice itibariyle, talimnamelerin, üzerlerinde değişiklikler gerçekleştirilmek istendiğinde veya farklı bir nedenden dolayı bir anlaşmazlık ortaya çıktığında arşiv belgelerinde kendilerine yer bulduğu anlaşılıyor.

Bu tez çalışmasının ortaya çıkmasına kaynaklık eden çok önemli çalışmalar var. Eğer hem Nizam-ı Cedid hem de Asakir-i Mansure’nin modern talim usullerine geçiş süreci daha önceden ayrıntılı bir şekilde incelenmesiydi bu tezin ele alınması

imkânsız olurdu. Özellikle bu tezin de danışman hocası olan Gültekin Yıldız'ın *Neferin Adı Yok* çalışması hem teorik çerçeve çizmesi açısından, hem de modern ordu talimini oldukça kapsamlı ve ayrıntılı ele almasıyla bizlere çok yardımcı olmuştur. Fatih Yeşil'in Nizam-ı Cedid ordusunu incelediği *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu* isimli çalışması askerî talimin Osmanlı Devleti'ne girişi ve ordunun modernleşmesi açısından en önemli çalışmalardan biri konumundadır. Diğer önemli çalışma ise Mehmet Mert Sunar'ın kaleme aldığı *Arş İleri "Asakir-i Mansure Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler"* isimli çalışmasıdır. Bu çalışma tezimizin ikinci bölümünde ele alınan 1826 – 1843 yılları arasındaki piyade, topçu ve süvari talimnamelerinin yazılmasında çok yardımcı olmuştur. Özellikle Sunar'ın oldukça karışık ve yazma hâlinde bulunan talimnameleri inceleyip ortaya koyması bizlere, *1830 Piyade Talimnamesi*'ni daha doğru bir zemine oturtmamıza imkân tanımıştır.

Talimname nedir sorusuna cevap aradığımız ilk bölümde en çok faydalandığımız kaynaklar klasik askerî doktrin kitapları oldu. Özellikle Clausewitz'in taktik ile ilgili yaptığı birçok tespitte talimnamelerin de sınırlarını çizdiğini gördük ve talimname nedir sorusuna cevap ararken "Savaş Üzerine" (*Vom Kriege*) isimli kitabından büyük ölçüde faydalandık. Bununla birlikte Guibert, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar etkili olan savaş düzeninin temeli olan saff-ı harb ve kol düzeninin nerede, ne zaman kullanılacağı üzerine tartışma yürüten kişiydi. *1791 Piyade Talimnamesi*'nin fikir babasıydı. Dolayısıyla 19. yüzyılın savaş taktiklerini anlatırken büyük oranda kendisinden faydalandık. Tezin sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş incelemesi yapılan bölümünde Walter J. Ong'un *Sözlü ve Yazılı Kültür 'Sözün Teknolojileşmesi'* isimli eseri temel hareket noktamız olmuştur. Ulrich Bröckling'in *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi* isimli kitabı da talimnamelerin toplumsal yönüyle ilgili değineceğimiz noktalarda temel kaynağımız olmuştur.

Talimnamelerin ve basılı diğer askerî kitapların tespiti tezin en önemli hususlarından biriydi. Talimnamelerin tespiti, büyük oranda Seyfettin Özege tarafından hazırlanmış *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* ve IRCICA tarafından yayımlanan *Osmanlı Askeri Literatürü Tarihi*'nden gerçekleştirildi.

Özellikle *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi* olmasıydı talimnameleri tespit etmemiz zor olabilirdi. Bu eser çalışma boyunca başucu kaynağımız oldu. Tespit ettiğimiz talimnameleri büyük oranda Seyfettin Özege'nin bağışları sayesinde, bünyesinde oldukça fazla sayıda Arap harfli Türkçe kitap bulunduran Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin e-kitap hizmeti ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nın e-kitap hizmetinden faydalanarak tespit edebildik. Bu iki kütüphanede bulamadığımız talimnameleri ise büyük oranda Askeri Müze Kütüphanesi ve kısmen İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde tespit etme imkânımız oldu.

Talimnameleri incelemenin hem talimnamenin kendisinden kaynaklanan hem de askerî tarih alanına özgü sorunlardan kaynaklanan bir hayli zorluğu oldu. Dikkat ettiğimiz ilk husus, talimnamelerin kapsamını ve ordu için mahiyetini ortaya koymaktı. Neticede, talimnameler modern ordu yapılanmasının belli bir yüzünü yansıtmaktadır. Osmanlı'nın son dönemine kadar alaylı asker sayısının fazla olduğunu ve talimnamelerin savaşlarda uygulanma safhasının her zaman için problem olduğunu göz önünde bulundurmanız bizi bu sonuca sevketti. Bununla birlikte talimnamelerin her şeyin çözümü olarak görülen bir metin olmadığına dikkat edildi.

Yeni talimnamelerin yayımlanmasının çoğu zaman ordu mensupları için taşıdığı anlam tartışmalıdır. Bunun iki sebebi mevcuttur. Birincisi zaman zaman dile getirildiği üzere, talimnamelerin bir bütün hâlinde uygulanabilir kaideler olarak karşımıza çıkmamalarıdır. İkincisi ise askerî organizasyonun her zaman için talimnamelerin isteyeceği nitelikte ve yeterlilikte olmamasıdır.

Bu tez çalışmasında değinmemiz gereken bir diğer husus da uzun yıllar boyunca talimnameler hakkında öznel değerlendirmelere sahip olamayışımızdır. Bu problem II. Mahmud döneminde çok az sayıda yabancı gözlemcinin hatıratına dayanılarak aşılmaya çalışılmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde beklendiği gibi artarak devam etmemiştir. Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı'na ait olan hatırat, günlükler ve savaş raporları ile bu açık büyük oranda kapanmıştır. Resmî belgelerde doğası gereği gerçeklerin dile getirilmesi çoğu zaman sınırlı olmaktadır. Bunda birçok neden etkili olabilir. Örneğin görev başında bulunan idarecilerin/komutanların

yetki sahibi olması, onları da suçlu kılabileceğinden sorunları resmî evraka yansıtmak istemeyişleri önemli sebeplerden biri olarak kabul edilebilir.

Türkiye'deki askerî tarih çalışmalarına özgü sorunlar da vardır. İlginç bir şekilde talimnamelerin çoğu matbu eserler olmasına rağmen eserlerin tespiti zor olmuştur. Yazma kültürden kalan matbu eserlerin bir kısmının üzerinde tarih bulunmaması da bu durumu zorlaştırmıştır. Ayrıca talimname nüshalarına ulaşmak da zor olmuştur. Hatta kimi zaman sadece tek bir nüshanın var olduğu görülmüştür. Bu durum, talimnamelerin kütüphane raflarında değil askerî birliklerde olmasından dolayı kayıp olabileceklerini düşündürmektedir. Talimname araştırmasına özgü bir zorluğa tez çalışmamızdan şu örneği verebiliriz. 1863 ve 1870 yılları arasında basılan tabur, bölük, nefer ve alay talimnamesi gibi aslında piyade talimnamesi başlığı altında basılabilecek olan bu talimnamelerin birbirinden farklı matbaada ve zamanda basıldığını gördük. Bunların tespitini ise içerikleri ve birbirlerinin maddelerine atıf yapmasından gerçekleştirebildik. Ancak bu durum çalışmamızı yavaşlatan bir unsur oldu.

Tezde dikkat çekilmek istenen problemlerden biri de tespit ettiğimiz talimnamelerin hangi dilden ve hangi özgün talimnameden aktarıldığını bulmaktı. Osmanlı askeriyesinin talimname kaynağı Fransa ve Almanya'ydı. 1880 yılına kadar yayımlanan piyade talimnamelerinin Fransızca özgün metinlerini tespit edebildik. Ancak Almanca özgün talimnamelerin tespiti Fransızcaya göre daha zor olmuştur. Almanca askerî kitaplarının Fransızca kitaplar gibi elektronik ortamda bulunmaması ilk zorluktu. Bununla birlikte tespitini yapabildiklerimizin de Almanya'da tek bir kütüphanede veya arşivde değil çeşitli kütüphanelerde bulunması bu kurumların her biriyle iletişim kurmamızı gerektirmiştir. Alman kütüphanelerinin resmî işlemleri kılı kırk yararak gerçekleştirmesi de Almanca özgün talimnameleri bulmamızı zorlaştıran unsurlardan biri olmuştur.

Çalışma anında yaşanan bir diğer problem ise askerî kavramlar olmuştur. Talimnamelerin anlaşılır bir Türkçeye yazılmış olmasına rağmen kavram ve tabirlerin çoğunun günümüzde kullanılmaması ve bunların yabancı dilde olan talimnamelerde neye karşılık geldiğinin bilinmemesi, talimnamelerin anlaşılması açısından sorun yaşanmasına neden olmuştur. Tez içerisinde ve dipnotlarda

yaptığımız açıklamalar ile anlaşılmasının zor olacağı düşünülen kavramları açıklamaya çalıştık.

Bu tez çalışmasında süvari talimnameleri sadece temel talimname yayımı üzerinden listelenmeye çalışılmıştır. Piyade ve topçu talimnameleri ise büyük oranda incelenmeye ve listelenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen yine de tüm talimnamelerin listelendiği iddia edilemez. Gelecek çalışmalarda bu tez çalışmasının ekler kısmında yer alan talimname listesinin olası eksikliklerinin tamamlanması mümkündür.

Tez çalışmasına geçmeden önce tezde kullanılan bazı kavramların kullanımı hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. Zabit sınıfını oluşturan mülazım-ı sani (teğmen), mülazım-ı evvel (üsteğmen), yüzbaşı ve kolağası (dört bölükten oluşan kol kumandanı, 25 Haziran 1910 tarihinde bu rütbe kaldırılmıştır) subay olarak anılmıştır. Ümera sınıfını oluşturan binbaşı, kaymakam (yarbay) ve miralay (albay) rütbeleri üstsubay olarak anıldı. Erkân/Paşa sınıfını oluşturan mirliva (tuğgeneral), ferik (tümgeneral), birinci ferik (korgeneral) (18 Ocak 1904'te kolorduların kurulmasıyla bu rütbe ihdas edilmiştir) ve müşir (orgeneral) ise general olarak bu çalışmada anılmıştır.¹⁴

Bununla birlikte tezde talimnamelerden bahsederken çok fazla sayıda aynı isimli talimname olduğu için onları birbirinden ayırt etmek maksadıyla Türkçe talimnameler için yayımlandığı tarihi; yabancı dilde basılı olanlar için ise hem yayımlandığı tarihi hem de ait olduğu ulusun ismini vererek adlandırdık. Mesela H. 1245'te (1829 – 30) yayımlanan *Cild-i Evvel Ta'limname-i Piyadegân* talimnamesi *1830 Piyade Talimnamesi* olarak anıldı. Ancak bazı talimnamelerin basım yılının tam olarak miladi karşılığı verilemediği için bu talimnameler basıldığı hicri veya rumi yıl ile birlikte anıldı. Mesela *H. 1245 Avcı Talimnamesi* bu şekilde adlandırılmıştır. Yabancı dilde basılı olan talimnameye ise Fransa'da 1791'de yayımlanan *Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: du 1er Août 1791* isimli talimnameyi örnek verebiliriz. Bu talimnameden tez boyunca *1791 Fransız Piyade Talimnamesi* olarak bahsedilmiştir. Bu isimlendirmeler italik

¹⁴ Kadir Türker Geçer [Öğretmen Albay], “Tarihten Günümüze Türk Ordusunda Kullanılan Rütbe Sembolleri”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Ocak 2012, S. 411, s. 69.

olarak yazılmıştır. Ayrıca eserlerin orijinal isimlerine de dipnotta ve kaynakçada yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TALİMNAME NEDİR?

1.1 Talimname Nedir?

Arapça kökenli, öğretme ve belletme anlamlarını taşıyan “*ta’lim*” sözcüğü ile Farsça kökenli yazılı ve yazılmış anlamlarına gelen “*nâme*” ekinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş olan “*ta’limnâme*” sözcüğü iki anlama sahiptir. Birinci anlamı bir memura verilen tembihatı havî varaka iken; ikinci anlamı ise tezimizde ele alacağımız üzere askerî talim risalesidir.¹⁵ Modern orduların bir unsuru olan askerî talimnâmeleri, askerî meselelerin nasıl icra edileceğini kesinleştiren kural ve kaideleri içeren yönergeler olarak tanımlamak mümkündür. Talimnameler taktik, teşkilat, temel eğitim kaideleri ve askerî gereçlerin nasıl kullanılacağına dair bilgileri içerirler. Taktik seviyede savaşa dair kurallaştırılabilecek en temel askerî bilgiyi içerir. Bu taktik bilgiler, askerî birliklere nasıl emir verileceği, birliklerin nasıl hareket ettirilecekleri, nasıl savaştırılacakları ve manevralara dair kaidelerdir.¹⁶ Teşkilata dair bilgiler ise askerî birliklerin nasıl oluşturulacağı, askerî birliklerin taksimi (bir bölük kaç takımdan oluşur vs.), komutanların duracağı mevkiiler ve görevleri gibi bilgilerdir.

Savaşın meydana gelme aşamalarından ilki olan taktik seviye ve ondan sonra gelen operatif ve stratejik seviye hakkında her ne kadar günümüzde belli bir fikir birliğine varılmış olsa da 18. ve 19. yüzyıllarda stratejik ve taktik seviyenin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği hakkında kesin bir tanımlama yoktu.¹⁷ Zaten operatif seviye tanımlaması Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra taktik ve

¹⁵ Şemseddin Sami, **Kamûs-i Türkî**, İkdâm Matbaası, Dersaadet, R. 1317 (1901), s. 417.

¹⁶ Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, **Askerî Yazılar (1772 – 1790): Taktik Üzerine Genel Bir Deneme ve Kamu Erkinini El Kitabı General Ménard’ın Önsözü ve Notları**, çev. Ahmet Şensilay, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 145.

¹⁷ Clayton Newell, **The Framework of Operational Warfare**, Routledge Taylor and Francis Group, London and Newyork, 2002, s. 25.

stratejik seviye tanımlamasının arasında bir seviye olarak kabul edilmişti.¹⁸ Bu noktada taktik seviyenin nasıl tanımlandığı önem kazanmaktadır. Taktik seviyenin tanımı için Clausewitz'ten yola çıkarsak taktiğin tanımının sadece birliklerin harekât doktrini olarak yapıldığını görürüz. Ona göre, muharebe dışı yürüyüş dahi eğer bir nehir veya dağ silsilesi göz önüne alınarak yapılıyorsa bu stratejik bir karardır.¹⁹ Guibert ise taktiği, basit taktik ve büyük taktik olarak ikiye ayırmıştır. Ona göre basit taktik, kolay anlaşılır ve kapsamı oldukça sınırlıdır. Basit taktikte bir bölüğün, taburun ya da alayın oluşturulmasına, eğitimine ve öğrenimine ilişkin tüm ayrıntılar vardır. Burada üst rütbelilerin farklı emirleri, alt rütbelilerin farklı sistemleri ve alabildiğine çelişen pek çok fikir ve düşünce söz konusudur. Büyük taktik ise generallerin bilimidir. Savaşın, orduların harekâtı, kitlesel yürüyüşleri ve savaş düzenleri gibi, tüm büyük değişkenlikleri kapsar. Ülkenin çok iyi tanınmasını, birbirinden farklı durum ve pozisyonlar arasında tercihler yapılmasını içerir. Aynı

¹⁸ Operatif seviye taktik seviyede icra edilen birbiriyle bağlantılı bir dizi çarpışmanın eş zamanlı ve müteselsilen belirli bir zamana ve yere göre koordineli olarak stratejik hedefleri gerçekleştirmek için planlandığı ve yürütüldüğü seviyedir. (Joint Chiefs of Staff, **Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms**, United States, Department of Defense, 9 June 2004, s. 316, 387). Terim olarak ilk defa Sovyet askeri düşünürleri tarafından 1920 ile 1930 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı sonrası modern savaşın karışık yapısını çözümlemeye yönelik olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Bruce W. Menning, “Operational Art’s Origins”, **Historical Perspective of The Operational Art**, ed. Michael D. Krause and R. Cody Philips, Center of Military History United States Army, Washington, D.C., 2005, s. 3). Ancak bir gerçeklik olarak var olması Fransız Devrim Savaşları ile kesin olarak gün yüzüne çıkan savaşın dönüşümüyle alakalıdır. 17. ve 18. yüzyılda da Avrupa orduları alay, tabur, bölük ve liva şeklinde bölümlere ayrılmasına rağmen bir bütün hâlinde hareket ediyorlar ve bir bütün hâlinde savaşıyorlardı. (Rupert Smith [General], **The Utility of Force**, Alfred A. Knopf, New York, 2007, s. 79 – 80). Dolayısıyla savaş, bir bütün hâlinde hareket eden orduların düşmanla karşı karşıya gelmesine kadar geçen süreç içerisinde stratejik ve orduların muharebe için araziye yayılmaları ile ise taktik seviyede icra ediliyordu. (Claus Telp, **The Evolution of Operational Art: 1740 – 1813 From Frederick the Great to Napoleon**, Frank Cass, London and New York, 2005, s. 1). Bu durum Fransız ordusunun kendi içerisinde yeterli ve birbirinden bağımsız ordu birimleri oluşturması ile tersine dönmüştür. Bu yeni organizasyon yapısı ile Fransız ordusu eskisinden farklı olarak savaş meydanına farklı yürüyüş rotaları ve lojistik hatlar ile geliştirebilmiş ve farklı düzenlerde savaşabilmiştir. Dolayısıyla plan, yürüyüş ve muharebe birbirinden farklı ancak bir bütünün parçaları olarak ele alınmıştır. (Rupert Smith [General], **a.g.e.**, s. 80 – 81). 19. yüzyılın ortasından itibaren ise demiryolu ve telgraf askerî amaçlarla kullanılmış; silahlar, askerî teçhizat ve mühimmat yoğun bir şekilde üretilmişti. Ayrıca orduların mevcudu da oldukça artmıştı. Neticede, büyük ikmal hatlarının kurulması ihtiyacı, demiryolları ile gelişen lojistik faaliyetler ve telgraf ile meydana gelen haberleşme imkânları savaşın operatif yüzünü çok daha kuvvetlendirmişti. (Jan Angstrom, J. J. Widen, **Contemporary Military Theory: The Dynamics of War**, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2015, s. 57). Dolayısıyla taktik seviye tanımlaması savaşın operatif seviyesini karşılamada daha da yetersiz konuma gelmişti.

¹⁹ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. H. Fahri Çeliker, Özne Yayınları, İstanbul, Haziran 1999, s. 191, 84.

zamanda tahkimat ve topçunun kullanımı ile ilgilidir.²⁰ Bir diğer büyük askerî düşünür Jomini ise savaşın yürütülme aşamalarını strateji, büyük taktik ve lojistik sınıflandırması ile açıklamıştır.²¹ Neticede, taktik seviyenin tanımlanmasında, 19. yüzyıl boyunca operatif seviyenin fiilen var olması ancak kavram olarak var olmaması askerî düşünürler arasında fikir ayrılıklarına neden olmuştur.

Taktik seviyenin tanımı daha da netleştirmek gerekirse, öncelikle birliklerin harekâtına muharebe dışı etki eden tüm unsurların taktik dışı kabul edildiği görülmektedir. Bunlar kısaca askerî birliğin hareket ettiği arazi, yürüyüş hâlinde birkaç askerî birliğin birleşik hareketleri, arazinin, mevsimin ve savaş saatinin etkileri olarak sıralanabilir.²² Tüm bu etkenlerin sınırsız kombinasyona sebep olacağından dolayı herhangi bir kaideye oturtulamayacağı görülmektedir. Taktik seviyeye ise örnekler şu şekilde verilebilir. Meselâ henüz düzenini kaybetmemiş piyadeye karşı zaruret olmadıkça süvarinin kullanılmaması, ateşli silahların ancak güvenilir bir etkiye sahip olduklarında kullanılmaları, muharebede kuvvetin mümkün olduğu kadar büyük kısmının son an için tasarruf edilmesi gibi hususlar taktik seviyesi içerisinde kabul edilir. Dolayısıyla taktik seviyenin savaşın tek kurallaştırıldığı yer olduğu açıktır. Çünkü taktik seviye için teori oluşturmak hem stratejik seviye hem de operatif seviye için teori oluşturmaktan çok daha kolaydır.²³

Neticede, taktik seviyenin tanımlanmasının büyük oranda hem tarihsel bağlamda hem de günümüzde evrildiği manasıyla talimname kaidelerini kapsadığını ve dolayısıyla talimnamelerin taktik bilgiler içeren eserler olduğunu kabul edebiliriz.

Talimnamelerin taktik seviye ile sınırlı olması ise savaşın doğası ile ilgilidir.²⁴ Clausewitz, savaş için, insan faaliyetleri içerisinde kâğıt oyununa en yakın faaliyet

²⁰ Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme” s. 145 – 146.

²¹ Antoine Henri Jomini, **Savaş Sanatı'nın Ana Hatları**, çev. A. Tunçer Büyükonat, Doruk Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2013, s. 72.

²² Balck [Colonel, German Army], **Tactics, Vol. I: Introduction and Formal Tactics of Infantry**, Translated Walter Krueger, U.S. Cavalry, Fort Leavenworth, Kansas, 1911, s. 12.

²³ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 97, 110.

²⁴ Savaş, her zaman için bir takım yeniliklerin kullanımı ve başlıklar gösterdiğinden ve başlıkların ise önceden kestirilip gerekli olan kaidelerin doğru bir şekilde talimname maddelerinin içerisine sokulması mümkün olmadığından dolayı talimnameler savaşın her türlü hâline çare olacak kaideleri noksatsız bir şekilde içeremezler. Ahmed Sedat [Doğruer], **Tabur Kumandanı**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Dersaadet, R. 1330 (1914 – 15), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122368, s. 55.

benzetmesinde bulunmuştur. Gerçekten de insanlık tarihi boyunca savaş sanatında, matematiksel ve mutlak bir temel kurmanın mümkün olmadığı görülmüştür. Genel itibariyle savaş, birbirinden farklı olanaklar ve olasılıklar içerisinde sürdürülmüştür.²⁵

Clausewitz, savaşın mutlak kaidelerinin olamamasını savaşın bir insan faaliyeti olmasına bağlamıştır. Ona göre bu durum savaştaki manevi/psikolojik kuvvetlerin göz ardı edilemeyeceğini ortaya koyar. Bundan dolayı savaşın sevk ve idaresinin zorluğunda ilk sıra manevi etkilere ve güçlere verilebilir. İkinci özellik canlı tepki ve karşılıklı etkidir. Üçüncü özellik ise savaşa dair olan tüm verilerin belirsizliğidir.²⁶

Savaşın doğası olarak tanımlanacak bu durumdan dolayı savaş sanatının savaşçıyı, her yerde ve her durumda dış destek sağlayabilecek iskele gibi bir teoriyle donatmasının imkânsız olduğu görülmektedir. Bundan dolayı uzun yüzyıllar boyunca savaşın sevk ve idaresinin teori konusu olamayacağı aksine doğal yeteneklere bırakılmasının zorunlu olduğu sanılmıştır.²⁷ Bu durumda, savaş, insanlık tarihi boyunca üzerine en çok eser yazılan alanlardan biri olmasına rağmen askerî düşünürler düşündüklerini çözümlemeyi başaramamış ve yazılanlardan da yararlanmak uzun yüzyıllar mümkün olmamıştır. Dolayısıyla hiçbir askerî eser temel ilkeleri belirleyememiş ve askerî sanatın kitaplardan öğrenilemeyeceği söylemi egemen olmuştur.²⁸ Savaş sanatı ifadesiyle silahların temini, hazırlanması, kullanılması, kalelerin ve silahların yapılması, ordunun teşkilatlandırılması, hareketlerin düzenlenmesi ve bütün bunların savaşta kullanılabilir bir silahlı kuvvetleri meydana getirmesi anlaşılmıştır.²⁹

Ancak insanoğlu, savaşın oldukça karışık ve birbirinden farklı koşullarına rağmen savaş için sistematik ve bilimsel yöntemlerden faydalanmanın mümkün olabileceğini görmüştür.³⁰ Clausewitz, savaşın, ortaçağın yumruk kavgasından daha düzenli ve daha karmaşık şekle dönüşmesi gibi insan aklının bu konuya dair yavaş yavaş münferit düşüncelerle dolduğunu; bu düşünceler çoğaldıkça, tarih ilerledikçe

²⁵ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 33. Clausewitz, eserinin birçok noktasında buna dikkat çekmiştir. Bunun için bkz. Michael I. Handel, **Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler**, çev. Berna Kara, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 56 – 58.

²⁶ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 81, 94 – 96.

²⁷ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 90, 97.

²⁸ Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, s. 141 – 143.

²⁹ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 89 – 90.

³⁰ Michael I. Handel, **a.g.e.**, s. 59.

ve daha çok eleştirici nitelik kazandıkça, ilkelere ve kurallara dayanma ihtiyacının kendini daha çok hissettirdiğini ifade etmişti. Zamanla savaşa bir takım kurallar getirme hususu kendini muhasara sanatında ortaya koymuştu. Daha sonra ise kendini orduların taktik harekâtında gösterecektir.³¹

Savaşa teori getirme anlayışının, 16. ve 17. yüzyıllar boyunca meydana gelen ve o güne kadar bilinen bilim anlayışını değiştirdiği için “bilimsel devrim” olarak adlandırılan süreç ile ilgili olduğu açıktır. Bu yeni bilim anlayışı, Kopernik’in temelini attığı güneş merkezli evren anlayışına geçiş ile başlamış ve Newton’un modern fiziğiyle doruk noktasına ulaşmıştır.³² Bu anlayış, sadece güneş sisteminin algılanmasını değil aynı zamanda mevcut bilimlerin ve toplumların anlayışını da değiştirmişti. Yeni bilim anlayışının temelinde her şeyin bir düzen içerisinde mekanik ve tahmin edilebilir olduğu fikri yatıyordu. İnsana kalan bu düzen ve rastlantısal olgular arasında uygun biçimde bir bağ bularak onları ortak bir düzlemde ele almaktı. Dolayısıyla bu anlayış diğer bütün fen ve sosyal bilimleri etkilediği gibi askerî teorilerin geliştirilmesini de mümkün kılmıştı.³³

Yeni bilim anlayışının ortaya çıkmasındaki en önemli etken akıl yürütme yöntemlerinden bir olan tümevarımın ön plana çıkmasıydı. Hâkim akıl yürütme yöntemi olan tümdengelim yöntemi ilkedен sonuca, genel yasadан özel olaya giden düşünme sürecini ifade eder. İnsanın bilgiye sezgisel olarak değil birtakım öncüller aracılığıyla ulaşmasını sağlar.³⁴ Tümevarım akıl yürütme biçiminde ise olguların bilgisinden bu olguları idare eden yasaların bilgisine ulaşıldığı görülmektedir. Bir başka ifade ile zihni, özel hâllerden genel hâle ve olaylardan kanunlara yükselten akıl yürütme şeklidir.³⁵

Tümdengelim yönteminde sunulan öncüllerin doğruluğunun tahkik edilememesi ve bilinmemesi nedeniyle tümevarım yöntemine ihtiyaç duyulmuştur. Tümevarımın bilgi edinme metodu deney ve gözlemdir. Bu sayede tümevarım,

³¹ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 89 – 90.

³² Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, Ankara, Kasım 1997, s. 141 – 142.

³³ Robert P. Pellegrini [Lieutenant Colonel], **The Links Between Science, Philosophy and Military Theory: Understanding the Past, Implications For The Future**, Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, August 1997, s. 1, 5, 10.

³⁴ Ahmet Cevizci, **a.g.e.**, s. 863.

³⁵ Necip Taylan, **Anahatlarıyla Mantık: Tarihçesi ve Problemleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 237.

gerçek dünyadaki belirli olayların gözleminden yola çıkarak gözlemlenebilecek diğer olayları da içine alan genellemelerde bulunmayı sağlar. Fakat tümevarım ile varılan sonuç, öncüllerde bildirilenin kapsamını aştığı için mantıksal zorunluluk taşımadığı görülmektedir.³⁶ Buna rağmen tümevarım, doğal dünyada düzenlilikler bulmanın ve doğanın gelecekteki davranışıyla ilgili olarak doğru tahminlerde bulunmanın tek yoludur.³⁷

Dolayısıyla, tümevarım bilimsel düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Bu düşünce süreci peşi sıra olasılık, ilişik, sınıflama, genelleme, karşılaştırma, çıkarsama, çözümleme ve değerlendirme niteliklerini de içerir.³⁸ Hepsinin neticesinde ise teori ortaya çıkar. Teoriyi ise “*bir alandaki olayları/değişkenleri tanımlamak, olaylar arasındaki ilişkileri betimlemek ve bu olayların ortaya çıkmasını açıklamak için ileri sürülen, mantıksal olarak sistemli ve tutarlı önermeler, savlar düzeni*” olarak ifade etmek mümkündür.³⁹

Bu noktada İslam düşüncesine de bir parantez açabiliriz. İslam hukukunda umumi hükümler ihtiva eden ve hukukun her alanına uygulanabilen genel prensiplere külli kaide adı verilir.⁴⁰ Meselâ, “*bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir*”, “*zaruretlar memnû olan şeyleri mubah kılar*” gibi sayısı arttırılabilecek örnekler İslam hukukunda külli kaidedir. Bununla birlikte külli kaidelerde, kaidenin dışına çıkan istisnalar her zaman için mevcut olabilir.⁴¹ Talimname kaidelerinin de bu mantıkla oluşturulduğunu ifade edebiliriz. Talimnamelerde, savaş faaliyetlerinin sürdürülmesine yönelik olarak her bir meseleyi tek tek açıklamak mümkün olmadığı için her bir meselenin nasıl sürdürülebileceğine yönelik olarak genel kaideler tespit

³⁶ Necip Taylan, **a.g.e.**, s. 237.

³⁷ **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler**, TÜBA, Ankara, 2011, s. 869.

³⁸ **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler**, s. 165. Bilim kavramı üzerine çok çeşitli tanımlar yapılabilmektedir. Ancak genellikle iki açıdan ele alındığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki dünyayı anlama ve doğru bilgiye erişmede bir yaklaşım biçimi, bir araştırma tarzı, bir yöntem olarak bilim; diğeri ise böyle bir yaklaşım biçimi, böyle bir araştırma tarzı, böyle bir yöntem sonucunda ortaya çıkan bir sonuç, bir ürün, bilimsel bilgiler bütün olarak bilimdir. (Ahmet Arslan, **Felsefeye Giriş**, Adres Yayınları, Ankara, Mart 2005, s. 63). Dolayısıyla bizim burada kastettiğimiz yöntem olarak bilimdir.

³⁹ **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler**, s. 766.

⁴⁰ Mustafa Baktır, “Kaide”, **DİA**, c. XXIV, s. 206.

⁴¹ Adnan Algül, “Kavâid İlmi ve İzzüddin B. Abdüsselâm’ın Kavâid İlmine Etkisi”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2016/1, c. 3, S. 4, s. 45 – 46, 50.

edilmiştir. Talimname kaidelerinde de külli kaidelerde olduğu gibi istisna her zaman için söz konusu olabilir.

Peki savaş yürütmek açısından teori oluşturmanın nasıl bir etkisi olabilir? Teori oluşturmanın amacı, küçük değişikliklerle ve çok çeşitli kombinasyonlarla da olsa büyük bir bölümü aynı amaç ve araçlarla tekrarlayan bir faaliyet oluşturmaktır. Böylece daima rasyonel bir gözlem konusu olması sağlanmıştır. Teori, konunun analitik incelenmesini mümkün kılar. Birleşik olarak görülen hususları kesin olarak birbirinden ayırt ederek, araçların niteliklerini tam olarak niteler ve muhtemel etkilerini gösterir. Ayrıca amaçların doğasını açıkça ayırt ederek sürekli ve eleştireci bir incelemenin ışığıyla savaş alanını aydınlatır.⁴²

Bununla birlikte, teori, savaş kitaplarından öğrenmek isteyenlere rehber olur, yürümelerini kolaylaştırır, muhakemelerini geliştirir ve onları yanılgıya düşmekten korur. Ayrıca, konuyu herkesin yeniden ve düzenleme gereksinimi duymadan düzenlenmiş ve aydınlatılmış bulmasını sağlar. Teori, daha çok bir kemerin kilit taşına dayanması gibi bir yasayı belirgin hâle getirir.⁴³

Buna rağmen Clausewitz'in ifadesiyle teori, savaş alanında kullanılacak bir cebir formülü çıkartamaz.⁴⁴ Çünkü askerî teori söz konusu olduğunda, bilimsel teorilerde olduğu gibi deneyler ile test edilecek bir teoriden bahsedemeyiz. Oluşturulan askerî teoriler herhangi bir savaşa kadar büyük oranda sınanmamış hâlde olurlardı. Diğer bir savaşa kadar var olan askerî teoriler içinden yeni bir teorinin ortaya çıkacağı gibi bir yanılgıya sahip olurdu.⁴⁵

Gördüğümüz üzere harbin getirdiği bu sınırlılıktan dolayı savaşa dair ilkeler ve sistemler yalnız maddi şeyler üzerine kurulmuştur. Tamamen kesin ve olumlu

⁴² Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 98.

⁴³ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 98. Bourdieu, teoriyi kaideleştirme ve nesnelleştirme terimleriyle ifade etmişti. Bourdieu'ya göre, kaideleştirme, açık sınıflar, net kesikler oluşturarak, keskin sınırlar tesis ederek bir yere konulamaz olanları dışarıda tutma pahasına buğudan, müphemden, belirsiz sınırlardan ve yaklaşık taksimlerden kurtulmak demektir. Ayrıca, kaideleştirme, şeyleri basit, açık, aktarılabilir kılar. Anlam üzerine denetim altında bir uzlaşımı, bir tasdiki, *homologein*'i mümkün kılar. Pierre Bourdieu, **Seçilmiş Metinler**, çev. Levent Ünsaldı, Heretik Yayınevi, Ankara, 2014, s. 135.

⁴⁴ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 98

⁴⁵ Robert P. Pellegrini, **a.g.e.**, s. 45.

sonuçlara ulaşılması, sadece hesap edilebilecek unsurların incelenmesi ile mümkün olabilirdi.⁴⁶ Taktik seviyedeki bilginin talimnamelerde yer almasının nedeni budur.

Bununla birlikte her bir teori aynı zamanda sentezin sınırlayıcı doğasına sahiptir. Bu nedenle teoriler ile uygulamalar arasında hiçbir zaman giderilemeyecek bir çelişkinin olduğu da bir gerçektir.⁴⁷

Savaşın teorileştirilme zorunluluğu talimnamelerin doğmasına neden olmuştu. Pekâlâ neden 17. yüzyılın başına kadar gecikmişti? Bu, büyük oranda ateşli silahların belli bir taktik düzen içerisinde kullanılmalarıyla ilgiliydi. Bu taktik düzen etkinliğini neredeyse 19. yüzyılın son çeyreğine kadar koruyan yanaşık nizam talimleriydi. Yanaşık nizam talimleri özünde askerlerin birlik halinde ve en hızlı şekilde ateş etmesi ile orduların manevra kabiliyeti üzerine kuruludur. Uzun yıllar yanaşık nizam talimleri ile orduların manevra kabiliyeti kazanması hedeflenmiştir. Manevra kabiliyeti özellikle ateşli silah gücünün sınırlı olduğu kitle ordularının tek savaş yöntemi. Buna göre; ateş gücünün sınırlı olduğu zaman diliminde, orduları zafere götüren hususlar ordu birimlerinin askerî sahada etkin bir şekilde yayılması, ilerlemesi ve mümkün olan en yüksek hızda ateş etme pozisyonuna geçmesi üzerine kuruludur.⁴⁸

Yeni askerî düzenin bu nitelikleri, geleneksel askerden farklı bir asker tipini gerektiriyordu. Buna göre topu ya da tüfeği belirli bir zaman diliminde, dakikada kaç defa doldurulup boşaltılacağına dayalı mekanik hareketler, üstelik usta veya acemi her kim tarafından kullanılırsa kullanılsın balistik açıdan tutarsız ve güvenilir olmadıkları göz önünde tutulursa, yeni asker tipinin bir okçu kadar beceri ya da ihtisas sahibi olmasına gerek olmadığı söylenebilir. Burada önemli olan askerin mekanik hareketlerinin standardının geliştirilmesidir. Aynı şey sürekli tekrar edilerek askerin

⁴⁶ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 91.

⁴⁷ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 90. Bourdieu, kaideleştirmenin bir yere konulamaz olanları dışarıda tutma pahasına buğudan, müphemden, belirsiz sınırlardan, yaklaşık taksimlerden kurtulmaktadır demektedir. Pierre Bourdieu, **a.g.e.**, s. 135.

⁴⁸ Fatih Yeşil, **İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793 – 1826)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Mart 2016, s. 56.

el becerisi geliştiriliyor ve aynı zamanda emre itaati temin ediliyordu.⁴⁹ Talimnamelerin taktik değeri yanı sıra eğitim değeri oluşturan durum buydu.

Talimnameleri hayati kılan da bu olmuştur. Ateşli silahlarda uzun yıllar önemli denilebilecek teknolojik gelişmelerin yaşanmaması, talimnameleri modern ordunun en temel parçalarından biri hâline getirmiştir. Bu zaman diliminde talimnamelerin, temel olarak askerin bedenî ve zihnî eğitim kaidelerini içermesinin yanı sıra takım, bölük, tabur, alay gibi çeşitli büyüklüklerdeki askerî birimlerin savaş sırasında bulunabilecekleri harp düzenlerini içerdiğini söyleyebiliriz. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yanaşık nizam talimlerinden dağınık nizam talimlerine geçiş, talimnamelerin yüzyılın ilk yarısından farklı bir içerik kazanmasına neden olmuştur.

Bu noktada, muharebede kişinin kendi inisiyatifi ile merkezi sevk ve idare arasındaki ilişki sorunu önem kazanmaya başlamıştı. Emir ve itaat arasındaki geleneksel ilişki, hâlâ, her adımın, tutuşun ve hareketin komutla gerçekleştiği yanaşık nizam kaidelerine bağlı hâldeydi. Fakat dağınık nizam söz konusu olduğunda komutların işlevi değişmişti. Her bir askerin hareket ve davranışını en ince ayrıntısına kadar düzenlemek yerine, değişik kusursuz biçimlerden hangisinin tercih edileceğini emir alıcılara bırakan talimname kaideleri geçerliydi artık. Dolayısıyla bu yeni gelişmeden disiplin pratiği açısından ne gibi sonuçların çıkacağı sorusu askerî uzmanlar arasında farklı görüşlere yol açmıştı. İlkece, üzerinde birleşilen nokta, bedeni şartlandırıcı klişe tekrarlara dayalı talim ya da eğitim tercihinin yerine hem talim hem de eğitim anlayışının konulması gerektiği idi. Ancak eğitim ve talimlerin değeri konusundaki görüşler birbirinden farklı olmuştu. Geleneksel talime karşı çıkanlar, geleneksel talim biçimlerine körü körüne bağlı kalmanın dönemin muharebe ve savaş biçimleri için zaruri olan ve her askerden beklenen kendi başına karar alma ve esnek davranabilme özelliğiyle bağdaşmadığını savunuyorlardı. Buna karşılık tam tersini savunanlar da silahın kullanılması için bir zamanlar bilinmesi şart olan tek tek hareketlerin ve yürüyüş biçimlerinin aynı şekilde egzersiz yoluyla benimsetilmesi zarureti, bir yandan askere yüklenen sorumluluğun ve yükümlülüklerin ağırlığıyla bir yandan da modern muharebe meydanında denetim,

⁴⁹ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Ordu ve Toplum (1826 – 1839)**, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 331 – 332.

yönetim sorunlarıyla ilintileyip haklı çıkmaya çalışıyorlardı. Bu konudaki fikir ayrılığı Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar belirgin bir üstünlük kazanılmadan sürüp gitmiştir. Bedenin terbiye edilmesi savaşa bakımından önemli hareket dizileri konusunda gerekli becerilerin edinilmesine hizmet etmekten çıkmıştı; ama bu talimler aşırı koşullarda bile itaatkârlığı sağlama bakımından vazgeçilmez olma özelliğini hep korumuştur.⁵⁰

Bu durum günümüze doğru önemini yitirmesine rağmen, yaklaşık yüz elli yıldır asıl nizam olma özelliğini yitiren yanaşık nizam talimnameleri günümüzde de hâlâ varlığını korumaktadır. Komutanların emir verme yeteneklerini geliştirmesi, birliklerin disipline edilmesi, törenler ve topluca icra edilen hareketlerle birlik moralini ve ruhunu geliştirmek, emir komutanın tesisini sağlamak, törenlerin belli bir tertip ve düzen içerisinde yapılmasını sağlamak ve komutana birliğini bir yerden başka bir yere düzenli bir şekilde intikal ettirmesini sağlamak açısından varlığını sürdürmektedir.⁵¹

1.2. Yazılı ve Matbu Kültür Ürünü Olarak Talimnameler

Tümevarım mantığının kullanılmasının teorisinin dolayısıyla talimnamelerin ortaya çıkmasında en önemli kıstas olduğunu dile getirmiştik. Ancak talimnamelerin önemli ayırt edici özelliği yazılı bir bilgi aktarıcısı olmalarıdır. En yalın haliyle bilginin yazıya dökülmesi ile bilginin sözlü kültür dünyasında olduğu gibi bir insana ait olmadığını ve insandan bağımsız bir otorite hâline geldiğini görüyoruz. Buna eşlik eden bir diğer durum ise insanın kendi zihninin dışında bilgisini görünür kılacağı bir ortamın ortaya çıkmasıydı. Bu durum aşağıda bahsedeceğimiz üzere literatürde sözlü kültür dünyasından yazılı kültür dünyasına geçiş olarak adlandırılan, insanoğlunun düşünce pratiğini baştan aşağı değiştiren bir zihin dönüşümüdür. Her ne kadar yazının icadı çok eski zamanlara dayanmış olmasına rağmen matbaanın etkin bir şekilde kullanılmasıyla zihni bir dönüşüm meydana gelecekti.

⁵⁰ Ulrich Bröckling, **Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 223 – 225.

⁵¹ **Noncommissioned Officers Program (CPL 0102)**, United States Marine Corps, Marine Corps University, January 1999, 0102H-1 – 0102H-2.
<http://www.militarytraining.net/Cpl%20Course/Classes/Drill%20102.PDF>
(Erişim tarihi: 10.01.2021).

Talimnameler modern ordu yapısının en temel özelliği idi. İlk dikkati çeken nokta ise yazılı olarak var olmalarıydı. Yazılı kültürün bir ürünü olan talimnameler aynı zamanda yazılı zihnin hâkim olmasını gerektiriyordu. Çünkü talimname kaidelerinin soyut, dizimsel, sınıflandırıcı ve açıklayıcı bir çözümlemesinin okuma yazma bilmeden gerçekleşmesi imkânsızdı.

Ancak ortaya çıktığı dünya sözlü kültür yapısının hüküm sürdüğü bir zaman dilimiydi. Okuma yazma bilmeyen sözlü kültürde yaşayan insanlar pek çok şey öğrenebilirlerdi. Sözlü kültür içerisinde oldukça bilge insanlar vardı. Ancak inceleme yapamazlardı.⁵² Ayrıca okuma yazma bilmeyen birinin tümdengelim yöntemlerine pek başvurmayacağı açıktır. Bu durum, bunun mantıksız olduğundan dolayı değil düşüncelerini mantık kalıplarına sokmadıklarından ve pratik sorunlar için önceden kurulmuş mantık oyunları ile çözümlenemeyeceğinden kaynaklanmaktadır.⁵³

Talimnamenin ortaya çıkması yazılı bir ürünü otorite hâline getirmiştir. Dolayısıyla yeni bir bilgi kaynağı söz konusuydu. İnsanoğlunun bilgiyi algıma biçimiyle ilgili büyük değişim, bilginin sözlü algılanmasından yazılı olarak algılanmasına geçiş ile sağlanmıştı. Bu durum geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçiş ile insanoğlunun zihinsel yapısındaki değişimin bir karşılığıydı. Değişimin araçları ise yazının, alfabenin ve matbaanın icadıydı. Yazının kullanılması bizleri M.Ö. 3300'lü yıllara götürürken yazılı zihin yapısının hâkim olması ise çok yakın bir geçmişte meydana gelmişti. Bu durum el yazması kültürünün insanoğlunun zihin yapısını hiçbir zaman değiştirecek güce sahip olamamasından kaynaklanmıştı.⁵⁴

Bilginin matbaalar aracılığıyla yazılı olarak yaygınlık kazanması ve toplumlara sirayet etmesi ile bilginin algılanması değişmişti. Bilgi artık zaman, mekân ve bireyden bağımsızlaşmıştı. Değiştirilemez, çoğaltılabilir ve kalıcıydı. Bu durum yazılı bilginin nesne olmaktan öte artık bir özne özelliği kazandığını gösteriyordu.

⁵² Walter J. Ong, **Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüñ Teknolojileşmesi**, çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul, Ekim 2013, s. 21.

⁵³ Walter J. Ong, **a.g.e.**, s. 69.

⁵⁴ Walter J. Ong 1982 yılında kaleme aldığı kitabında elektronik teknoloji, telefon, radyo, televizyon ve çeşitli ses kayıt araçlarıyla da tekrar ikinci sözlü kültür çağına girildiğini iddia etmektedir. Katılımcı gizemi, topluluk duygusunun geliştirmesi, yaşanan anı odaklayışı, hatta sözlü kalıplarıyla kullanışıyla, bu ikinci sözlü kültür, birincil sözlü kalıpları kullanışıyla şaşılacak derecede benzemektedir demektedir. Walter J. Ong, **a.g.e.**, s. 161.

Bireyin kendisinden bağımsızlaşmış bir otoriteydi artık. Yazılı kültürün olmadığı geleneksel toplumlarda ise otorite olarak bilgi bireylerde içkindi. Uzun bir ömür yaşamanın toplumsal statüyü yükselttiği bir toplum yapısı mevcuttu.⁵⁵

Günümüz yazılı kültürü ile şekillenmiş olan zihin yapımıza algılanması zor gelen sözlü zihin yapısı temel itibarıyla; Kulağa dayalı – göze dayalı, sesli – sessiz, bütünlüyci – ayrıştırıcı, gruplaştırmacı – bireysel, şaşaalı – sade, yavaş – hızlı, özgünlük – yinelenebilirlik, sezgisel –akılcı gibi ikiliklerin ilkinin içeren bir yapıya sahipti.⁵⁶

Sözel zihin yapısında bilginin ve nesnelerin sınıflandırılması farklıydı. Bilginin ve nesnelerin sınıflandırılmasına o anlık, durumluk ve faydası ölçüsünde ve hatta keyfi bakılabiliyordu. Her bir parça kendiliğinden bir bütündü. Bütünün parçası değildi.⁵⁷

⁵⁵ Yazının yerleşmediği sözlü bilgi aktarımının olduğu toplumda yaşlı bir birey dahi toplumsal konum için çok önemliydi. Yazının icadından önce Sümer toplumunda ihtiyar heyetinin sadece bir yürütme organı olarak değil aynı zamanda temel bilgi kaynağı olarak da önemi büyüktü. Yazılı kayıtların yokluğunda toplumun kullanabileceği bilgi heyetinin en yaşlı üyesinin hatırladıklarıyla sınırlıydı. Leonard M. Dudley, **Kalem ve Kılıç**, çev. Müfit Günay, Dost Yayınları, Ankara, Aralık 1997, s. 36.

⁵⁶ Bütün bu farklılıklara rağmen sözel kültür yapısı da bilgiyi biriktirme ve tanımlama noktasında oldukça güçlüydü. Yapısalcı düşüncenin kurucularından Claude Lévi-Strauss ilkel olarak adlandırılan zihin yapısının aslında son derece ayrıntılı bilgi sahibi olabileceğini şu örnekle ortaya koymuştur: “Güney Kaliforniya’nın bugün ancak pek ender birkaç beyaz ailenin yaşayabildiği çölümsü bölgelerinde, sayıları birkaç bini bulan yerli Coahuilla’lar doğal kaynakları bir türlü tüketemiyor, bolluk içinde yaşıyorlardı. Çünkü görünüşte çok yoksul olan bu ülkede, bu insanlar en azından 60 besinsel bitkiyle 28 uyuşturucu, uylarıca ya da şifalı nitelikte bitki tanıyorlardı. Seminole’lerden tek bilgi verici 250 bitki türü ve çeşidi tanır. Yerli Hopi’lerce tanınan 350 bitki belirlenmiştir. Navaho’larda bu sayı 500’ü de aşar. Filipinler’in güneyinde yaşayan Subanon’ların bitki-bilimsel sözcük dağarcığı 1000 terimi fazlasıyla aşar, Hanunoo’larınki 2000’e yaklaşır. M. Sillans, tek bir Gabon’lu bilgi vericiyle çalıştıktan sonra, bir süre önce, birbirine komşu 12, 13 boyun dil ve lehçelerinde yer alan yaklaşık 8000 terimden oluşmuş budunbilimsel – bitkibilimsel dizelge yayımlamıştır.” Claude Lévi-Strauss, **Yaban Düşünce**, çev. Tahsin Yücel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık 1994, s. 30.

⁵⁷ Michel Foucault bilgiye olan bakış açısındaki bu durumu Borgers’in bir metninde keşfetmiş ve *Kelimeler ve Şeyler* isimli kitabını yazmasının sebebi olacak kadar büyük önem atfetmiştir. Bu metin bir Çin Ansiklopedisi’nden söz etmektedir. Burada hayvanlar; imparatora ait olanlar, içi saman doldurulmuş olanlar, evcilleştirilmiş olanlar, süt domuzları, deniz kızları, masalsı hayvanlar, başıboş köpekler, bu tasnifin içinde yer alanlar, deli gibi çırpınanlar, sayılamayacak kadar çok olanlar, deve tüyünden çok ince bir fırçayla resmedilenler vesaire, testiye kırmış olanlar, uzaktan sineğe benzeyenler olarak tasnif edilmişlerdir. Foucault bu durum için “şeyler burada öylesine farklı yerlere yatırılmış, konulmuş, yerleştirilmiştir ki, onları kabul edecek bir mekân bulmak, onların her birinin altında ortak bir yer tanımlamak olanaksız hâle gelmiştir” demiştir. (Michel Foucault, **Kelimeler ve Şeyler**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 1994, s. 11, 14). Benzer şekilde Walter J. Ong sözlü kültürün bilgiye olan yaklaşımı konusunda Rus araştırmacı Luria’nın araştırmalarına eserinde yer vermiştir. Luria, 1931 – 1932 yıllarında, Sovyetler Birliği’nin Özbekistan ve Kırgızistan bölgelerinin üçra köşelerindeki hiç okuma yazma bilmeyen ve biraz okuma yazma bilenler üzerine bir

Ancak teknolojik gelişmeler nesnelerin sayısını o denli çoğaltacaktı ki ister istemez bu durum bilgilerin yazılı ve çizgisel hâlde bulunmasını gerektirecekti. Ayrıntılaştıran nesneler artık tek başlarına bir mana taşımayacak ve bir bütünün içerisinde anlam kazanacaktı. Meselâ, 1837 yılının başlarında Tophane-i Amire'nin bir mektep hâline getirilmesi topçuların, ordunun diğer sınıflarından çok daha fazla kitabî bilgiye ihtiyaç duymalarından kaynaklanmıştı. Bir topun toplam mühimmat ve edevat sayısı toplam 200 – 300 civarındaydı. Dolayısıyla modern topçuluğu öğrenmek okuma – yazmanın yanı sıra beş altı senelik zorunlu bir eğitimi de gerektiriyordu.⁵⁸

Yazılı askerî kaynaklar, ilk olarak askerî etkinliğin artırılmasına yardımcı olmuştu. En önemlisi askerî kaynakların kullanımı için önem taşıyacak ölçüde standartlaşmaya fırsat tanıyordu. Okur-yazarlık ve basılı eserlerin başka değerleri de vardı. Bunlar askerî örgütlenme ve yöntemlere ilişkin tartışmaları besledi ve sistem anlayışını teşvik etti. Okur-yazarlık ve basılı eserler, komuta, kontrol ve askerî yönetim bakımından önemliydi. Böylece askerî kaynakların niceliği ve durumuyla ilgili zorluğu azaldı. Askeri istatistiklere ulaşmak kolaylaştı. Okur-yazarlık ve basılı kitaplar, değişik yerlerdeki kaynakların ve ihtiyaçların, farklı mevkilerdeki askerî branşların ve farklı mahallerdeki güçlerin pozitif etkileşimine de yardımcı oldu.⁵⁹

Talimnameler, yazılı kültür ürünü olarak tanımlanabilmekten daha çok bir matbaa ürünü olarak tanımlanmalıdır. El yazması kültürün talimnamenin gerektirdiği ortamı sağlayamayacağı aşîkârdır. Bunu Asakir-i Mansure için ilk piyade talimnameleri yayımlandığı süreçte gözlemleyebiliyoruz. Modern ordu teşkilatına sahip olan Asakir-i Mansure taburlarının hepsinde tektip ve standart bir davranış

araştırma yapmıştır. Luria'nın araştırmasının bir kısmında şöyle bir örnek mevcuttur. 25 yaşında okuryazar olmayan bir köylüye üçü aynı kategoriye ait dört nesne olan çekiç, testere, kütük ve el baltası resimleri gösterilip benzer olanları tek bir yerde toplaması istenmiştir. Yanıtı ise şöyle olmuştur: *Hepsi bir: Testere kütüğü keser, balta ufak parçalara böler. Bunlardan birini ayırmam gerekirse, baltadan vazgeçerim; nasıl olsa testere kadar yararlı değil.* Çekiç, balta ve testerenin aletler grubunu oluşturduğu işaret edilince köylü, bu sınıflandırmayı reddedip kendi durumuna göre düşünmeye devam eder. *Evet, ama aletim olsa da, aletimi kullanacak kereste eksik – yoksa alet ne işe yarar ki.* Kendisinin bir türlü ayıramadığı nesneleri başka birinin niçin ayırdığı sorulunca da *onun soyu sopy böyle düşünüyor olsa gerek* karşılığını vermiştir. Ong, sözel zihinsel yapının soyut değil duruma göre hareket ettiğini ifade etmiştir. Neticede yazılı zihin yapısına oldukça ters düşen bir bilgiye yaklaşım söz konusudur. Walter J. Ong, **a.g.e.**, s. 68.

⁵⁸ Gültekin Yıldız, **a.g.e.**, s. 357 – 358.

⁵⁹ Jeremy Black, “Giriş”, **Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453 – 1815**, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogon, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 27.

üretilmesi amaçlanmıştı. Herhangi bir savaşta taburlar alay, liva ve fırkaların; fırkalar da ordular çatısı altında bir bütünün parçalarını oluşturacaktı. Dolayısıyla her ne kadar subaylar ve askerler talimde yeterlilik göstermiş olsalar bile taburda gerçekleştirilecek şekillerin gerektiğinde hatırlanması için kâğıda dökülmesi şart olmuştur. Taburda bulunan binbaşı, kolağaları, yüzbaşılar ve çavuşlar muhatap alınarak hazırlanan ilk tabur talimnameleri, İstanbul içinde ve dışında yer alan bütün taburlara dağıtılmıştır.⁶⁰ Subayların her bir hareketi kolaylıkla tarif edebilmesi ve anlayabilmesi için elinin altında her zaman bir metin bulunması gerekliydi.

Bilginin algılanmasında izi takip edilen bu zihin yapısının değişimi diğer toplumsal kurumlar ve örgütlenme biçimlerinde de kendini ortaya koyuyordu. Marshall McLuhan, tek tipleşme, seri üretim, tekrarlanabilme ve hız konusunda modern bir araç olan matbaanın kendisinin, insanların bütün diğer etkinliklerine sistemli ve çizgisel bir temelde nasıl örgütlenmesi gerektiği yönünde bir usul sunduğunu ve insanlara, pazarların ve ulusal orduların nasıl yaratılacağını gösterdiğini ileri sürmektedir.⁶¹

1.3. Askerî Metin Olarak Talimnameler

Talimnamelerin yukarıda belirttiğimiz özelliklerinin yanı sıra askerî metin olarak sahip oldukları nitelikleri biraz daha derinleştirmek mümkündür.

Talimnamelerin en önemli özelliği, tecrübe edilmiş bir bilginin metni olmasıdır.⁶² Neticede, savaşa dair teori geliştirmenin amacı, konuyu herkesin yeniden inceleme ve düzenleme gereksinimi duymadan düzenlenmiş ve aydınlatılmış bulmasını sağlamaktır. Böylece, kişi belki de ömrünü harcayarak öğrenebileceği hususları kısa zamanda öğrenme imkânına kavuşacaktır.⁶³ Dolayısıyla talimnameler, tüm savaş tecrübelerinin bir özeti niteliğindedir. Hafız Hakkı Bey, bu durumu Balkan Harbi'nde kullanılacak talimname için “*elde, muhtelif seferler tecâribinden [tecrübelerinden] hâsıl olmuş, yüz binlerce insanın kanlarıyla yazılmış bir*

⁶⁰ Gültekin Yıldız, **a.g.e.**, s. 365.

⁶¹ Marshall McLuhan, **Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu**, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 196.

⁶² Ahmed Sedat [Doğruer], **a.g.e.**, s. 54 – 55.

⁶³ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 98.

ta'limname vardı” şeklinde ifade etmiştir.⁶⁴ Ayrıca, tüm harp tarihinin özeti olan talimnamelerin temelde son yapılan savaşılar göre düzenlenmeleri de bir zorunluluktur.⁶⁵ Dolayısıyla, tüm harp tarihinden çıkarılan derslerden oluşan talimname kaideleri, kişilerin tecrübe edinerek veya düşünerek geliştirdikleri fikirlerin üzerinde kabul edilmektedir. Çünkü kişi bir şeyi birden fazla şekilde nefsinde tecrübe etme fırsatını nadiren bulmasına rağmen; talimnamelerde ise harplerde pek çok yerde yapılan ve daha sonradan yapılabilecek olan esaslar kabul edilmiştir.⁶⁶

Talimnamelerin bir başka özelliği ise “basit” ve “sade” olmaları gerekliliğidir.⁶⁷ Basit ve sade olma özelliği yukarıda bahsettiğimiz üzere savaşın doğasından meydana gelen karışıklığına bir teori oluşturma zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Savaşın karışık yapısından dolayı taktik seviye sınırlandırmasıyla savaşın kurallaştırılacak kısmı ortaya çıkmıştı. Ancak yine de kaidelerin çokluğundan kaynaklanan sayısız bileşim, çok sayıdaki dikkatin bir araya gelmesi onların güçlerinin üzerinde bir yük oluşturmaktaydı. Guibert, “*modern savaş bilimi mükemmelleşerek, gerçek ilkelere yaklaşarak daha basit ve daha az zor hâle gelebilir, ordular benzeşen, her harekete uyabilen basit taktiklerle hareket ettirme ve yönetme açısından daha kolay olacaktır.*” değerlendirmesinde bulunmuştu.⁶⁸ Muharebede basit ve kolay olan hususların neticeyi hasıl edeceği talimnamelerde

⁶⁴ Hafız Hakkı [Erkân-ı Harbiye Binbaşısı], **Bozgun**, Tab‘ ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, R. 1330 (1914 – 15), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00044, s. 65.

⁶⁵ “*Ta’lîmnâmelerimizle nizâmnâmelerimize ve daha umûmî bir surette efkâr-ı câriyye-i askeriyye son seferlerde iktisâb edilen tecrübeler esâs ittihâz olunduğu cihetle ma’lûmât-ı nazariyyesini tezyîd ve takviye etmek isteyen bir kimesne ol emirde bu seferlere mürâcaat eylemeğe mecbûrdur.*” Verdy du Vernois [General], “Mukaddime”, **Tarih-i Harb Tatbikatı**, çev. Ahmed Refik [Altınay], Kostantiniyye, R. 1319 (1901), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122929; Ahmed Sedad [Doğruer], **a.g.e.**, s. 54 – 55.

⁶⁶ Ahmed Sedad [Doğruer], **a.g.e.**, s. 54 – 55.

⁶⁷ “*Ta’lîmnâmede beyân olunan nizâmlarla kavâid-i esâsiye muhârebenin münhasıran gayet basît olan hâlâtına mahsûs olup...*”. **Piyade Ta’limnamesi**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 14 Şa‘ban 1312 (10 Şubat 1895), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10572, s. 343, md. 120.

⁶⁸ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2000, s. 225; Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, s. 120 – 121.

kabul edilen bir gerçektir.⁶⁹ Talimnamelerin sadece usul gösteren eserler olduğu ifade edilmiştir.⁷⁰

Talimnamelerin teorik eserler olması bilginin kaideler hâlinde sunulmasına neden olmuştur. Kaideleştirme, dili kullanma yönünde de etki etmiştir. Askerî emirlerin doğru bir şekilde anlaşılması ve şüpheye yer bırakmaması için talimname metinlerinin sade bir dil ile yazıldığı görülmektedir. Talimnamelerin sadeliği öğretim ve öğrenmenin eksiksiz olmasına hizmet ediyordu. Sağlanılacak olan sadelik kitle ordularının yeterince talim göremeyen askerlerinin de ordunun bir neferi olmasına hizmet edecekti.⁷¹

Taktik seviyenin talimnameler aracılığıyla kaideler bütünü hâline getirilmesi askerî yapının her kademesi için aynı anlama gelmiyordu. Alt kademelere inildikçe amaçların ve araçların sayısı çok daha azdı. Bu kademelerde idrak ve karar güçlüğü pek az kabul ediliyordu. Olayların cereyan ettiği saha çok derli toplu, amaçların ve araçların sayısı sınırlı, veriler daha belirli ve gerçek olayları kapsıyordu. Bu kademelerde askerden beklenen kişisel fedakârlıkta bulunma cesaretiydi. Fakat rütbeler yükseldikçe güçlükler kendini en sonunda askerî dehaya bırakacak kadar artıyordu.⁷² Subayların maharet ve yetkinliği nefer, bölük ve tabur talimi maddelerinin içerdiği usulleri ve talimatı bilmekten ibaretti. Subayların bizzat kendisi talimnameyi öğrenmekle sorumluydu.⁷³

Ancak talimnamelerin basit ve sade olması, kapsamlarının dar olduğu manasına gelmez. Mustafa Kemal Atatürk, 1909 *Piyade Talimnamesi* için, kabul ettiğimiz talimname o kadar geniş kapsamlıdır ki; onu hakkıyla kavramış, içinde yer aldığı hükümleri devamlı uygulayarak yetiştirilmiş bulunan Alman ordusunun bile

⁶⁹ **Sahra Topçu Ta'limnamesi**, 2. Baskı, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1312 (1896 – 97), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120817, s. 2 – 3.

⁷⁰ **Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta'limnamesi**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 11 Mart 1316 (24 Mart 1900), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06022, s. 2.

⁷¹ “116 [md.] *Ta'limnâmede münderic usûl ve muhârebe nizâmlarının sadeliği emr-i ta'lîm ve taallümün mükemmeleyetine hîdmet eder. İşbu nizâmlarla kavâid-i esâsiyye ordu-yu hümayûnunun bi-l-cümle piyâde kıtaatının emr-i ta'lîminde vücûdu lâzım olan müsâvâtın husûlune kâfi olduğu gibi sadelikleri dahi ordu-yu hümayûnunun seferber hâle vaz'ıyla sınıf-ı redîfe ve müstahfazasının silah altına alındıkları takdirde asâkir-i redîfe ve müstahfazanın müddet-i kalîle zarfında kavâid-i mezbûre ile ülfet hâsıl etmelerini zâmin ve kâfidir.*” **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 341, md. 116.

⁷² Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 97.

⁷³ **Cild-i Evvel Ta'limnâme-i Piyadegân**, Tab'hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), SK, Hüsrev Paşa, nr. 803/1, s. 10.

gelişme seviyesi hâlâ yeterli değildir, şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.⁷⁴ Göreceğimiz üzere bu durum sadece bahsi geçen talimname için değil diğer tüm talimnameler için de geçerliydi.

Talimnamelerin bir diğer önemli özelliği ise her zaman için zamanın gerisinde kaldıkları gerçeğidir. Bu durum pratik ile teorinin karşılıklı ilişkisinden kaynaklanmıştır. Pratikten doğan teori, aynı zamanda pratiğe yön verir ve pratiği geliştirir. Bununla birlikte pratikle olan öğrenme süreci de son bulmaz ve yeni teoriler geliştirilir.⁷⁵ Dolayısıyla talimnameler yayımlandıktan bir süre sonra yeni meydana gelen savaşlar, elde edilen tecrübeler, tatbik edilen manevralar ve en önemlisi bilim ve teknolojiye meydana gelen ilerlemeler talimnamenin içeriğine tesir etmiştir. Bu durum bazı kaidelerin tesirsiz kalmasına veya yeni gelişmelere karşı uyumsuz ve zıt olmasına sebep olmuştur. Bunların devam etmesi ise “*zararlı bir muhafazakârlığa*” yol açmıştır.⁷⁶

Talimnamelerin geçerliliğini yitirmelerinin en önemli sebebi ateşli silahlarda meydana gelen gelişmelerdir. İleride de göreceğimiz üzere 19. yüzyıl boyunca ateşli silahların daha etkin ve hızlı hâle getirilmesiyle talimnamelerin değişmesi mecburi olmuştur.⁷⁷ Talimnamelerin, zamanın gerisinde kalmaları harp tarihi boyunca birçok acılara sebep olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren düşmana doğrudan yapılan süvari ve piyade saldırılarının intihardan bir farkı kalmamıştı. Fakat bu tür saldırılara aynen devam edilmişti.⁷⁸ Bunun en acı örneklerinden biri Amerikan İç Savaşı’dır. Bu savaş esnasındaki asıl sorun, mevcut teşkilat ve taktikleri piyadenin karşılaşacağı durumlara ve bunlara karşı kullanacağı yüksek derecede öldürücü ateş gücüne uygun

⁷⁴ Mustafa Kemal [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kolağası], “Önsöz”, **Takımın Muharebe Ta’limi**, Karl Litzmann, çev. Mustafa Kemal, Selanik Asır Matbaası, Selanik 10 Şubat 1324 (23 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122499, s. 4.

⁷⁵ Orhan Hançerlioğlu, **Toplumbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, Temmuz 1996, s. 323.

⁷⁶ Ali İhsan [Sabis, Erkân-ı Harbiye Kolağası], “Yeni Piyade Ta’limnamemiz Zeyllerine Dair Mütalaat”, **Risale-i Mevkute-i Harbiyye**, Kitabhane-i Askeri – Tüccarzade İbrahim Hilmi, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, Dersaadet, Birinci Sene, nr. 1, Mayıs 1327 (14 Mayıs – 13 Haziran 1911), Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 164-K, s. 88.

⁷⁷ Yeni talimnamelerin kabul edilme sebepleri için genel itibarıyla ateşli silahlarda meydana gelen gelişmeler öne sürülüyordu. Mesela 1880 Talimnamesi için “*Eslîha-i nâriyyenin peyderpeyi tecdîdi ve ihtirâ’sıyla elde mevcûd bulunan ta’lîmnâmelerin dahi ânâ göre tevfiķan ol nisbette ta’dîl ve islâhı lâzûmeden olmasına mebnî...*” değerlendirilmesinde bulunulmuştu. BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH), 800/64838, Lef 1 – 2, 28 Şubat 1880.

⁷⁸ **Dünya Savaş Tarihi**, haz. Christon I. Archer v.dğr., Tüzmamanlar Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 370.

hâle getirmektir. Ancak silahların öldürücülüğü, onları kullanmayı tasarlayan teşkilat ve taktiklerin öngördüğü dereceyi aştı.⁷⁹ 1870 – 71 Fransa – Prusya Savaşı’nda da buna benzer bir durum gözlemlenmişti. Bu savaştan önce iğneli tüfeklerin etkili olduğu menzile kadar yanaşık nizamı muhafaza etmek ve sonra açılmak, Alman ordularının talimname kaidelerindendi. Aslında bu kaide 1866 Prusya – Avusturya Savaşı’nda çok ciddi kayıplara yol açmıştı. Tüfeklerin artan menziline ve ateşleme hızından dolayı artık daha öncesinde yanaşık nizamı terk etmek ve açılıp yayılmak gerekiyordu. Ancak bu husustan 1870 – 71 Fransa – Prusya Savaşı sonrası vazgeçilebilmişti. *Tabur Kumandanı* isimli eserinde bu bilgileri aktaran Ahmed Sedad Bey [Doğruer]⁸⁰, bu husustaki kusurun 1870 – 71 Savaşı’ndan yaklaşık dört yıl önce meydana gelen 1866’daki savaşın tecrübesinden faydalanıp ona göre talimname ve nizamnamelerini değiştirmeyen ve düzeltmeyenlere aittir demektedir. Zira ona göre; 1866 Savaşı, iğneli tüfeklerin yeni icat edilmesi ve ilk defa kullanılması sebebiyle piyadenin nizamlarında ve muharebe usullerinde pek çok düzenlemeyi gerektiren neticeleri içeren bir savaştır. Ancak Almanların bu savaşta başarılı olması ve yeni bir savaşa hazırlanmalarından dolayı bu durum göz ardı edilmiş olabilir, demiştir.⁸¹ Bununla birlikte gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus ise teknik ilerlemelerin her zaman için yeni taktiklerin ve talimnamelerin hayat bulması için tek sebep olmamasıdır. Mesela Napolyon Savaşları neticesinde tamamlanan Fransız Devrim Savaşları taktikleri, ateşli silahlardaki gelişim ile değil

⁷⁹ E. Fisher, “Hafif Silahların Ağızdan Doldurulmasından Kuyruktan Doldurulmasına Kadarki Gelişmesi”, **Askeri Tarih Bülteni**, çev. Fethi Ersoy [Em. Kur. Alb.], Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Yıl 4, S. 7, Şubat 1979, s. 105 – 106.

⁸⁰ *Tabur Kumandanı* isimli eserini Mekteb-i Harbiye müdür muavini ve Erkân-ı Harbiye Binbaşı olduğu zaman kaleme alan Ahmed Sedad [Doğruer] (1884 – 1955), 1919’da Harp Akademisi Müdürlüğü, 1920’de Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 2 Ocak 1932’de Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı, 1 Ocak 1933’de Harita Genel Müdürlüğü, 9 Mart 1940’ta tekrar Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı ve 28 Eylül 1942’de emekliye ayrılana kadar 9. Kolordu Komutanlığı görevlerini yapmıştır. 1955’te İstanbul’da vefat etmiştir. Tercüme ve telif toplam 25 kadar eser meydana getirmiştir. bkz. Mehmet Köçer, “Mirliva Sedat Kimdir?”, **Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Deniz Savaşı’nda Türk Zaferi**, Mirliva Sedat, Sadeleştiren ve yay. haz. Mehmet Köçer, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007, s. XI.

⁸¹ Ahmed Sedad [Doğruer], **a.g.e.**, s. 56.

taktik ve teşkilat açısından meydana gelen ilerleme neticesinde oluşmuştu. Oysa teknoloji Büyük Frederick zamanının çok da ilerisinde değildi.⁸²

Talimnamelerin elbette ki en önemli niteliği yukarıda da belirttiğimiz üzere stratejiye dair olan bilgiyi içermemesidir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren asıl muharebe nizamının yanaşık nizamdan dağınık nizama doğru değişmesiyle birlikte talimnamelerin taktik seviye için taşıdığı değerin azalmasıdır.

Bunun izlerini 1895 *Piyade Talimnamesi*'nde görmemiz mümkündür. Talimnamenin 85. maddesinde her türlü muharebeye dair kaide ve mülahazatın beyan olunamayacağından dolayı uzatılması gereken muharebelerle, “*düzmece*” ve “*nümayiş muharebelerine*” dair izahat verilmesine gerek görülmediği belirtilmiştir. Bu muharebelere ait tedbirlerin kumandana ait olduğu dile getirilmiştir.⁸³ 74. maddesinde bir talimnamede mağlubiyet hâlinde ricat hareketinin nasıl yapılacağı üzerine kaideler sunmak mümkün değildir, denilmiştir.⁸⁴ 2. maddesinde ise talim meydanlarında yapılacak talimlerde “*telefât*” meydana gelmediği gibi harpte zararı ortada olan çeşitli etkenler mevcut olmadığından muharebelerde meydana gelecek durumları talim meydanlarında tamamen tasvir etmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir.⁸⁵ Bu hususlar daha çok stratejik seviyeye dair olmasına rağmen talimnamede dile getirilmeleri, talimnameye olan bakış açısındaki değişimi göstermesi açısından ilginçtir. Aslında talimlerin ve talimnamelerin sınırlılığı eski zamanlardan beri bilinen bir husustur. Bunun önüne geçmek için çeşitli yollar gösteriliyordu. H. 1247 (1831 – 32) tarihli tabur talimnamesinde eski talimnamelerde olan hareketlerin bazısının sadece talim meydanında icra edildiği bazısının ise düşman karşısında uygulanmasının bile imkânsız olduğu belirtiliyordu. Bundan sonra sadece talimgâhlarla yetinmeyip muharebe anında yapılabileceklerle dikkat edilmesi gerek deniyordu.⁸⁶ Bununla birlikte talimnamelerin her konuyu kapsaması da

⁸² Freytag Von Loringhoven, **Yeni Piyade Ta'limnamesinin İzahı**, çev. Osman Nuri ve Vasfi, Tab' ve Naşiri: Kitabhane-i Askeri – Tüccarzade İbrahim Hilmi, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul, R. 1327 (1911 – 12), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0126123, s. 5.

⁸³ **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 316, md. 85.

⁸⁴ **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 313, md. 74.

⁸⁵ **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 256, md. 2.

⁸⁶ **Nuhbetü't-Ta'lim (Tabur Ta'limi)**, H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122370, s. 1 – 2.

mümkün değildi. Hüseyin Avni Paşa'nın H. 1268 (1851 – 52) Schtramm'dan çevirdiği *Mecmua-i Manevra* isimli eserde mevcut talimnamede olmayan bir yanaşık nizam usulüne yer verilmiştir.⁸⁷

Ancak talimnamelerin taktik harekâtın değişmesiyle birlikte daha fazla sorgulanır hâle geldiklerini görmekteyiz. Bu durum taktik üzerine eser kalem alan Türk askerî liderleri tarafından sık sık ele alınmıştı. Talimnamelerin sınırlılığına Nuri Conker'in kitabına bir sohbet eşliğinde yazdığı kitabında Mustafa Kemal Atatürk bir orduda, en büyük komutandan erine kadar herkes talimnamelerde belirtilen ve bildirilen yöntem ve kuralları biliyor olsa dahi bunun muharebede muzafferiyeti temin edemeyeceğini ifade etmiştir. Ona göre, bir kıtanın muharebede tesadüf edeceği ahval ve şerait hep görüldüğü gibi olmayacaktır. Dolayısıyla bu noktada Mustafa Kemal Atatürk talimnamelerin temel olan niteliğine dikkat çekmiştir. “*Ta’lîmnâmelerimizin, bu gibi fevkalâde ahvâl [durumlar] için nasihat vermesinden sarfınazar [vazgeçip]; esâsen ihtivâ’ eylediği kavâid ve nizâmât [kaideler ve hükümler], harpte umûmiyyetle tesâdüf edilen basît ta’biye ahvâline ancak şâmil olabilir [taktik durumları ancak içerebilir]*”.⁸⁸ Yine Grebeneli Binbaşı Bekir Bey, talimnamenin bahsettiğimiz sınırlılığıyla ilgili, “*benim nazarımda ta’lîmnâme, ta’biye, seferiyye kitâbları târih-i harbin mazbût ve mukayyed [kayıt altına alınmış] parçalarından ibârettir. Bir harbin muzafferiyetini, târih demek olan kavâid-i askeriyyenin mütâlaasından ziyâde, esnâ-yi harbde zuhûr edecek olan safahâta göre îcâd-ı kavâid [kaideler icat] edebilmekte aramalıdır*” ifadesiyle talimnamelerin savaş tarihinin bir parçası olduğunu ve bir savaşı kazandırmada yetersiz olabileceğini ifade etmiştir.⁸⁹

⁸⁷ “*Âlây ta’lîmnâmesinde tabur ile yanaşık kol nizâmında bulunan bir kolun ileri ve geri sola ve sağa tabur olması husûslarında kavâid zikr ve beyân olunmuştur. Hâlbuki tabur ile yanaşık kol nizâmında bulunan bir kolu durdurmaksızın sühûletle kol ile kol tabur hey’etine ve bi’l-akıs tabur ile yanaşık kol nizâmına geçirmek dahi mümkün olup bu ise ta’lîmnâme-i mezbûrda mezkûr olmadığından bervech-i âti zikr ve tafsîl olunur şöyle ki...*” General Schtramm, *Mecmua-i Manevra*, çev. Hüseyin Avni Paşa, Mekteb-i Harbiye, H. 1268 (1851 – 52), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0116829, s. 11 – 12.

⁸⁸ Mustafa Kemal [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı], **Zabit ve Kumandan ile Hasbihal**, Minber Matbaası, İstanbul, R. 1334 (1918), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. A030948, s. 21 – 22.

⁸⁹ Bekir Fikri [Grebeneli, Binbaşı], **Grebene ve Garb Ordusunda Kuvve-i Seyyare**, Arşak Garoyan Matbaası, Dersaadet, R. 1332 (1916 – 17), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.00476, s. 6.

Talimnamelerin bu özelliği, ilk defa 1895 *Piyade Talimnamesi*'nde gördüğümüz üzere talimnamelere “*usul-i muharebe*” kısımlarının eklenmesine sebep olmuştu. Usul-i muharebe talimlerinin başarıyla icrası, uygun olan harp nizamlarının varsayılan durum ve talep edilen amaca göre seçilmesine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bunun için askerin şahsi terbiyesinden çok büyük askerî birlikler ile yapılan talimlere doğru tedricen geçildikçe muharebede başarılı olma ihtimali artar denilmiştir.⁹⁰

Harp nizamlarından muharebenin durumuna ve amacına göre uygun olanların seçilmesi keyfiyeti talimnamelerin kumandanlara yetki tanınmasını mümkün kılmıştır. 1888'de Almanya'da talim ve manevralarda yer alan Kolağası Vahid, *Alman Usul-i Harbine Dair Ameli Misaller* isimli eserinde, Osmanlı ordusu ve Alman ordusunda yürürlükte olan talimnamelerin kaideleri açıkça belli olmasına rağmen bu talimnamelerin, ordunun harekâtı esnasında komutanları serbest bırakacak bir tarzda tanzim ve tertip olunduklarından dolayı hükümlerinin çeşitli suretlerde tatbik edilmeleri mümkündür demiştir.⁹¹

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren talimnamelerde yer alan usul-i muharebe kısmının savaşın değişen doğasına bir çözüm olarak sunulmasına rağmen bazı sakıncaları vardı. Alman ıslah heyetine katılmak için 1901'de gelen ve 1910 yılına kadar Türkiye'de kalan İmhoff Paşa'nın seyyar topçu talimnamesinin dördüncü kısmına dair yazdığı şerhini Türkçeye çeviren ve İmhoff Paşa'nın yardımcısı olan Binbaşı Mehmed Emin Bey [Revanduzlu] eserin girişinde talimnamelerin usul-i muharebe kısımlarının yetersizliğine dikkat çekmişti. Usul-i muharebeye dair talim kaidelerinin muharebe kısımlarının her türlü hâl ve muharebe maksadına uygun olabilmesi için düzensiz, gayet genel ve geniş yazıldığını ifade etmiştir. Askeriyede öğretilmesinin tek yolunun çeşitli uygulamaların tatbik edilmesine bağlı olduğunu dile getirmiştir.⁹²

⁹⁰ **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 258, md. 5.

⁹¹ Hauschild, **Alman Usul-i Harbine Dair Ameli Misaller**, çev. Vahid [Kolağası], Kitabhane-i İslam ve Askeri – İbrahim Hilmi, Kostantiniyye, R. 1317 (1901 – 02), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0106636, s. 2.

⁹² Mehmed Emin [Revanduzlu], “Mukaddime”, **Seyyar Topçunun Usul-i Muharebesi**, İmhoff Paşa, çev. Mehmed Emin [Revanduzlu], Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1320 (1904 – 05), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121262. İmhoff Paşa için bkz. Wallach,

Mustafa Kemal Atatürk de hem birliklerin talim meydanından araziye çıkarılmasını hem de faydasız talimlerden kurtulunması gerektiğini düşünüyordu.

“Yeni ta’lîmnâmemizin, kıtaât [birlikler] tarafından tatbîk ahkâmına [uygulama hükümlerine] başlamadan evvel; bugüne kadar bizi ta’lîmgâhlara paslı zincirlerle bağlayan sakim [yanlış] âdetleri ki –kıtaatı ta’lîmgâhın tesviyesiyle [düzeltmesiyle] yormaktan ve zâbitânı âtil bırakmaktan ve efkâr-ı umûmiyyeyi [kamuoyunu] muktezeyât-ı harbiyeye [harbin gereklerine] tevâfuk etmeyen [uygun olmayan] vesâitle ta’lîmlerin kurusuz ve pürüzsüz cereyânını taht-ı te’mîne almak [temin altına almak] meyl ve arzusuna (ta’lîmnâme – 254) sevk etmekten başka hiçbir netîce hâsıl etmemiştir– Eski ta’lîmnâmemizle bir mezâra gömmek lâzımdır. Bu muvaffakiyyetin [başarının] te’mîn-i tecellîsi [gerçekleşmesinin sağlanması] pek o kadar kolay değildir; Çünkü bir kıtaatı ta’lîmgâhtan arâzî meydânına atmak kadar kolay bir şey olmamakla berâber, orada da bî-fâide [faydasız] yorulmaktan onu hâlas [kurtarmak] iktizâ‘ eder [gerekir].”⁹³

Talimnamelerde usul-i muharebe kısmı bulundurulması da yeterli olmamıştı. Zaman içinde talimnameleri yorumlayan ve açıklayan eserlerin sayısında hayli artış olmuştu. Ahmed Refik’in [Altınay] Drogomirof’tan çevirdiği *Bölüğün Ta’lim ve Terbiyesi* isimli eser bu tarzda bir eserdir. Ahmed Refik, talimnameler ve talimnameler gibi kanun kuvvetinde olan nizamnamelerde, askerin talim ve terbiyesi hususunda gerekli olan bilgilerin her ayrıntısıyla sunulamayacağını ve talimnamelerin çeşitli taktik meseleleri içermesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Bahsi geçen kitaba değinerek, taktik meselelere yönelik bir kitabın talimname dairesinin dışına çıkacağını, çünkü bu tip eserlerde çeşitli talimnamelerin tatbiki dikkate alınacağı gibi zaman ve mekân ile tesadüf edilecek durumların da dikkate alınacağını ifade etmiştir. Bundan dolayı hiçbir kıta kumandanı da bu eserin içeriğini harfi harfine dikkate almaya kendilerini mecbur hissetmemeliler, demiştir.⁹⁴

Benzer bir şekilde Ali İhsan Bey [Sabis] de taktik meseleleri ele alan bir eser tercümesinde bulunmuştur. Eserin girişinde yaptığı değerlendirmede, talimnameleri

Jehuda L., **Bir Askeri Yardımın Anatomisi: Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835 – 1919**, çev. Fahri Çeliker [Em. Tuğg.], Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985. s. 73.

⁹³ Mustafa Kemal, [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kolağası], “Önsöz”, **Takımın Muharebe Ta’limi**, s. 4.

⁹⁴ Drogomirof, **Bölüğün Ta’lim ve Terbiyesi**, çev. Ahmed Refik [Altınay], Matbaa-i Tahir Bey, Dar’ül-hilafetü’l-aliyye, 1319, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Sel_Osm_00544, s. 3 – 4.

teorik olarak bilmenin, yanaşık sıra ile askeri manevra ve talim ettirmenin mümkün olduğunu; lakin buna üçüncü bir sıfat daha eklemenin gerekli olduğunu söylemiştir. Bu ise uygulama tecrübesidir. Ancak küçük “cüz’i tamlar”la (askerî birlik)⁹⁵ yapılan talimler vasıtasıyla bu tecrübeyi elde etmenin mümkün olmadığını; bu sebeple harpte herhangi bir durumda ortaya çıkan taktik meselelerin en makul ve mantığa en uygun bir surette çözümünü bulabilmek için gerekli olan bilgiye sahip olmak gerektiğini dile getirmiştir.⁹⁶

Mustafa Kemal Atatürk de talimnameleri açıklayan ve yorumlayan eserlere ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, ordu birimleri arasında verilen talim eğitimi birlikten uzaktır. Ordu ve tümen kurmay başkanlarının en başta sorumlu oldukları görevin subay ve erlerin savaşa hazırlıklarında olması gerekmektedir. Bu hususta ise en iyi aracın, talimleri harbin istekleri açısından gösteren ve başarı ile yapılmasını içeren eserlerden faydalanmaktır demiştir. Buna yönelik olarak Berlin Askeri Akademisi General Litzmann’ın *Seferber Mevcudunda Takım, Bölük ve Taburun Muharebe Ta’limleri* isimli eserini çevirmiştir. Bu eser 1909 *Piyade Talimnamesi*’nin bir kısmının yorumlanması ile meydana getirilmiştir.⁹⁷

Gördüğümüz üzere talimnamelerin savaşın her tür hâline çare bulamayacağı ve sadece taktik seviye ile kısıtlı olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak birlikleri toplu hâlde hareket ettirmenin öneminin azalmasıyla birlikte kurallar bütününe bağlı olmanın önemi de geri plana düşecekti. Dolayısıyla talimnamelerin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren taktik değerinin azalması bir gerçektir.

⁹⁵ Cüz’i tam bir zabitin doğrudan doğruya kumandasıyla manevra çeviren bir miktar askere denir. Ovanes ve Hüseyin Avni Paşa’nın çevirdiği fenn-i harb kitabında piyade tabur; süvari, topçu ve istihkâm sınıfında ise bölük birer cüz’i tam olarak tanımlanmıştır. (Bernard Pierre Magnan, **Fenn-i Harb**, çev. Ovanes – Hüseyin Avni Paşa, Mekteb-i Harbiye Matbaası, H. 1268 (1851 – 52), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0110639, s. 20, 26). 1318 basım tarihli *Bölüğün Muharebesi* isimli kitapta ise piyade sınıfında bölük cüz’i tam olarak tanımlanmıştır. Önceleri taburun cüz’i tam olarak sayıldığı ancak “şimdileri” ise taburun vazifesinin muharebe esnasında bölüklerinin birlikte olan hareketlerini ve etkili olmalarını sağlamaktan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Müller [Prusya Zabitanından], **Bölüğün Muharebesi**, çev. Nuri [Mekteb-i Harbiye-i Şahane Alman Lisanı Muallim Muavini Mülazım-ı Evvel], Kitabhane-i Askeri – İbrahim Hilmi, İstanbul, 1318, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. TB_1083/03, s. 1.

⁹⁶ Ali İhsan [Sabis], “Medhal”, **Piyade Zabitanına Mahsus Ta’biye Meseleleri**, A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, Mart 1322 (14 Mart – 13 Nisan 1906), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132988.

⁹⁷ Mustafa Kemal, [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kolağası], “Önsöz”, **Takımın Muharebe Ta’limi**, s. 5 – 6.

1.4. Transfer Edilen Metin Olarak Talimnameler

Talimnameler, yapı itibariyle yukarıda belirttiğimiz niteliklere haizdi. Ancak Osmanlı ordusu talimnameleri söz konusu olduğunda, bu talimnamelerin bir başka niteliği ise transfer edilen metinler olmalarıdır.

Askerî bilgi transferi yapısal olarak bir takım özelliklere sahiptir. Eğer adaptasyon donanım özelliklerine aitse daha kolaydır; ancak taktik ve organizasyon yapısı gibi doktrin alanı üzerineyse adaptasyonu uygulamak ve geliştirmek daha zordur. Günümüzün önde gelen teknolojilerine ulaşmak geçmişe göre daha ucuz ve kolaydır. Ayrıca devletler sanayi devriminde olduğu gibi ordularını modernize etmeyi imkânsız hâle getirecek engellere de sahip değildir. Bununla birlikte, donanım transferini güçlendirecek olan doktrini geliştirmek daha kritik bir faktördür. Mesela İngiltere, Sovyet ve Amerikan ordularının hepsi vakti zamanında tanka sahip olmalarına rağmen her biri müşterek ordu sınıflarını zırhlı olarak sürdürmek hususunda doktrin ve organizasyon geliştirmekte zorlanmıştır.⁹⁸

Askerî organizasyonlar diğer yapılarda olduğu gibi varlığını korumaya çalışan, ayrıca amansız bir mücadele ve kısıtlı kaynaklar çerçevesinde kendi çıkarını korumaya çabalayan bir yapıdır. Dolayısıyla bu durum orduların tutucu ve riskten kaçınmalarına yatkın bir yapıya sahip olmalarına sebep olur. Teknoloji ve stratejiyi adapte etmek sadece ordunun organizasyonunu, otonomisini (yargı ve bağımsızlık) ve organizasyonel niteliklerini (bu ifade organizasyon içindeki baskın grup tarafından tutulan kapasite ve görevlerle ilgilidir) desteklediği ölçüde mümkündür. Değişiklik kademeli, adaptasyonlar ise mevcut vazifelerle uyumludur. Organizasyonlar öngörülebilirliği, kararlılık ve kesinliği ödüllendirirler. Yenilikler, hiçbir tehdit içermeyen kolayca adapte edilebilecek organizasyonel rutin, strateji ve nitelikler olmalarına rağmen bu değerler yeniliğe ters düşer. Sadece yeni silahlar dahi

⁹⁸ Emily O. Goldman, "Introduction: Military Diffusion and Transformation", **The Information Revolution in Military Affairs in Asia**, Edited by Emily O. Goldman and Thomas G. Mahnken, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s. 7.

önemli organizasyon değişikliği, kaynakların yeniden dağılımı, organizasyonun otonomisinin azaltılması ihtimaline sebep olabilir.⁹⁹

Osmanlı askeriyesinde de tercüme yoluyla kazandırılan talimnamelerin farklı bir yapıya sahip Osmanlı ordusuna uygun gelmediği birçok kez vurgulanmıştır. Grebeneli Binbaşı Bekir¹⁰⁰, Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusunun mağlubiyetinin, ordunun zaferi, Alman ve Fransız harp tarihinin bir özeti olan talimnameye uygun olarak düşmana mutlaka üstün olan bir kuvvet ile muharebe ederek aramasından kaynaklandığını ifade etmişti. Binbaşı Bekir, bu yorumuyla talimnamelerin harp tecrübelerinden meydana geldiğini ve başka milletlerin tecrübesinden yola çıkılarak hazırlanan talimnamenin başka bir millete tatbikinde başarısız olunacağı vurgulamıştı.¹⁰¹

Mustafa Kemal Atatürk'ün de talimnameler söz konusu olduğu zaman üzerinde durduğu husus, Osmanlı ordusunun kendi tecrübesine dayanmayan talimnameleri kullanmasıydı. Alman piyade talimnamesinden tercüme edilen 1909 *Piyade Talimnamesi* için bir ordunun senelerce emek ve uygulamaları sayesinde hükümlerine uyum sağladığı talimnamenin değiştirilmesinin bütün askerî camiada şaşkınlık yaratacağını ve yeni kabul edilen talimnamenin, kullanmakta oldukları talimnamenin kopyası ya da benzeri değilse bu şaşkınlığın tamamen karamsarlığa dönüşeceği değerlendirilmesinde bulunmuştu. Bunun sebebini ise yeni açılan bu dönemin ordunun kendi çalışma ve gereksinimlerinin bir sonucu olmamasına bağlamıştı.¹⁰²

⁹⁹ Emily O. Goldman, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁰⁰ Grebeneli Bekir Fikri 1882'de Grebene'de doğdu. 1903'te Mekteb-i Harbiye'den mezun oldu. 1907'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye oldu. Balkanlar'da Müslümanlar arasında büyük bir otoriteye sahip oldu. Balkan Harbi'nde Grebene'nin Osmanlı hakimiyetinde kalması için mücadele etti. Bu savaşta, annesi, babası, dayısı ve iki kız kardeşi Yunanlılar tarafından öldürülmüştür. Türklerin ve Arnavutların Yunanlılara karşı birlikte savaşmalarını gerektiğini savunmuştur. Leskovik ve Koniça'da gayrinizami harp birlikleri ile Yunan ordusuna önemli zararlar vermiştir. Bundan dolayı Grebene kahramanı olarak anılmıştır. Balkan Harbi'nden sonra Arnavutluk'ta Osmanlı adına çalışmak için gitmiştir. Burada Yunan ve Sırp çetelerine karşı gayrinizami harp yürütmek amacıyla Osmanlı askerlerinin gelmelerini istemiştir. Ancak bu faaliyetleri tutuklanıp ölüm cezasını çarptırılmasına kadar sürebilmiştir. Türk hükümetinin araya girmesi neticesinde serbest bırakılmış ancak aynı sene katıldığı Sarıkamış Harekâtı'nda şehit düşmüştür. (Mehmet Tütüncü, "Grebeneli Bekir Fikri Bey Albay Thomson'a Karşı: 1914 Avlonya Olayı (Hollandalıların Ele Geçirdikleri TeşkilatıMahsusa Altınları Hollanda'ya Nasıl Geldi?)", *Düşünce ve Tarih*, Nisan 2017, Yıl 3, S. 31, s. 41 – 42.

¹⁰¹ Bekir Fikri [Grebeneli, Binbaşı], *a.g.e.*, s. 6 – 7.

¹⁰² Mustafa Kemal [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kolağası], "Önsöz", *Takımın Muharebe Ta'limi*, s. 3.

Ali İhsan Bey [Sabis] ise tüm dünyada fenn-i harp¹⁰³ dediğimiz şeyin tek olduğunu, çünkü fenn-i harbin amacının düşmanı en emin vasıtalarla ve en az fedakârlıkla mağlup edip onu maksadı kabule mecbur etmekten ibaret olduğunu ifade etmiştir. Fakat o da fenn-i harbin uygulanması hususunda her milletin farklı yollar seçeceğini veciz bir örnekle açıklamıştır. Ona göre; askerlikte de tıpta olduğu gibi, kişiler önemli rol oynadıklarından nasıl ki hastanın mizacı, yapısı ve doktorun düşünme biçimine göre çeşitli tedavi yolları varsa, muzaffer olmak fenni de gerek talim yönünden gererse tatbik yönünden farklı olabilir ve olmalıdır. Hiçbir zaman bir şehirlinin yaptığını bir köylü aynı kolaylık ve maharetle yapamayacağı gibi bazı milletlerin askerlerinin yaptığını diğer milletin askerleri de aynı suretle yapamaz. Almanya'daki muhit ile buradaki muhit arasında daima fark olduğuna dikkat edilmeliydi. Alman talimnamelerinin bütün içeriğini harfi harfine tercüme ve tatbik kalkışmak doğru değildi ifadesiyle askerî fennin bir olduğunu ancak bunun uygulamasının her millete göre farklı olması gerektiğine dikkat çekmişti.¹⁰⁴

Talimnameler son yapılan muharebelere göre değiştirilse ve düzeltilse dahi yine de yalnız talimnamenin yenilenmesi amaca hizmet etmeyebilir. Talimnameyle birlikte subayların fikir ve vukuflarının da yenilenmesi gerekirdi. Talimnamenin kendisini yenilemek nispeten kolay olmasına rağmen ikincisi daha güçtür. Ahmed Sedad Bey [Doğruer], bu durum için Rus ordusunu örnek vermiştir. Ruslar 93 Harbi'nden önce talimnamelerini 1866 ve 1870 – 71 Savaşları'na göre düzenlemesine rağmen, Rusların yeni talimnamenin içerdiği kaideler ve nizamları orduya talim ve öğretim imkânı bulamadıklarını dile getirmiştir. Ahmed Sedad Bey'e göre Ruslar bu nedenle Anadolu'da birçok yenilgiye uğramışlardır. Hatta Plevne önünde âleme gülünç duruma düşmüşlerdir. Temelde Rusların boş yere büyük kayıplara uğramalarının ve imkân olduğu hâlde başarı sağlama hususunda zor durumda kalmalarının en önemli sebebinin, o zaman ellerinde bulunan ve ihtiyaçları ile uyumlu olan yeni talimnamelerine uymayan ve geçmişe ait olan suni hareketler icrasında karar kılmaları olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁵

¹⁰³ “Fenn-i harb” kelimesi harp/savaş ve askerlik sanatı manasında kullanılmaktadır. Şahabettin Dorsan, **Telaffuzlu İngilizce – Türkçe Askeri Sözlük**, Cemal Azmi Basım ve Kitapevi, 1949, s. 296.

¹⁰⁴ Ali İhsan [Sabis], “Yeni Piyade Ta’limnamemiz Zeylleri Dair Mütalaat”, s. 88.

¹⁰⁵ Ahmed Sedad [Doğruer], **a.g.e.**, s. 56.

Transfer edilen talimname neticede tercüme bir eser olduğu için her zaman bir dil engeliyle karşılaşır. Kaynaklarımızda bu durum ile ilgili çok fazla bir açıklamaya rastlayamadık. Ancak “Sabık Üçüncü Ordu Piyade Muallimi Binbaşı” unvanıyla 2 Şubat 1909 tarihli *Askeri Mecmua*’da “Yeni Piyade Ta’limnamemiz” başlığı ile 1909 *Piyade Talimnamesi*’ni kaleme alan Ali Vasfi Bey, talimnameleri anlama hususundaki zorluklara dikkat çekmişti. Bu zorluğu, “*bir ta’lîmnâme-yi mütâlâa ederken mefhûmunu [manasını] bir doğru anlamak var. Bir de anladım zehâbında bulunarak [anladığını zannederek] kendine göre ma’nâ çıkarmak var. Bir de doğrudan doğruya anlamadım demek var.*” şeklinde ifade etmiştir.¹⁰⁶ Ali Vasfi Bey, Almanya ordusunun elindeki talimname ve nizamnamelerde “*müfid*” ve “*muhtasar*” olmak kaidesine riayet etmesinin sebebinin umurun bu eserlere tafsilat ve izahattan gına olacak derecede hâkim olmasından kaynaklanır, demiştir. Pek çok kaidenin zaten onlar için malumun ilamı kabilinden olduğunu ifade etmiştir. Oysa ona göre, yeni talimnameler ve kanunnameler Osmanlı ordusu mensupları için onları tereddüde düşürecek kadar kapalılıklarla doludur.¹⁰⁷

Tez çalışmamızın bu bölümünde kısaca askerin eğitim ve taktik kitabı olarak değerlendirdiğimiz talimnamelerin “nesne” olarak ne ifade ettiğine, askerî açıdan taşıdığı önemine ve “Osmanlıya özgü” olarak transfer edilen bir metin olma niteliklerine değindik. Neticede, askerî eğitim ve taktik kitabı tanımını biraz daha açabiliriz. Talimnameler, askerin bedenini ve zihnini savaşa hazır hâle getirecek disiplin pratiğini, ordunun tüm hareket kaidelerini ve sınırlı sayıda farklı askerî etmenlere (nehir, orman, dar geçit vb. birbirinden farklı bazı etkenlere) karşı uygulanabilecek değişmez kaideleri içeren yazılı/matbu askerî eserlerdir. Gelecek bölümde bu tanımlamadaki unsurları yakından inceleyeceğiz.

Bu noktada değinmemiz gereken bir diğer unsur da aslında savaşın değişmez kurallarını keşfetmenin de sadece belli bir “zaman dilimiyle” hatta “coğrafya” ile sınırlı olabileceğidir. Özellikle Osmanlı ordusu gibi talimnameleri Avrupa’dan transfer eden ordular teknolojiyi takip etmede daha fazla zorlandıkları için teknolojik

¹⁰⁶ Ali Vasfi [Sabık Üçüncü Ordu Piyade Muallimi Binbaşı], “Yeni Piyade Ta’limnamemiz”, *Askerî Mecmua*, 20 Kanun-ı Sani 1324 (2 Şubat 1909), İSAM, nr. d01758, S. 12, s. 590.

¹⁰⁷ Ali Vasfi [Sabık Üçüncü Ordu Piyade Muallimi Binbaşı], “Yeni Piyade Ta’limnamemiz (II)”, *Askerî Mecmua*, 3 Mart 1325 (16 Mart 1909), İSAM, nr. d01758, s. 89.

ve taktik uyumsuzluğun verdiği zararı daha derinden yaşamışlardır. Tezin ilerleyen bölümlerinde bunlara değineceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

ASAKİR-İ MANSURE’NİN KURULUŞ DÖNEMİNDE OSMANLI TALİMNAMELERİ VE FRANSIZ ETKİSİ (1826 – 1843)

2.1. Talimnamelerin Osmanlı Devleti’ne Girişi

Talimnamelerin Osmanlı ordusu ve modernleşmesi için ne anlam ifade ettiğini daha çok öğretme manasına gelen Arapça “*ta’lim*” ve öğrenme manasına gelen “*taallüm*” sözcüğüne atfedilen anlamda bulabiliriz.¹⁰⁸ Bu tabir çok daha önceden bilinmesine rağmen gerçek manada anlamını Asakir-i Mansure’de bulacaktı. Asakir-i Mansure’nin en önemli vasfı talimli ordu olmasıydı. II. Mahmud’un talim ve taallüm ifadesinden, çağdaş askerî taktikleri uygulayacak donanıma sahip ordu anlamını çıkarması, talim ve talimnamelerden ne beklendiğini ortaya koymaktadır.¹⁰⁹

II. Mahmud döneminde önemli etkisi bulunan talim meselesi, kökenini diğer tüm modernleşme hamleleri gibi Avrupa’da bulmaktadır. Askerin standart bedeni hareketleri kazanmasına ve etkin kullanmasına yönelik talimlerin geçmişi çok daha eskiye dayanmasına rağmen talimnamelerin orduların vazgeçilmez unsuru olması, literatürde askerî devrim olarak adlandırılan Batı’daki ordu ve savaş usullerindeki köklü değişimlerle ilgilidir.¹¹⁰ Bu köklü değişimler ateş gücünde yaşanan teknolojik

¹⁰⁸ Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi (el-Okyânûsu’l-Basît fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît)**, yay. haz. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014, c. VI, s. 5122.

¹⁰⁹ Yüksel Çelik, “Asakir-i Mansure Ordusunda Talim Sisteminin Değişmesi”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 19, 2008 Güz, İstanbul, s. 92.

¹¹⁰ Piyade talimlerinin tarihi çok eskilere dayanmasına rağmen modern askerî sistemin temelini teşkil etmesi ateş gücünün etkin kullanımı ile olmuştur. İlk defa Makedonların falanks ordularını talim ettirdiği düşünülmektedir. John Keegan falanks taktiklerin basitliğinden dolayı bunu kesin olarak kabul etmemektedir. Ona göre Romalı lejyonerlerin ise mızrak, kalkan ve kılıç taliminden geçtikleri kesindir. Ancak Roma lejyonlarında yapılan manevralar, msket tüfeği ve süngü kullanan askerlerin talimlerine benzememektedir. Romalılar ayrıca uygun adım yürüyüşünü de öğrenmemişlerdi. 18. yüzyılda hükümetler büyük ve düz alanlar yaratıncaya kadar askerlerin bu konuya eğilmiş olmaları olanaksızdı. Kas gücüyle yapılan savaşların belirli bir düzene sokulamazdı. John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul, Aralık 2007, s. 422 – 423.

ilerlemeler ve taktik unsurun buna ayak uydurması sağlanarak gerçekleştirilmişti. 1590’larda Hollanda ordusu komutanları Kont Maurice ve Kont William Louis, tüfekli askerlerin atış süratlerini artırabilecek bir başka yol olduğunu fark etmişti. Askerler saf hâlinde dizilirse, birinci saf hep birlikte ateş edip daha sonra silahlarını doldurmak üzere geriye çekilebilecekti. Bu esnada arkadaki saflar sırayla öne çıkarak aynı işlemi tekrarlayacak ve sürekli ateş düşmanı köşeye sıkıştırıncaya kadar devam edecekti. Yaylım ateşi olarak adlandırılan bu tekniğin gelişmesi savaş taktikleri üzerinde kritik bir etki yaptı. Bu teknik ateşin etkisini arttırmak ve maruz kalan ateşten asgari ölçüde zarar görmek için kare hâlinde dizilen mızraklı birliklerden çok daha ince olan tüfekli asker safına geçilmesini ve orduların arazi üzerinde yayılmasını zorunlu kılmıştı. Çok daha fazla askerın yüz yüze savaş tehdidiyle kaldığı bu yeni savaş tekniğinde ateş gücünün süratle, toplu manevralarla ve aynı anda kullanılması zorunlu olmuştu. Nassau kontları sistemin başarıyla hayata geçirilmesi için orduları çok daha küçük gruplara böldüler ve onlara talim yapmasını öğretmeye başladılar. Sonuçta yapılacak hareketlerin tüm ordu birimlerinde standartlaştırılması zorunluluğu ilk talimnamenin doğuşuna sebep oldu. Nassaulu Maurice’in kuzeni John 1599 yılında temel piyade silahlarını kullanabilmek için gerekli olan hareketlerin her birini analiz etti ve bu hareketlerin her birine bir numara vererek nasıl yapacaklarını gösteren bir şema hazırladı. 1606 – 7’de bu şema baştanbaşa yenilendi. Bu eser defalarca basıldı ve çok geçmeden Danca, Almanca, Fransızca ve İngilizceye tercüme edildi.¹¹¹ Ancak savaşlardaki tatbiki 1620’lerden sonra İsveç Kralı Gustavus Adolphus tarafından etkili bir şekilde gerçekleştirilecekti. Zaman ilerledikçe, talim işi daha karmaşık bir hâl aldı. 1726 yılına ait bir Alman askerî el kitabı, 1607’de sadece kırk iki şekil ile anlatılan bir tüfeğin doldurulup boşaltılması hususunu yetmiş altı farklı pozisyon şeması ile resmetmişti. Ancak izlenen metot ondan yüz yıl önce Maurice, William Louis ve John tarafından geliştirilen metottan farklı değildi.¹¹²

Batı literatüründe yaylım ateşi tekniği doğrultusunda meydana gelen bu gelişmelerin bir askerî devrim mi yoksa Rönesans hareketinin bir devamı mı olduğu

¹¹¹ Geoffrey Parker, **Askeri Devrim: Batı’nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500 – 1800**, çev. Tuncay Zorlu, Küre Yayınları, İstanbul, Nisan 2006, s. 26 – 28.

¹¹² Geoffrey Parker, **a.g.e.**, s. 31.

noktasında tartışmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ateşli silahlardaki gelişimin uzun yıllar boyunca yavaş olduğu gerçeği ve bu teknolojinin güvenilir ve sınırlı olması durumu askerî devrim tanımlamasını her hâlükârda tartışılır hâle getirmiştir. Bu tartışma bağlamında Osmanlı askerî tarihini ilgilendiren husus ise yaylım ateşi tekniğinin sadece Batı ordularında uygulandığı ve Osmanlı ordusunun bunu uygulamada başarısız olduğuna yönelik iddiadır.

Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar Osmanlı ordusunun yaylım ateşi tekniğini uyguladığını göstermektedir. Yaylım ateşi tekniği Hollanda dışında Avrupa ordularında 1620 yılına kadar kullanılmamasına rağmen Abdülkadir Efendi'nin kroniğine göre Osmanlı ordusu 1605 yılında Estergon'un ikinci kez kuşatılmasında bu tekniği kullanmıştı. Üstelik 1605 yılına ait bir gravür ise bu ateş tekniğinin Yeniçeriler tarafından 1597 yılından itibaren kullanıldığını göstermektedir. Osmanlıların bu tekniği ilk defa ne zaman kullandığına dair bilgiler yetersiz olsa dahi bazı belgeler ışığında 16. yüzyılın başlarına kadar tarihlendirmek mümkündür.¹¹³ Dolayısıyla Batı literatüründe “Askerî Devrim” olarak adlandırılan sürecin Dünya'nın geri kalanını geride bırakan ve eşsiz bir süreç olmadığı görülmektedir. Osmanlı özelinde ise Rhoads Murphey'nin dile getirdiği üzere 1500 – 1700'lü yıllar Osmanlı Devleti'nin Batı askerî gelişmelerini takip ve tatbik ettiği yıllar olmuştur.¹¹⁴

Avrupa'da yaylım ateşi tekniğinden sonra taktik manada çok bir ilerleme meydana gelmemiştir. Ancak zaman geçtikçe daha fazla incelen saflar ve ateş gücündeki artış gözlemlenmektedir. 1660 ile 1715 arasındaki piyade nizamları, derinlemesine altı saftan dört hatta üçe inerek daralmayı ve uzamayı sürdürmüştü. 1660'ta bir piyade taburunun üçte birini oluşturan mızrakçılar 1700'de en çok beşte birini oluşturuyorlardı. 1699'da ise Fransız ordusunda fitilli tüfeğin yerini daha kullanışlı olan çakmaklı tüfek almıştı. Ayrıca Fransızlar 1703'te namlu ucuna süngü takarak mızraktan da tamamen vazgeçmişlerdi.¹¹⁵

¹¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Günhan Börekçi, “A Contribution To The Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire During The Long Ottoman – Habsburg War of 1593 – 1606 And The Problem of Origins”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.*, vol. 59 (4), 2006, 407 – 438.

¹¹⁴ Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 64.

¹¹⁵ John A. Lynn, “Çatışma İçindeki Devletler (1661 – 1763)”, *Cambridge Savaş Tarihi*, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 186.

Daha sonraki yıllarda Avrupa’da ateşli silahları kullanmaya yönelik daha ağır disiplin gerektiren uygulamalar gerçekleştirildi. Büyük Friedrich ile ordusu 18. yüzyılda ortaya çıkan savaş tarzının simgesi olmuştu. Temelde bu savaş tarzı sıradan askerin eğitilebileceği ancak güvenilemeyeceği varsayımına dayandırıldı. Dolayısıyla askerlerin çok yakın denetimine ve sürekli gözetimine olanak sağlayan nizamlarda kullanılması öngörülüyordu. Piyade safları arasında neredeyse hiç boşluk olmadan derinliğine üç asker ayakta grup atışı yaptığından yalnızca katı disiplin ve sürekli eğitim ileri savaş hattında manevra olanağı sağlıyordu. Prusya bu şekilde Avrupa’nın en talimli ordusunu meydana getirdi.¹¹⁶

Görüldüğü üzere Avrupa’da zaman geçtikçe hızlı olmamasına rağmen teknolojik ve taktik manada ilerlemeler kaydediliyordu. Osmanlı Devleti zaman içerisinde karşı karşıya kaldığı askerî mağlubiyetler neticesinde modernleşme ihtiyacını ilk olarak askerî alanda hissetmişti. Bundan dolayı gerçek manada ilk defa Asakir-i Mansure ile modern ordu yapısına geçilmesine rağmen ordudaki modernleştirme hareketleri Osmanlı’daki ilk modernleşme hamlesi olmuştu.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Osmanlı ordusu ateşli silahları belirli taktik çerçevesinde en etkili kullanan ordulardan biriydi. Ancak daha sonraki yıllarda Nizam-ı Cedid hareketi ve öncesinde de göreceğimiz üzere Osmanlı Devleti ordunun modernleştirilmesi için Avrupalı uzmanlara ve bilgi kaynaklarına ihtiyaç duyacaktı.

Osmanlı Devleti’nin talimli ordu sistemine geçişinde geciktğini bir gerçek olarak görmekteyiz. Parker, Osmanlı ordusunun meydan savaşlarında saf düzeni hâlindeki dizilişlerini hat düzeni hâline asla dönüştüremediklerini dile getirmektedir. Ayrıca Avusturyalıların 18. yüzyıl sonunda bile, Türk ordusunun hâlâ iki yüz yıl öncesinde Muhteşem Süleyman döneminde olduğu gibi dövuştüğünü belirttiğini aktarmaktadır.¹¹⁷

¹¹⁶ John A. Lynn, a.g.m., s. 198.

¹¹⁷ Geoffrey Parker, **a.g.e.**, s. 228 – 229. Bu duruma Guibert de dikkat çekmişti. Gustave Adolph ve Nassau’nun zamanlarına dek ordularda ne bir yürüyüş düzeni ne de birlikleri birlikte ve uyumlu olarak hareket ettirme ve bilinci ve düşüncesinin olmadığını ifade etmişti. Osmanlı ordusunun da, -eseri kaleme aldığı tarihte- içinde bulundukları durumun bu olduğunu dile getirmiştir. (Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, s. 263). İsmail Hakkı Uzunçarşılı da 18. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı ordusunun klasik muharebe nizamını sürdürdüğünü ifade etmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı,

Osmanlı Devleti'nin modern talimin esaslarından III. Ahmed devrinden beri haberi vardı. İlk olarak İbrahim Müteferrika'nın *Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Ümem* isimli eserinde talimli Avrupa ordularına dair bilgiye rastlamak mümkündür. Müteferrika'nın *Sûret-i Harb ve Kıtâl-ı Nasârâ* başlığı altında modern savaş usulünü ayrıntılı bir şekilde tarif ettiği görülmektedir. Müteferrika, yeni savaş düzenini fitilli tüfek kullanan Avrupa askerlerinin geometrik kaideler üzerinde dosdoğru hatlar şeklinde, Müslümanların namazdaki safları gibi, saf saf olurlar şeklinde tarif etmiştir. Ateş usulü için ise birinci alay düşmanla karşılaştığında, birinci saftaki bin kişi tek fitilden ateş edip diz çöker veya geri çekilerek ikinci saftakiler tek fitilden ateş eder, böylece üç, dört, beş ve altıncı saflar da aynı şekilde düşmana fasıla vermeden birbirini takip ederek, tek fitilden ateş ederler, demiştir. Müteferrika, en önemli husus olarak safların düzeninin hiç bozulmamasını ve her ne tarafa dönmek isterse hemen nizamı bozmadan dönmelerini vurgulamıştır.¹¹⁸

Bu kaideler ileride göreceğimiz üzere neredeyse 19. yüzyılın son çeyreğine kadar modern savaş yönteminin esasını teşkil edecekti. Ancak Toderini, Müteferrika'nın bu eserinin Osmanlı idaresi ve ordu disiplininin iyileşmesinde etkili olmadığını ifade etmiştir.¹¹⁹

O tarihten itibaren zaman zaman yabancı uzmanlar eliyle bilhassa topçu sınıfında modern talim uygulamaları hayata geçirilmeye çalışılmıştı. Bunlar arasından Baron de Tott'un kronometreli atış talimini Osmanlı'da uygulayan ilk isim olduğu bilinmektedir. Ancak 1792'de sonuçlanan Osmanlı – Rus harbi sırasında, III. Selim'in Kırım'ın alınması konusundaki ısrarına rağmen ordunun savaşmayı reddetmesi ve Şumnu'da toplanan meşveret meclisinden ise eldeki orduyla kıyamete kadar savaşılsa bile düşmanın yenilgiye uğratılamayacağı sonucunun çıkması,

Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, c. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. 264.

¹¹⁸ Adil Şen, **İbrahim Müteferrika ve Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmi'l-Ümem**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995, s. 102. İbrahim Müteferrika'nın eserini kaleme alırken Humbaracı Ahmed Paşa'dan büyük yardım gördüğü iddia edilmektedir. Sabev'e göre, Müteferrika'nın kendisinin eserin başında siyasetnameyi yazarken yabancı asıllı askerî uzmanlara danıştığını ifade etmesinden dolayı bu iddia gerçek dışı değildir. (Orlin Sabev, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726 – 1746): Yeniden Değerlendirme**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 263). Humbaracı Ahmed Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur Demir, **Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedî Humbaracı Ahmed Paşa (1675 – 1747)**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015.

¹¹⁹ Orlin Sabev, **a.g.e.**, s. 263.

modern talimin Osmanlı ordusunda kesin olarak uygulamaya konulması için bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Ayrıca dönemin önde gelen isimlerinden Tatarcık Abdullah Molla, Mustafa Reşid Efendi ve Vasıf Efendi gibi müellifler de kaleme aldıkları layihalarla Osmanlı ordusunun bir türlü savaş kazanamamasının sebebini talimli düşmanın ateşbazlığına ve talimsiz Osmanlı ordusunun itaatsizliğine bağlamışlardı. Problemin çözümü için sundukları reçete ise düzenli ve daimi talim olmuştur.¹²⁰

Bunlar arasında III. Selim'in reformları bağlamında 1791'de Viyana'ya gönderilen Ebubekir Râtıb Efendi, modern ordu teşkilatlanmasına yönelik dikkati çeken en önemli isimdi. Osmanlı idaresinin 18. yüzyılda karşılaştığı temel problemin savaş meydanlarında alınan yenilgiler olması ve Râtıb Efendi'nin Avusturya'ya gitmeden önce iki kez savaş tecrübesi edinmesi, onu savaş organizasyonundaki kusurların hangi yöntemler kullanılarak giderilebileceğini araştırmaya itmişti. Viyana'da Avusturya ordu sistemini inceledi ve bunu hazırladığı layihasında yazıya döktü. Bu incelemeleri neticesinde ise Râtıb Efendi'nin görüşleri temel olarak modern ordu teşkilatlanmasının yapısal özellikleri çerçevesinde şekillenmişti. Her şeyden önce modern orduyu oluşturan nüfus; bu nüfusun ve ordunun devamlı ihtiyaçlarını karşılayabilecek finansal altyapı; modern orduların sevk ve idaresindeki lojistik ve yönetsel özellikler ile harplere dair olan fen ilimleri dikkat çektiği hususlardı. Bu yapısal özelliklerin en tipik sonucu ise talimli orduydü. Râtıb Efendi, Osmanlı ordusunda talimin 18. yüzyıl sonlarında dahi hâlen usta – çırak ilişkisi içerisinde şekillendiğini ifade etmişti. Talimli olmayan ordunun ise savaş meydanında sadece kuru kalabalık oluşturduğunu dile getirmişti.¹²¹

Bu düşünceler çerçevesinde Osmanlı – Rus savaşı devam ederken bir takım talim çalışmalarına başlanmıştı. Kısa bir süre sonra bunun ötesine geçilerek yabancı talim çavuşları ve subaylar aracılığıyla modern talim Nizam-ı Cedid ordusunda uygulanmaya başlanmıştır.¹²²

¹²⁰ Fatih Yeşil, “Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790 – 1807)”, **Tarih Dergisi**, S. 52 (2010/2), İstanbul, 2011, s. 36 – 37.

¹²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtıb Efendi (1750 – 1799)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 2, 243, 245.

¹²² Fatih Yeşil, a.g.m., s. 40.

Mahmud Raif Efendi'nin, Avrupa kamuoyuna Nizam-ı Cedid'i tanıtmayı amaçlayan risalesinde bulunan bir gravür, devrin kaynaklarında yeni ordunun Fransız avcı talimi yaptığına dair düşülen notlar ve talime nezaret eden subayların Fransız oluşu, Nizam-ı Cedid için icra edilen talim hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Buna göre Raif Efendi'nin risalesinde bulunan gravürdeki neferlerin duruş pozisyonlarını gösteren resimler ve emirler, 6 Mayıs 1755 tarihinde bir kraliyet emirnamesi (*Exercice de L'Infanterie Française Ordonné Par Le Roy Le VI. May MDCCLV*) olarak yayınlanan Fransız piyade talimnamesindekilerin neredeyse aynısıdır. Bu talimname Napoleon'un 1798'deki Mısır işgaline kadar geçen sürede Fransızlar tarafından kullanılmıştır. Neferlerin, emirlerin ihtiva ettiği bir, iki, üç şeklinde bağırmasından dolayı bu talim usulü Osmanlı'da üç talim olarak adlandırılacaktır.¹²³

2.2. Asakir-i Mansure'nin Piyade Talimnameleri

2.2.1. Talimnameli Bir Ordu: Asakir-i Mansure

17 Haziran 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra yeniçeri ortalarından teşkil edilen Eşkinci Ocağı da hükümsüz kaldığından yeni ordunun kurulmasına karar verilmişti.¹²⁴ Ancak yeni ordunun kurulmasında birçok zorlukla karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Napolyon dönemi sonrası siyasi, askerî, ekonomik ve sosyal değişiklikler takip edilememiştir. Devletin imajı dolayısıyla Avrupalı askerî danışmanlar da istihdam edilememiştir. Askerleri İstanbul'un işsiz gençleri; subayları ise devlet yöneticilerinin kapı halkı oluşturacaktı. Bundan dolayı teşkilatlanma yapısı olarak ilk yıllarda Nizam-ı Cedid reformları örnek alınmak zorunda kaldı. Kuruluşunun üzerinden iki hafta sonra geçit töreni düzenlenmesine rağmen askerin eğitiminde izlenen yöntem de Napolyon dönemi öncesine aitti. Emir – komuta birliği yoktu. Her alay talim ve manevraları

¹²³ Fatih Yeşil, a.g.m., s. 5, 44 – 45, 47; S. –R., Baudouin [colonel d'infanterie], **Exercice de L'Infanterie Française Ordonné Par Le Roy Le 6 May 1755: Dessiné d'après nature dans toutes ses positions et gravé**, France, 1757. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k15199209.image> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

¹²⁴ Yüksel Çelik, **Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa: II. Mahmud Devrinin Perde Arkası**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s. 259.

kendi başına icra ediyordu. II. Mahmud'u memnun etmek için işlevsiz bir takım talim hareketleri yapılıyordu. Bu noktada devreye Hüsrev Paşa girmişti. Dönemin istenilen reformcu askerî kişiliğinin ne olduğunu öğrenmiş ve fırsatçı kimliği ile Mansure ordusu kurulur kurulmaz çalışmalarına başlamıştı. Merkezi ordu reformları için uzman ve teşkilat arama içindeyken; o, eski bir Fransız astsubayı olan Sardinyalı Hurşid (Gaillard) denetiminde bir deniz piyade taburunun eğitimine başlamıştı. Her ne kadar bu eğitim sistemi yetersiz olsa da Mansure subaylarınınkinden daha iyi olduğu ortaydı. Hüsrevî denilen bu eğitim sistemi derhal kabul görmüştü. Hüsrev Paşa, 8 Mayıs 1827'de Mansure ordusu seraskerliğine atandı. 1831 yılına kadar eski tertip saf-kol-bölük teşkilatı terk edilerek yayımlanacak talimname doğrultusunda alay-tabur-bölük teşkilatına geçilmesi tamamlanmıştı.¹²⁵

Yeni ordunun talim yaptıracak subay eksikliği, birçok yapısal problemin varlığı ve savaş ortamı, reformların önüne geçmesine rağmen modern ordunun en tipik özelliği olan talimnameleri hazırlama çalışmalarına başlamak mecburiydi. Nizam-ı Cedid ortadan kaldırıldıktan sonra Osmanlı Devleti modern askerî gelişmeleri takip etmekten uzak kalmıştı. Nizam-ı Cedid için 1755 tarihli Fransız piyade talimnamesini kullanılmıştı. Ancak Fransız Devrim Savaşları sonrasında yayımlanan 1791 tarihli *Règlement Concernant L'Exercice et Les Manoeuvres de L'infanterie*¹²⁶ isimli Fransız piyade talimnamesine geçme şansı bulunamamıştı. Oysa Fransız Devrim Savaşları neticesinde meydana gelen Fransız savaş usulünü Amerika 1812 yılının başlarında kendine adapte etmeye başlamıştı.¹²⁷ Osmanlı Devleti'ne gelişi ise Asakir-i Mansure'nin kuruluş tarihine kadar gecikecekti.

Yeni ordunun ilk piyade talimnamesi olan *Ta'limnâme-i Piyadegân* Asakir-i Mansure kurulduktan yaklaşık iki – iki buçuk sene sonra 1830'da yayımlanabildi. Ancak yeni ordunun talim düzeninin Hüsrev Paşa geldikten sonra bu talimnameye uygun bir şekilde düzenlendiği açıktır. *Ta'limname-i Piyadegân*'ın doğrudan hangi

¹²⁵ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ekim 2014, s. 273 – 281.

¹²⁶ **Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: du 1er Août 1791**, Laillet, Paris, 1792. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k44021q.texteImage> (Erişim tarihi: 10.01.2021). Bundan sonra ismi *1791 Fransız Piyade Talimnamesi* olarak geçecektir.

¹²⁷ Michael Andrew Bonura, **French Thought and The American Military Mind: A History of French Influence on the American Way of War from 1814 through 1941**, Ph.D. Thesis, Florida State University, 2008, s. 8.

ülkeden aktarıldığı ifade edilmemişti. Türkçede ordunun “*ta’lim ve taallümü*”ne yönelik herhangi bir eser olmadığından dolayı tüm Avrupa’da geçerli olan piyade talimnamesinin Türkçeye kazandırıldığı ifadesi talimnamenin girişinde bulundurulmuştu.¹²⁸ Ancak, *Ta’limname-i Piyadegân*’ın¹²⁹ o dönemde hâlen popüler olan ve yeni basımları devam eden *1791 Fransız Piyade Talimnamesi*’nden çevrildiği görülmektedir. Her iki talimname karşılaştırıldığında içerik kısımlarının, bölümlerinin ve bölümlerin tüm başlıklarının tamamen örtüştüğü görülmektedir.¹³⁰ Aradaki en önemli fark ise *1791 Fransız Piyade Talimnamesi* tek ciltten ibaret iken; Türkçe çevirisi üç cilt hâlinde olmasıdır.¹³¹

Asakir-i Mansure’nin kurulması aşamasında ordunun modernleştirilmesi için hangi ordunun paradigma ordu olarak kabul edileceği herhangi bir tartışma konusu olmamıştı. Nitekim Charles Macfarlane, III. Selim devrinde birliklerine talim yaptıranların ağırlıklı olarak Fransalı subaylar olması ve Asakir-i Mansure bünyesinde istihdam edilen Avrupalı uzmanların da Napolyon’un ordusunda hizmet etmiş Fransız ya da İtalyan askerleri olması sebebiyle yeni birliklerde tabîi olarak Fransız talim ve manevra sisteminin uygulandığını belirtmişti.¹³² Osmanlı Devleti’nin ordunun modernleştirilmesi hususunda çok uzun zamandır Fransa’yı takip ettiği zaten bilinen bir gerçektir. Nitekim Fransız ordusu sadece Osmanlı

¹²⁸ Talimnamenin girişinde talimnamenin hangi eserden tercüme edildiği yazmamaktadır. Askerlik fennine dair Türkçede yazılı eser bulunmadığı için tercüme yapıldığı belirtilmiştir. “*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye’nin ta’lim ve taallümleri fûnûn-ı harbiyyeye muvâfık ve nizâmât-ı askeriyyeye mutâbık olması eğerçi emr-i ehemmi ve matlûb ve mütezem olub ancak lisân-ı türkîde marû’z-zikr fûnûn-ı harbiyye ve nizâmât-ı askeriyyeye dâir kütüb-i müellifenin vücûdu nâbûd olduğundan nâşi zebân-ı ecnebide ol fenne müteallik olan müllefâtın lisan-ı azbû’l-beyân türkîye nakl ve tercüme olunması icâb etmekle binâen-alâ-zâlik el-hâletü hazîhi kâffe-i düvel-i avrupada mer’i ve düstûrî’l-amel olagelen ta’limât-ı harbiye ve nizâmât-ı askeriye usûlünde mugayeret olmayıp hemen nesâk-ı vâhid üzere olduğu âcilden ta’lim-i piyadegâna dâir avrupada olan mütedâvil-i meşhûr olan bir nüsha-i mu’tebere derdest tedârik ve istihsâl olunmuş ise de nüsha-i merkûmenin hacmi sakîl ve kebîr ve nakl ve isti’ali gayr-i yesîr olmağla...*” **Cild-i Evvel Ta’limname-i Piyadegân**, Tab’hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), SK, Hüsrev Paşa, nr. 803/1.

¹²⁹ Bundan sonra ismi *1830 Piyade Talimnamesi* olarak geçecektir.

¹³⁰ *1830 Piyade Talimnamesi* ile *1791 Fransız Piyade Talimnamesi*’nin örnek sayfaları için bkz. **Ek-1, Ek 2.**

¹³¹ **Règlement Concernant l’Exercice et les Manœuvres de l’Infanterie: du 1er Août 1791**, Laillet, Paris, 1792. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k44021q.texteImage> (Erişim tarihi: 10.01.2021); Mehmet Mert Sunar, **Arş İleri: Asakir-i Mansure Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler**, Okur Kitaplığı, İstanbul, Nisan 2016, s. 43.

¹³² Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Ordu ve Toplum (1826 – 1839)**, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 325. Hüsrev Paşa’nın kabul ettirdiği bu yeni sistemde askerî talimler sırasında “Bir!, iki!, Üç!” değil, daha hızlı hareketler ve “Has dur!”, “Rast dur” sedaları duyulur hâle gelmişti. Gültekin Yıldız, **a.g.e.**, s. 325 – 326.

ordusunun değil 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca Devrim Savaşları ve Napoleon savaşları ile tüm kara ordularının paradigma ordusu hâline gelmişti. Ayrıca Prusya taliminin Fransız taliminden bazı küçük farklılıkları dışında benzer özellikler taşıdığı da bilenen bir husustu.¹³³

2.2.2. 1830 Piyade Talimnamesi

Savaş 19. Yüzyılda piyade, süvari ve topçu sınıfı tarafından yürütülmekteydi.¹³⁴ Muharebe ise esas olarak iki parçadan oluşmaktaydı. Birincisi ateşle imha prensibi; ikincisi ise boğuşma ya da göğüs göğüse çarpışmadır. Bunlar arasında topçunun sadece ateşle imha prensibiyle hareket ettiği açıktır. Süvari sadece göğüs göğüse muharebeyle etkili olur. Piyade ise etkisini her ikisiyle gösterir. Bundan dolayı piyade sınıfı savaşı yürüten asıl unsurdur. Savaşı yapan esas kuvvetlerin bu şekilde farklı sınıflara ayrılmasından, diğer iki sınıfa nazaran piyadenin üstün ve genel olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü üç esas unsuru bünyesinde birleştiren tek sınıf piyadedir.¹³⁵

II. Mahmud döneminde yeni ordunun kurulması ile Hüsrev Paşa'nın seraskerliği sonrasında birçok talimname metninin Türkçeye çevrildiğini görüyoruz. Ancak bunların birçoğunun talimnamelerin sadece belli bir kısmını konu edinmesi ve yazma hâlinde kalmaları onların belirleyici bir metin olmasının önüne geçmiştir. Oysa 1830'da yayımlanan piyade talimnamesi resmî olarak kabul görmüş ve basılarak askerî birimlere dağıtılmıştı. Böylece askerî birlikler arasında standardizasyon sağlanması mümkün olabilecekti.

İlk defa ele alındığında görülecektir ki; 1830 Piyade Talimnamesi nefer, bölük, tabur ve alay başlıkları altında bölümlenmesiyle klasik ordu sisteminden kopuşu

¹³³ II. Mahmud zamanında Prusya'dan gelen subayların sunduğu layihaya verilen cevapta bu duruma dikkat çekilmiştir. “*Ser hâle altı rakamı işâret olunan bendin meâli devlet-i âliyyede müsta'mel olan fransa ta'lîmi ile prusyada isti'mal olunan ta'lîmin birbirinden farkı cüz'î şeyler olarak olduğu sehl'ül-tevfîk olduğundan bahisle asâkir-i nizâmiyyenin der-akab zabt etmeleri beyânından ibâret olup bu madde usûl-i ta'lîmin itmâm-ı noksânı demek olmağla...*” BOA, Hatt-ı Hümayûn (HAT), 1247/48338, H. 1254 (1838 – 39).

¹³⁴ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. H. Fahri Çeliker, Özne Yayınları, İstanbul, Haziran 1999, s. 274.

¹³⁵ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 274.

kendi varlığı ile kanıtlamaktadır.¹³⁶ Tek bir neferin talimi büyük askerî birlikler hâlinde yapılacak talimler için başlangıç noktasını oluşturduğu için ilk önce nefer talimi gelmekteydi. Nefer talimi, acemi nefere nizam üzere doğru durmayı, tüfek tutmayı, usul-i hatve ile yürümeyi ve sağa sola dönmek gibi gerekli hareketleri öğretmekten ibaretti. Bununla birlikte, nefer talimnamesi diğer tüm talimnamelerin “*esâsı mesâbesinde [derecesinde] add olunmak[taydı]... Eğer bir nefer bu ta’lîmi gereği gibi tahsîl etmiş ise birbirlerine merbûtiyyetleri derkâr olan [bağlılıkları bilinen] bölük ve tabur ve âlây ta’lîmlerini dahi lâyıkı vech üzere icrâ’ etmeğe muktedir...*” olabildi.¹³⁷

Temelde, nefer taliminde yer alan kaideler, askerin manevralarda toplu hâlde yapacağı hareketleri üç nefer hâlinde öğrenmeleri ile ilgiliydi. Neferin bunları tek başına başarması bir mana ifade etmiyordu. Ancak bu talimleri becerebilmesi kalabalık askerî gruplar ile yapacağı talimlerin kapısını açacaktı ve bir zorunluluktan ibaretti.

Nefer taliminde “*Acemî neferin topukları bir hizâda ve mümkün olduğu kadar birbirine yakın ayakları gönyeden bir az kapalı ve ikisi de dışarı doğru çevrilmiş dizleri gergi vücûdu doğru ve ileriye mâil [eğik] omuzları bir hizâda düşük kolları hâlî üzere asık dirsekleri vücûda yanaşık avuçları bir az dışarı doğru açık başı dik çenesi boynuna yakın gözleri on beş adım ileri olmalı*”¹³⁸ şeklinde tarif edilen neferin tüfeksiz duruş pozisyonu ilk dikkat çekilen noktaydı. Bu duruş hem neferi emir almaya açık hâle getiriyor hem de onun toplumsal konumunun farklılığına dikkat çekiyordu. Emir alma disiplin sağlamanın en açık şekliydi. Bunun askerin tavrında ve şeklinde ortaya çıkması isteniyordu.¹³⁹ Ayrıca nefer tarif edildiği şekilde

¹³⁶ **Cild-i Evvel Ta’limname-i Piyadegân**, Tab’hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), SK, Hüsrev Paşa, nr. 803/1; **Cild-i Sani Ta’limname-i Piyadegân**, Tab’hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122730; **Cild-i Salis Ta’limname-i Piyadegân**, Tab’hane-i Amire, Evahir-i Zilka’de 1245 (13 – 23 Mayıs 1830), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122729. Eserin üçüncü cildi 13 – 23 Mayıs 1830’da basıldığından dolayı birinci ve ikinci cildin de basım tarihi 1830 olarak kabul edilmiştir.

¹³⁷ **Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti’mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta’limnamesi**, H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0107101, s. 4.

¹³⁸ **Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti’mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta’limnamesi**, H. 1247 (1831 – 32), s. 18. Neferin temel duruşu için bkz. **EK-3**.

¹³⁹ Elias Canetti, **Kitle ve İktidar**, çev. Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 313. “*Beden diline göre, eller bir insanın düşüncesini kolay bir şekilde ifade etmesi için kullandığı organlardır. El hareketleri, kişinin daha hızlı, anlaşılır ve vurgulu konuşmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda kişi için en önemli savunma aracıdır. Çok iyi konuşan insanların bile, ellerine bacaklarına yapıştırdıklarında konuşmasının yavaşladığı ve zayıf olduğu gözlemlenebilir. Askerlerin*

durmalıydı. “Zîrâ omuzları ileri ve arkayı kanbursu tutmak bayağı köylü makulesi adamların hâli” olarak tanımlanıyordu.¹⁴⁰

Temel duruş usulünden sonra ilk bahsedilen neferin olduğu yerde yön değiştirmesi için yarım sağ ve yarım sol dönüşleri ve geriye dönmek için icra edilen sağdan geri hareketiydi. Daha sonra neferin ileriye yürütülmesi için adeta doğru adım usulü gelmekteydi. Buna göre dakikada topuktan topuğa doğru hesaplanan uzaklık ile yetmiş altı adım atılması emrediliyordu. Adeta doğru adım usulünden sonra neferin ilerleyerek yön değiştirebilmesi için eğri adım usulü yer alıyordu.¹⁴¹

Nefer taliminde bundan sonraki aşama ise neferin tüfek tutma usulüydü. Tüfekte birlikte rahat ve hazır duruşlar gösterilmekteydi. Bu duruşlarda dikkat çekilen nokta tüfek tutuşlarının dizilerin düzenine olumsuz etkide bulunmaması üzerineydi.¹⁴²

Daha sonra tüfek kullanma usulüne geçilebilirdi. Tüfek kullanımında ilk olarak silah doldurma usulü gösteriliyordu. Silah doldurma on iki nizam üzerine kuruluydu. Bu on iki nizamın altında toplam yirmi hareket vardı ve acele dolduruş usulü adı ile dört nizamda yerine getiriliyordu. Diğer tüfek doldurma usulü olan istediği gibi dolduruş usulünde ise nefer herhangi bir nizama uymadan tüfeği derhal doldurarak ateş etmeliydi. Daha sonra ise sırasıyla silah davran hareketinden başlayarak ateş etmenin aşamaları anlatılıyordu. Silah davran hareketi ise üç sıra asker için bir nizam altında üç hareketle gösterilmiştir. Daha sonra ateş etmek üzere hareketlerin tarifine yer verilmişti. Nişan al hareketinden başlayarak silah yoklamasına kadar olan ateş açma aşaması anlatılmıştır.¹⁴³

Ateş açma usulünden sonra ise süngü takmak, harbi sokmak, silah yoklaması, silahın yere bırakılması kaideleri geliyordu.¹⁴⁴

de hazır ol vaziyetinde bekletilmesi onların konuşmasının önüne geçip emre açık hâle getirir.”
<http://www.bilgiustam.com/beden-dilinde-eller-ve-el-hareketlerinin-anlami/>
(Erişim tarihi: 10.01.2021).

¹⁴⁰ Cild-i Evvel Ta’limnâme-i Piyadegân, 1830, s. 20.

¹⁴¹ Cild-i Evvel Ta’limnâme-i Piyadegân, 1830, s. 13 – 32.

¹⁴² Cild-i Evvel Ta’limnâme-i Piyadegân, 1830, s. 33 – 36.

¹⁴³ Cild-i Evvel Ta’limname-i Piyadegân, 1830, s. 36 – 52.

¹⁴⁴ Cild-i Evvel Ta’limname-i Piyadegân, 1830, s. 52 – 61.

Neferin temel ateş tekniği ya doğru ya da eğri ateş usulüydü. Doğru ateş tekniği ileriye doğru ateş etme usulüyken; eğri ateş ise doğru ateş usulünün sağ veya sol tarafa uygulanmasıydı. Ateş ederken üç sıranın da alacağı pozisyonlar tarif edilmiştir.¹⁴⁵

Ateş etmeden sonraki husus ise yürüyüşün esasları olurdu. İleriye doğru yürüyüş, geriye doğru yürüyüş, süratli yürüyüş temel yürüyüş esasları olarak anlatılıyordu. Daha sonra ise yan tarafla yürüyüş,¹⁴⁶ sağdan ve soldan beraber gelmek¹⁴⁷ kaideleri yer almaktadır.¹⁴⁸

Dönüş yapmak için çark usulü uygulanıyordu. Çarklar iki türlü olarak yapılmaktadır. Biri dururken ve diğeri ise yürürken icra olunur. Saff-ı harb nizamından kol nizamına veya kol nizamından saff-ı harb nizamına geçmek için dururken çark etme usulünü icra etmek gerekmektedir.¹⁴⁹

Ayrıca ayak değiştirme, yerinde sayma, tebdil-i hiza ve tebdil-i istikamet, tüfek çatmak talimleri de bir diğer hususlardı. Dönemin silahı ise çakmaklı tüfektir. Tüfegin tüm parçaları numaralandırılarak tarif edilmekteydi.

İlk dönem ateşli silahların balistik açıdan da yetersizliğini göz önüne alırsak, başarı kıstası sadece belirli bir süre içerisinde silahın kaç kez atışa hazır hâle getirilebileceği üzerine kuruluydu. Üstelik ateşli silahların kullanımı bir okçu veya mızrakçı kadar kişinin kabiliyetini ve ihtisaslaşmasını gerektirmiyordu. Bu yüksek beceri istemeyen bedenî hareketin, standartlaşması, hızlanması ve senkronize hâle getirilmesi ise aynı hareketin sürekli tekrarlanması ile zihin ve bedende yer etmesi sayesinde gerçekleştirilebilirdi.¹⁵⁰

Nefer talimnamesi bu amaca hizmet edecekti. Talimnamede tüm hareketlerin sırası ve numarası olmakla beraber, nefer bu hareketlerin hiçbirisini atlamamalıydı. Eğer hareketleri düzgün yapamazsa ateş gücünde eksilmeye sebep olabilir ve bu da

¹⁴⁵ **Cild-i Evvel Ta'limname-i Piyadegân**, 1830, s. 64 – 73.

¹⁴⁶ Sağ ya da sol tarafa dönülerek yapılan yürüyüş usulü.

¹⁴⁷ Yeni bir hiza üzerinde bulunmak için tüm sıranın, istenilen hizaya getirilmiş olan iki neferin yanına hizalanması usulü.

¹⁴⁸ **Cild-i Evvel Ta'limname-i Piyadegân**, 1830, s. 73 – 90.

¹⁴⁹ **Cild-i Evvel Ta'limname-i Piyadegân**, 1830, s. 90 – 96.

¹⁵⁰ Gültekin Yıldız, **a.g.e.**, s. 331 – 332; Ulrich Bröckling, **Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 48.

bozguna yol açabilirdi. Üstelik ateş etme süreci daha sonraki zamanlara kıyasla çok daha karışık bir süreçti. Dolayısıyla neferin bu süreci eksiksiz yerine getirmesi tüm duygu ve düşüncelerden arınmasını gerektiriyordu. Neferin savaşması onun herhangi bir aklı melekelerini kullanmasını gerektirmiyordu. Zaten elindeki tüfek ile bireysel olarak yapabilecekleri sınırlıydı. Dolayısıyla nefer, emir – komuta zinciri içerisinde hareket edecek, kesinlikle emrin dışına çıkmayacaktı. Uzun talimler neticesinde ise hareketlerinde otomatikleşme sağlanacak, sanki işleyen bir makinenin parçası kimliğine bürünecek, karar alma mekanizması köreltilecek ve orduya hazır bir nefer olacaktı.

Neferin bu talimi, Avrupa’da 17. yüzyıldan beri uygulanmakta olan disiplin sürecini de ortaya çıkarmıştı. Öncelikle neferin üzerindeki denetim biçiminde değişiklik söz konusuydu. Bedene kabaca yaklaşmak yerine bedenın mekanik düzeydeki hareketleri, jestleri, tavırları ve hızı üzerinde denetim kurularak bedenın disipline edilmesi sağlanıyordu.¹⁵¹

Ayrıca talimlerin esası olarak kabul edilen nefer talimnamesi piyade talimnamesinin pratiğe dair en çok bilgiyi içeren kısmıdır.

Nefer taliminden sonra ise bölük¹⁵² talimi gelmekteydi. Kendi içerisinde iki takıma ayrılan bölük düzeni, askerî nizamın uygulandığı en küçük askerî birim olduğundan dolayı bölük talimnamelerinde yer alan hususların büyük bir kısmı özünü koruyarak tabur ve alay talimnamelerinde de yer almıştır.¹⁵³ Bölük taliminden maksat “*bir bölüğün gerek başlı başlına ve gerekse taburla birlikte manevra icra*

¹⁵¹ Michel Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2000, s. 209.

¹⁵² Bölük düzeni Gustave Adolphe tarafından oluşturulmuştu. Ordu savaş alanına enlemesine yayılınca alt kumanda birimlerinin oluşturulması bir zorunluluk hâline gelmişti. Bunun sonucunda da kumandanın bağırıp sesini duyurarak yönetebileceği en küçük askerî birim olan bölükler ortaya çıktı. Ménard [General], “Önsöz”, **Askerî Yazılar (1772 – 1790): Taktik Üzerine Genel Bir Deneme ve Kamu Erkinini El Kitabı General Ménard’ın Önsözü ve Notları**, Jacques de Guibert, çev. Ahmet Şensilay, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 24.

¹⁵³ 1895 Piyade Talimnamesi’nde bu husus şu şekilde dile getirilmiştir: “*Asıl ta’limler kâffeten bölükte ta’lim ve ikmâl edilip tabur ta’liminde tabura aid yanaşık nizâmlar ve âlây ve livâ ta’limlerinde dahi yalnız ictimâ‘ nizâmları görülür*”. **Piyade Ta’limnamesi**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 14 Şa’ban 1312 (10 Şubat 1895), Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10572, s. 6, md. 3.

etmek ve muhârebe eylemek usûlünü öğretmek”ti.¹⁵⁴ Nefer talimnamesinde olduğu gibi bölük talimnamesinde de bir bütünün parçası olma durumuna işaret ediliyordu.

İlk dönem bölük talimnamelerinde içerik şu şekilde oluyordu. İlk kısımda sıraların düzeni konu ediliyordu. *Sıraları geri açmak*¹⁵⁵, *sıralar açık iken bir hizâ ve beraberliğe getirmek, esliha isti‘mal etmek, sıralar yanaştırılmak ve sıralar yanaşık iken bir hizâ ve beraberliğe gelmek* kaideleri yer almaktaydı.¹⁵⁶

İkinci kısım ise bölüğün *acele dolduruş* ve *istediği gibi dolduruş* usullerini uygulaması ile başlıyordu. Sonra bölükçe icra edilen *doğru* ve *eğri ateş* olarak uygulanan ateş idare usulü söz konusu ediliyordu. Bölükçe icra edilebilen bir diğer ateş etme usulü ise *nöbet ateşi*’ydi. Bu usul yalnız birinci ve ikinci sıralarda icra olunmaktaydı. Üçüncü sıranın neferleri ise ateş etmeyerek tüfekleri doldurup ikinci sıranın neferlerine verirlerdi. Birinci sıranın neferleri yere diz çökmeyip ayakta ateş ederlerdi. İlk ateşten sonra her bir dizinin birinci ve ikinci sıra neferleri hep birden ateş etmek hususuna riayet etmeyip doldukça ateş ederlerdi. Bölüğün uyguladığı bir diğer ateş etme usulü de bölüğün *geriye dönerek ateş etme*’siydi.¹⁵⁷

Üçüncü kısımda saff-ı harb düzeninde yürüyüş usulleri yer almaktadır. Sırasıyla *saff-ı harb üzere yürütmek, saff-ı harb üzere yürüyen bölüğü tevkif etmek, hizâ ve berâberliğe getirmek, saff-ı harb üzere olan eğri yürüyüş, yerinde saymak, sür‘atli yürütmek ve geri yürütmek*¹⁵⁸ ve *üçüncü sıra ile saff-ı harb üzere yürütmek*¹⁵⁹ kaideleri yer alıyordu.¹⁶⁰

Dördüncü kısımda; *yan tarafla yürüyüş, diziyle tebdîl-i istikamet*,¹⁶¹ *yan tarafla yürüyen bölüğü tevkif etmek ve yüz ileri etmek*,¹⁶² *bölüğü durdurmak, bölük yan*

¹⁵⁴ **Bölük Ta‘limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 21 Receb 1297 (29 Haziran 1880), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0127665, s. 12.

¹⁵⁵ Tüfeklerin ateşe hazır hâle getirilmesi sıraların açılması ile gerçekleştiriliyordu.

¹⁵⁶ **Cild-i Evvel Ta‘limname-i Piyadegân**, 1830, s. 102 – 111.

¹⁵⁷ **Cild-i Evvel Ta‘limname-i Piyadegân**, 1830, s. 111 – 119.

¹⁵⁸ Nadir yapılan bir icradır ve en fazla on beş yirmi hatve olması gerekir.

¹⁵⁹ Bölüğün geriye dönüp üçüncü sıra ile saff-ı harb düzeninde yürümesi.

¹⁶⁰ **Cild-i Evvel Ta‘limname-i Piyadegân**, 1830, s. 119 – 130.

¹⁶¹ “*Saff-ı harp üzere yürürken veyâhud dururken icrâ’ olunan tebdîl-i istikamet veyâhud tebdîl-i hizâlardan merâm ve maksad düşman hattı harbin yanlarının birinden zuhûr eylediğinde düşmân tarafına yüz çevirmekten ibârettir.*” “Manevra-i Harbiye”, **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, c. I, R. 1298 (1882), Def’a 8, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. NS1284, s. 118.

¹⁶² Bölüğün yüzünün ileriye dönük olması.

tarafıya yürürken sağ üstüne ve yahud sol üstüne diziyle tabur etmek,¹⁶³ bölük yan taraflarıyla yürürken bölük olmak¹⁶⁴ ve yahud yürürken takım olmak¹⁶⁵ kaideleri yer almaktadır.¹⁶⁶

Beşinci kısımda; *takımla kol etmek, kol olarak yürümek, tebdil-i istikamet etmek, kolu tevkif etmek, saff-ı harbe düzelme*¹⁶⁷ kaideleri yer almaktadır.¹⁶⁸

Altıncı kısımda ise *kol iken dizileri geriletip yine sıraya almak, yol adımıyla kol olarak yürümek ve fasl-ı sâbıkta beyân olunan usûl mâcebince dizilerin harekât-ı müteaddidesi, takım olacak ve bölük olacak, aks-i haram etmek*,¹⁶⁹ *takım ile kol olan bölük sağ yahud sol üstüne tabur etmek* kaideleri yer almaktadır.¹⁷⁰

Bölük taliminden itibaren bölük yüzbaşılarının talimnamelere madde madde hâkim olması gerektiğini anlayabiliyoruz. Birçok husus sık sık nefer talimnamesine atıf yapılarak açıklanıyordu.¹⁷¹ Ayrıca bölük talimnamesinde bazı kaidelerde *mülâhazat* başlığı altında talim muallimlerine inisiyatif tanıyan hususlar vardı. Mesela *ateşlere dâir olan mülâhazat* başlığı altında neferlere nişan almaya vakit vermek için nişan al ile ateş kumandaları arasında fasıla vermek hususu bölük zabiti olan kişinin inisiyatifine bırakılmıştır.¹⁷² Dolayısıyla bölük talimnamesi nefer talimnamesinden farklı olarak daha soyut ve taktik düzeydedir. Talimnamenin tatbiki

¹⁶³ Tabur etmek ifadesi ile saff-ı harb düzenine geçilmesi kastedilir. Bu usulde mesela sağ başı ileride olan fırka hâlinde bir kol ilerlerken yan taraftan düşman piyadesi ve topçusu taarruz ederse yanaşılıp düşmanın ateşten zarar göreceği düşünülürse kol durdurulup eğer düşman kolun solunda ise sola tabur; sağında ise aksi sağ tarafta saff-ı harb düzenine geçilerek karşılık verilir. “Manevra-i Harbiye”, **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, s. 114.

¹⁶⁴ Bölük olarak kol düzenine geçmek.

¹⁶⁵ Takım olarak kol düzenine geçmek.

¹⁶⁶ **Cild-i Evvel Ta’limname-i Piyadegân**, 1830, s. 131 – 139.

¹⁶⁷ Takım olarak kol suretinde iken sola yahut sağa tabur olmak.

¹⁶⁸ **Cild-i Evvel Ta’limname-i Piyadegân**, 1830, s. 140 – 159.

¹⁶⁹ Kol nizamında bulunan askerin yüzü hangi tarafa doğru ise nizamı bozulmaksızın o tarafın karşısına yüzünü döndürmesine aks-i haram denmektedir. Bernard Pierre Magnan, **Fenn-i Harb**, çev. Ovanes – Hüseyin Avni Paşa, Mekteb-i Harbiye Matbaası, H. 1268 (1851 – 52), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0110639, s. 23.

¹⁷⁰ **Cild-i Evvel Ta’limname-i Piyadegân**, 1830, s. 160 – 182.

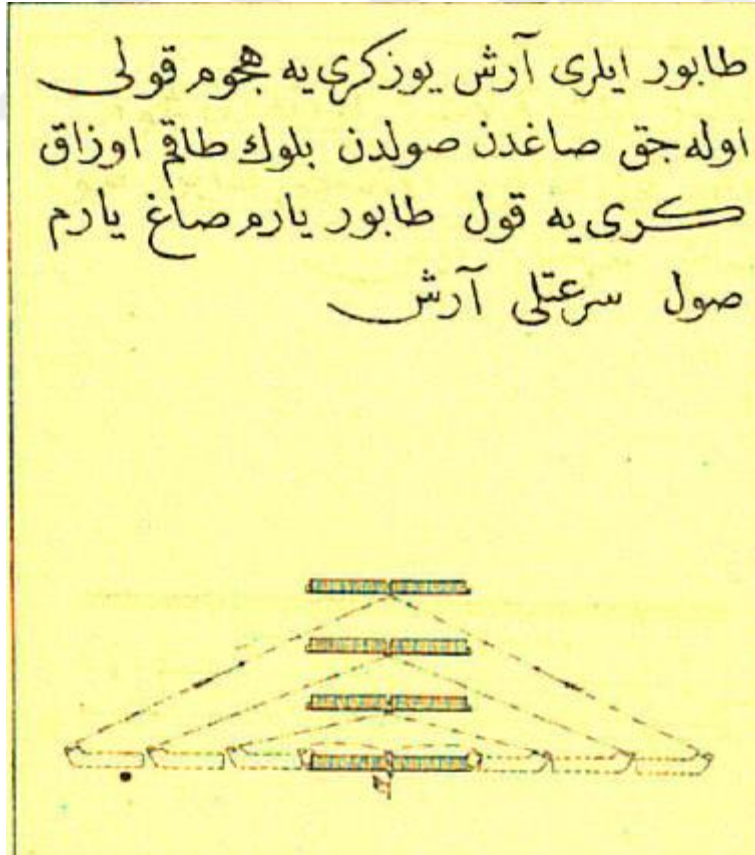
¹⁷¹ **Cild-i Evvel Ta’limname-i Piyadegân**, 1830, s. 103. Bölük Talimnamesi’nin 8. maddesinde “geriki iki sıranın neferât-ı askeriyyesi attığı hatveleri hesâb ve ta’dâd etmeksizin adeta yürüyüşle geriye yürüyüp neferât-ı merkümeden her biri nefer ta’liminin (242) maddesinde beyân olunan usûle tatbik ve kıyâs olunarak her bir sıra nefer için ta’yîn olunan ve hizâ ve berâberliğe karar etmek lâzım olunur” ibaresiyle yürüyüş usulünde nefer talimnamesine atıf yapılmıştır.

¹⁷² **Cild-i Evvel Ta’limname-i Piyadegân**, 1830, s. 118.

sadece yazılı olanı birebir uygulayanı değil; aynı zamanda talimname düzenini kavrayan askerî sınıfa ihtiyaç doğurmaktadır.

Bölük talimnamesinden sonra sıra tabur talimnamesine gelmektedir. Askerî sistemde tabur, bölüklerin bir araya gelmesi ile oluştuğundan dolayı tabur talimnamesi de içerik olarak bölük düzeyinde icra edilen askerî manevraların tabur düzeyinde icra edilmesi üzerine kuruluydu.

İlk dönem tabur talimnamelerinde içerik şu şekilde oluyordu. İlk kısım, taburun sıra düzeniyle başlamaktadır. Daha sonra tabur düzeninde bölük ateş, nöbet ateş ve geri ateş usulleri anlatılmaktadır. Ondan sonra tabur düzenine ait olan tabur ateş ve yarım tabur ateş açma usulü yer alıyordu. Buna göre yarım tabur ateş ile sağ ve sol yarım taburlarının sırayla ateş etmesi usulü söz konusudur. Tabur ateş usulü ile de tüm tabur ateş edecektir.¹⁷³

¹⁷³ Cild-i Sani Ta'limname-i Piyadegân, 1830, s. 3 – 13.

Şekil 2.1: Kol düzeni. Tabur biriminde saff-ı harb nizamından kol nizamına geçişin bir örneği. Şekilde içi boş kutucukların her biri saff-ı harb nizamında olan bir bölüğü temsil etmektedir. Siyah renkli kutucuklardan her biri ise kol nizamında olan bölüğü temsil etmektedir. (**Nuhbetü't-Ta'lim (Tabur Ta'limi)**, H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122370, Sahife-i Eşkâl 13.)

İkinci kısım, bir taburun saff-ı harb nizamından kol nizamına geçmesinin çeşitli usullerini içerir. *Sağdan ya da soldan bölük olacak,*¹⁷⁴ *sağdan yâhûd soldan geriye bölük etmek,*¹⁷⁵ *bir taburdan ibâret olan neferât-ı askeriyyenin saff-ı harb nizâmından yanaşık kol nizâmına idhâli*¹⁷⁶ kaidelerini içerir.¹⁷⁷ (bkz. **Şekil 2.1**)

Üçüncü kısım, kol olarak yürüyüşü ve kola ait olan çeşitli hareketleri içerir. *Kolun bu'd-i tam ile yürümesi, yolda olan kol,*¹⁷⁸ *bu'd-i tam ile olan kolun tebdîl-i istikameti, bu'd-i tam ile olan bir kolun sür'at üzere tebdîl-i istikameti, kolu tevkîf etmek, bir kolu takım uzak olarak yanaştırmak yâhûd yanaşık kol etmek, takım uzak yâhûd yanaşık kol olarak yürümek, takım uzak olan kolun tebdîl-i istikameti, aks-i haram, sağ yahud sol tarafı başda olup bölük üstüne yanaşık kol olarak duran bir taburu fırka etmek* kaideleri bu kısımda bulundurulmuştur.¹⁷⁹

Dördüncü kısım, kol nizamından saff-ı harb nizamına geçmenin çeşitli usullerine aittir. *Bir hatt-ı harb ta'yîn ve tahdîd etmenin tarîki, sağ tarafı yâhûd sol tarafı başda olup bu'd-i tam ile olan bir kolu tabur etmenin husûsuna dair olan vücuh-ı müteaddide,*¹⁸⁰ *sağ tarafı yâhûd sol tarafı başta olup bu'd-i nakis üzere olan bir kolu iki hareketle saff-ı harb üzerine tertîb ve tanzîm etmenin vech-i müteaddidesi, sağ yâhûd sol tarafı başta olup bu'd-i nakis üzere olan bir kolu saff-ı*

¹⁷⁴ Saff-ı harb düzeninde olan tabur düzeninde her bölüğün olduğu yerde sağ tarafına veya sol tarafına doğru kol düzenine geçmesi.

¹⁷⁵ Saff-ı harb düzeninde olan tabur düzeninde her bölüğün arkalarını dönerek sağ veya sol tarafına doğru kol düzenine geçmesi.

¹⁷⁶ Saff-ı harb düzeninde olan taburun bir bölüğün üzerine sağdan ve soldan diğer bölüklerin hareket ederek kol düzenine geçmesi.

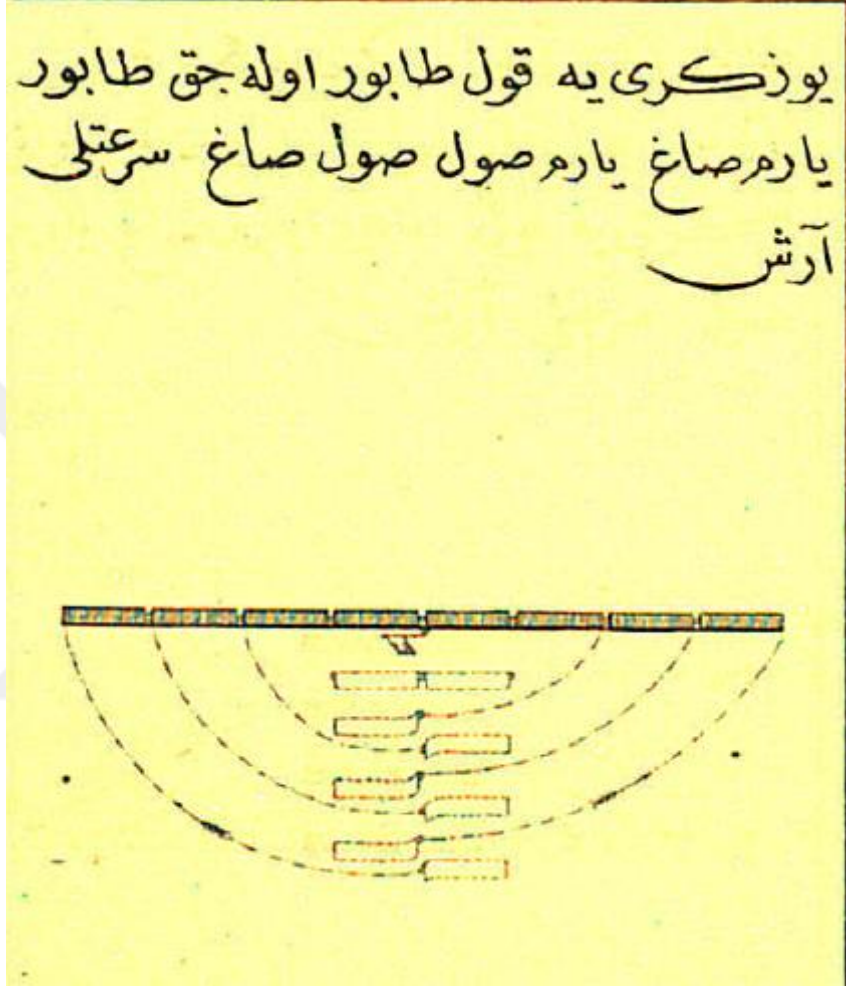
¹⁷⁷ **Cild-i Sani Ta'limname-i Piyadegân**, 1830, s. 13 – 29.

¹⁷⁸ Yolda ilerleyen kolun dar bir yere denk geldiğinde taburdaki her bir bölüğün takım hâline getirilmesi, bunu yaparken sıralar birbirine yanaştırılır ve böylece kolun boyu uzamaz, takım bir ya da iki diziye getirilebilir.

¹⁷⁹ **Cild-i Sani Ta'limname-i Piyadegân**, 1830, s. 30 – 86.

¹⁸⁰ Kol düzeninde olan taburun sağ veya sol tarafa; yüzünü ileri veya geriye döndürerek saff-ı harb düzenine geçmesi.

*harb üzere tertîb ve tanzîm etmenin vücûh-ı müteaddidesi, yanaşık olan kolların açılıp yayılmaları kaideleri vardır.*¹⁸¹ (bkz. Şekil 2.2)

Şekil 2.2: Saff-ı Harb Düzeni. Tabur biriminde kol nizamından saff-ı harb nizamına geçişin bir örneği. Şekilde içi boş kutucukların her biri kol düzeninde olan bir bölüğü temsil etmektedir. Siyah renkli kutucuklardan her biri ise saff-ı harb nizamında olan bölüğü temsil etmektedir. (*Nuhbetü't-Ta'lim (Tabur Ta'limi)*, H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122370, Sahife-i Eşkâl 12.)

Beşinci kısım ise saff-ı harb düzeninde yürümek üzerinedir. *Saff-ı harb olarak ileri yürümek, ileri ve yâhûd geri yürüyerek mevânî'den mürûr* [engelden geçme], *saff-ı harb üzere yürürken tebdîl-i istikamet, tabur ile eğri yürümek, ileriye doğru yürüyen taburu tevkîf ve bir hizâ ve berâberliğe getirmek, geriye olan yürüyüş, geriye çekilmekte olan taburu tevkîf birle ileri yüz döndürmek, bir taburun sağ yâhûd*

¹⁸¹ Cild-i Sani Ta'limname-i Piyadegân, 1830, s. 86 – 124.

*sol üstüne diziyle tabur olması, sufûf-ı harbiyenin birbiri arasından mürûr etmeleri, tebdil-i hizâ, sağdan yâhûd soldan geri giderek tenk [sıkı] ve dar bir boğazdan mürûr etmek, hücum kolu, asker toplamak kaidelerini içerir.*¹⁸²

Tabur talimnamesinin bölük talimnamesinden farklı olarak subayların ve küçük zabıtların (astsubayların) eğitimi için olduğu açıktır. Bunun için binbaşılardan birkaç tabur ile talim etmeleri önerilmiştir.¹⁸³

Tabur talimnamesinden sonra alay talimnamesi gelmekteydi. Alay talimnamesinin tarifi şu şekilde yapılmıyordu. “*Tabur ta’lîmi yalnız bir taburun ne vechile [ne şekilde] olur ise olsun icrâ’ etmesi mümkün olan cemî’ harekâtın [tüm hareketlerin] ta’rîfi ve usûlünden ibâret olduğu gibi âlây ta’lîmi dahi ol harekâtı müteaddid [çeşitli] taburlardan mürekkeb olan [birleştirilmiş] bir saff-ı harbe tatbik ve kıyâs etmekten ibâret olur*”.

Alay talimnamesinde diğer talimnamelerden farklı olarak *kademe nizâmı*,¹⁸⁴ *tabur aşırı geriye çekilmek*,¹⁸⁵ *tabur değiştirmek* ve *kal’a nizâmı*¹⁸⁶ söz konusuydu.

Asakir-i Mansure’nin kurulmasıyla beraber modern talim esasları artık geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Moltke, II. Mahmud dönemi talimnameleri ile ilgili “*kim derdi ki Prusya’nın en sıkıntılı devrinde çıkarılmış olan talimnameler yirmi sene*

¹⁸² **Cild-i Sani Ta’limname-i Piyadegân**, 1830, s. 124 – 185.

¹⁸³ **Asakirin Ta’lim ve Terbiyelerine Dair Kavaid-i Umumiyyeyi Havi Layihadır**, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 928, s. 4.

¹⁸⁴ **Cild-i Salis Ta’limname-i Piyadegân**, 1830, s. 149 – 159. Alay ve seriyeye düzeninde uygulanan kademe nizâmı saff-ı harb ve kol nizâmı arasında bir nizamdı. Bu nizamda neferler arazinin hâline göre yerleştirilebilmektedir. Hepsi birden muharebeye girmediğinden faydaları oluyordu. Bu nizam düşman hatt-ı harbinin seçilen bir bölgesini zorlayıp vurmak veya bozgunluk meydana geldiği takdirde ağır ağır girmek veya çekilmek gerektiğinde kullanılır. Bernard Pierre Magnan, **a.g.e.**, s. 80 – 81.

¹⁸⁵ **Cild-i Salis Ta’limname-i Piyadegân**, 1830, s. 159 – 162. Tabur aşırı nizam, taburlar ricat ederken sırayla birbirlerini muhafaza etmesi için iki hatt-ı muttasıl ile gerçekleştirilmektedir. Bu usulün gerçekleştirilebilmesi için arazinin müsait olması ve düşmanın süvari askeri olmaması gerekmektedir. Eğer arazi düz olmaz ise geride kalan hat ileride bulunan hattı ateşe ederek muhafaza edemez veya taburların sağa ve sola kaymasından dolayı usul başarıyla yerine getirilemez. Düşman süvari askeri olur ise de ancak kal’a nizâmıyla düşmana karşı koyulabilir. Bernard Pierre Magnan, **a.g.e.**, s. 85 – 87.

¹⁸⁶ **Cild-i Salis Ta’limname-i Piyadegân**, 1830, s. 186 – 189. Kal’a nizâmı süvari hücumunu karşı taburların dört köşe şeklinde dizilmeleri ile gerçekleştiriliyordu. (Bernard Pierre Magnan, **a.g.e.**, s. 20). Bu nizam ile süvari askerinin sağdan, soldan veya geriden olan saldırılarına karşı savunma yapılabilmektedir. İki türlü olarak gerçekleştirilebilmektedir. Birisine boş kal’a öbürüne dolu kal’a denir. Eğer boş kal’a yapılacak ise nisf-ı bu’d suretinde, dolu kal’a yapılacak ise yanaşık surette olunmalıdır. Ayrıca dolu kal’a ancak birkaç tabur ile gerçekleştirilebilmektedir. Bernard Pierre Magnan, **a.g.e.**, s. 74.

sonra ta İran hududuna kadar yol bulacak” şeklinde değerlendirmesiyle modern askerî talimnamelerin Osmanlı ordusunda yaygınlaştığına dikkati çekmişti. Ancak Moltke, askerî taktik uygulamalarının oldukça karışık ve kullanışsız bir hâlde olduğunu da belirtmiştir. Ona göre Avrupa’dan her gelen subay yeni hareketler öğretmiş ve altmış dört hareketlik bir toplama varılmıştır. Eğer kendisi de bunun üstüne yeni hareketleri öğretseymiş bunu uysallıkla kabul edeceklerini ancak hareketleri amaca yönelik olarak azaltmanın zor olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁷

Bu noktada Moltke’nin herhangi bir talimname ismi vermemesi dikkat çekicidir. Ayrıca Osmanlı ordusundaki askerî taktikleri de oldukça kullanışsız bulmuş ve Avrupa’dan gelen her subayın yeni taktikler öğrettiğini ifade etmiştir. Bu durum *1830 Piyade Talimnamesi*’nin bizatihi kendi etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Ancak yazılı kültürün yeterince kök bulmadığı, henüz 1834’te bir Harp okulunun kurulduğu ve komuta düzeyinin yeterince okuma – yazma oranının düşük olduğu bir orduda “matbu bir ürünün” yaygınlık kazanmasını beklememek daha doğru olur.

Bununla birlikte Osmanlı ordusu 1830’lu yıllarda piyade ve topçu talimnamelerinde, Fransız talimnamelerini tercih etmesine rağmen yukarıda alıntıladığımız üzere Moltke, Osmanlı coğrafyasında Prusya talimlerinin varlığından bahsetmişti. Bunun sebebi Osmanlı ordusunun topçu ocağı için en azından talim düzeninin 1840’a doğru Prusya topçu talimi şeklinde düzenlenmesi olabilir. Ayrıca 19. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla Tüm Dünya’da modern talim düzeninin ve askerî taktiğin aşağı yukarı Fransız Devrim Savaşları neticesinde ortaya çıkan *1791 Fransız Piyade Talimnamesi* etkisinde bulunması ve dolayısıyla modern orduların benzer talim mantığına sahip olması, Moltke’nin Osmanlı’daki talimler için “Prusya talimi” şeklindeki değerlendirmesine neden olmuş olabilir.

1830 Piyade Talimnamesi 1863’te yayımlanmaya başlanan yeni talimnameye kadar varlığını devam ettirmişti. Talimname maddelerinin bu dönemde önemli bir tartışmaya mahal vermediğini görüyoruz. Ancak tespit edebildiğimize göre talimnamede yer almayan bir kaide sonradan talimnameye eklenmiştir. 16 Ağustos

¹⁸⁷ Helmuth Von Moltke, **Türkiye’deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar**, çev. Hayrullah Örs, Türkiye İş Bankası, Ankara, 1960, s. 260 – 261.

1842 tarihli hatt-ı hümayuna göre; Asakir-i Mansure ordusunun ilk günlerindeki düzenlemelerinden farklı olarak her taburda “zâid” tabiriyle ikişer üçer sağ kol ve birer nefer sol kolağası bulunuyordu. Bunların askerî açıdan yerine getirecekleri herhangi bir görevi olmadığı ve hazineye yük getirdiğinden dolayı her taburda mevcut olan kolağalarının rütbe ve maaşları sağ kolağalarıyla aynı olacak surette muvazzaf taburlara birer sol kolağası tayin olunması uygun görülmüştür. İlga olunan sol kolağalarının “zâid” ve açıkta kalmamaları için sırası geldikçe “mülazım” (teğmen ve üsteğmen) olmalarına karar verilmiştir. Ayrıca bu usulün redif askerinde uygulanmaması ve yüzbaşının rütbe terfisi zamanı gelirse kolağalık rütbesi boş olmadıkça açıktan zâid kolağası olmaması hususlarının talimnameye konulmasına karar verilmiştir.¹⁸⁸

Peki 1830 *Piyade Talimnamesi* nasıl bir muharebe usulüne işaret ediyordu? Yeni muharebe usulüne göre ordu birbirinin gerisinde, birbirine ve ordunun tümüne benzer şekilde istenildiği kadar bölünüp birleşebilecekti. Böylece bir bütün hâlinde hareket ettirilmek yerine türdeş birlikler hâlinde hareket ettirilecekti. Bu sayede muharebe düzeni hep aynı kalmasına rağmen ordu esneklik kazanacaktı.¹⁸⁹

Bu savaş düzeninde muharebe, iki temel harp düzeni olan “*hey’et-i rakıka*” (ince düzen/saff-ı harb)¹⁹⁰ ve “*hey’et-i amika*” (derin düzen/kol düzeni) üzerine

¹⁸⁸ BOA, **HAT**, 1636/16, 5 Ağustos 1843. Ordunun ilk kurulduğu zamanlardaki düzen ise şu şekildedir: Her taburda binbaşılardan bir altı ve yüzbaşılardan bir üstü olmak itibarıyla birer nefer sağ kol ve birer nefer sol kolağaları atanmaktaydı ve her birine dörder yüz kuruşu maaş ve dörder nefer tayin olunmaktaydı. Daha sonradan yapılan düzenlemelerde sağ kolağalarının maaşı aynı kalmış ancak sol kolağaları mülazımın bir altı ve çavuşun bir üstü kabul edilerek maaşları ise seksen kuruş olmuştu. BOA, **HAT**, 1636/16, 5 Ağustos 1843.

¹⁸⁹ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 284.

¹⁹⁰ Saff-ı harb düzeni 1600’lü yıllardan itibaren her ne kadar ateşli silahların yaygın ateşi tekniğinde kullanımından dolayı var olmuş olsa da ateşli silahlar öncesinde de piyade askerinin en temel düzeniydi. Piyadenin saf düzeninde hareket etmesi ilk olarak Helenlerde meydana gelmişti. Falanks olarak adlandırılan bu savaş düzeninde piyadeler sıkı bir şekilde arka arkaya ve yan yana dizilerek savaşıyorlardı. İlk zamanlarda ellerinde 3 metrelik mızrak bulunan piyadeler dörtlü sıra hâlinde bulunmuşlar ise de sıra sayısı sürekli artma eğilimi göstermiştir. Bu düzende ilk dört sıra mızraklarını yere eğilmiş olarak kullanıyordu. Diğer sıralar ise mızraklarını dik tutarak ileri kuvvet uyguluyorlardı. Düzenin en hassas noktası ise safların bozulmaması zorunluluğuydu. Bu düzeninin en etkin kullanımı Makedonlar tarafından Büyük İskender zamanında olmuştur. Bu dönemde sarisa denilen 6 metrelik mızraklar kullanılmış ve sıra sayısı ise sekizli, on altılı ve hatta çok daha fazla sayıda olabilmıştır. (John Warry, **Warfare In The Classical World: War and The Ancient Civilisation of Greece and Rome**, Salamander Books, Batsford, 1998, s. 37; A. B. Bosworth, **Büyük İskender’in Yaşamı ve Fetihleri**, çev. M. Hamit Çalışkan, Ankara, Kasım 2005, s. 318). Bu dönemde askerler ağır zırhtan arındırılmış ve küçük kalkan kullanmaya başlamışlardı. Ancak en önemli değişiklik taktiksel anlamda olmuştur. Askerler süvari ve diğer yardımcı güçler ile birlikte kullanılıyordu. Hedefleri sınırları ve

kuruluydu.¹⁹¹ Orduların bu iki harp nizamından birini seçmesi ise ateş gücünün yeterliliğiyle ilgiliydi. Çok uzun yıllar ateşli silahların teknolojik olarak yeterince güçlü olmaması, orduların, ateşli gücün uygulandığı saf düzeni ile kesin sonucu sağlayacak olan kol düzeni arasında sıkışmasına sebep olmuştu.¹⁹² Birbirinden ayrı işlevlere sahip olan saff-ı harb ve kol nizamından sadece biri daima tercih edilmekteydi. Özellikle 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başındaki muharebelerde yalnızca bu iki nizam üzerine yapılan doğru veya yanlış tercih, birçok muharebenin kazanılmasına veya kaybedilmesine yol açmıştı.¹⁹³ Askerlerin geniş bir hat boyunca sıralı bir şekilde durdukları saf düzeninin karakteristik özelliği büyük cephe ateşi gücüydü.¹⁹⁴ Süvariler böyle etkili bir ateş gücü karşısında çok kayıp verip etkisizleşiyordu. Ancak saf düzeni piyadenin sonuç almasını sağlayacak gücü sunmuyordu.¹⁹⁵ Saff-ı harb düzeni güçlü bir cephe ateşi imkânı sağlamasına rağmen bu nizamda ordunun kanatlarının güçsüzlüğü, ön cepheyi hızla değiştirmenin zorluğu

toprakları korumak değil; hücum etmek ve öldürücü darbeyi yapmaktı. Victor Davis Hanson, “Falanjdan Lejyona”, **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Fusun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 36 – 37.

¹⁹¹ “Manevra-i Harbiye”, **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, s. 82.

¹⁹² Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, **Askeri Yazılar (1772 – 1790): Taktik Üzerine Genel Bir Deneme ve Kamu Erkinini El Kitabı General Ménard’ın Önsözü ve Notları**, çev. Ahmet Şensilay, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 113, dn. 4.

¹⁹³ “Manevra-i Harbiye”, **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, s. 82 – 83.

¹⁹⁴ Balck [Colonel, German Army], **Tactics, Vol. I: Introduction and Formal Tactics of Infantry**, Translated Walter Krueger, U.S. Cavalry, Fort Leavenworth, Kansas, 1911, s. 44. Yayılım ateşi tekniğinin ilk kullanıldığı yıllarda yeterince etkili olmayan ateşli silahlar ile devamlı ateş gücü sağlanabilmesi için saf sırası yaklaşık on birim hâline getirilmişti. Böylece kare hâlinde dizilen mızraklı elli birimlik derinlikten tüfekli on birimlik derinliğe düşülmüştü. (Victor Davis Hanson, “Piyadenin Kökeni (MÖ 600 – 350)”, **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Fusun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 26). Yeterince etkili olmayan ateşli silahlarla savaşıldığında ön sıra ateş ederken arka sıra silahını doldurmak suretiyle sürekli bir ateş etkisi sağlayabiliyordu. 18. yüzyılda ise savunma bakımından gayet elverişli ve etkili olan üç sıra asker düzenine ulaşılmıştı. (Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, s. 113). Üç sıradan müteşekkil saff-ı harb düzenine 17. yüzyılın sonunda daha güvenilir ve daha hızlı ateş açma imkânı ile kavuşuldu. Bunun neticesinde ilk sırada bulunan askerler üçüncü sıradaki askerler ateş açtığı zaman tüfeklerini ateş açmaya hazır hâle getirebildiler. Bundan dolayı artık üç sıradan fazla olan dizilişler işlevsiz hâle geldiler. Ancak yine de üçlü sıralanmaya hemen geçilemeyecekti. Avusturya’nın 1690’daki askerî talimnamesinde dörtlü saf düzeni öngörülmüştü. 17. yüzyılın başında Avusturya birlikleri dörtlü saf düzenine geçtiler. Fransızlar 1703’te saflarının derinliğini beşe; İspanya Veraset Savaşı’nda ise dörde indirdi. Prusyalılar ise 1702’de saflarının derinliğini dörde indirdi. Ayrıca mızraklı askerlerin kullanımı ise tüfeklerde süngünün kullanılmaya başlanmasıyla birlikte 1700’lü yılların başında sona erecekti. Böylece hem ateşli silahlı gelişmesi hem de süngünün kullanımı 18. yüzyıl boyunca safların incelmelerini sağladı. (Alexander Balisch, **The Emergence of the First General Drill Reglement**, Masters Thesis, Memorial University of Newfoundland, 1972, s. 32 – 33). Fransa’nın 1754’te üçlü saf düzenine geçtiği görülmektedir. Steven T. Ross, **From Flintlock to Rifle: Infantry Tactics 1740 – 1866**, Frank Cass, London, 1996, s. 23; Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, s. 113.

¹⁹⁵ Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, s. 113, dn. 4.

ve parçalanma tehlikesi bu düzenin olumsuz yönleriydi. En önemli karakteristik özelliği ise bu düzende yapılacak manevralarda ordunun araziye bağımlı olmasıydı.¹⁹⁶

Kol düzeni saff-ı harb düzeninin zaferi sağlama hususundaki yetersizliğinden ve kitle ordularının saf düzeninde hareket etmeleri için gerekli olan eğitimden yoksun olmasından ortaya çıkmıştı.¹⁹⁷ Kol düzeninde kol bölüklerden meydana geliyor ve askerler üçlü olarak birbirinin arkasını diziliyorlardı. Ancak sadece ilk iki sıra ateş etme olanağına sahip olabiliyordu. Kol düzeni, askerî birimlere hem büyük bir hareketlilik kazandırıyor hem de araziye bağımlı olma durumunu ortadan kaldırıyor. Bir diğer özelliği ise sahip olunan sarsılmazlık ve şok gücüydü.¹⁹⁸ Kol düzeninin diğer bir işlevi süvari saldırılarına karşı etkili olmasıydı.¹⁹⁹ Ancak kol düzeninin de bir takım dezavantajları vardı. Bu düzende hareket eden birlikler zaman içinde ateşli silahların gücü arttıkça saff-ı harb düzeninde olduğundan çok daha büyük kayıplara uğrayacaklardı.²⁰⁰

Neticede bir ordunun ateşli gücün imkânlarından yararlanması saf düzeniyle mümkündü; ancak bu kesin bir sonuca taşımıyordu. Dolayısıyla kesin sonuç için vurucu güç olan kol düzeni kullanılabilirdi. İnce düzen de denilebilen saf düzeni savunma gücünü arttırırken, kol düzeni daha çok taarruz gücü üzerineydi. Fakat saf düzeni ateş gücünü arttırmasına rağmen öldürücü darbe vurulamıyordu. Bütün bu nedenlerle de dönemin askerî liderlerinin en önemli meselesi, birliklerini savunma gücünü arttıran saff-ı harpten, taarruz gücünü arttıran kol düzenine ve bundan da gerektiği anda tersine geçebilmek olmuştu.²⁰¹

¹⁹⁶ Balck, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁹⁷ James R. Arnold, "A Reappraisal of Column Versus Line in the Peninsular War", **The Journal of Military History**, Vol. 68, No. 2, April 2004, s. 536 – 537; Balck, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁹⁸ Balck, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁹⁹ "Manevra-i Harbiye", **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, s. 93.

²⁰⁰ Balck, **a.g.e.**, s. 44. Uzun menzillerde yürüngenin eğriliği, mermilerin birinci diziyi aşarak ikinci ve üçüncü diziyi vurmasına sebep oluyordu. Görme çizgisine göre düşen zeminlerde ise kolonlar etkin vuruş sahasına geldiğinde daha büyük kayıplara maruz kalıyordu. Balck, **a.g.e.**, s. 44.

²⁰¹ Jacques de Guibert, "Taktik Üzerine Genel Bir Deneme", s. 113, dn. 4". Genel itibarıyla, ateş gücü, askerî taktiğin bir parçası olup, müdafaa hareketlerinde gerekli ve faydalıydı. Ancak taarruz durumlarında faydasız olduğu kabul edilmiştir. Zafer kazanma harekâtın sürat ve şiddetle icra olunmasına bağlı olarak değerlendirilmiştir. "Manevra-i Harbiye", **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, s. 93.

Saff-ı harb ve kol düzeni üzerine olan bu tartışmalar Fransız Devrimi'nden önceki iki yüz senelik dönemde savaş sanatında meydana gelen durgunluk ile ilgiliydi.²⁰² Dönemin en tipik özelliği ateş gücünden istenilen derecede faydalanılamamasıydı.²⁰³ Bu dönemde savaş araçları görece basitti. Ne gelişmiş bir teknolojiyi, ne de yüksek bir bireysel bilgilenmeyi ve beceri kazanımını gerektirmemişti.²⁰⁴ Ancak Fransız Devrimi'ne yaklaştıkça ordular çok daha kalabalıklaşmış, silah ve top sayısında çok fazla artış sağlanmıştı. Orduların nüfusunun artmasıyla birlikte taşıdıkları araç, gereç ve donatılar da sürekli artmıştı. Dönemin bir diğer özelliği ise savunma amaçlı yapılan çok sayıda yapılan hisarlar ve kaleler sistemi değildi. Neticede savaş, kabalık orduların beslenmesi ve yukarıda belirttiğimiz nitelikleri sebebiyle parasal yönden çok daha yıkıcı hâle gelmişti. Ayrıca kalabalık orduların arazi üzerinde hareket ettirilmesi ve yönetilmesi açısından da tamamıyla taktik açıdan bir durgunluk dönemi yaşanıyordu.²⁰⁵

Orduların manevra yeteneklerini yitirmeleri neticesinde savaş sürekli ama sonuçsuz bir hâl almıştı. Basit amaçlarla yapılan muharebelerin sonuçları rastlantılara bağlı kalmıştı. Savaşlar genel itibarıyla her iki taraf kaynaklarını tüketince alelacele yapılan barışlar ile neticeleniyordu. Yani bu savaş biçimini kısaca özetleyecek olursak, her iki taraftan da yaklaşık iki yüzer bin adam sınır boyunca bir oraya, bir buraya gidip geldiler, birbirlerinin kanını alabildiğine akıttılar ve bu tür savaşlar, hiçbir kalıcı sonuca ulaşmaksızın, muazzam paraların harcanmasına sebep oldular.²⁰⁶

²⁰² Ménard [General], “Önsöz”, s. 20.

²⁰³ Ateş gücü ile istenen neticelerin elde edilememesi askerî liderleri çözüm aramaya itmişti. Ateş gücü birçok durumda sınırlı olarak kabul edilmişti. İsveç Kralı On İkinci Şarl askerine hitaben ey benim silah arkadaş ve muharebe karındaşları düşmana iyiden iyi sokulup yaşmaksızın ateş eyleyiniz uzaktan ateş etmek korkak kimesnelerin kârıdır diyerek askerlerini teşvik etmişti. (“Manevra-i Harbiye”, **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, s. 93.) Birçok defa süngü kullanımı ateş gücünden daha fazla düşmana zarar verdiği görülmüştü. Fitilli tüfeklerle düşmana yaklaşık yetmiş beş adım kadar yaklaşıp ateş edilmesini ve daha sonra ise durmaksızın süngü ile harekete geçirilmesi tavsiye olunurdu. (“Manevra-i Harbiye”, **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, s. 102 – 103). Uzaktan top ateşi etmek faydasız kabul edilir, yeterince yanaşıp ateş edememek faydasız kabul edilir. Süngüyle muharebe yerine göre daha iyidir. “Manevra-i Harbiye”, **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, s. 93 – 94.

²⁰⁴ Ménard [General], “Önsöz”, s. 20.

²⁰⁵ Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, s. 111 – 112, 333.

²⁰⁶ Jacques de Guibert, “Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, s. 333 – 334.

2.2.3. 1791 Fransız Piyade Talimnamesi'nden 1831 Fransız Piyade Talimnamesi'ne

Savaşın taktik ilerlemesi yukarıda bahsettiğimiz üzere temel tartışma konusu olan kol düzeni ile saf düzeninin aşılmasıyla meydana gelmişti. Derinlemesine kol düzenini savunanlar (*Ordre profonde*) görüşlerini Fransızların savunmadan çok taarruzda daha iyi olduklarına ilişkin eski sanılarına dayandırıyorlardı. Saf düzenini (*Ordre mince*) savunanlar ise Büyük Friedrich'in başarılarından cesaret alıyorlardı. Bundan dolayı Fransız talim kitapları bir süre Prusyalılarınkine benzetilmişti. Kont Jacques de Guibert ise iki temel düzenin üstün yanlarını değerlendirerek 1772'de *Essai Général de Tactique*'i yayımlamıştı. Çözümü; *ordre mixte* dediği her iki yöntemi beraber kullanmak olmuştu. Taktik tartışma Guibert'in öncülüğünde herhangi birini dayatmayan 1791 Fransız Piyade Talimnamesi ile sonuçlanmıştı.²⁰⁷ Bu talimname çeşitli ekollerin en iyi taktiklerini barındıran bir metin olma özelliğini kazanmıştı.²⁰⁸

Bu taktik çözüm aslında büyük kitlelerin askerliğe alınmasından sonra bu kitlelerin taktik ve organizasyon gerekliliğinin bir ürünüydü.²⁰⁹ Fransız Devrim'i her nasıl sosyal ve politik yapılanmalarda büyük etkilere sahip olmuşsa benzer şekilde savaş usulü üzerinde de etkili olmuştu.²¹⁰ Savaşın çözümsüz hâle geldiği 17. ve 18. yüzyıldan sonra savaş Fransız Devrimi'yle birlikte artık halkın savaşı hâline gelmişti. Artık ordular tüm ulusun gücüne dayanıyordu. Dolayısıyla kullanılacak araçların, harcanabilecek çabaların sınırı yoktu; savaşı sürdürecekt enerjiye artık hiçbir şey karşı koyamazdı.²¹¹ Clausewitz'in ifade ettiği üzere artık "savaş"ın hedefi düşmanı mağlup etmektir; düşman tamamen güçsüz kalıp yere serilince karşılıklı amaçlar

²⁰⁷ John A. Lynn, "Silahlanan Uluslar", s. 212 – 213.

²⁰⁸ Steven T. Ross, **a.g.e.**, s. 39; John A. Lynn, "Silahlanan Uluslar", s. 212.

²⁰⁹ Steven T. Ross, **a.g.e.**, s.38.

²¹⁰ Devrim Savaşları ve Napolyon Savaşları ile şekillenen Fransız savaş usulü Batı dünyasının temel askerî doktrin kaynağı hâline gelmişti. Amerika 1812 yılına kadar İngiliz askerî geleneğini takip etmesine rağmen o yıldan itibaren Fransız savaş usulünü Amerikan savaş usulünün temel kaynağı olarak kabul etmeye başlamıştır. Etkisini 1814'ten Amerikan İç Savaşı, hatta Birinci Dünya Savaşı ve 1930'lara kadar sürdürmüştür. Ancak o yıllardan itibaren köklü bir değişim gerçekleşecektir. Michael Andrew Bonura, **a.g.t.**, özet kısmı.

²¹¹ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 640.

üzerinde bir anlaşmaya varılabileceğine inanılıyordu. Savaş böylece bütün geleneksel sınırlarından kurtulmuş ve doğal gücüyle serbest kalmıştı.²¹²

Gördüğümüz üzere incelediğimiz 1830 *Piyade Talimnamesi*'nin çevrildiği talimname olan 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi* aslında yeni bir savaş türünün metniydi.

1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'nin en önemli özelliği savaşta uygulanması zorunlu taktik kalıpları içermemesiydi. Komutanların kendi sağduyularına göre saff-ı harb ve kol düzeni arasında çeşitli bileşimlerde bulunması öngörülüyordu. Ayrıca onlara oldukça fazla taktik seçenek sunarak çeşitli manevralara cesaretlendiriyordu.²¹³ Bununla birlikte Fransızlar taarruza hazırlanan düşmanı tedirgin etmek için esas hattın önüne avcı askerlerini yayıyorlardı.²¹⁴ 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi* net ve oldukça açık bir içeriğe sahip olduğundan dolayı subaylar onu acemi askerleri eğitmek için etkin bir şekilde kullanabilmişti. Kumandanlar ise uygulanmasının esnekliğinden dolayı eğitimin hayati olarak addedilen taraflarını ön planda tutmuşlardı.²¹⁵

Fransa 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'nin ilk ciddi düzenlemesini 1831'de gerçekleştirecekti. 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'ni temel talim kitabı olarak devam ettiren Napolyon askerî organizasyonlar ve taktikler üzerine 1808 yılına kadar temel bir değişiklik yapmamıştı.²¹⁶ Ayrıca Fransız ordusu hafif piyade taktiklerinin yanaşık nizam kombinasyonları ile kullanılmasını da öğrenmişti. Ancak Napolyon döneminin komutanları 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'ne kendilerini katı bir şekilde bağlamamışlardı. Onlar, kimi kaideleri uygun olan durumlara ve kendi taktik tercihlerine göre değiştirmişlerdi.²¹⁷ 1808'den sonra 1818'de yine bir talimname

²¹² Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 641.

²¹³ Steven T. Ross, **a.g.e.**, s. 41 – 42; John A. Lynn, “Silahlanan Uluslar”, s. 213.

²¹⁴ John A. Lynn, “Silahlanan Uluslar”, s. 216.

²¹⁵ Steven T. Ross, **a.g.e.**, s. 48.

²¹⁶ Steven T. Ross, **a.g.e.**, s. 61, 63. Fransız ordusu 1805 ve 1807 arasındaki muharebelerden zaferle ayrılmasına rağmen büyük kayıplar vermişti. Bundan dolayı orduya birçok deneyimsiz ve yabancı asker alınmıştı. Napolyon bundan dolayı piyade düzenini yeniden şekillendirmeye ve taktik esnekliği tekrar hayata geçirmek amacıyla 1808'de piyade talimnamesi için yeni kararları ilan etmişti. Steven T. Ross, **a.g.e.**, s. 74.

²¹⁷ Steven T. Ross, **a.g.e.**, s. 63. Mesela, Ney, tüm manevraların temeli olarak bölük ile yanaşık kol nizamının üzerinde duruyordu. Diz üstü çökerek ateş etmeyi kaldırmıştı. Adamlarına hat düzeninde de kol düzeninde olduğu gibi hücum etmeyi öğrenmeyi emretmişti. Ayrıca taarruz esnasında üçüncü sırayı ya avcı ya da mevzii ihtiyat olarak kullanmayı tercih etti. Ateş açma esnasında ise üçüncü sıraya

yayınlanmıştı. Ancak bu da 1791 *Piyade Talimnamesi*'nin onaylanmış başka bir örneği idi.²¹⁸

Fransa Temmuz 1831'de 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'ni yeniledi. Bu yeni düzenlemeler de saf düzeninde üçlü dizilişi sürdürdü. Ancak kimi durumlarda ikili dizilişin uygulanmasına da izin verdi.²¹⁹ Ayrıca tabur kol düzeninde taarruz ve manevra için çift kol bölük olma düzenini devam ettirdi. Ancak çeşitli hareketlerin sayısını düşürdü. Hem saf hem kol düzeninde uygulanan manevraları basitleştirdi. 1831 *Fransız Piyade Talimnamesi*'ndeki en önemli değişiklik ise avcı talimnamesine dair özel bir bölüme yer verilmesi olmuştur. Bu değişikliğe göre ileri hat birlikleri de hafif piyade eğitimi alacaktı. Acil durumlarda bu birlikler nişancı olarak görev alacaklardı. Böylece piyade taktiklerinin ilk resmî düzenlemesi neredeyse 19. yüzyılın ilk yarısının sonuna kadar 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'nin temel niteliklerini sürdürmüş oldu. Sadece gerekli durumlarda ikili dizilişin olmasını öngörmüş ve avcı taktiklerine de talimnamede yer vermişti. 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi* bilinen savaş usullerinin değiştiği devrim savaşları ve Napoleon savaşlarının temel talim kitabı olmuştu. 19. yüzyılın ilk yarısında diğer tüm kara orduları da bu talimnameye göre şekillenmişti.²²⁰

Osmanlı Devleti 1831'deki Fransız talimnamesinin yeniden düzenlenmesi öncesinde 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'ni transfer etmişti. Ancak 1831 düzenlemelerine de kayıtsız kalınmamıştı. Bu düzenlemeler genellikle hafif piyade ve avcı talimi üzerine olmasından dolayı *Avcı Ta'limi* adıyla Türkçeye kazandırıldı.²²¹

2.2.4. Asakir-i Mansure'nin Avcı Talimnameleri

Genel olarak gayrinizami harp tekniği olarak adlandırılabilen avcı manevraları modern anlamda Fransız ordusunun 18. yüzyıl ortalarında Amerikan

ilk iki sıranın tüfeklerini doldurmak yerine taktik ihtiyat olarak hareket etmesini emretti. Steven T. Ross, *a.g.e.*, s. 63.

²¹⁸ Steven T. Ross, *a.g.e.*, s. 107.

²¹⁹ Steven T. Ross, *a.g.e.*, s. 107.

²²⁰ Steven T. Ross, *a.g.e.*, s. 86, 105 – 108.

²²¹ *Avcı Ta'limi*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evail-i Şevval 1254 (18 – 28 Aralık 1838), İÜ NEK, nr. M081449.

yerlilerine karşı kullandığı ve birliğin gizlenerek düşman kuvvetlerini kuşatması ve pusuya düşürmesine dayanmaktaydı.²²²

Fransa’da 18. yüzyılın ortalarında firar korkusu nedeniyle çok az sayıda komutan tarafından uygulanan avcı ve hafif piyade nizamı 19. yüzyıldan itibaren savaşlarda yoğun olarak kullanılacaktı.²²³ 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi* avcı birimleri hakkında herhangi bir taktik içermemesine rağmen 1784’ten itibaren on iki hafif piyade taburunun (*chasseurs à pied*) bulunduğu görülmektedir.²²⁴ Bununla birlikte Fransız ordusunun Devrim Savaşları’nda da oldukça fazla avcı askeri kullanılmış ve avcı taburları oluşturulmuştu.²²⁵

Osmanlı Devleti modern talimli ordu kurma konusunda çağdaşlarının gerisinde kalsa da avcı talimi ve hafif piyade manevraları 18. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Osmanlı ordusunun başarılı bulunduğu en uygun manevra yöntemi idi. Avcı manevraları Osmanlı ordusu için diğer taktik formasyonlara göre daha kolaydı.²²⁶

18. yüzyılın sonlarından itibaren hafif piyade birlikleri taktik organizasyonunun bir parçası olarak avcı askerlerine dönüşmeye başlamıştı.²²⁷ Temelde saf düzeninde savaşan piyade sınıfının dezavantajlarını gidermek üzere bir görevi vardı. Buna göre avcı safı piyade safının aksine hiza ve beraberlikle meşgul olmaz, kendini koruyacak derecede zeminin kendisine sunduğu imkânlardan faydalanırdı. Avcı askerlerinin baş taktığı ise ileriye ya da yan tarafa doğru yayılma harekâtıdır.²²⁸ Bu şekilde avcı askerleri düşman kuvvetlerinin kanatlarını kuşatabilirdi. Kuşatma harekâtının en önemli unsurunun hız olması hafif piyade birliklerini hantal ordu birimlerine nazaran ön plana çıkarıyordu. Ayrıca hafif piyade birlikleri taarruz operasyonlarının yanı sıra sürpriz saldırılara en açık olan intikaller, geri çekilişler ve kamp kurulması gibi durumlarda da koruma ve kollama görevini

²²² Fatih Yeşil, “Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790 – 1807)”, *Tarih Dergisi*, S. 52 (2010/2), İstanbul, 2011, s. 53.

²²³ John A. Lynn, “Silahlanan Uluslar”, s. 216; Gregory Fremont – Barnes, *The French Revolutionary Wars (Essential Histories 7)*, Osprey Publishing, Oxford, 2001, s. 57.

²²⁴ Paddy Griffith, *French Napoleonic Infantry Tactics 1792 – 1815 (Elite 159)*, Osprey Publishing, Oxford, 2007, s. 10; Steven T. Ross, *a.g.e.*, s. 32; John A. Lynn, “Silahlanan Uluslar”, s. 216.

²²⁵ Steven T. Ross, *a.g.e.*, s. 56; John A. Lynn, “Silahlanan Uluslar”, s. 216.

²²⁶ Fatih Yeşil, *a.g.m.*, s. 28, 54.

²²⁷ Fatih Yeşil, *a.g.m.*, s. 54.

²²⁸ *Avcı Ta’limi*, 1838, s. 8.

yerine getiriyordu. Bu bağlamda hafif piyade birliklerinin temel hedefi orduyu takip eden düşman birliklerini yavaşlatmak ve saldırıları hafifletmekti.²²⁹

Hafif piyade manevralarında ise piyadeler gayrinizami harp hareketinin aksine saff-ı harb düzeninde hareket ediyorlardı. Onların muharebe meydanına koşmalarına izin verilmiyordu. Bu durum taktik açıdan düzenin hızdan daha büyük öneme sahip olduğu göstermektedir. Bundan dolayı Nizam-ı Cedid ordusunda eldeki askerlerin özelliklerine ve mevcut yapıya daha uygun olduğundan 1755 tarihli, temel yanaşık nizam hareketlerini içeren Fransız piyade talimnamesi tercih edilmişti.²³⁰

1830 *Piyade Talimnamesi*'nde avcı manevralarına dair kaideler bulundurulmamıştı. Ancak tabur düzeninin açıklamasında her bir taburun sekiz bölükten meydana geleceği ve en sağ tarafta yer alacak sekizinci bölüğün avcılık hizmetinde bulunacağı ifade edilmişti. Bu bölüğe avcı bölüğü ismi verilecekti.²³¹

Hafif piyade ve avcı taktikleri üzerindeki bu ilerlemeler neticesinde daha sonraları 1791 *Piyade Talimnamesi*'ne eklemeler yapılmıştır. Fransa 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'nin üzerine bahsettiğimiz ilk ciddi düzenlemesini 4 Mart 1831'de üç cilt hâlinde yayımlanan talimname ile gerçekleştirmişti. Bu yeni düzenlemelerde, *Ordonnance Sur L'exercice et Les Manoeuvres De L'infanterie, Deuxime Partie, Ecole de Batallion* ismiyle yayımlanan ikinci ciltte (tabur talimnamesi) avcı talimnamesine ("*Instruction Pour Les Tirailleurs*") yer verilmiştir.²³² Bu düzenlemeye göre, *Voltigeur* bölükleri çoğu durumda hafif piyade işlevi görecek. Yanaşık nizamda hareket eden birlikler de hafif piyade eğitimi alacaklardı. Gerekli durumlarda avcı birimleri olarak görevlerini icra edecekti.²³³

Her iki talimnameyi karşılaştırdığımızda *Avcı Ta'limi*'nin 1831 *Fransız Piyade Talimnamesi*'nin ikinci cildi olan tabur talimnamesinde ayrı bir bölüm hâlinde

²²⁹ Fatih Yeşil, a.g.m., s. 53 – 55.

²³⁰ Fatih Yeşil, a.g.m., s. 53 – 55.

²³¹ *Cild-i Evvel Ta'limname-i Piyadegân*, 1830, s. 3.

²³² Steven T. Ross, a.g.e., s. 57; *Ordonnance sur l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: du 4 Mars 1831, Deuxime Partie: École de Bataillon*, Ministère de la Guerre, Chez Thiériot, Paris, 1832, s. 162 – 189.

https://books.google.com.ua/books/about/Ordonnance_sur_l_exercice_et_les_manoeuv.html?id=MkwWAAAAYAAJ&redir_esc=y

²³³ Steven T. Ross, a.g.e., s. 107.

bulanan avcı talimnamesinden doğrudan çevrildiğini görmekteyiz.²³⁴ Türkçe avcı talimnamesi de Fransızca orijinali gibi yüz elli maddeden oluşmaktadır. Ayrıca her iki talimname de aynı şekilde bölümlendirilmiştir.²³⁵ Bu sayede 1830 yılında Fransa’da yapılan düzenlemeler de Osmanlılar tarafından takip edilmiştir.

Matbu olan bu avcı talimnamesi dışında aynı döneme ait olduğu düşünülen yazma bir avcı talimnamesi daha bulunmaktadır.²³⁶ Bu avcı talimnamesinin matbu olan avcı talimnamesi ile aynı içeriğe sahip olmasına rağmen bir takım çeviri farklılıkları içermesi bu talimnamenin matbu eserin basılmasına yönelik bir çeviri faaliyeti olduğunu düşündürmektedir.²³⁷

1838 Avcı Talimnamesi beş kısma ayrılmıştır. Sırasıyla yayılmak, yürümek, ateşler, toplanmak ve cem olmak ile bir taburun avcılığa yayılması ve toplanması kısımlarından oluşmaktadır. *1830 Piyade Talimnamesi* bölüklerin üç sıralı dizilişini şart koşarken; *1838 Avcı Talimnamesi* bölüklerin hem ikili hem de üçlü sıra dizilişini öngörmektedir. Talimnameye göre üçlü sıra dizilişinde ilk iki sıradan avcı safı oluşturulurken üçüncü sıra ise ihtiyat olarak tertip olunmalıdır. İki sıra dizilişinde ise üç takımdan oluşan bölüğün sağ ve sol takımları avcı safı olurken merkez takım ihtiyat takımı olacaktır.²³⁸

2.2.5. Asakir-i Mansure’nin Diğer Talimnameleri ve Askerî Eserleri

Asakir-i Mansure’nin kurulmasıyla birlikte Takvimhane-i Amire’nin ilk defa askerî kitapların basımı için kullanılması ayırt edici bir noktadır. Neticede her askerî birimde talimli, aynı hareketleri aynı zamanda yapabilecek asker yetiştirmenin tek şartı talim subayının elinde ancak matbaanın gücüyle elde edilebilecek standart metinlerin var olmasıydı.²³⁹ Ancak yine de H. 1247 tarihli nefer talimnamesinin mukaddimesinde “*her bir zâbit ve küçük zâbit [in] onu ezberinden su gibi bilme [si]*”

²³⁴ Örnek sayfalar için bkz. EK-4, EK-5.

²³⁵ *Avcı Ta’limi*, 1838.

²³⁶ *Avcı Ta’limi*, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M2.

²³⁷ Mesela yazma avcı talimnamesinde “ileri dağıtmak” ifadesi yer alırken, matbu avcı talimnamesine ileri yaymak ifadesi tercih edilmiştir.

²³⁸ *Avcı Ta’limi*, 1838, s. 8 – 9.

²³⁹ Ulrich Bröckling, *a.g.e.*, s. 72, dn. 48.

isteniyordu.²⁴⁰ Sözlü kültürün bir özelliği olan yazılı eserlere bilgiye ulaşmak için aracı bir rol yükleme ve bilginin zihinlerde saklı olmasını öngörme durumunu bu talimnamede görüyoruz. Bu durum sözlü kültürden yazılı kültüre geçişin bir aşamasıydı. Ancak neticede modern ordu yapılanmasıyla birlikte yazılı dünyanın içine adım atılmıştı.

Bu dönemde 1830 *Piyade Talimnamesi* ile birlikte askerî teşkilat, eğitim ve stratejiye dair birçok eserin Türkçeye kazandırılmasında Hüsrev Paşa'nın önemli etkisi olmuştu. Hüsrev Paşa önemli askerî kitapların Türkçeye kazandırılması için Ermeni asıllı Mardiraki Sebastiani'yi görevlendirdi. Yine Babıâli memurlarından Fransızca ve İngilizceye vakıf Mehmed Namık Bey de tercüme heyetine dâhil edilmişti.²⁴¹

Dönemin paradigma ordusunun Fransa olmasından dolayı Fransızca kaynaklar bu dönemde Osmanlı ordusunun reform çabasında önemli rol oynamıştı. Osmanlı yöneticileri Avrupa'daki diğer askerî sistemleri dahi dolaylı olarak Fransızca üzerinden öğrenmişlerdi. Avrupa'ya gönderilen ilk Osmanlı öğrencilerinin Fransa'ya gönderilmesi, tercüme yapabilecek kimselerin çoğunlukla Fransızca bilmesi ve Fransız askeri sisteminin popülerliği Fransızca kaynakların seçiminde etkili olmuştu. Yine bu zamanda Avrupa'da görevli Osmanlı elçilerine Asakir-i Mansure ordusunun taliminde kullanılabilecek kitapların satın alınarak İstanbul'a gönderilmesi talimatı verilmişti. Bu talimatlar doğrultusunda Paris'teki Osmanlı büyükelçisi Mösyö Jovannin istenilen vasıftaki kitapların 2 – 3 ay içinde temin edilerek gönderileceğini bildirmişti. 1836 yılında gelindiğinde Seraskerlikte Tersane Baş hocası müderris Hacı Reşid Efendi, Divan-ı Hümayun Tercüme Odası'ndan atanmış iki memur ve Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden seçilmiş üç öğrencinin çalıştığı bir Tercüme Odası faaliyet hâlindeydi.²⁴²

Bu dönemde askerî kitapların basıldığı iki matbaa vardı. İlki Mütferrika Matbaası'nın devamı niteliği olan ve II. Mahmud döneminde bir kez daha işlerlik

²⁴⁰ **Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti'mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta'limnamesi**, H. 1247 (1831 – 32).

²⁴¹ Yüksel Çelik, **a.g.e.**, s. 326.

²⁴² Mehmet Mert Sunar, **a.g.e.**, s. 44. Moltke'nin aktardığına göre Prusya'nın Landwehr (Redif) sistemini Osmanlı ordusunda kurmak isteyen Hüsrev Paşa Prusya Redif Teşkilatı ismini taşıyan bu nizamnameyi Fransızcadan tercüme ettirmişti. Mehmet Mert Sunar, **a.g.e.**, s. 44.

kazanan Tab‘hane-i Amire’ydi. Nitekim 1830 *Piyade Talimnamesi*’nin basımı burada gerçekleştirilmişti. Diğeri ise Henri Cayol’e Seraskerlikte kurdurulan taşbaskı atölyesiydi.²⁴³ Özellikle resim ve şekillerin basımının taş baskısında çok daha başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesinden dolayı askerî kitaplar için niçin taş baskı atölyesinin kullanıldığı anlaşılabilmektedir.

Basım çalışmalarına başlandıktan sonra ilk olarak Başhoca İshak Efendi’nin tercüme ettiği *Fenn-i Harbden Nasb-ı Hıyam Usulüne Dair* başlıklı risalenin seraskerlik raporuna istinaden dağıtıldığını görmekteyiz. Bundan başka Eylül 1827’de subayların askerî eğitim ve savaş taktikleri konusunda bilgilendirilmesi amacıyla İtalyancadan resimli bir eğitim kitabı tercüme ettirildi (*Eşkal Risalesi*) ve Tab‘hane-i Amire’de bin adet bastırılarak dağıtılmıştı.²⁴⁴

Eş zamanlı olarak taş baskısı matbaada da basım çalışmaları başlamıştı. İlk dikkatimizi çeken *Nuhbetü’t-ta‘lim* üst başlığı altında yayımlanan tabur ve alay talimidir.²⁴⁵ Bu talimnameler sadece tabur ve alayın manevra yapmasına dair olan emirleri ve şekilleri içermektedir.²⁴⁶ Bu talimnamelerden bir yıl sonra ise H. 1248’de (1832 – 33) *Asakir-i Mansure’nin İsti‘malî İçin Tertib Olunan Nefer Ta‘limi*’nin basımı gerçekleştirilmiştir.²⁴⁷ Her ne kadar bu nefer talimnamesi *Nuhbetü’t-ta‘lim* üst başlığını taşımasa da tabur ve alay talimnamesi ile aynı şekli özellikleri taşıdığı görülmektedir. Böylece 1830 *Piyade Talimnamesi*’nin yanı sıra bölük talimnamesi eksik olmasına rağmen sistematik olarak basılmış bir piyade talimnamesinin daha olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak bu talimnameler de 1830 *Piyade Talimnamesi*’nin özet yapılmış ve kaideleri resimlendirilmiş birer nüshasıdır. *Asakir-i Mansure’nin İsti‘malî İçin Tertib Olunan Nefer Ta‘limi*’nin önsözünde askere talim ettirmenin iyice kolay hâle getirilmesi üzerine tavsiyede bulunulması ve ayrıca “*bu risâlenin eşkâliyle basımına başlanmıştır*” ifadesinin özellikle kullanılması da Osmanlı ordusunun 1830 *Piyade*

²⁴³ Mehmet Mert Sunar, *a.g.e.*, s. 45.

²⁴⁴ Yüksel Çelik, *a.g.e.*, s. 325 – 326.

²⁴⁵ **Nuhbetü’t-Ta‘lim (Tabur Ta‘limi)**, H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122370; **Nuhbetü’t-Ta‘lim (Alay Ta‘limi)**, H. 1247 (1831 – 32), SK, Hüseyin Paşa, nr. 806M16.

²⁴⁶ Tabur talimine ait bir harekete dair açıklama ve resim için bkz. **EK-4**.

²⁴⁷ Mehmet Mert Sunar, *a.g.e.*, s. 45.

Talimnamesi'nin eğitim için hazırlanmış bir nüshasını elde etmek istediklerini ortaya koyar.²⁴⁸

Bununla birlikte *1830 Piyade Talimnamesi*'ndeki nefer talimi ile bu talimname arasında bazı küçük farklılıklar da mevcuttu. *1830 Piyade Talimnamesi*'nde silah doldurma usulü on iki nizam üzerine kuruluydu. Bu on iki nizamın altında toplam on dokuz hareket vardı. Ele aldığımız talimnamede ise yirmi hareket vardı. Harbiyi yerine koymak usulü ele aldığımız talimnamede üç hareket yerine iki harekette gerçekleştirilecekti. Benzer şekilde silah davran usulü *1830 Piyade Talimnamesi*'nde üç sıra asker için bir nizam altında üç hareketle gösterilmesine rağmen ele aldığımız talimnamede dört hareket ile gösterilmektedir.²⁴⁹

Taş baskısı bu talimnameler dışında yazma hâlinde bulunan birçok talimname var. Bu talimnamelerin yazma hâlinde bulunmaları onların Hüsrev Paşa'ya yayınlanmak için sunulan taslaklardan oluştuğunu düşündürmektedir. Aşağıda inceleyeceğimiz üzere çok büyük oranda *1791 Fransız Piyade Talimnamesi* çerçevesinde düzenlenen bu yazma talimnameler batı tarzı bir askerî sisteme geçişin deneysel aşamasının acemiliklerini ve etkilerini taşıyordu.²⁵⁰

İncelediğimiz *1830 Piyade Talimnamesi* ile yazma hâlinde bulunan bu talimnameler birbirine benzemektedir. Süleymaniye Kütüphanesi nr. 910'da bulunan yazma hâlindeki *Bölük Ta'limi* ile *1830 Piyade Talimnamesi* içerisindeki "Bölük Ta'limi" kısmının her ikisi de altı kısım ve otuz fasıldan oluşmaktadır. Komutlar incelendiğinde de *Bölük Ta'limi* isimli metnin *1791 Fransız Piyade Talimnamesi*'nden tercüme edildiği açıktır. Ancak iki metin arasında bir takım farklılıklar da mevcuttur. *1791 Fransız Piyade Talimnamesi*'nde her maddenin başında kısa bir açıklama verilerek yapılacak hareket ve manevranın ne olduğu açıklanmaktadır. Ayrıca daha da önemli olan maddelerin içinde verilen komutlar ayrıntıları ile açıklanmakta ve hareketlerin nasıl yaptırılması gerektiği anlatılmaktadır. Bu açıdan Hüsrev Paşa koleksiyonundaki *Bölük Ta'limi* isimli

²⁴⁸ **Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti'mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta'limnamesi**, H. 1247 (1831 – 32), s. 4 – 5.

²⁴⁹ **Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti'mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta'limnamesi**, H. 1247 (1831 – 32).

²⁵⁰ Mehmet Mert, Sunar, **a.g.e.**, s. 46 – 47.

yazma 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'ndeki bölük talimi bölümünün sadece komutlarının Türkçeye çevrilmesinden ibarettir. Aslında manevra ve hareketlerin anlaşılması açısından gayet önemli olması gereken açıklama bölümleri ise Fransızcadan çevrilmemiştir. Bu yazmanın bizzat Hüsrev Paşa ya da onun hane halkına mensup birisi tarafından talim komutlarını öğrenmek ve ezberlemek için hazırlanan bir nüsha olma ihtimali de yüksektir.²⁵¹

Bir diğer yazma hâlindeki talimname ise Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan 807m3 numaralı *Tabur Ta'limi*'dir. 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'nde tabur talimnamesi kısmı çeşitli maddelere ayrılmasına rağmen bu tabur talimnamesi kısım ve fasıllardan oluşmamaktadır. Bu tabur talimnamesinin ayrıt edici özelliği ise yapılacak manevra ve hareketlerin ayrıntılı biçimde açıklanıp anlatılmasıdır. Taburu kumanda eden binbaşılara hitaben yazılan metinde ayrıntılı biçimde bazı manevraları yaparken meydana gelebilecek hatalardan nasıl sakınılacağı, meydana gelebilecek hataların nasıl düzeltileceği, araziden nasıl yararlanılacağı, manevralar yapılırken saflar ve askerler arasında korunması gereken mesafeler gibi konular ele alınmaktadır. Bu talimnamenin belirlenmiş kısım ve fasıllara ayrılmış olmaması metni bir talimname olarak gayet problemli bir hâle sokmaktadır. Bu durum aynı zamanda sözlü kültürün etkilerini taşıdığını da gösterir. İçinde anlatılan hareket ve manevralar 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'ndeki hareket ve manevralarla benzerlik gösterse de metin basit bir tercüme olmanın ötesindedir. Ancak belli ki metnin yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı talimname olarak kullanılması mümkün olmamıştır.²⁵²

Bir diğer yazma hâlinde bulundurulan talimname ise *Bir Kolordunun Tertibi* isimli talimnamedir. Ayrıca bu talimnamenin sonuna Avrupa'da eğitim için bulunan ve sonradan paşa rütbesine yükselerek orduda önemli görevlerde bulunacak Mehmed Reşid'in Fransa'nın Metz şehrinden yazdığı bir ariza eklenmiştir. Bu yazma

²⁵¹ Mehmet Mert Sunar, **a.g.e.**, s.49 – 50; **Bölük Ta'limnamesi**, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 910; t.y., nr. 906; t.y., nr. 909; t.y., nr. 911.

²⁵² Mehmet Mert Sunar, **a.g.e.**, s. 50 – 51; **Tabur Ta'limi**, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M3; **Tabur Ta'limi**, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 897.

talimnamenin muharebe alanındaki harekât ve taktiklere yoğunlaştığı görülmektedir.²⁵³

Bu dönemde talimname metinlerinin yanı sıra talimle ilgili bilgi veren yazma hâlinde birçok eser de mevcuttur. Bu metinlerden biri *Asakirin Ta'lim ve Terbiyelerine Dair Kavaid-i Umumiyyeyi Havi Layihadır*. Bu sekiz sayfalık kitapçık talimde neferin hangi konuda maharet kazanacağı, talimli askerin talimsiz askerden farkları, piyade, topçu ve süvari talimin nasıl icra edileceği ile ilgili bilgiler içerir.²⁵⁴ Diğer ise *Mecmûa-ı Mevâdd-ı Askeriyye* isimli eserdir.²⁵⁵ Bu kitapçıkta talimnamelerdeki bazı hususlara açıklık getirilmiştir. Bununla birlikte büyük kısmı soru – cevap şeklinde olan eserde bir takım olasılıklar öne sürülerek bu olasılıklar dâhilinde neler yapılabileceğine dair fikir yürütülmüştür.²⁵⁶

Sadece talimname basımı ve çevirileriyle yetinilmemişti. Modern ordunun yazılı bir kurallar ağı ile örtülmesi zorunluluk taşıyordu. Asakir-i Mansure için kanunlaşma hareketleri kurulduğu günden itibaren başlamıştı. Modern ordularda disiplin sadece talimname kuralları çerçevesinde sağlanmıyordu. Askerin gündelik hayatında karşılaşılabileceği her durum yazılı bir otorite olarak kanunlar içerisinde sabitleniyordu. Bu talimatların sayıca çokluğu askerin yerine getirebileceğinden her zaman daha fazlasını gerektiriyordu. Kişide yetersizlik duygusu uyandıran bu durum kişinin normların denetleyiciliğini kıramamasını ve meşruiyetini sorgulayamamasını sağlıyordu.²⁵⁷ Asakir-i Mansure'nin de kanunlaşma hareketleri bu çerçevede okunabilir. Ancak yeni kurulan orduda kanunların ne ifade edebileceği tartışmalıdır. Düzenlenen bu kanunnameler talimnamelerde yer almayan görev dağılımlarını içermesi açısından da önemlidir. Dolayısıyla talimnameleri tamamlayıcı bir nitelik taşıdıkları görülmektedir.

İlk olarak 7 Temmuz 1826 ile 11 Mart 1827 arasında Asakir-i Mansure-i Muhammediye teşkilatı ile ilgili kanuni düzenlemeleri içeren bir defterin varlığı

²⁵³ Mehmet Mert Sunar, **a.g.e.**, s. 48.

²⁵⁴ **Asakirin Ta'lim ve Terbiyelerine Dair Kavaid-i Umumiyyeyi Havi Layihadır**, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 928. Bu lahiya aynı şekilde *Mecmûa-i Mevâdd-ı Askeriyye* içerisinde de yer almaktadır. **Mecmua-i Mevâdd-ı Askeriyye**, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 858, varak sayfa 43.

²⁵⁵ Gültekin Yıldız, **a.g.e.**, s. 362.

²⁵⁶ **Mecmua-i Mevâdd-ı Askeriyye**, t.y.

²⁵⁷ Ulrich Bröckling, **a.g.e.**, s. 44 – 45.

dikkat çekmektedir. “Kırk madde” başlığı altında yer alan düzenlemeler 1827’de terk edilecek olan Nizam-ı Cedid döneminden kalma tertip düzenine aitti.²⁵⁸ Ancak Evahir-i Zilkade 1244’te (24 Mayıs – 3 Haziran 1829) basımı gerçekleştirilen *Kanûnname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye*’nin yeni ordunun düzenini ortaya koyması açısından önemli olduğu düşünülebilir. Kanunnamenin girişinde subayların eğitimlerinin düzen içerisinde olmasının ve bir alaydan bir alaya nakillerinde hizmet, uygulama ve hareketlerinin asla farklı olmaması hususlarının büyük faydalar sağladığı belirtilmişti. Bütün bu hususların kanun ile sabitleştirilmesi gerekliliğine de vurgu yapılması askerî düzen için ne mana ifade ettiğini ortaya koyuyordu. Bin adet basılan kanunnamenin gerekli olan yerlere gönderilmesi bizzat II. Mahmud tarafından emir olunmuştu.²⁵⁹

Kanunnamenin talimler ile olan ilgisi üstsubay ve subayların talimlerde olan görevlerine dair kanunlar üzerinedir. Kanunnamede, *ta’lîm* başlığı altında *ta’lîme me’mûr olan zâbitler, zâbitlere ve küçük zâbitlere mukaddem* [ilk önce] verilen *ta’lîm, sınıf-ı ta’lîmât-ı neferiyenin tertîbi* [talim neferinin düzeni], *bölük ta’lîmi, tabur ta’lîmi, ta’lîmlerin mevsimi, acemîlerin ta’lîmi, sınıf-ı ta’lîmât beyinde vuku’u lâzım gelen tahvîlât* [talimat sınıfı arasında gerekli olan değişiklikler] ve *nazariyyât* [teorik bilgiler] başlıklarına yer verilmiştir. Bunun dışında ayrı başlıklar altında albay, miralay (albay) kaymakamı, binbaşı, sağ kolağası, sol kolağası, esvab emini, yüzbaşı, mülazımlar (teğmen ve üsteğmen), çavuşlar ve onbaşılar için her bir rütbeye ait farklı görevlerin açıklaması yapılmıştır. Görev açıklamalarında yeri geldikçe talimle ilgili bahislere yer verilmiştir.²⁶⁰ Bu kanunnamenin yanı sıra *Kanunname-i Ceza-i Askeriye* de Evahir-i Zilhicce 1245’te (11 – 21 Haziran 1830) basılmıştır.²⁶¹

Matbaanın askerî kitapların basımı için kullanılması ile yeni askerî düzen teorik açıdan kendini yetiştiren ve okuyan subay ve üstsubayları gerektiriyordu. Asakir-i Mansure kanunnamesine göre yeterli derecede eğitim almış subaylar hem

²⁵⁸ **Askeri Kanunnameler (1826 – 1827)**, haz. Ahmet Yaramış, Mehmet Güneş, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 1 – 2, 5.

²⁵⁹ Necdet Öz, **Tab’hane ile Takvimhane’nin Birleşmesi ve Basılan Eserler (1824 – 1840)**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s. 58; BOA, HAT, 525/25649, H. 1244 (1828 – 1829).

²⁶⁰ **Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye**, Tab’hane-i Amire, Evahir-i Zilka’de 1244 (24 Mayıs – 3 Haziran 1829), SK, Husrev Pasa, nr. 815M11, s. 114 – 121.

²⁶¹ Necdet Öz, **a.g.t.**, s. 61.

fenn-i harb; hem de çeşitli ilimler, matematik ve askerî fenne dair olan kitaplardaki teorik bilgileri genç subaylara öğreteceklerdi. Bunun için haftada iki defa birkaç saatlerini bu hususa ayırmaları albay tarafından zorunlu kılınacaktı. Bununla birlikte albaylar astsubaylar için uygun bir mektep tesis edip bu mekteplerin faydalı olması yönünde çalışacaktı. Ayrıca her alayın subaylarının faydalanabilmesi için harp fenlerine dair olan kitapların bulunacağı kütüphaneler kuracak ve matematik ile uğraşan astsubayların da o kütüphaneye gidip çalışmalarına izin verecekti.²⁶²

Okuma yazma mekteplerinin düzenlemesi ise şu şekilde yapılacaktır. Her bir alayda okuma yazma, aritmetik, kılıç, şış ve yüzme talimleri için mektepler kurulacaktı. Bu mektepler alay emininin idaresi altında olarak albaylar tarafından ya doğrudan ya da uygun gördükleri kişi tarafından düzenlenecekti. Bununla birlikte ilk mekteplere katılması gereken subay ve astsubayları alay emini albaya bildirecek ve onların eğitim almaları için gerekli olan tedbirler alınacaktı.²⁶³ Okuma yazma ve aritmetik öğrenmek isteyenler için kurulan mektep ücretsiz olacaktı. Bu mektepte görevli olan subaylar ile bunların emrinde bulunacak az sayıda astsubaylar idarede bulunacak ve eğitim vermeye başlayacaklardı. Alayda bulunan sübyan okulu da bu mektebe dâhil edilecek ve alay imamı okulda din eğitimi verecekti. Her öğrenci mektepte bulunan cetvele isimlerini ve eğitime geldikleri tarihi yazacaklardı. Eğitim için yapılan masraflar muhasebe meclisi tarafından karşılanacaktı. Her sene öğrenciler yoklandığı vakitte o mektepte istihdam olunan astsubayların gayretlerine ve öğrencilerin aldıkları eğitimin derecesine göre onlara hediye verilmesi hususu albayın bildirmesi üzerine yoklamaya memur olan kişi seraskerden talep edecektir.²⁶⁴

Kanunnamelerde bu hususların yer alması bunların hayat bulduğu manasına gelmemektedir. Ancak en azından modern ordunun okuma yazma ve eğitim ihtiyacını ortaya koyması ve bunları dile getirmesi açısından önem taşımaktadır.

²⁶² Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye, 1829, s. 121 – 122.

²⁶³ Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye, 1829, s. 122.

²⁶⁴ Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye, 1829, s. 121 – 123.

2.3. Asakir-i Mansure'nin Topçu Talimnameleri

2.3.1. Topçuluk ve Yazılı Kültür

Savaşın gittikçe sanayileşmesi ile birlikte piyadeden sonraki en önemli askerî birimi hâline gelecek olan topçu sınıfı, 19. yüzyılın ortalarına kadar kendi başına muharebe etme yeteneği açısından piyade ve süvariden sonra üçüncü sınıf askerî birimi olarak kabul edilmişti.²⁶⁵

Toplar 17. yüzyıl ortalarına kadar genellikle kale kuşatmalarında ve cephe hattının gerisinde kullanılıyorlardı. İlk defa Gustavus Adolphus tarafından piyade alaylarına top verilerek topçu sınıfının konumu yeniden düzenlenmişti. Ancak topun muharebe meydanlarında kullanılması uzun bir süre sınırlı olarak devam etmiştir.²⁶⁶ Avusturya daha hareketli ve gelişmiş sahra toplarını kullanmanın gerekliliğini özellikle 1736 – 39 yılları arasında Osmanlı Devleti ile yapılan savaşta ve daha sonra Veraset Savaşları'nda görmüştü. Osmanlı Devleti ise sürat topçularının önemini ancak 1774'te sonuçlanan savaşta öğrenmişti. 18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlılar tercihini kale kuşatmalarındaki etkisi tartışılmaz olan ağır ve güçlü toplardan yana kullanınca Avrupa orduları ile Osmanlı ordusunun arasındaki top teknolojisi farkı iyice açılmıştı.²⁶⁷

Bununla birlikte henüz teknolojinin yeteri kadar gelişmediği yıllarda topçu piyade ya da süvari gibi kendine özgü ve yeri geldiğinde yarı bağımsız hareket edebilecek bir güç biçiminde düzenlenememişti. Topçunun ihtiyaç duyduğu hizmetler piyade erleri tarafından yerine getiriliyordu ve topçu alayları tıpkı piyade birlikleri gibi numaralandırılıyordu. Topçu birliklerinin çok fazla hareket etmesi öngörülüyordu. Topların ve yan gereçlerinin çok ağır malzemeler olması ve zor hareket etmeleri, neredeyse sabitmiş gibi değerlendirilmelerini gerektiriyordu.²⁶⁸

²⁶⁵ Carl Von Clausewitz, **a.g.e.**, s. 275.

²⁶⁶ Ömer Gezer, Fatih Yeşil, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Sürat Topçuluğu' I (1773 – 1788): Top Döküm Teknolojisi, Bürokratik Yapı ve Konuşlanma", **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul 2018, s. 136.

²⁶⁷ Fatih Yeşil, **Ebubekir Ratib Efendi 1750 – 1799: Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi**, s. 302, dn. 267.

²⁶⁸ Ménard [General], "Önsöz", s. 22.

Topçu sınıfı 19. yüzyılın ortalarına kadar Napoleon döneminde kazandığı hüviyetle devam etti. Napoleon'un topçu taktiklerinin esasını ise 18. yüzyılda gelişen top teknolojisi oluşturuyordu. Napolyon'un komutanlığında topçular savaşı sonuçlandıran sınıf konumu kazanmıştı. Topçunun görevi düşmanın saldırılarını durdurmak ve düşmana karşı taarruzu desteklemek olmuştu. Bunu başarmak ise yüksek sayıda topçunun tek bir noktaya yoğunlaştırılması ile mümkündü.²⁶⁹

Matbaanın yaygınlaştığı dönem öncesinde gerek Avrupa'da ve gerekse Osmanlı'da teknolojinin muhafazası hassasiyeti söz konusuydu. Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nde ok ve kılıç gibi geleneksel silahlar üzerine eserler kaleme alınmış olmasına rağmen ateşli silahlara dair on sekizinci yüzyılın başına kadar telif veya tercüme olan sadece bir kitaba rastlanılmaktadır. Bilgi transferi sözlü kültür dairesi içerisinde usta – çırak ilişkileri çerçevesinde gerçekleşmiştir.²⁷⁰ Ancak 18. yüzyıldan itibaren Batı'daki askerî gelişmelerin fark edilmesi ile topçuluk alanında da harekete geçildiği görülmektedir. Bu farkındalığın ilk örneği Bayramoğlu Ali Ağa'nın ateşli silahlar üzerine olan *Ümmü'l-gaza* isimli eseridir. Bununla birlikte 1736'da Humbaracı Ahmed Paşa'nın talebelerinden Mustafa b. İbrahim tarafından yazılan *Fenn-i Humbara* ve *Sanayi-i Ateşbazi* adlı eser de humbaracılık alanında ortaya çıkan ilgiyi göstermektedir.²⁷¹

²⁶⁹ Anthony L. Dawson, Paul L. Dawson and Stephen Summerfield, **Napoleonic Artillery**, The Crowood Press Ltd, Wiltshire, 2007, s. 7.

²⁷⁰ Salim Aydın, "Ateşli Silahlarla İlgili Türkçe Matbu Eserler Bibliyografya Denemesi (1727 – 1928)" **Kutadgubilig (Felsefe – Bilim Araştırmaları)**, 5 Mart 2004, s. 261. Salim Aydın benzer durumun Avrupa'da da geçerli olduğunu dile getirmektedir. Aydın'e göre ateşli silahlar konusundaki ilk çalışmalar büyük ölçüde İngiltere, İtalya ve Almanya'da yapılmıştır. Ancak, Avrupa'da da 16. yüzyılın ortalarına kadar pek fazla eser yazıldığı gözükmemektedir. Bunun sebebi olarak ise geleneksel mesleklerin öğretimiyle alakalı olabilir. Çan dökümcülerinin önemli katkısının bulunduğu ateşli silahlar konusundaki çalışmalar aile içinde veya usta-çırak ilişkisi içerisinde sürdürülmekte ve başkalarının öğrenmemesi için sır olarak korunmaktaydı. Mesleğin muhafazası ve devamı bu şekilde mümkün olduğundan bu teknolojinin yazılı bir metine aktarılmasına ihtiyaç duyulmazdı. Benzer şekilde top dökümü yanında barut imali ve humbara yapımı gibi büyük ve önemli faaliyetlerin gerçekleştirildiği İstanbul Tophanesi'nde de hiçbir döküm ustası ya da idarecinin döküm faaliyetlerini anlatan bir eser bırakmadığı görülmektedir. Salim Aydın, a.g.m., s. 261.

²⁷¹ Salim Aydın, "Önsöz", **Ümmü'l-gaza: Harp Sanatı ve Aletleri**, Bayramoğlu Ali Ağa, yay. haz. Salim Aydın – Şamil Çan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013, s. 10 – 11.

2.3.2. Topçu Talimnameleri

Asakir-i Mansure ordusu kurulduğunda piyade ve süvari eğitiminin Fransız usulünde olmasından dolayı eğitimde birlik sağlamak amacıyla o döneme dek Prusya stilinde eğitim yapan topçular Fransa usulünde eğitime başlamışlardı.²⁷²

Asakir-i Mansure'nin kurulması ve askerî türde kitapların basımına başlanmasıyla birlikte topçu talimnamelerinden önce topçuluğa dair bazı önemli eserlerin Türkçeye kazandırılmasına başlanmıştır. İlk olarak Hüseyin Rıfkı Efendi'nin H. 1237'de (1821 – 22) topçuluğa dair otuz iki sayfadan ibaret kısa bir eserinin basımı gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ise Başhoca İshak Efendi'nin *Ulum-i Riyaziyye* adı altında topladığı dört ciltlik kitabı basılmıştır. İshak Efendi'nin ilk kitabı top dökmek usulleri ile ilgili olan *Usul-ü Siyaga* isimli eseri idi. İkincisi ise istihkâmat teknikleriyle alakalı olan *Usul-i İstihkâmat*'tı.²⁷³

Asakir-i Mansure kurulduktan sonra Hüsrev Paşa'nın seraskerliğindeki yapılanma sürecinde topçu sınıfı için Türkçeye talimnameler kazandırılmaya başlanmıştır. Basılan ilk topçu talimnamesi kendisinden sonra gelen birçok topçu talimnamesine ve topçuluk kitaplarına temel teşkil eden *Ta'limname-i Topçıyan-ı Cihad-ı Berriye* olmuştur.²⁷⁴ Bu talimnamenin basımı 12 Mayıs 1831'de Kahire'de bulunan Bulak Matbaası'nda Asakir-i Mansure adına gerçekleştirilmiştir.²⁷⁵ Ahmed Muhtar Paşa talimnamenin oldukça kapsamlı olduğunu belirterek Asakir-i Mansure'nin topçu talimlerinin oldukça güçlü bir esas üzerine dayandırıldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Muhtar Paşa bu talimnamenin 1900'lü yılların başı itibarıyla dahi topçular için bazı açılardan istifade edilebilecek nitelikte olduğunu dile getirmektedir. Ona göre talimname içerdiği topçu terimleri açısından da büyük önem taşımaktadır.²⁷⁶ Hem dönemin Mısır coğrafyasında hem de İstanbul'da hakim askerî doktrinin Fransız askerî doktrini olduğunu göz önünde bulundurursak bu talimnamenin Fransızca kökenli olduğunu düşünebiliriz.

²⁷² Yüksel Çelik, **a.g.e.**, s. 289.

²⁷³ Ziya Şakir, **Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi**, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1957, s. 22 – 23.

²⁷⁴ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **Ahvalname: Müellifat-ı Askeriye-i Osmaniye: Birinci Kısım: Ahvalname-i Müellifat-ı Topçıyan**, Tahir Bey Matbaası, Kostantiniyye, R. 1316 (1900 – 01), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00879, s. 131.

²⁷⁵ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **ag.e.**, s. 122.

²⁷⁶ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **a.g.e.**, s. 129 – 130.

Ta'limname-i Topçıyan-ı Cihad-ı Berriye beş kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmı, altı topçu neferinin top başında olan hizmeti ve hareketlerini; ikinci kısmı, sahra topraklarının kullanımı ve idaresi; üçüncü kısmı, muhasara, kale ve sahil topraklarının kullanımı; dördüncü kısmı, top arabacıları; beşinci kısmı tabya talimleri üzerinedir.²⁷⁷

Bu talimnameden sonra H. 1250 (1834 – 35) senesi içinde *Top Alayı Ta'limi* ve *Top Bölüğü Ta'limi* ve *Ta'lim-i Asakir-i Piyadegân Ma' Topçıyan* isimli talimnamelerin taş baskısı matbaada basıldığını görüyoruz.²⁷⁸

H. 1250 Top Alayı Ta'limi ve *H. 1250 Top Bölüğü Ta'limi* Fransızca *Manoeuvres Des Batteries de Campagne Pour l'artillerie de la gadre Imperiale* isimli topçu talimnamesinden çevrilerek Türkçeye kazandırılmıştır.²⁷⁹ Türkçe iki ayrı nüsha olarak basılmalarına rağmen Fransızca özgün nüshası tek bir cilt hâlinde bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkçe nüshasında eserin sonunda yer alan şekiller özgün nüshasında yer almamaktadır.²⁸⁰

Top Bölüğü talimnamesinin birinci kısmı, *türlü türlü sûretlerde saff-ı harb nizâmından kol nizâmına geçmek*; ikinci kısmı, *kol üzere yürümek ve tebdîli istikamet etmek ve kolu durdurmak ve kolu takım ve yarım bölük ve bölük etmek ve bölüğü yine kol etmek*; üçüncü kısmı, *türlü türlü sûretlerde kol nizâmından saff-ı harb veya vaz'-ı harb nizâmına*²⁸¹ *geçmek*; dördüncü kısmı, *saff-ı harb üzere yürümek ve tebdîl-i istikamet etmek ve bu'd-i mabeyni yanaştırmak ve bir mâni'i geçmek ve bölüğü*

²⁷⁷ *Ta'limname-i Topçıyan-ı Cihâdiye-i Berriye*, Bulak Matbaası, Kahire, Selh-i Zilka'de 1246 (12 Mayıs 1831), Milli Kütüphane, nr. EHT 1968 A 1211; Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], *a.g.e.*, s. 122 – 132.

²⁷⁸ Yüksel Çelik, *a.g.e.*, s. 326 – 327; *Top Bölüğü Ta'limi*, H. 1252 (1836 – 37), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790; *Top Alayı Ta'limi*, H. 1250 (1834 – 35), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790M; *Ta'limname-i Piyadegân Ma' Topçıyan*, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M14.

²⁷⁹ Karşılaştırmalı örnek sayfa için bkz. **EK-7, EK-8.**

²⁸⁰ *Manoeuvres des Batteries de Campagne pour l'Artillerie de la Gadre Impériale*, Chez Magimel, Paris, 1812.

https://books.google.com.tr/books?id=VXidAOLkKIkC&dq=Manoeuvres+des+batteries+de+campagne,+pour+l%27artillerie+de+la+Garde+Royale&hl=tr&source=gbs_navlinks_s (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Top Alayı Ta'limi Fransızca özgün nüshasında sayfa 81 ile 120 sayfaları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte *Top Bölüğü Ta'limi* H. 1250'de *Top Alayı* ve *Top Bölüğünün İmal ve Harekâtı* isimle basılırken; H. 1252'de (1836 – 37) ikinci baskısında *Top Bölüğü Ta'limi* isimle basılmıştır. *Top Bölüğü Ta'limi*'nde yer alan örnek bir şekil için bkz. **EK-9.**

²⁸¹ Vaz'-ı harb topçunun ateş etme pozisyonu almasına denmektedir. “*Toplar gerek saff-ı harb ve gerek vaz'-ı harb nizâmında ya'ni ateş etmek vaz'ında olduklarında bölüğün...*” *Top Bölüğü Ta'limi*, H. 1252 (1836 – 37), s. yed (٧).

durdurup hizâ ve beraberliğe getirmek ve yan tarafla yürümek ve bir geçidi geçmek ve ateş etmek vaz'ına konmak ve tebdil-i hizâ ve aks-i haram hareketlerini icrâ etmek", beşinci kısmı ise *vaz'ı harb üzere olarak türlü türlü ateşler icrâ etmek* üzerinedir.²⁸²

H. 1250 Top Alayı Talimnamesi ise tek bölüm düzeyinde uygulanan nizamların bir alayı meydana getiren dört bölüm ve daha üzerinde olan bölümlerde uygulanması üzerinedir. Top alayı talimnamesi top bölüm talimnamesinden farklı olarak; bölümlerin numaralandırılması, bölüm üstü fırka ve alayın komutası, subay ve komutanların görevleri ve bulundukları yerler, bölümlerin top alayı düzeninde saff-ı harb ve kol düzeninde bulunacakları konumlar ve aralarındaki mesafenin belirlenmesi gibi konuları içermektedir.²⁸³

Topçu sınıfının talimnamelerde tarif edilen muharebe düzeni temelde piyade askerinin muharebe düzeninden farklı değildir. Ancak topçuların hareketlerinin piyade askerinin hareketlerini yavaşlatmaması için topçu sınıfının piyade askerinden bağımsız hareket etmesi gerekiyordu.²⁸⁴ Bununla birlikte yayımlanan top talimnameleri sahra topunun piyade veya süvari tarafından kullanımı üzerineydi.²⁸⁵

Bahsettiğimiz üç talimname birbirini tamamlamaktadır. Topçu neferinin top başındaki eğitimi, hem sahra hem de kale/muhasara topunun idare edilmesi, topçuluğa dair özel hususlar -topçunun nasıl nişan alacağı, topun nasıl doldurulacağı vs.- *Ta'limname-i Topçıyan-ı Cihad-ı Berriye*'de bulundurulmuştu. Topçunun saff-ı

²⁸² **Top Bölüğü Ta'limi**, H. 1252 (1836 – 37).

²⁸³ **Top Alayı Ta'limi**, H. 1250 (1834 – 35).

²⁸⁴ **Ta'limname-i Piyadegân Ma' Topçıyan**, nr. 807M14, s. 1.

²⁸⁵ “*Bir top bölüğü altı aded sahra toptarından ibâret olup işbu toptarın isti'mal ve idâresi piyâde yâhûd süvari olarak bir topçu bölüğüne ihâle olunmak ve altı aded kapaklı dahi toptarın ardıncı hareket ederek aynı usûl üzere ta'lîmler etmek...*” (**Top Bölüğü Ta'limi**, H. 1252 (1836 – 37), s. yâ (ب)). Süvari topçuluğun ortaya çıkışı zorunluluktan kaynaklanmıştı. Bazı savaşlarda cephenin herhangi bir tarafına aceleyle top yetiştirmek ve beliren bir düşman grubuna karşı gerekli savunma tertibi almak gereği vardı. Bu olanağı sağlamak amacıyla 1797'de Osmanlı ordusunda serdengeçti topçuları adı ile bir süvari topçusu teşkil edilmesine karar verilmişti. (**Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793 – 1908)**, c. III, 5. Kısım, Genelkurmay Basımevi, T. C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1978, s. 171). Topçuların piyade ve süvari topçusu olarak düzeni ise şu şekilde oluyordu. Piyade toptarında topçular toptun sağında ve solunda birer dizi üzere hareket edip her bir topçu nizam üzere kendisine tahsis olunmuş mahalde yürür; süvari toptarında ise topçular iki sıra üzere top ağzının gerisinde durup subayları dörder nefer olarak onları saymak ve atların üzerinden indikleri gibi her bir sıranın üçüncü neferi at üzerinde kalıp iki elleriyle o sıranın at üzerinde tuturak dururlar. **Top Bölüğü Ta'limi**, H. 1252 (1836 – 37), s. yeb (بب) – yec (بج).

harp ve kol düzeninde, bölük ve alay seviyesindeki manevra kaideleri ise bahsettiğimiz son iki talimnamede ele alınmıştır.

Bununla birlikte topçunun piyade sınıfıyla birlikte hareket etmesinin kaidelerini barındıran *Ta'lim-i Piyadegân Ma' Topçıyan* isimli talimname de bulunmaktadır. Eserin önsözünde bahsedildiği üzere zamanında topların kullanımı sadece topçu sınıfına ait olsa da muharebe esnasında piyade askeri topların yardımına; topçu sınıfı da piyade askerinin korumasına ihtiyaç duymaktadır. Topların ve piyadenin birlikte hareketi gerekli görülmektedir. Ancak topçu sınıfı neticede piyade askerinin hareketlerine bağlı kalmak zorundadır. Bundan dolayı eserde top bölüğü ve top alayı talimnamelerinde beyan olan usullerin piyade taburuyla beraber hareket edecek olan top bölüklerinde nasıl uygulanması gerektiği hususları ele alınmıştır.²⁸⁶

1835'li yıllarda Osmanlı topçu askerinin eğitimi temelde top alayı ve top bölüğü talimnamelerine dayandırılırken topçu sınıfının talimi için çalışmalara devam edilmişti. 1837 ortalarında ve 1838'de topçu sınıfını Prusya tarzında eğitmek üzere Prusyalı subaylar İstanbul'a gelmişti. Bir topçu alayı eğitilmek üzere heyetin idaresine verildi. 1839 yılı sonunda topçu muallimler Prusya topçuluğunun o devir Osmanlı topçuluğunda hâkim Fransız topçuluk tekniğine üstünlüğünü kanıtlamak adına eğittikleri numune alayıyla bir talim gerçekleştirdi. Büyük beğeni toplayan bu talimin ardından tüm topçu alaylarında aşama aşama Prusya usulü topçuluk eğitimine geçilmesine karar alındı. Ancak Fransız talim usulünden Prusya talimi usulüne geçiş zaman alacağından dolayı numune alayı dışındaki yedi alay Fransız usulünde topçuluk talimine devam edecekti.²⁸⁷ Bununla birlikte 1841'de iki talim usulünün hangisinin yararlı olacağı noktasında şüpheleri gidermek için Fener Sahra'sında bir talim gerçekleştirilmişti. Talim sonunda Prusya taliminin Fransa talimine göre manevra ve öğretim kolaylığı bakımından büyük üstünlüğü olduğuna kanaat getirilerek Prusya usulü top eğitiminin kabul edilmesine karar verildi. Prusya usulü

²⁸⁶ *Ta'lim-i Piyadegân Ma' Topçıyan*, nr. 807M14.

²⁸⁷ Serdal Soyluer, *Osmanlı Silah Sanayii'nde Modernleşme Çabaları (1839 – 1876)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s. 48 – 49.

top eğitiminde topçu birliklerindeki neferler iki üç ay kadar süreyle atış yapmaksızın ağırlıklı olarak teorik eğitim ve top ile hareket eğitimi alıyorlardı.²⁸⁸

Nizam-ı Cedid'de Yeniçeriler'de olduğu gibi "orta" diye tabir edilen kendi kendine yeterli askerî birim içerisinde piyade ile birlikte topçu askerleri de barınıyordu. 1802'den sonra süvari askerlerini de barındırmaya başlamıştı. Bu usul Asakir-i Mansure'de de devam ettirilmişti. Hüseyin Paşa'nın 1827'de seraskerliğe gelmesiyle yapılan düzenlemelerde alay içerisinde topçu birimlerine yer verilmişti.²⁸⁹

7 Temmuz 1826 tarihinde yayımlanan Asakir-i Mansure kanunnamesi ile tertip nizamında her safta topçu askerinin bulundurulmasına karar verilmiştir. Buna göre her safta biri usta, beşi halife olmak üzere on topçu ve biri halife olmak üzere beş top arabacı bulundurulacaktır. Ayrıca her tertip içerisinde ise birer topçu başı bulundurulmuştur.²⁹⁰

1828 yılından tertip nizamının alay, saf ve bölük nizamına çevrilmesi ile birlikte alay ile bölük arasında tabur kademesinin kurulmasına karar verilmiştir. Topçu, top arabacıları ve cephaneci sınıfları ise alayın bünyesine verilmiştir. Alayda yüzbaşı komutasında yüz on sekiz kişiden oluşan topçu takımları teşekkül ettirilmiştir.²⁹¹

1843 düzenlemesinde ise tesis edilen bölge orduları piyade, süvari ve topçu alayları ile onlara öncü ve ileri karakol hizmeti veren talia taburlarından oluşmuştu. Topçu alayları piyadeden farklı olarak taburlardan değil, bölükler ve top bataryalarından oluşmaktaydılar.²⁹²

2.4. Yeni Bir Düzen Neden Zordu?

Gördüğümüz üzere Osmanlı ordusu talimnameleri kendi tecrübesinden yola çıkarak meydana getirmemişti. O zamanın paradigma ordusu olan Fransız ordusunun talimnamelerini tercih etmişti. Talimnamelerin askerî eğitim ve taktik kitabı

²⁸⁸ Serdal Soyuer, **a.g.t.**, s. 58 – 59.

²⁸⁹ Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918**, ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul, Haziran 2013, s. 52 – 53.

²⁹⁰ Kadir Kasalak, "Kara Ordusunda Subay Rütbeleri (1826 – 1961)", **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000, s. 391 – 392.

²⁹¹ Kadir Kasalak, **a.g.m.**, s. 391.

²⁹² Gültekin Yıldız, **a.g.m.**, s. 55.

olduklarını göz önüne alırsak bu noktada bir ordunun kendi talimnamesini üretmesi acaba zorunlu olarak görülebilir mi? Aslında, taktik seviye savaşın sürdürüldüğü en “nesnel” seviyedir. Neticede bir askerin tüfeği en ergonomik surette ateşe hazırlama, en hızlı şekilde ateş etme veya bir orduyu en pratik surette kol ve saff-ı harb nizamına geçirmenin bir kültüre, bir ulusa veya bir coğrafyaya özgün yollarının olduğunu düşünmeyiz. Ancak talimnameler sadece bununla sınırlı değildir. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi bir talimname sunduğu muharebe nizamları itibarıyla orduya savunma karakteri vereceği gibi taarruz karakteri de verebilirdi. Ancak yine de talimnamenin sosyal ve siyasi farklılığa dayanmayan “nesnel” bilgi içeren tarafları oldukça fazladır.

Bununla birlikte bu noktadaki asıl problem Osmanlı ordusunun kendi deneyimlerinden yola çıkarak elde etmediği bir “kitaba” uyum sağlamadaki zorluklardır denilebilir. Çünkü modern bir ordu yapısının bir parçası olan talimname modern ordunun sahip olduğu nitelikleri gerektirmektedir. Bunlar düzenli bir ordu, düzgün bir askere alma sistemi, kısmen subaylar arasında yüksek bir okuma – yazma oranı ve talimnamenin gerektirdiği fizikî yeterlilik olarak ilk planda sayılabilir. 1830’lu yıllar için bunlar söz konusu değildi. Fransız Şarkiyatçı Jean Henri Abdolonyme Ubicini, 1846’da seyahate çıkarak İtalya ve Yunanistan üzerinden 1847’de İstanbul’a gelmişti. İstanbul’da yaklaşık üç yıl kaldıktan sonra 1855’te bir defa daha İstanbul’a geldi. Türkiye’de bulunduğu süre içerisinde gözlemlerine dayanarak yazılar yazmıştır.²⁹³ *La Turquie Actuelle* (1855’te Türkiye) isimli eserinde Tanzimat dönemi Türkiye’sine dair birçok hususla birlikte Asakir-i Mansure’nin ilk dönemlerine dair de değerlendirmelerde bulunmuştu. 1828 – 29 Osmanlı – Rus Savaşı’nda başarısız olan Osmanlı ordusu ona göre Nizam-ı Cedid’in kurulduğu sıralarda aynı güçlükler ve sıkıntılarla karşılaşmıştı. Ubicini “*Türklerin, Avrupa usulü talim yapmaya karşı olan ırkintilerini yenmek imkânsız gibi görünüyordu. Hatları bir düziye kurup bozmak, ileri – geri gitmek gelmek, silahı sağ, kâh sol omuza atmak tenezzülün son haddi gibi görünüyordu gözlerine*” şeklinde değerlendirmede bulunmuştu. Yine, Ubicini, Paleolog adlı bir Fenerli Rum’a ait 1827’de yayımlanmış *Esquisses De Moeurs Turques* (Türk Adetleri Hakkında Notlar) adlı bir eserden

²⁹³ Zeki Arıkan, “Ubicini, Jean-Henri Abdolonyme (1818 – 1884)”, *DİA*, c. XLII, s. 32.

İbrahim adlı eski Yeniçeriyle, Ali ve Osman adlı biri zanaatkâr, biri kadı olan iki arkadaş arasındaki konuşmayı da aktarmıştır. Üç kişi arasında geçen bu konuşmanın kurgu olma ihtimali yüksek de olsa talime karşı Osmanlı insanının fikrini, hangi saikler ile buna karşı çıktığını güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Konuşmada söz konusu olan askerî sayım, tek bir çizgi hâlinde askeri sıralamak, katı disiplin, tüfek omuza talimi, birlikte yürütmek ve hatta yengeçler gibi yürüyüş yapılması gibi alaya alınan hususların hepsi modern ordu eğitiminin bir parçasıydı.²⁹⁴

Talimli asker geleneksel asker tipinden farklıdır. Dolayısıyla modern ordu yapısının metni olan talimnamelerin geleneksel zihin dünyasına ait olan insanlara tatbikinde sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar 19. yüzyıl boyunca büyük oranda varlığını sürdürmüştür.

Bu sorun modernleşme probleminin tümü içerisinde ele alınabilirse daha net anlaşılabilir. Zaman algısı saatle belirlenmeyen; namaz vakti gibi doğal yaşam süreçleri ile belirlenen geleneksel “insanın” modern bir yapılanmaya eklenmesi sorun teşkil etmişti.²⁹⁵ Talimler çoğu zaman tarım toplumunun zaman algısına uymuyordu. Modern orduların büyük kitle orduları olması hızlı nüfus artışı, nüfusun beslenebilmesi ve sağlıklı yaşam sürdürebilmesi ile alakalıdır. Aynı zamanda iyi bir askere alma sistemi ile alakalıydı.

Osmanlı toplumunun bir tarım toplumu olması talim düzeninin önündeki engellerden biriydi. Redif sistemi bunu aşmak için getirilmişti. Asakir-i Mansure

²⁹⁴ Jean-Henri Abdolonyme Ubicini, **1855’de Türkiye II**, çev. Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Şubat 1977, s. 20 – 22. “*Osman: “Talimde ne yapıyorsunuz? –İbrahim: Ne mi yapıyoruz? Söylemeye utaniyorum. Bizi şafakta kaldırıp bir avluda topluyorlar, sonra hepimizi koyunlar gibi bir bir sayarak dışarıya çıkarıyorlar. Orada, bahçevanların soğan ekmek için gerdikleri iplere benzer iplerin gerisinde sıralıyorlar. Haddin varsa ipin biraz ötesinde veya berisinde dur, bir yumrukta insanı hizaya getiriyorlar. Bu iş bittikten sonra Nemçeli bir it gelip bizi teftiş ediyor. Ellerimizi ve başımızı iyice yıkadık mı, pantolonlarımızı iyice düğmelemiş miyiz, elbiselerimiz tozlu mu diye iyice gözden geçiriyor. Yanında daima bir domuz Müslüman bulunduğundan gözüne bir şey ilişti mi, hemen bize sitemler ve tehditler yağdırıyor; hatta falakaya yatırıyor. –Ali: İslamlık hapı yuttu, desene –İbrahim: Hepsi bu kadarla kalsa iyi. Asıl maymunluk burada başlıyor. Elimize, ucu çengel gibi kıvrık bir tüfek veriyorlar ve bunu kâh sağ, kâh sol omzumza vurmamızı emrediyorlar. Birlikte yürü Allah, yürü. Birden geriye, tıpkı yengeçler gibi. Sonra ayrıl, sonra gene birleş. Daha bu gibi binlerce saçmalık, anlatıp da başınızı ağrıtmayalım. –Osman: Ne düşüş! –İbrahim: Tayın parasını kaldırdılar. Yiyeceklerimizi kendileri veriyorlar, yani siyah ekmek ve domuz yağı. –Osman: Domuz yağı mı? –İbrahim: Evet, Osmanlı kardeşim; üstelik salamura domuz. Ayrıca günde otuz akça hesabıyla maaş veriyorlar. –Ali: Nemçe askerleri gibi para alıyoruz ha? –Osman: Düşünün son haddi bu.” J.H.A. Ubicini, **a.g.e.**, s. 21 – 22.*

²⁹⁵ Avner Wishnitzer, **Reading Clocks, Alla Turca: Time And Society In The Late Ottoman Empire**, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2015, s. 74 – 75.

ordusu önce Rus Harbi (1828 – 29) sonra da Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın ordularına karşı (1831 – 33) savaşmak mecburiyetinde kalmış ancak başarılı olamamıştı. Büyük kitlelerin daimi olarak askeriyede tutulmasının ekonomik maliyeti büyüktü. Bu durum ayrıca ziraat işlerinin de aksamasına neden olabiliyordu. Redif sistemi ile talimli asker her zaman el altında tutulacak ve ayrıca ziraat de aksamayacaktı. Redif askerlerinin talimi için nizamiye askerlerinden faydalanılacaktı. Talimlerinin kolaylaştırılması için haftada birkaç gün, boş kaldıkları zamanlarda ise her gün kendi bulundukları yerlerde gönderilecek muallimler tarafından talim yaptırılacaktı. Senede iki defa da büyük talime ihtiyaç vardı. Bunun için halkın ziraatla uğraşmadığı Mayıs ve Eylül aylarında vilayet merkezinde toplatılıp on beş yirmi gün talimlerin layıkıyla yapılıp yapılmadığı kontrol edilecekti. Piyade rediflerinin bulundukları yerlerde talimleri prensibi kabul edildiği hâlde topçuların toplandıkları yerlerde talim yapmalarının güçlüğü göz önüne alınarak kale topçuları gibi takım takım İstanbul'a getirilerek Tophane'de talim ettirilmeleri kararlaştırıldı.²⁹⁶

Rediflerin talim düzeni üzerine 1836'da yeni bir düzenleme yapıldı. Bu yenilik ile münavebe usulü getirildi. Buna göre taburların ilk ve sonbaharlarda sancak merkezinde yaptıkları talimler sonbaharın Anadolu'da harman ve ekim zamanına rastlaması dolayısıyla senede bir defaya indirildi ve bunun seçimi de ilkbahar ve yaz aylarına getirilmek üzere vali ve mutasarrıflara bırakıldı. Fakat dörder bölükten meydana gelen taburların her bölüğünün sırayla sancak merkezinde üçer aylık talimler yapmaları kararlaştırıldı. İkinci bölük gelmeden birinci, merkezi terk etmeyecekti. Bu suretle sancak merkezlerinde devamlı asker bulundurulmuş olacaktı. Ancak askerin bütün sene sancak merkezinde kalması bunların yatıp kalkacağı binalara ihtiyaç duyurdu ve şehirlerde birer bölüğün barınabileceği büyüklükte kışlalar inşası yoluna gidildi. Redif taburları içindeki askerden seçilecek topçuların talimler için ise İstanbul'dan her sancak merkezine talim yaptıracak iki elemanın gönderilmesi kararlaştırıldı.²⁹⁷

²⁹⁶ Mübahat Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakir-i Mansure", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, c. XIII, İstanbul, 1982, s. 127 – 130, 138.

²⁹⁷ Mübahat Kütükoğlu, a.g.m., s. 140 – 141.

Tüm yüzyıl boyunca göreceğimiz üzere modernitenin kök salmadığı Osmanlı topraklarında modern bir ordu kurmak diğer tüm modernleşme hareketlerinde olduğu gibi oldukça sancılı olmuştur. Bunun en çarpıcı sonucu genelde “insan” üzerinde belirliyordu. Her ne kadar kurumların organizasyon yapısını, kanunlarını ve tüm işleyişini belirleyen kanun hükmündeki metinlerini transfer etseniz dahi “insan” unsuru bunun dışında kaldığından dolayı istenilen sonuç elde edilememiştir. Dolayısıyla yeni düzen her zaman için zordu ve Osmanlı Devleti bu zorlukları aşmak için yukarıda gördüğümüz üzere çeşitli çözümler denemiştir.

19. yüzyılın ortalarına kadar askerî taktiklerde köklü bir dönüşümün ve ateşli silahlarda önemli gelişmelerin olmaması II. Mahmud döneminde Osmanlı ordusuna geç kaldığı modern ordu düzenini edinme noktasında bir fırsat sunmuştu. Bununla birlikte modern ordunun meyveleri II. Mahmud döneminde alınamayacaktı. Mısır ordusuna karşı 1832’de ve 1839’da iki defa mağlup olunmuştu. Ancak Osmanlı Devleti’nin varlığının Avrupa güçler dengesindeki yeri Osmanlı Devleti’nin hayatta kalmasına neden olmuştu. II. Mahmud’un attığı ilk adımın sonuçları yüzyılın son çeyreğinden itibaren bir anlam kazanacaktı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI TALİMNAMELERİ (1843 – 1881)

3.1. 1843 – 1881 Yılları Arasında Piyade Talimnameleri

3.1.1. Kırım Savaşı: Dağınık Nizam İçin İlk İşaret

19. yüzyılın ilk yarısında savaş teknolojisi ikinci yarısına nazaran oldukça ağır ilerlemişti. Bundan dolayı Napoleon döneminde iyice kemikleşen askerî taktikler için 1808, 1815 ve 1830’lu yılların başında bir takım değişikliklere gidilmesine rağmen *1791 Fransız Piyade Talimnamesi* temelde 1850’li yıllara kadar etkisini sürdürmüştü.

Asakir-i Mansure ise 1843’te yeniden yapılandırıldı. Ancak bu yapılanma talimnameler üzerinden değil teşkilat üzerinden gerçekleştirilmişti. 8 Eylül 1843 günü açıklanan askerî düzenleme ile Osmanlı toprakları, coğrafi konumları ve genişlikleri göz önünde tutularak beş büyük ordu bölgesine ayrıldı.²⁹⁸ 1843’te gerçekleştirilen bu düzenlemeler aşağı yukarı 1869’a kadar çok fazla değişmeden devam edecekti.²⁹⁹

Yüzyılın ortasına doğru silah teknolojisinde ilerlemeler kaydedilmişti. 1840’lı yılların başından itibaren Avrupa’daki mevcut silahlar artık kapsüllü³⁰⁰ hâle

²⁹⁸ Gültekin Yıldız, “Kara Kuvvetleri”, **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918**, ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul, Haziran 2013, s. 53.

²⁹⁹ Merwin Albert Griffiths, **The Reorganization of the Ottoman Army Under Abdülhamid II, 1880 – 1897**, Ph.D., University of California, Los Angeles, 1966, s. 25 – 26.

³⁰⁰ Ateşleme düzeneği kapsülden oluşan tüfekler kapsüllü tüfek olarak adlandırılmıştır. 1807’de İskoç ruhban sınıfı üyesi Alexander Forsyth, ateşli silahlar için ateşleyici olarak barut yerine civa fülminatının patenti aldı. Civa fülminatı çakıldığında ateş alıyordu. Böylece harici bir ateşe gerek kalmıyordu. Civa fülminatı ile kaplı tüfek kapsülünün kullanılması emniyetli ve her türlü hava koşulunda kullanılabilen bir ateşleme sistemi yarattı. Joshua Shaw ise 1822’de metal tüfek kapsülünün patentini aldı. Bu sistemde kapsül asıl barutu ateşliyordu. Bu tür darbeli tüfekler Avrupa

dönüştürülmeye ve üretilmeye başlandı. Osmanlı Devleti de aynı yıllarda silahlarını kapsüllü hâle getirmek için girişimlerde bulunmaya başladı. 1842 ve 1843 yıllarında çok küçük sayıda kapsüllü tüfek üretilmesine rağmen 1840'lı yılların sonuna kadar kapsüllü tüfek üretimi gerçekleştirilmedi. Silah teknolojisindeki ikinci gelişme ise şeşhane olarak da tabir edilen yivli tüfekler³⁰¹ için 1847'de Fransız ordusu mensuplarından Yüzbaşı Claude Etienne Minie tarafından geliştirilen mermi ile meydana geldi. Etienne Minie'nin çalışmaları 1849'da sonuç vermiş ve küre şeklinde mermi yerine konik mermi atan yeni bir yivli tüfek ortaya çıkmıştır. Yivli tüfekler 1847 yılından itibaren Avrupa'da yaygın bir şekilde üretilmeye ve ordularca kullanılmaya başlanmıştır.³⁰²

Silah teknolojisindeki bu gelişmeler ile askerî taktiklerin uğradığı dönüşüme Kırım Savaşı'nda şahit olunmuştur. Kırım Savaşı, 19. yüzyılda Avrupalı güçlerin bulunduğu en büyük savaştır. Bu savaşta ateş gücünün daha etkin kullanımı ile askerî taktikler açısından yanaşık nizamın harbin asıl nizamı olmasından kopacağına dair ilk işaretler alınmıştır.³⁰³

Kırım Savaşı'nda özellikle Rus ordusunun çoğu piyade taburu, atış hızı dakikada bir olan ve yaklaşık 150 ile 200 yarda (137.16 – 188.82 metre) menzile sahip olan kapsüllü tüfek kullanmıştı. Kapsüllü tüfeğe dönüştürülen çakmaklı tüfeklerin yanı sıra üç model kapsüllü yivsiz tüfeğe sahiptiler. İhtiyat birlikleri ise

ordularında, örneğin Avusturya ordusunda 1836'dan itibaren kullanılmaya başlandı. Ateş almamadaki azalma ateş gücünde büyük bir artışla sonuçlandı. Jeremy Black, **Savaş ve Dünya: Askerî Güç ve Dünyanın Kaderi 1450 – 2000**, çev. Yeliz Özkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2009, s. 296 – 297.

³⁰¹ Namluları içerisinde yatay ve dikey yiv-set açılmış silahlara yivli tüfek/şeşhane adı verilmektedir. Yivli tüfeklerin tarihi 19. yüzyılın başına kadar uzanmaktadır. Daha uzun menzilli ve isabet yüzdeleri olan ve 1800'lerin başından itibaren Avrupalı devletler tarafından istihkâm ve metrislerde yaygın olarak kullanılmaya başlanan yivli tüfeklerde mermi kaval tüfeklere göre daha yavaş doldurulduğundan dolayı piyade birliklerinde pek tercih edilmiyordu. 1826'da yivli tüfeklerin kaval namlulu tüfekler gibi kolay ve hızlı doldurulabilecek bir sistem geliştirilmişti. Ancak küre şeklindeki kurşun, yivli namlu içinde basınçla bir çivi şekline girdiğinden mermiyi hedefe isabet ettirmede sıkıntı yaşıyordu. Dolayısıyla helezon şeklindeki yiv-setlerin oluşturduğu avantaj ortadan kalkıyordu. Sivri kurşunların küre şeklindeki kurşunlara göre daha kullanışlı olacağına kanaat getirilerek bu konuda çalışmalar yapıldı. 1842 yılında ise şeşhane namlularının haznelerinin sonuna bir mil ilave edilip harbi de ağırlaştırılarak milli şeşhane icad edilmiştir. Kullanımı iyice kolaylaşan yivli tüfekler sayesinde Avrupa piyadeleri süratle yivli tüfeklerle silahlandırılmaya başlandı. Serdal Soyluer, **Osmanlı Silah Sanayii'nde Modernleşme Çabaları (1839 – 1876)**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s. 197.

³⁰² Serdal Soyluer, **a.g.t.**, s. 223.

³⁰³ Williamson A. Murray, "Savaşın Sanayileşmesi (1815 – 1871)" **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 243.

çakmaklı tüfekleri kullanmaya devam etmişlerdi.³⁰⁴ Ancak İngiliz ve Fransız ordusu için aynı durum söz konusu değildi. 1854'te tüm Fransız alayları yivli tüfekler ile donatılmıştı. Birkaç İngiliz alayı savaşa kaval namlulu tüfeklerle girmesine rağmen savaşın sonuna doğru onlar da yivli tüfekler ile donatılmıştı.³⁰⁵ Neticede Rus ordusu düzenli birliklerin tüfeklerini kapsüllü hâle çevirmelerine rağmen İngiliz ve Fransızların yivli mermili tüfekleri karşısında büyük bir dezavantaja sahipti.³⁰⁶

Piyade silahlarının niteliği sınırlı olan Rus ordusu, Napolyon döneminde uygulanan savaş taktiklerini sıkı sıkıya sürdürmüştü. Ordu, zamanın çoğunu talimlerle geçirmiş ve uzun kol düzeninde yürüyüşler yapmıştı.³⁰⁷ Kol düzenindeki Rus askerleri tören meydanında muazzam bir görüntü sunabilmesine rağmen savaş sahasında ise isabetli ve uzun menzilli tüfeklerin hedefi hâline gelmişti.³⁰⁸ Benzer şekilde Rus süvari sınıfı da hafif silahlı atlılar için ideal olan uzun menzilli cebri keşifler yerine topluca saldırmayı tercih etmişti.³⁰⁹ Ancak ateş gücünün zayıflığı Rus generalleri telaşlandırmamıştı. Bütün Rus taktikleri süngünün gücüne dayalıydı. Savunma birlikleri dahi saff-ı harb düzeninde durmamışlar ve süngü ile karşı taarruza geçmek için büyük kollar hâlinde dizilmişlerdi. Bu şekildeki dizilişin kaval namlulu tüfeklerin hâkim olduğu zamanlarda dahi geçerliliği tartışılırdı. Fakat yivli tüfeklerin gelişile birlikte bu düzen toplu kısımlara neden olmuştur.³¹⁰

Neticede Kırım Savaşı, Napolyon savaşlarında taarruz yapanın sahip olduğu avantaja bu sefer savunma yapan tarafın sahip olduğunu göstermişti. Savunma yapan taraf hassas ateşli silahlar ve saha gücüyle çok kayıp vermeden düşmanı püskürtebilmişti.³¹¹

³⁰⁴ Robert H. G. Thomas, **The Russian Army of The Crimean War 1854 – 1856 (Men-at-Arms)**, Osprey Publishing, London, 1991, s. 16 – 17.

³⁰⁵ Guy Arnold, **Historical Dictionary of The Crimean War**, Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland and London, 2002, s. 11.

³⁰⁶ Michael Glover, **Warfare from Waterloo to Mons 1815 – 1914**, Cassell LTD., New York, 1980, s. 79.

³⁰⁷ Clive Ponting, **Kırım Savaşı Efsanesinin Arkasındaki Hakikat**, çev. Hakan Abacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 61.

³⁰⁸ Michael Glover, **a.g.e.**, s. 79.

³⁰⁹ Alan Palmer, **1853 – 1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu**, çev. Meral Gaspıralı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s. 97.

³¹⁰ Michael Glover, **a.g.e.**, s. 79.

³¹¹ Geoffrey Wawro, **Warfare and Society in Europe, 1792 – 1914**, Taylor-Francis e-Library, 2001, s. 63.

Kırım Savaşı Osmanlı ordusunun yivli tüfeğe geçme çalışmalarına ara vermesine sebep olmuştu. Ancak bu savaşta yivli tüfeklerin ne kadar etkili olduğuna şahit olan Osmanlı askerî ve idari yöneticileri 1857 yılında Osmanlı ordusundaki tüm piyadelerin yivli tüfekler ile donatılması kararını almışlardı.³¹²

3.1.2. 1863 ile 1870 Yılları Arasında Yeni Piyade Talimnamesinin Yayımlanması

Bildiğimiz üzere Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ilk yarısında paradigma kara ordusu olan Fransa örneği üzerinden Asakir-i Mansure ordusunu kurmuş ve piyade talimnamelerini de Fransa'dan transfer etmiştir. Zaman zaman Fransa'da meydana gelen değişiklikler de Osmanlı askeriyesine tatbik edilmiştir.³¹³

Bunun yanı sıra Fransız ordusu 1850'li yıllar itibariyle Avrupa'nın en güçlü ordusu durumundaydı. 1847'den itibaren sayısını iki misline ulaştırmış ve mevcudu dört yüz elli bin olmuştu. Avrupa'nın en iyi eğitilmiş ve donatılmış ordusu olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca Cezayir'i ele geçirmek için 1830 yılından itibaren uzun yıllardır savaştığından dolayı savaş tecrübesi de vardı.³¹⁴

Neticede 1840 yılından itibaren kapsüllü ve yivli tüfekler kullanımı ile ateş gücünde sağlanan ilerlemeler ve Fransa'nın 1830 yılından itibaren edindiği savaş tecrübesi piyade talimnamelerinde değişikliğe gidilmesine neden olmuştur.³¹⁵

Fransa ilk önemli düzenlemeye 1860'lı yılların başında gidecek olsa da bundan yaklaşık on beş sene önce düzenlemenin ilk adımını atmıştı. Bu düzenlemede Fransız ordusunun 1830'lardan itibaren Cezayir'de muharebelere girişmesi etkili olmuştu. Fransız ordusu bu savaşlarda bölgenin coğrafi şartlarından dolayı uzun yollar kat etmiş ve zorlu arazilerde savaşmıştı. Bu uzun yürüyüşler neticesinde zaman zaman ve geniş alanlarda çarpışmalar meydana gelmişti. Hafif piyadenin önemini gözler önüne seren bu durum Fransa'nın 1830'da hem hafif piyade olan hem de saf

³¹² Serdal Soyuer, **a.g.t.**, s. 198.

³¹³ BOA, **İ.DH.**, 496/33734, Lef 1 – 2, 27 Ekim 1862.

³¹⁴ Clive Ponting, **a.g.e.**, s. 51 – 52.

³¹⁵ **Tabur Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evasıt-ı Zilka'de 1279 (29 Nisan – 10 Mayıs 1863), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 9367; BOA, Sadaret Mektubî Kalemi (**A.MKT.MHM**), 240/100, 22 Ekim 1862.

düzeninde yer alabilen iki tane *Zouave* isimli hafif piyade taburu kurmasına neden olmuştur. Ayrıca 1837’de üçüncü bir *Zouave* hafif piyade taburu ve 1840’ta ise *Chasseur* avcı taburu kurulmuştur. Bu durum neticesinde yanaşık nizam talimlerinden farklı talim usulleri gerektiren hafif piyade birliklerinin ön plana çıkması, 22 Temmuz 1845’te *Chasseur* taburları için yeni bir tabur talimnamesinin kabul edilmesine neden oldu.³¹⁶ Bu yeni düzenleme Napolyon’un taktik düzenini büyük oranda devam ettirse dahi ateş gücünün artışı ve dağınık nizam taktikleri resmî olarak tanınmıştı.³¹⁷

1850’li yıllardan itibaren Fransız ordusunun yivli tüfeklere sahip olması ile birlikte dağınık nizam taktiklerinin uygulanması açısından daha cesaret verici adımlar atılmaya başlandı. 1851’de bir piyade albayı hafif piyade taktiklerinin çok önemli olduğunu ve piyadenin yüzde kırkının hafif piyade olması gerektiğini ileri sürdü. Gerçekleştirilen bu düzenlemeler ve Fransız ordusunun Afrika, Kırım ve İtalya’daki başarıları birçok askerî uzmanı Fransız taktiklerinin oldukça doğru olduğuna ve temel bir değişikliğe ihtiyaç olmadığına inandırdı.³¹⁸ Neticede 1845’te yapılan düzenlemeler kesinlik kazanmış oldu. Fransa 1860’da *Règlement sur l’Exercice et les Manoeuvres des Régiments d’Infanterie, de Carabiniers et de Chasseurs à Pied: Première Partie* ismiyle nefer ve bölük talimnamesini yayımladı.³¹⁹ 13 Şubat 1861’de *Instruction du 13 Février 1861 l’Exercice et les Manoeuvres de l’Infanterie: Deuxieme Partie: École de Bataillon* ismiyle tabur talimnamesini yayımladı.³²⁰ 1862’de ise *Instruction du 17 Avril 1862 l’Exercice et les Manoeuvres de l’Infanterie: Titre Sixième: Évolutions de Ligne* ismiyle alay

³¹⁶ Steven T. Ross, *From Flintlock to Rifle: Infantry Tactics 1740 – 1866*, Frank Cass, London, 1996, 108 – 109; *Ordonnance du Roi du 22 Juillet 1845 sur l’Exercice et les Manoeuvres des Bataillons de Chasseurs à Pied: 2e Partie: École de Bataillon*, Librairie Militaire de Blot, Paris, 1855.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1415566f/f5.image> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

³¹⁷ Steven T. Ross, *a.g.e.*, 108 – 109.

³¹⁸ Steven T. Ross, *a.g.e.*, s. 111.

³¹⁹ *Règlement sur l’Exercice et les Manoeuvres des Régiments d’Infanterie, de Carabiniers et de Chasseurs à Pied: Première Partie*, Ministère de la Guerre, J. F. Sieron, 1860.

https://books.google.com.tr/books/about/R%C3%A8glement_sur_l'exercice_et_les_manoeuv.html?id=-Q5GAAAACAAJ&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

³²⁰ *Instruction du 13 Février 1861 l’Exercice et les Manoeuvres de l’Infanterie: Deuxieme Partie: École de Bataillon*, Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1861.

https://books.google.com.tr/books/about/Instruction_du_13_f%C3%A9vrier_1861_sur_l'ex.html?id=r1hHAAAAYAAJ&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

talimnamesini yayımladı.³²¹ Sonuç itibariyle Fransa'nın 1860 ve 1862 arasında yayımladığı piyade talimnameleri 1845 düzenlemelerinden farklı bir şey sunmadı.³²²

Fransa'da yayımlanan bu yeni piyade talimnamesinden dolayı nefer, bölük, avcı, tabur ve alay talimnamelerinin tamamının değiştirilmesi zorunlu hâle gelmişti. Bu nedenle Osmanlı Devleti bu talimname değişikliğini yayınlanmasından yaklaşık iki yıl sonra 1863'te, ilk olarak Fransız tabur talimnamesini kabul edip tüm ordu birliklerine dağıtılmasına karar vererek takip etmiştir. Talimnamenin kabulünün yanı sıra şeşhane taburları ve hafif piyade taburlarına da yivli tüfek verilmesine karar verilmiştir.³²³

Yeni piyade talimnamesindeki değişiklikler temelde iki sıralı dizilimin kesin olarak kabulü,³²⁴ avcı talimindeki değişiklikler ve "kal'alar" teşkili üzerine olmuştur.³²⁵

³²¹ **Instruction du 17 Avril 1862 l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: Titre Sixième: Évolutions de Ligne**, Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1862.
https://books.google.com.tr/books/about/Instruction_du_17_avril_1862_sur_l_exerc.html?id=T6SCW80rnrOC&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

³²² Steven T. Ross, **a.g.e.**, s. 111.

³²³ BOA, **İ.DH.**, 496/33734, Lef 1 – 2, 27 Ekim 1862; **Tabur Ta'limnamesi**, 1863. 1861'de Fransa'da basımı gerçekleştirilen piyade talimnamesinin tercümesi farklı yıllarda gerçekleştirilmiştir. 1863 *Tabur Talimnamesi*'nin başında talimnamenin 1861 *Fransız Piyade Talimnamesi* esas alınarak düzenlendiği belirtilmiştir. Bu talimnameyi esas alarak *H. 1282 Bölük Talimnamesi*'nin ve 1870 *Nefer Talimnamesi*'nin 1863'te kararı alınan talimname düzenlemelerine ait olduğunu tespit ettik. 1863 *Tabur Talimnamesi*'ni Fransızcadan çeviren isim ise Erkân-ı Harbiye miralaylarından Safvet Bey olmuştur.

³²⁴ 19. yüzyılın önemli askerî tartışmalarından biri saff-ı harb düzeninin iki sıra hâlinde mi yoksa üç sıra hâlinde mi dizileceği hakkındadır. (Bernard Pierre Magnan, **Fenn-i Harb**, çev. Ovanes – Hüseyin Avni Paşa, Mekteb-i Harbiye Matbaası, H. 1268 (1851 – 52), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0110639, s. 49) Bildiğimiz üzere saflar silahlar geliştiği ölçüde onlu sıralardan üçlü sıralara doğru incelmisti. Daha da ilerleyen zamanlarda silahlardaki bu gelişim saf hâlinde dizilmenin de önüne geçecek ve dağınık nizam öncelik kazanacaktı. Ancak silahlardaki gelişme 19. yüzyılın ilk yarısında durağan kaldı ve safların üçlü veya ikili olup olmaması da bu süreç içerisinde önemli bir tartışma konusu oldu. Üçlü dizilişte ateş gücü daha yüksek oluyor ve düşmanın süvari saldırısına karşı daha dayanıklı olunabiliyordu. Ancak birinci sıranın üçüncü sıranın ateşinden zarar görmemek için diz üstüne eğilerek ateş etmesi birinci sıranın zor bir pozisyonda kalmasına sebep oluyordu. Bu mahzurları nedeniyle ikili diziliş tercih edilebilirdi. Ancak o zaman da güçlü bir süvari saldırısına karşı koymak zor olabilirdi. (Bernard Pierre Magnan, **a.g.e.**, s. 49 – 50). 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçerliliğini koruyacak olan 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi* üçlü olarak dizilmeyi şart koşmuştu. Osmanlı da bu talimnameyi 1830 yılında kendisine kazandırmış ve üçlü dizilmeyi kabul etmişti. Ancak 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'nin 1831'de tekrar düzenlenmesi neticesinde kimi durumlarda piyadenin ikili dizilebileceği öngörülmüştü.

³²⁵ **Tabur Ta'limnamesi**, 1863; BOA, **A.MKT.MHM**, 240/100, 22 Ekim 1862; Steven T. Ross, **a.g.e.**, 108 – 109.

Osmanlı ordusu ilginç bir şekilde tabur için 1861 *Fransız Tabur Talimnamesi*'ni kabul etmesine rağmen; nefer ve bölük talimnamesi için Fransa'da 1845 düzenlemeleri çerçevesinde yayımlanan nefer ve bölük talimnamesini kabul etmiştir.³²⁶ H. 1282'de (1865 – 66) *Bölük Ta'limnamesi* ve 1870'te *Nefer Ta'limnamesi* ismiyle çevirip yayımlamıştır.³²⁷ 1860'ta yapılan düzenlemelerin 1845 düzenlemelerinden temelde farklı bir içeriğe sahip olmamasından dolayı 1861 düzenlemesini tatbik etmemesi çok önemli görülmeyebilir. Ancak neden 1845 düzenlemesinin tercih edildiği muallaktır.

Bu noktada talimnameler üzerinde Osmanlı ordusunun uyarlama yapıp yapmadığı sorulabilir. 1863 *Piyade Tabur Talimnamesi*'nin Fransız tabur talimnamesinden doğrudan tercüme edildiği görülmektedir.³²⁸ Yine aynı şekilde 1870 *Nefer Talimnamesi*'nin de 1845'te yayımlanan Fransız nefer talimnamesinin birebir tercümesi olduğu görülmektedir.³²⁹ H. 1284 *Alay Talimnamesi*'nin de 1862'de yayımlanan Fransız alay talimnamesinden doğrudan tercüme edildiği görülmektedir.³³⁰

Peki, yayımlanan bu talimnameler ile 1830 *Piyade Talimnamesi*'nden yani 1791 *Fransız Piyade Talimnamesi*'nden nasıl bir değişikliğe gidilmişti? İlk olarak nefer talimnamesi üzerindeki değişikliklerden başlarsak yürüyüş usulünde bir takım eklemeler yapıldığı görülmektedir. Buna göre ilk dönem talimnamelerinde yürüyüş usulünde dakikada yetmiş altı adım ile doğru ve eğri yürüyüş usulü varken; yeni nefer talimnamesinde jimnastik adım ve koşar adım usulü getirilmiştir. Jimnastik adımda, adım uzunluğu otuz parmak olup dakikada yüz altmış beş adım atılması

³²⁶ **Ordonnance du Roi du 22 Juillet 1845 sur l'Exercice et les Manoeuvres des Bataillons de Chasseurs d'Orléans: 1 re Partie, École du Soldat et de Peloton: Instruction pour les Tralleurs**, J. Dumaine, Paris, 1845.

https://books.google.com.tr/books?id=vRkfWQImaDMC&hl=tr&source=gbs_navlinks_s (Erişim tarihi: 10.01.2021).

³²⁷ **Nefer Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 7 Cemaziyelevvel 1287 (5 Ağustos 1870), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132979; **Bölük Ta'limnamesi**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, H. 1282 (1865 – 66), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05864, s. 68 – 69.

³²⁸ Karşılaştırmalı örnek sayfa için bkz. **EK-10, EK-11**.

³²⁹ Karşılaştırmalı örnek sayfa için bkz. **EK-12, EK-13**.

³³⁰ **Instruction du 17 Avril 1862 l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: Titre Sixième: Évolutions de Ligne**, Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1862.
https://books.google.com.tr/books/about/Instruction_du_17_avril_1862_sur_l_exerc.html?id=T6SCW80mr0C&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

öngörülmüştür.³³¹ Koşar adım usulü ise uygulanma yöntemi açısından jimnastik adıma benzemesine rağmen mümkün olduğu kadar fazla bir süratle icra edilmelidir.³³² Bu yürüyüş usullerinin yanı sıra herhangi bir engeli sıçrayarak geçmek için arzen ve irtifaen atlama usulü de yeni talimnamede bulundurulmuş bir kaide olmuştur.³³³

Silah doldurma usulü ise II. Mahmud döneminde olduğu gibi on iki nizam usulü üzerine kurulu olmasına rağmen bu talimnamede on iki nizam silah doldurma usulü kapsüllü tüfek üzerine kurulmuştur. Ateş açma aşamalarından olan nişan alma usulünde *1870 Nefer Talimnamesi*'nde avcı askerinin nasıl nişan alacağı da tarif edilmiştir.³³⁴

II. Mahmud dönemi nefer talimnameleri dört kısımdan oluşurken *1870 Nefer Talimnamesi*'ne bir kısım daha eklenmiştir. Bu kısım beşinci kısım olarak *arzen ve irtifâ'en sıçramak ve cimnastik ve koşar hatveleriyle müddet-i medîde yürüyüş* başlığı olmuştur. Bu başlık altında silah ve çantalar ile jimnastik adım; jimnastik adım ile iki saatlik bir mesafenin altmış dakikada geçilmesi gibi kaidelere yer verilmiştir.³³⁵

Ateşli silahlardaki gelişmeler yeni talimnamenin ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biriydi. *1870 Nefer Talimnamesi*'nde ateş etme usulü temelde 19. yüzyılın ilk yarısındaki piyade talimnamelerinde olduğu gibi toplu ve senkronize ateş etmek üzerine kurulu olmasına rağmen eski talimnamelerden farklı olarak nişan alma hususu ön plana çıkartılmıştır.³³⁶ Ayrıca askerlerin sadece düz bir zeminde değil bayır aşağı veya yokuş yukarı gibi çeşitli arazilerde ateş etmek üzere eğitilmeleri

³³¹ *Nefer Ta'limnamesi*, 1870, s. 39 – 42, md. 42 – 52.

³³² *Nefer Ta'limnamesi*, 1870, s. 43 – 44, md. 58 – 61.

³³³ *Nefer Ta'limnamesi*, 1870, s. 42 – 43, md. 53 – 57.

³³⁴ *Nefer Ta'limnamesi*, 1870, s. 68 – 69, md. 124.

³³⁵ *Nefer Ta'limnamesi*, 1870, s. 161 – 162, md. 382 – 386.

³³⁶ “124 [md.] *Nişân alacak olan nefer tûfengi acele etmeksizin iki eliyle yukarı kaldırıp dipçiğini sağ omuzuna karşı dayar ve sol dirseği indirilmiş ve sağ dirseği omuzu hizasında olarak sağ gözüyle nokta-i matlabeyi ya'nî uracağı mahalli nişangâhdan seriân görebilecek vücûhla...*” (*Bölük Ta'limnamesi*, H. 1282 (1865 – 66), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 05864, s. 68 – 69). *1830 Piyade Talimnamesi*'nde ise nişan almak ile ilgili herhangi bir ayrıntıya yer verilmemiştir.

istenmiştir.³³⁷ Bunun yanı sıra nefer talimnamesinde araziden istifade ederek süngü kullanımı kaidesi de bulundurulmuştur.³³⁸

Yeni bölüm talimnamesinde de bir takım değişiklikler meydana gelmişti. Askerlerin bölüm hâlinde ateş etme usulüne önceki ateş usullerine ek olarak sıra ile ateş usulü getirilmiştir. Sıra ateşi usulü tek bir hat üzerinde iki sıra üzerine dizilen askerlerin sırayla ateş etmesi üzerine kuruluydu. Bu usule göre ikinci sıra nişan aldığı anda sağ ayaklarını sekiz parmak sağa ve yanında bulunan neferin sol ökçesine doğru atacaktır. Ateş kes emrine kadar ikinci sıra ile birinci sıra sırayla ateş açacaktır.³³⁹

Tabur talimnamesi düzeyinde de bir takım eklemelerde bulunulmuştur. Taburların saff-ı harb düzeninde ilerlemesi bölümüne ek bir takım yeni usuller getirilmiştir. *Süvari hücumuna mukabele bâbında iktizâ' eden tertibât* başlığı bunlardan ilkidir.³⁴⁰ Ayrıca yine saff-ı harb düzeninde ilerleme usulünde *taburun ikinci sırasını ileriye götürerek icrâ' olunan manevra* başlığının eklendiği görülmektedir.³⁴¹ 1830 *Piyade Talimnamesi*'nin tabur talimnamesinde beşinci kısımda yer alan *sufûf-ı harbiyenin birbiri arasından mürûr etmeleri* başlığı ise 1863 *Tabur Talimnamesi*'nde bulundurulmamıştır.³⁴² Ayrıca 1830 *Piyade Talimnamesi*'nde *hücum kolu* olarak adlandırılan düzen bu yeni talimnamede *çift kol* olarak isimlendirilmiştir.³⁴³

1830 *Piyade Talimnamesi*'nin alay talimnamesi kısmındaki gibi H. 1284 *Alay Talimnamesi* de beş kısımdan oluşmaktadır. Dördüncü kısımda eski talimnamelerden farklı olarak *kol ile tabur nizâmında olan bir hattın icrâ' edebileceği hareketler, tabur ile nısf-ı bu'd yanaşık olan bir kol ile tabur nizâmına vaz' etmenin usûl-i*

³³⁷ Nefer Ta'limnamesi, 1870, s. 70 – 71, md. 128.

³³⁸ Nefer Ta'limnamesi, 1870, s. 110 – 121, md. 250 – 284.

³³⁹ Bölük Ta'limnamesi, H. 1282 (1865 – 1866), s. 59 – 61, md. 57 – 64.

³⁴⁰ Tabur Ta'limnamesi, 1863, s. 229 – 273, md. 807 – 941. 1830 *Piyade Talimnamesi*'nde kal'a teşkilatı alay talimnamesinde yer almaktadır. Tabur düzeninde gösterilmemiştir.

³⁴¹ Tabur Ta'limnamesi, 1863, s. 274 – 277, md. 947 – 957.

³⁴² Cild-i Sani Ta'limname-i Piyadegân, Tab'hane-i Amire, 1830, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122730, s. 168 – 169.

³⁴³ Cild-i Sani Ta'limname-i Piyadegân, Tab'hane-i Amire, 1830, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122730, s. 179; Tabur Ta'limnamesi, 1863, s. 224; Çift kol düzeni gerektiğinde süvariye karşı koymak için çarçabuk kale düzenine geçilebilme imkânı tanımaktadır. "Manevra-i Harbiye", Mecmua-i Fünun-ı Askeriye, c. I, R. 1298 (1882), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. NS1284, s. 91.

müteaddidesi ve yanaşık çift kol hey'etinde olan bir kolun icrâ' edebileceği hareketleri kaideleri açıklanmıştır. Beşinci kısımda 1830 *Piyade Talimnamesi*'nde yer alan *ilerleyerek ateş etmek, geri yürütmek, geri gelirken tebdîl-i istikamet, geri çekilirken ateş, ileri olan boğazdan mürûr etmek, geri çekilirken boğazdan mürûr etmek* kaideleri *H. 1284 Alay Talimnamesi*'nde bulundurulmamıştır.³⁴⁴

Ayrıca *H. 1284 Alay Talimnamesi*'nde ilk defa alay düzeninde resmigeçit talimine yer verilmiştir. Daha sonraki talimnamelerde talimnamenin bir bölümünü işgal edecek olan resmigeçit talimleri de böylece küçük bir kısımda olsa dahi ilk defa bu talimnamede kendisine yer bulmuştur.³⁴⁵

Peki resmigeçit törenleri için ne söylenebilir? Neden talimnamelerde kendine yer bulmaya başlamıştır? Törenler temelde hiyerarşinin kurumsallaştığı bir evrede, kurulu düzenin simgesel bir düzlemde onaylanmasına manasını gelmektedir.³⁴⁶ Resmigeçit törenleri de buna uygun olarak neferlerin eğitim ve sürekli talim yoluyla edindiği becerileri, kamuya suni ve bir makine düzeneği içinde gözler önüne koyarak, mutlakiyetçi devlete ideal bir kontrol evreni ile ayna tutmak amacı taşıyordu. Çünkü talim ve terbiyeden geçmiş askerlere yaptırılan resmigeçitler monarşik idarenin mutlak hâkimiyet iddiası ve rasyonelleştirme sevdasını kamu önünde dışa vuran siyasi gösterilerdi. Arzu edilen sosyo-politik evren askerî törende görünür kılınıyordu.³⁴⁷ Resmigeçit törenleri ileride göreceğimiz üzere talimnamelerde çok daha fazla kendine yer bulacaktı. Hatta yanaşık nizam eğitimi gittikçe önemini yitirmesine rağmen resmigeçit törenlerinin sürdürebilmesi açısından önemini korumuştur.

Yeni piyade talimnamesindeki değişiklikler Asakir-i Mansure için kullanılan piyade talimnamelerinden köklü bir değişimi işaret etmemektedir. Yanaşık nizam talimlerinin çoğunun aynı kaldığı gözlemlenmiştir. Değişiklik temelde ateş gücünde sağlanan gelişme ile piyadelerin iki sıralı düzene kesin olarak geçişleri ve hafif

³⁴⁴ **Alay Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, H. 1284 (1867 – 68), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05863.

³⁴⁵ **Alay Ta'limnamesi**, H. 1284 (1867 – 68), s. 286 – 295.

³⁴⁶ Sibel Özbudun, **Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1997, s. 120.

³⁴⁷ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Ordu ve Toplum (1826 – 1839)**, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 316.

piyade taktiklerinin önem kazanması şeklinde olmuştur. Ancak ileride göreceğimiz üzere değişimin ilk işaretleri de resmî olarak tanınmış oldu.

3.1.3. Doktrin ve Teknolojik Uyumsuzluğunun İki Büyük Örneği: 1861 – 65 Amerikan İç Savaşı ile 1866 Prusya – Avusturya Savaşı

Osmanlı Devleti 1863 ile 1870 yılları arasında Fransız piyade talimnamelerinin çevirisini yapıp orduya uyarlarken bu vakitlerde askerî taktikleri kökten etkileyecek iki önemli savaş meydana gelmişti. Bunlardan ilki 1861 – 1865 Amerikan İç Savaşı diğeri ise 1866 Prusya – Avusturya Savaşı’ydı. Bu savaşları müteakiben meydana gelen 1870 – 71 Fransa – Prusya Savaşı ise Prusya ordusunun kara orduları için tüm Dünya’da paradigma ordu hâline gelmesini sağlamıştı.

Amerikan İç Savaşı, Kırım Savaşı’yla birlikte birçok açıdan ilkleri içeren bir savaştı. Haberleşme için telgrafın kullanılması, birlikleri nakletmek için her iki tarafın da trenleri kullanması, balonlar yoluyla hava gözlemi yapılarak istihbarat toplanması ve savaş için gerekli kaynakların seri üretime dayandırılması bunlar arasındaydı. Ancak bunun yanı sıra Amerikan İç Savaşı’nın diğer savaşlardan en önemli farklılığı, piyade taktiklerini kökten etkileyecek olan yivli top ve tüfeklerin savaş ortasından itibaren ilk defa çok büyük oranda kullanılmasıydı.³⁴⁸ Yivli tüfeklerin menzili dört yüz elli metre civarında iken; kaval namlulu tüfeklerin menzili yüz metre civarındaydı. Buna karşılık yeni kurşunlar da usta bir askere dakikada üç atış imkânı tanıyordu. Dolayısıyla Amerikan İç Savaşı’nda savaş sahası eskisine oranla daha fazla ölüme açıldı. Ancak taktik anlayış değişmeden kalmıştı. Askerler Napolyon döneminden kalan taktikler ile hareket ediyorlardı. Eski

³⁴⁸ Joseph G. Bilby, **Civil War Firearms: Their Historical Background and Tactical Use**, Combined Publishing, 1996, s. 11. 1855’ten itibaren yivli Amerikan piyade tüfeğinin ortaya çıkmasıyla birlikte Amerika’da kaval namlulu tüfek döneminin sonuna gelinmişti. (E. Fisher, “Hafif Silahların Ağızdan Doldurulmasından Kuyruktan Doldurulmasına Kadarki Gelişmesi”, **Askeri Tarih Bülteni**, çev. Fethi Ersoy [Em. Kur. Alb.], Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Yıl 4, S. 7, Şubat 1979, s. 104.) Fakat yivli tüfeklerin Amerikan İç Savaşı’nda etkili olması savaşın ortalarından itibaren olacaktır. Joseph G. Bilby, **a.g.e.**, s. 11.

taktiklerin ve yeni silahların bir arada bulunması Amerikan askerleri için korkunç tecrübeler yaşanmasına yol açmıştı.³⁴⁹

Amerikan İç Savaşı'yla aşağı yukarı aynı zamanda Prusya'nın önderliğinde Almanya'nın birleşmesi için bir dizi muharebe meydana gelmişti. Prusya'nın 1860'lı yıllarda sürdürdüğü savaşlarda onu diğer Avrupa askerî örgütlenmelerden ayıran nokta gelişen teknolojiye taktik, operatif ve stratejik boyutta cevap verebilmesiydi. Prusya iğneli tüfek ve yivli topların üretimi ile teknolojik olarak öncü konumdaydı. Prusya ordusu bu teknolojik gelişmeye askerlerini yanaşık nizam yerine dağınık nizamda kullanarak taktik düzeyde cevap verdi. Buradaki kritik nokta dağınık nizamda askerlerin kontrolü daha zor olmasına rağmen Prusya ordusunun bunu sıkı disiplin ve eğitim ile aşmasıydı. Prusya ordusunun operatif açıdan yeniliği ise demiryolu ve telgraf kullanımı oldu. Demiryolu ve telgrafın kullanımı orduların seferberliği, yayılması ve hareketlerinin koordinasyonuna hız kazandırdı. Tüm bu teknolojik gelişmelerin stratejik olarak kullanımı ise Prusya genelkurmayının becerisi neticesinde olmuştu. İdari başarı iki boyutta oldu. Birincisi Genelkurmay başkanlığının kalıcı, izole edilmiş teknik ve plan kurumu olması; ikincisi ise zorunlu hizmete dayanan ve ihtiyat birliklerine sahip ulus ordusu yaratmasıydı.³⁵⁰

1870 – 71 Savaşı ise Birinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'da büyük güçlerin yer aldığı son savaşı.³⁵¹ Bunda Batı egemenliğinden bağımsız bölgeleri ele geçirmeye çalışan Avrupa devletlerinin ortak çıkarı etkili olmuştu.³⁵² Almanlar, Avusturya ile olan savaşlarında iğneli tüfeğin gücünden oldukça fazla faydalanmıştı. Ancak Fransızlar bu yeniliği fark etmiş ve iğneli tüfeğe karşılık daha üstün

³⁴⁹ Earl J. Hess, "Tactics, Trenches, and Men in the Civil War", ed. Stig Förster, Jörg Nagler, **On the Road to Total War: The American Civil War and The German Wars of Unification, 1861 – 1871**, German Historical Institute Washington, D. C. and Cambridge University Press, 2002, s. 483.

³⁵⁰ Geoffrey L. Herrera and Thomas G. Mankhen, "Military Diffusion in Nineteenth Century Europe: The Napoleonic and Prussian Military Systems", **The Diffusion of Military Technology and Ideas**, ed. Emily O. Goldman and Leslie C. Eliason, Stanford University Press, Stanford, California, 2003, s. 205 – 206, 224.

³⁵¹ Stephen Badsey, **The Franco – Prussian War 1870 – 71 (Essential Histories)**, Osprey Publishing, London, 2003, s. 87.

³⁵² Williamson A. Murray, "Dünya Savaşına Doğru (1871 – 1914)", **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 275.

özellikleri olan *Chassepot* isimli kuyruktan doldurmalı tüfeği geliştirmişti.³⁵³ Buna rağmen Fransız ordusunun tüfek konusundaki üstünlüğü onlara zaferi getirmedi. Komutanlar arasında *Chassepot*'ların kullanımdaki taktik farklılık, birliklerin yeni tüfeği kullanmadaki yetersiz eğitimi, demiryolları ile sağlanan seferberliğin tam olarak başarılamaması ve Fransız generallerinin düzgün bir savaş planı oluşturamaması yenilgiyi getirmişti.³⁵⁴

Osmanlı Devleti ise bu süre içerisinde bir takım değişikliklere gitmişti. 1863'te orduların coğrafi isimlerle anılması yerine numaralarla anılması sistemine geçilmişti.³⁵⁵ 1866 yılı sonlarından itibaren hem Amerikan İç Savaşı'nda hem de Prusya'nın yürüttüğü savaşlarda kullanılan içmeli tüfekler satın alınmaya başlanmıştı.³⁵⁶ Ayrıca 10 Cemaziyevvel 1286'da (18 Ağustos 1869) *Kuvve-i Umumiye-i Askeriyye'ye Dair Nizamname* adı altında Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesi için 23 bentlik yeni bir yönetmelik yayımlandı.³⁵⁷

Bununla birlikte 1860'lı yıllardan itibaren ateşli talimlere ve büyük manevralara da önem verildiğini görüyoruz. 12 Ekim 1863'te Veli Efendi sahrasında ileri gelen devlet adamları ve yabancı devlet sefirlerinin de izlediği büyük bir talim yapılmıştı. Yine 13 Ağustos 1864 tarihli habere göre Maslak'ta Levent Çiftliği'nde bulunan sahrada padişahın da izlediği bir manevra icra edilmişti. 26 Ekim 1868 tarihli bir başka habere göre ise İstanbul'da bulunan taburlar ile süvari ve ihtiyat topçu alayı Çınar Çeşme adlı mevkide toplanarak Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, ileri gelen devlet adamları ve üst düzey askerî erkânın hazır bulundukları sırada manevra icra etmişlerdi. Bunun yanı sıra Anadolu ve Rumeli'de bulunan orduların manevra ve talim yaptıklarına dair haberler de yerel basına yansımıştır.³⁵⁸

³⁵³ Geoffrey Wawro, **The Franco Prussian War: The German Conquest of France in 1870 – 71**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 52. Bu tüfek yaklaşık 1000 metre etkili menzile ve maksimum 1500 yarda (1371. 6 metre) menzile sahipti. Almanların içmeli tüfeği ise 400 yarda (365. 76 metre) etkiliydi. Bu rakam tecrübeli ellerde yalnızca 600 yarda (548. 64 metre) kadar çıkmaktaydı. İçmeli tüfeğin ağır sürgüleme işleminden dolayı dakikada dört veya beş atıma izin vermesine rağmen *Chassepot* dakikada sekiz ile on beş kez atım imkânı tanıyordu. Ayrıca *Chassepot* daha hafif ve kullanışlıydı. Geoffrey Wawro, **a.g.e.**, s. 52.

³⁵⁴ Geoffrey L. Herrera and Thomas G. Mankhen, **a.g.m.**, s. 230.

³⁵⁵ Ayten Can Tunalı, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839 – 1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2003, s. 104.

³⁵⁶ Serdal Soyluer, **a.g.t.**, s. 203.

³⁵⁷ Ayten Can Tunalı, **a.g.t.**, s. 104.

³⁵⁸ Ayten Can Tunalı, **a.g.t.**, s. 151 – 152.

3.1.4. 1881 Piyade Talimnamesi

Osmanlı Devleti 1863 ile 1870 yılları arasında yayımladığı piyade talimnamesinden sonra 1880'deki ordu düzenlemeleri çerçevesinde yeni bir piyade talimnamesi kabul etmiştir. Bu yeni piyade talimnamesinin Fransa'da 1875 yılında gerçekleştirilen ordu düzenlemeleri dâhilinde yayımlanan piyade talimnamesinden Türkçeye kazandırıldığı görülmektedir. Ordu 1869'dan beri Prusya düzeninde yapılandırılırken talimnamenin mağlup Fransız ordusundan transfer edilmesi Fransız etkisinin Osmanlı ordusundaki gücünü göstermesi açısından ilginçtir.

Osmanlı Devleti'ni yeni değişikliklere iten sebeplerin başında hem savaş teknolojisi ve taktiklerinde geçen zaman içinde çok fazla değişikliğin meydana gelmesi hem de 93 Harbi sonrası Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması ihtiyacı gelmektedir.

93 Harbi, 19. yüzyılın son büyük savaşıydı. Savaş başlamadan önce Rusya'nın kesinlikle kazanacağı düşünülüyordu. Savaşın sonucu da beklendiği gibi olmuştu. Ancak zafer ve mağlubiyet arasındaki mesafenin umulandan daha yakın olduğu konusunda çok sayıda gelişme meydana gelmişti. Savaşın sonuna doğru Osmanlı ordusu savaşma kapasitesini kaybetmesiyle birlikte Rusya da savaşa daha fazla devam etmek hususunda iyi bir konumda değildi. Özellikle savaşın iktisadi yükü Rusya'ya ağır gelmişti.³⁵⁹ Rus ordusu mevcut ve seferberlik açısından Osmanlı ordusundan ileri olmasına rağmen Osmanlı ordusunun savaşın büyük bölümünde Rus ordusundan daha iyi tüfeklere ve sahra toplarına sahip olması savaşı seyrinin bu yönde gelişmesinde etkili olmuştu.³⁶⁰ Osmanlı ordusunun sahip olduğu Martini – Peabody tüfekler ve çelik Krupp topları Rus ordusunun sahip olduğu tüfek ve toplara kıyasla orduya önemli avantajlar sağlamıştı.³⁶¹ Osmanlı ordusunun çoğunlukla savunmada olması tüfeklerin etkinliğinden daha büyük ölçüde yararlanmasını sağlamıştır. Bunun en önemli örneği ise Plevne'de ortaya konmuştu. Ruslar saldırıya

³⁵⁹ Quintin Barry, **War in the East: A Military History of The Turkish War 1877 – 78**, Helion and Company Ltd., Solihul, 2012, s. 441.

³⁶⁰ E. M. Lloyd, **A Review of The History of Infantry**, Longmans, Green, And Co., London, 1908, s. 268.

³⁶¹ Quintin Barry, **a.g.e.**, s. 441.

dokuz bin askerle başlamasına rağmen başarısız oldukça bu rakamı yüz bine kadar çıkarmışlardı. Ruslar bu savaşta klasik savaş düzeni olan önde avcı askerlerin bulunduğu iki saf şeklinde bölük kol düzeninde bulunmuşlardı. Kolun ikinci safı ilk sıraya oldukça yakın bulundurulmuştu. Bu durum onların Osmanlı ordusuna karşı büyük bir hedef hâline gelmelerine sebep olmuştur.³⁶² Diğer taraftan Plevne Muharebeleri, Birinci Dünya Savaşı'nın karakteristik savaş yöntemi olan siper savaşının en önemli örneğini sunmuştu. Siper alan Osmanlı askerleri Rus ordusunun ağır kayıplar vermesine yol açmıştı. İkinci Plevne Muharebesi'nde Rus ordusu erlerinin yüzde yirmi üçünü kaybetmişti. Benzer şekilde Osmanlı askerleri de Şipka Geçidi'nde ateş hattı ile korunan Rus mevzilerine düzenledikleri saldırılarda ağır kayıplar vermişlerdi. Neticede Rusların Plevne'ye hücum etmek için arka arkaya yaptığı denemeler, top ateşi ile siperlerin yok edilmesinde yaşadıkları güçlükler ve büyük miktarda mühimmatın kullanılması Birinci Dünya Savaşı hakkında fikir vermişti. Ruslar doğrudan piyade saldırılarının artık faydasız olduğunu anlayamamışlardı. Plevne ancak kuşatılıp açlıkla yüzleşince teslim olmuştu.³⁶³

1877 – 78 Osmanlı – Rus Savaşı'nın felaketle bitmesi Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi hususunu yeniden gündeme taşımıştır. Bu savaşta ordunun yarıya yakınının hiç eğitim görmemiş olması, silahların yetersizliği, yeterli sayıda meslekten subay olmayışı ve küçük komuta kademelerinin bilgisizliği ortaya çıkmıştı.³⁶⁴

1880'de II. Abdülhamid askerî düzenlemeleri gerçekleştirmek için Teftiş-i Umum-i Askerî Komisyonu'nu kurdu. Komisyon faaliyetlerine 1897 Osmanlı – Yunan Savaşı'na kadar devam etti. Çoğu ordu komutanlarından oluşan üyeleri ortalama 40 kişiden oluşmuştu.³⁶⁵

1880 düzenlemeleri çerçevesinde Erkân-ı Harbiye dairesinde İsmail Hakkı Paşa, Serasker Hüseyin Hüsnü Paşa, Ali Nizami Paşa, Rıza Paşa, Muzaffer Bey ve

³⁶² E. M. Lloyd, **a.g.e.**, s. 268 – 270.

³⁶³ Jeremy Black, **a.g.e.**, s. 344.

³⁶⁴ İlber Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 103. “*Muhârebe-i âhire mağlûbiyyetinin esbâb-ı şedîdesi müteaddiddir. Bu esbâbın başlıcaları generallerin ma'lûmât-ı askeriyyece noksânlarıyla berâber muvâsalanın ve harekât-ı askeriyyenin fîkdâniyetlerinden ve tertîb-i askeriyyenin kusûrlu ve nakîs bir hâlde bulunmasından neş'et eylediği gibi kumandanlıkların dahi ekseriyyâ tahavvül ve tebeddülünden ileri gelmiştir.*” BOA, Yıldız Perakende, Yaveran, Maiyyet, Erkân-ı Harbiye Dairesi Evrakı (**Y.PRK.MYD**), 42/01, Lef 2, 23 Ocak 1880.

³⁶⁵ Merwin Albert Griffiths, **a.g.t.**, s. 44.

Bahriye Nazırı Ahmed Ratıp Paşa'nın bulunduğu komisyon tarafından nefer talimnamesinin bastırıldığı gibi, bölük ve tabur talimnamelerinin de bastırılarak kolordu ve askerî fırkalara dağıtılması kararı kabul edilmiştir. Yeni talimnamenin kabul edilmesine neden olarak ise elde bulunan talimnamelerin ateşli silahlarda yaşanan gelişmelere göre yenilenmesi zorunluluğu gösterilmiştir.³⁶⁶ Bu karar doğrultusunda 29 Haziran 1880'de bölük talimnamesi yayımlanmıştır.³⁶⁷ 13 Mart 1881'de ise tabur talimnamesinin basımı gerçekleştirilmiştir.³⁶⁸ Bununla birlikte bu talimname serisine bağlı olarak H. 1293'te (1876 – 77) *Piyade Nefer Ta'limnamesi* basılmıştı. Bu nefer talimnamesi için Fransa'da 1875'te yayımlanmış olan nefer talimnamesi tercih edilmemişti. 1870'te basılmış olan ve 1845 tarihli Fransız nefer talimnamesinden tercüme edilmiş olan nefer talimnamesi bir kez daha basılmıştı.³⁶⁹ Fransa'da alay ve liva talimnameleri yayımlanmasına rağmen onların çevirisi gerçekleştirilmemiştir.³⁷⁰

Yayımlanan 1880 *Bölük Talimnamesi*'nin Fransa'da 12 Haziran 1875'te yayımlanan *Règlement du 12 Juin 1875 sur les Manoeuvres de L'Infanterie: Titre Troisieme: École de Compagnie*'in birebir tercümesi olduğu görülmektedir.³⁷¹ Yine aynı şekilde 1881 *Tabur Talimnamesi*'nin de *Règlement Du 12 Juin 1875 Sur Les Manoeuvres De L'infanterie: Titre Quatrieme: École De Bataillon*'un doğrudan tercümesi olduğu görülmektedir.³⁷²

Mağlup orduların normal olarak zafer kazananlardan daha çabuk reform hareketlerine geçmesi bir gerçektir. Fransa da bu gerçeğe uygun olarak 1870 – 71 Savaşı sonucu harekete geçmişti. 1875 *Fransız Piyade Talimnamesi* düzenlemesi ile

³⁶⁶ BOA, Yıldız Perakende, Komisyonlar (Y.PRK.KOM), 2/36, 6 Nisan 1880.

³⁶⁷ **Bölük Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 21 Receb 1297 (29 Haziran 1880), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0127665.

³⁶⁸ **Tabur Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 11 Rebiülahır 1298 (13 Mart 1881), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 12643. Her iki talimname bundan sonra 1881 *Piyade Talimnamesi* olarak adlandırılacaktır.

³⁶⁹ **Piyade Nefer Ta'limnamesi**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, H. 1293 (1876 – 77), İÜ NEK, nr. 81623.

³⁷⁰ BOA, Y.PRK.MYD, 6/53, 14 Ağustos 1887.

³⁷¹ **Règlement du 12 Juin 1875 sur les Manoeuvres de l'Infanterie: Titre Troisieme: École de Compagnie**, Ministère de la Guerre, Imprimerie Nationale, Paris, 1875.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9610387h?rk=21459;2> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Karşılaştırmalı örnek sayfa için bkz. EK-14, EK-15.

³⁷² **Règlement Du 12 Juin 1875 Sur Les Manoeuvres De L'infanterie: Titre Quatrieme: École De Bataillon**, Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1876.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9612306p?rk=64378;0> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

1870 – 71 Savaşı’ndan alınan taktik dersler ilk defa özümsemiş ve ifade edilmişti.³⁷³ 1875 Fransız Piyade Talimnamesi ateş gücünün etkisi, düşmanın etkili olduğu ateş menziline yanaşık nizamda savaşmanın ve manevra yapmanın imkânsızlığı, ilk hatta bulunan birlikleri yaymanın ve onları dağınık nizamda hareket ettirmenin zorunluluğu ile avcı hattının asıl muharebe unsuru hâline dönüştürmenin zorunluluğu ilkeleri üzerine kurulmuştur.³⁷⁴ Neticede Fransa dağınık nizamı muharebede bir kural olarak kabul etmişti. Artık avcı hattı yalnızca bir hazırlık düzeni olmayacaktı. Aynı zamanda bir muharebe hattıydı. Avcılar hızlı adımlarla ilerleyecek ve devamlı arka saflardan destek alacaktı. Yeterli hazırlık harekâtından sonra, ihtiyatta bekletilenler son saldırı için avcı hattına katılacaktı.³⁷⁵

1870 – 71 Savaşı’ndan sonraki on yılda Fransa’nın stratejik ve taktik düşüncesi çok güçlü bir şekilde savunma karakterindeydi. Bu stratejik savunma düşüncesi daha çok Fransa’nın Prusya’ya nazaran güçsüzlüğü ve ordu yeniden kurulana kadar taarruz edecek güce erişmenin imkânsızlığı ile açıklanabilir. Ancak Fransız ordusundaki bu savunmacı karakter aslında modern ateş gücü ile elde edilen savunmanın gücünü kanıtlayan 1866 Avusturya – Prusya Savaşı’ndan çıkarılan derslere dayanmaktadır. 1870 – 71 Savaşı’nda ise bu düşüncüyü bozacak bir yenilik olmamıştır. Her ne kadar 1870 – 71 Savaşı’nı ele alanlar Fransız kumandanlarını pasif olmakla yoğun bir şekilde eleştirmiş olsalar bile, askerî doktrin üzerine yazılanlar ateş gücünün etkisini, araziden istifade etmenin gerekliliğini ve yanaşık nizam taktiklerinin imkânsızlığını vurgulamıştı. 1875 Fransız Piyade Talimnamesi daha sonraki yılların taarruz üzerine kurulu doktrinlerinin yanında daha gerçekçi ve esnek olarak değerlendirilmişti. Çünkü bu talimnameyi hazırlayanlar hâlen 1870 – 71 Savaşı’nın hatıralarını zihinlerinde canlı bir şekilde tutuyorlardı. Fransız ordusunun savunma karakterine bürünmesinde bir diğer etken ise politik sebeplerdi. 1870’lerin bu doktrini Cumhuriyet hükümetinin Paris komününü bastırmasından sonraki muhafazakârlığıyla ilgiliydi. Ordu devrimcilere karşı statükonun kalesi olarak

³⁷³ Joseph C. Arnold, “French Tactical Doctrine 1870 – 1914”, **Military Affairs**, Vol. 42, No. 2, April, 1978, s. 61. <http://www.jstor.org/stable/1987399> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

³⁷⁴ A. F. Custance [Captain], **A Study of The Development of Infantry Tactics**, trans. Colonel Beca, George Allen, Unwin LTD. Ruskin House, London, 1915, s. 56.

³⁷⁵ Joseph C. Arnold, a.g.m., s. 62.

seçilmişti.³⁷⁶ Dolayısıyla bu noktada Osmanlı ordusunun kendi politik ve askerî bağlamına oturmayan bir talimnameyi tercüme ederek kullandığını görebiliriz.

Osmanlı ordusunun kullandığı önceki piyade talimnamelerinden farklı olarak yeni yayımlanan bölük ve tabur talimnamesinin ikinci kısmı tamamen ordunun dağınık nizamda yani avcılık hâlinde manevra icra etmesi ve muharebe etmesi hakkında olmuştur.³⁷⁷ Birinci kısmı ise daha önceki piyade talimnamelerinde olduğu gibi 19. yüzyılın temel muharebe nizamı olan yanaşık nizam üzerinedir.³⁷⁸

Yeni bölük talimnamesini göz önüne alırsak dağınık nizam kaidelerinin neler içerdiğini görebiliriz. Buna göre dağınık nizam kaidelerinin sunulduğu ikinci kısım kendi içerisinde ikiye ayrılmıştır. Birinci kısmı bölüğün dağınık nizamdaki yürüyüş, ateş etmek gibi temel esaslarla ilgilidir. İkinci kısım ise birinci kısımda beyan edilen usullerin bazı özel hâllere tatbiki ile ilgilidir.³⁷⁹ Sırasıyla, *bir mevkiînin müdâfaa ve hücumu, bir geçidin müdâfaa ve hücumu, bir ormanın müdâfaa ve hücumu, meskûn mahallerin müdâfaa ve hücumu, süvariye karşı muharebe etmek, topçuya hücum etmek ve ânu müdâfaa eylemek* ve son olarak *bir taburun pişdârını teşkil eden bölüğün muharebe tertîbatı* hususlarına yer verilmiştir.³⁸⁰

1881 Piyade Talimnamesi* dağınık nizamın muharebe nizamı olarak piyade talimnamesinde tanındığı talimname olarak ön plana çıkmaktadır. Kırım Savaşı'ndan beri ateşli silahlardaki gelişmelerin artık yanaşık nizamın savaşın asıl düzeni olarak devam etmesini tehdit etmesine rağmen 1863 – 1870 yılları arasında yayımlanan bir önceki piyade talimnamesi buna kısmen cevap vermişti. Ancak daha sonraki Amerikan İç Savaşı, Prusya ve Avusturya Savaşı ile 1870 – 71 Savaşı kesin olarak klasik savaş usulündeki değişimi ortaya koymuştu.

³⁷⁶ Jack Synder, **The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and The Disasters of 1914**, Cornell University Press, New York, 1989, s. 60

³⁷⁷ **Bölük Ta'limnamesi**, 1880, s. 140.

³⁷⁸ **Tabur Ta'limnamesi**, 1881, s. 8 – 9.

³⁷⁹ **Bölük Ta'limnamesi**, 1880, s. 142 – 143, md. 267.

³⁸⁰ **Bölük Ta'limnamesi**, 1880.

* 1880 Bölük Talimnamesi, 1881 Tabur Talimnamesi ve H. 1293'te (1876 – 77) basılan Piyade Nefer Ta'limnamesi serisi 1881 Piyade Talimnamesi olarak isimlendirilmiştir.

Dağınık nizam tanım olarak “efradın” birbirinden birkaç adım aralıkla bir sıra üzere bulunmalarından hasıl olan nizam olarak ifade edilebilir.³⁸¹ 19. yüzyılın ilk yarısında muharebe nizamları saff-ı harb, kol ve kal‘a (kale) olarak sıralanırken; 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yanaşık ve dağınık nizam olarak iki muharebe nizamı mevcut olmuştu. Yanaşık nizam 19. yüzyılın ilk yarısında gördüğümüz üzere saff-ı harb ve kol düzeninin temel özelliği olan safların sıkı bir şekilde bulunmasını ifade ediyordu. Dağınık nizam ise ateşli silahların geliştirilmesi ile birlikte daha önceleri kısmî olarak uygulanan avcı nizamının devamı niteliğindeydi ve asıl muharebe düzeni özelliğini kazanacaktı.³⁸² Yüzyılın başında isabeti ve menzili oldukça düşük tüfeklerden; yüzyılın sonuna doğru yaklaşık 1000 metreye yakın menzilli tüfeklerin kullanılması muharebe nizamlarının değişmesine sebep olmuştu.³⁸³

İlginç bir şekilde 1881 *Piyade Talimnamesi*’nin değerlendirilmesi için de en büyük fırsatı Osmanlı ordusunun bizzat içinde bulunduğu 93 Harbi (1877 – 78 Osmanlı – Rus Savaşı) vermişti. 93 Harbi’nde meydana gelenler Fransız askerî düşünürlerin 1875 Fransız askerî düzenlemeleri üzerinde düşünmelerini sağlamıştı. Bu tartışmalar savaşta zafer getiren hususun ateş gücü mü yoksa yanaşık nizam taktikleri ile elde edilen kinetik enerji mi olduğu üzerineydi. Neticede Napolyon savaşlarının doktrini ile karışık Rus General Mikhail İvanovich Dragomirov ve Du Picq’in fikirleri Fransa’nın 1884’teki piyade talimnamesi düzenlemelerinde sonuç verecekti.³⁸⁴ Ancak Osmanlı Devleti bu düzenlemeleri takip etmemiştir.

³⁸¹ Ahmed Ali [Mekteb-i Harbiye Tabur Kumandanı], **Piyade Efrad Dersleri: Numara 5: Efradın Muharebede Suret-i Hareketi**, Dersaadet, R. 1326 (1910 – 11), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. TZZT_0983/05, s. 3.

³⁸² “İkinci kısmın birinci nev’i bölüğün dağınık ya’nî avcılık hâlinde usûl-ül-ahz etmesi lâzım gelen nizâmını ve nizâmda bölüğün icrâ’ edebileceği hareketleri ve muhârebe hâlinde kademelerin vezâif ve me’mûriyyetlerini şâmilidir...” **Bölük Ta’limnamesi**, 1880, s. 15.

³⁸³ **Piyade Ta’limnamesi**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 14 Şa‘ban 1312 (10 Şubat 1895), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10572, s. 194, md. 150.

³⁸⁴ Plevne Muharebeleri boyunca Rus savaş taktiği hususunda iki ayrı görüş gözlemlenmişti. Birincisi, Plevne Muharebeleri boyunca başarılı olan tek saldırının planlayıcısı olan General Mikhail Dimitrievich Skobelev’indi. O, general arkadaşlarını daha çok ateş taktiklerine dayanmaya ve süngü saldırısının ağırlığını azaltmaya teşvik etmişti. Skobelev’in tam karşısında ise bunu reddeden General Mikhail İvanovich Dragomirov bulunuyordu. Dragomirov’un fikirleri 1870 – 71 Savaşı’ndaki gözlemlere dayanıyordu. Dragomirov kitlenin gücüne ve kurşunun asla süngünün yaptığı yapamayacağına inanıyordu. Dragomirov, silahın savaşta gücünü küçümserken insan gücünün önemine vurgu yapıyordu. Dragomirov’un fikirleri Fransız komutan ve askerî yazar Colonel Ardant du Picq’in 1880’de yayımladığı yazılarında desteklenen hususlardı. Ardant du Picq savaşta

Çalışmamızda gördüğümüz üzere 19. yüzyılın başından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreç içinde askerî taktiklerdeki dönüşüm yanaşık nizam taktiklerinden dağınık nizam taktiklerine doğru olmuştur. Ancak her ne kadar dağınık nizam usulü 1870 – 71 Savaşı'ndan sonra asıl muharebe nizamı olarak geri döndürülemez şekilde güçlenmeye devam etse de dağınık nizam bu üstünlüğünü hemen ve koşulsuz bir şekilde sağlayamamıştı.³⁸⁵

Genel itibarıyla şöyle bir durum söz konusuydu. Zafer, askerî kuvvetlerin belirleyici noktadaki üstünlüğünün yoğunlaşması ile kazanılıyordu. Fakat piyadeler dağınık nizamda sınırlı bir ateş gücüne sahipti ve bu sınırlılık muharebenin belirleyici noktasında yeterli olmuyordu. Zaferi sağlayacak yoğunlaşma, askerlerin fiziksel olarak yoğun bir şekilde bir araya gelmelerini sağlayan yanaşık nizam taktikleri ile elde edilebiliyordu. Ayrıca yanaşık nizam kitlesel ateş gücünün kolay yönetilmesini sağlıyordu. Fakat bu yoğun bir şekilde bir araya gelme durumu birlikleri düşmanın ateş gücüne karşı oldukça hassas bir hâle getiriyordu ve ciddi kayıplara yol açıyordu. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreç içerisinde taktikler bu ikilem üzerine kuruldu.³⁸⁶

Yeni talimnamenin yayımlanması ile birlikte ordu da yeniden yapılandırılmıştı. 1880'den itibaren başlayan yeniden yapılandırma gereğince talia taburları yerine

değişmeyen tek faktörün insan ruhu olduğunu ifade etmiştir. O, yeni geliştirilen silahların avantajını önemsememiştir. Ona göre yeni geliştirilen silahların teknolojik avantajı rakip devletlerin bunları adapte etmesiyle ortadan kalkmaktadır. O daha çok, birliklerin kalitesi, en iyi ruhu ortaya koyan organizasyon, güvenilirlik ve itimat duygularının savaşı kazandıracağını savunmuştur. Ancak kitle taarruzlarının savunucusu değildi; fakat kol ile yapılan taarruzları savunuyordu. Joseph C. Arnold, a.g.m., s. 62.

³⁸⁵ Neticede dağınık nizamın uygulanmaya başladığı zamanlarda olumsuz şartlar altında etkili olamadığı da gözükmemektedir. Nitekim modern ateşli silahların ilk gerçek testi 1859 Fransa – Avusturya Savaşı'nda meydana gelmişti. Avusturyalıların tüfeğinin kendi tüfeklerinden daha uzun menzilli olduğunun farkına varan Fransızlar buna karşılık olarak kitlesel süngü saldırıları ile cevap vermişlerdi. Sonuç itibarıyla süngü saldırıları çok etkili olmuş ve hücum taktiklerinin uzun menzilli silahlara karşı etkili olabileceği kanıtlanmıştı. Martin Samuels, **Command and Control?: Command, Training and Tactics in the British and German Armies 1888 – 1918**, Frank Cass, London, 2003, s. 65 – 66.

³⁸⁶ Martin Samuels, a.g.e., s. 63 – 63. Bununla birlikte dağınık nizamın vazgeçilmezliği üzerine tecrübeler yaşanmaya devam edilmiştir. Meselâ, Güney Afrika'da ileri harekât esnasında yanaşık nizamı terk edip dağınık nizama geçmek ve bu surette ileriden mümkün mertebe yer kazanmak ile de bir netice elde edilemeyeceği; hatta kuvvetçe güçlü olursa bile neticenin yalnızca ateş üstünlüğünü kazanmaya bağlı olduğu kanıtlanmıştır. Freytag Von Loringhoven, **Yeni Piyade Ta'limnamesinin İzahı**, çev. Osman Nuri ve Vasfi, Tab' ve Naşiri: Kitabhane-i Askeri – Tüccarzade İbrahim Hilmi, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul, R. 1327 (1911 – 12), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0126123, s. 5 – 6.

nişancı taburu ilavesiyle on yedişer tabur barındıran fırkaların kara kuvvetlerinin en büyük taktik birliği olması kararlaştırıldı. Taburların bölük sayısı sekizden dörde indirildi. Yedek asker havuzu konumundaki redif ve müstahfiz teşkilatlarının kuruluş şemalarına da sadece sefer zamanı bir araya gelmek üzere en az iki tugaydan oluşması öngörülen tümenler eklenmişti. Bu düzenleme çerçevesinde piyadenin yanı sıra süvari ve topçu sınıflarında da tümen kuruluşuna geçilmesi kararlaştırıldı. Kara kuvvetlerine bağlı yedi ordudan beşinde oluşturulması kararlaştırılan toplam beş süvari tümenindeki her biri ikişer alaylı üçer tugay savaş zamanlarında nizamiye ve redif kolordularına dağıtılacaktı. 1880’de Almanya’dan alınan mantelli sahra topları ülkeye gelmeye başlayınca, her orduda bir topçu tümeni oluşturulması da uygun görüldü. 1 – 5. Ordularda bu karar hemen uygulamaya sokuldu. Söz konusu bu tümenler, ikişer alaylı üçer topçu tugayından oluşacaktı. Barış zamanlarından her ordu iki tümeninden oluşacakken; sefer zamanlarında ordu ile tümen arasına en büyük taktik birlik olarak kolordunun dâhil edilmesi bu düzenlemeyle birlikte nihayet Osmanlı ordusunda kabul görmüş oldu. Piyade, süvari, topçu tümenlerinin ayrı ayrı yapılandırıldığı ve barış dönemi teşkilatında kolorduya yer vermeyen 1880 düzenlemesinde üç sınıfın müşterek harekâtında sevk ve idare ordu komutanına bırakılmıştı.³⁸⁷

3.2. 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Topçu Talimnameleri

3.2.1. 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Topçuluktaki Dönüşüm

Kırım Savaşı, 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru topçulukta yaşanan gelişmelerin gözlemleneceği ilk önemli savaştı. Ancak topçulukta meydana gelen teknolojik gelişmelerin Kırım Savaşı’nda savaşın belirleyici unsuru olmadığı; toptan ziyade tüfeklerdeki gelişimlerin etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu savaşta sahra topunun etkili menzili beş yüz elli metre civarında olmasına rağmen yeni geliştirilen yivli tüfekler daha uzun menzile sahipti. Topçu sınıfı tüfekte donatılmış piyade karşısında etkisizdi ancak yine de süvari hücumuna karşı etkili olduğu

³⁸⁷ Gültekin Yıldız, a.g.m., s. 56.

görülmüştür.³⁸⁸ Ayrıca Kırım Savaşı'nda topçunun etkili olmamasında tarafların topçularının da teknolojik olarak birbirine yakın olması etkili olmuştur. Osmanlı topçusu İngiltere ve Fransa'da geliştirilen son model toplara sahip olmasına rağmen Rus topçusu da İngiliz, Fransız ve Osmanlı topçuları kadar modern ve tesirliydi. Dolayısıyla bu savaşta her iki taraf için de topçuluk alanında fark yaratacak bir üstünlük söz konusu değildi.³⁸⁹

Teknolojik gelişmelere gelirse 19. yüzyılda topçulukta iki büyük teknolojik gelişme meydana gelmişti. İlk namluların yivli hâle getirilmesi ile isabet ve menzili arttırmak; ikincisi ise kuyruktan dolar sisteme geçerek sürati ve güvenliği sağlamaktı.³⁹⁰ Yivli toplar ilk defa Fransa'nın 1859'da İtalya Seferi'nde yoğun olarak kullanılmıştı.³⁹¹ İngiliz Lord Armstrong'un tasarladığı 1859 model 12 funtluk Armstrong Sahra Topu ise ilk arkadan dolar namlulu top özelliğine sahipti.³⁹² Ayrıca 1860'da Krupp ilk defa çelik yivli top üretmeyi başarmıştı.³⁹³ Böylece toplar 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çelikten yapılmaya başlanacaktı. Bununla birlikte top namluları yivli hale getirilmiş ve buna uygun olarak pirinç kabuklu konik mermi kullanılmaya başlanmıştı. Topların üzerinde optik görüş araçlarının da kullanılması ile birlikte top mermisinin isabet oranı artmıştı.³⁹⁴

Topçulukta yaşanan gelişmelerin gözlemlendiği ilk savaş Amerikan İç Savaşı olmuştu. Ancak yine de yoğun olarak kullanılan top, namludan doldurulur toplardı. Kırım Savaşı'ndan sonra topçulukla ilgili gelişmelerin gözlemlenebileceği en önemli savaş 1870 – 71 Savaşı'ydı. Bu savaş topçuluğun savaş meydanlarındaki öneminin zirveye ulaştığı savaş olarak görülebilir. Fransızların *Chassepot* tüfeği Almanların iğneli tüfeğinden daha iyi olmasına rağmen Prusyalılar tüfeklerindeki zayıflığı toplarıyla telafi ettiler. Prusyalıların yeni, çelik kuyruktan dolma topları hem atış hızı

³⁸⁸ Clive Ponting, **a.g.e.**, s. 54 – 55.

³⁸⁹ Clive Ponting, **a.g.e.**, 60 – 62, 54.

³⁹⁰ Fatih Tetik, **Sultanın Silahları: II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi (1876 – 1918)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, Eylül 2018, s. 55.

³⁹¹ Ahmed Muhtar Paşa [Fetik], **Tarih-i Ešliha ve Zaman-ı Hazırda Düvel-i Muhtelif Topçulukları**, c. I, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, Dersaadet, R. 1301 (1885 – 86), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0134261, s. 173.

³⁹² **Field Artillery Cannon Wepapons Systems and Ammunition Handbook**, U.S. Army Field Artillery School, Weapons Department, Fort Sill, Oklahoma, 1983, s. 1-3.

³⁹³ Spencer C. Tucker, **Instruments of War: Weapons and Technologies That Have Changed History**, ABC-CLIO, LLC, California, 2015, s. 162.

³⁹⁴ Fatih Tetik, **a.g.e.**, s. 55 – 56.

hem de isabetlilik açısından Prusyalılara Fransızlar karşısında üstünlük kazandırmıştı.³⁹⁵

93 Harbi ve bu harp özelinde Plevne Muharebeleri, Dünya Savaş tarihinde askerî taktiklerin gelişimi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bu savaşta topçuların da taktik ve teknik gelişimi gözlemlenebilmiştir. Savaşta Rus ordusunun Osmanlı ordusuna göre daha fazla sayıda topçuya sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı topçusu ise sayıca az olsa da 8 ve 9 santimetrelik Krupp toplarına sahipti. Menzil, isabet ve hareket kabiliyeti açısından Rus toplarına göre daha üstündü. Ancak yine de Rus topçusunun Osmanlı topçusuna göre üstünlüğü vardı.³⁹⁶ Buna rağmen özellikle Plevne Muharebeleri'nde Rus topçusunun etkisiz olduğu görülmüştür. Bunun en önemli sebebi ise Osmanlı ordusunun hazırladığı güçlü siperler olmuştur. Rus ordularının sahra topları istihkâmların üzerinden gelecek seviyede değildi. Siperlerin imhası için gerekli olan havan ve obüs topları yoktu.³⁹⁷

Osmanlı ordusunun özellikle piyade sınıfında mektepli subay sayısı çok az olmasına rağmen topçu sınıfı bu açıdan farklılık gösteriyordu. Bu sınıfın geçmişten gelen avantajı sayesinde subaylarının yüzde yirmisi mektepliydi. Bu sayede diğer sınıflara nazaran topçular muharebede ve idari konularda çok daha başarılıydı.³⁹⁸ Osmanlı –Yunan Savaşı'nda da topçu sınıfı bünyesindeki mektepli subay oranının fazlalığı ve envanterindeki topların kalitesi sayesinde her muharebede Yunan topçusunu baskı altında tutmayı ve Yunan karşı taarruzlarını dağıtmayı başarmıştı.³⁹⁹

³⁹⁵ Williamson A. Murray, “Savaşın Sanayileşmesi (1815 – 1871)”, s. 269; Martin Samuels, **a.g.e.**, s. 70.

³⁹⁶ Edward S. May [Major, R. H. A.], **Field Artillery With The Other Arms**, Sampson Low, Martson Company, London, 1898, s. 155. Eylülün başında Rusya – Romanya kuvvetleri yaklaşık 82 bin piyade, 11 bin süvari ve 444 adet topa sahipti. Bunların yirmi kadarı 24 libre ve 6 inçtir. Kalanın ise yarısı 9 libre, diğer yarısı ise 4 libre büyüklüğündedir. Ayrıca Rusya'nın elinde Osmanlı ordusundan aldığı dört kuşatma topu da vardı. Buna karşın Osman Paşa'nın elinde 46 piyade taburu, 26 süvari taburu ve 60 topçu vardı. Edward S. May, **a.g.e.**, s. 155.

³⁹⁷ A. B. Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı – Rus Savaşları: Kırım – Balkanlar – 93 Harbi**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s. 426.

³⁹⁸ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ekim 2014, s. 360 – 361.

³⁹⁹ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 424.

3.2.2. 19. Yüzyılın İkinci Yarısından İtibaren Topçu Talimnameleri

Topçu sınıfı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meydana gelen gelişmelerden önce piyade ve süvari sınıfından sonra üçüncü sınıf olarak kabul ediliyordu.⁴⁰⁰ Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında yukarıda anlattığımız üzere hem teknolojik alanda önemli gelişmeler yaşanmış hem de bunların tecrübe edildiği önemli savaşlar meydana gelmişti.⁴⁰¹ Doğal olarak zaman içinde topçunun ordu organizasyonundaki konumunda ve talimnamelerde önemli değişiklikler meydana gelmişti.

Osmanlı topçuluğunda ise 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle iki ayırt edici durum mevcuttu. İlki, 1840'lı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nde topçulukta paradigma ordusu olarak kabul gören Prusya topçuluğunun daha da yükselen bir güçle kabul görmeye devam etmesiydi. Dikkatleri çeken diğer önemli husus ise II. Mahmud döneminde yayımlanan talimnameler ve topçulukta Prusya usulünün kabulü sonrasında uzun bir süre topçuluk üzerine talimname yayımlanmamasıydı.⁴⁰²

Topçuluk alanında meydana gelen teknolojik gelişmeler büyük oranda 19. yüzyılın son çeyreğine sıkışmıştı. Yaşanan bu yoğun gelişmeler topun çeşitliliği oldukça arttırmış ve kullanımını oldukça girift hâle getirmişti. Bu durum bunların farklı kullanma talimatı, farklı taktikler ve farklı uzmanlık alanları içermesine neden

⁴⁰⁰ **Efkâr-ı Harbiye ve Tesiat-ı Askeriye Risalesi**, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 11 Şa'ban 1289 (14 Ekim 1872), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0109925, s. 64.

⁴⁰¹ 19. yüzyıl boyunca topçulukta meydana gelen gelişmeler fennî diğer alanlarda da gözlenebileceği gibi topçuluğun icrasını da güçleştirmiştir. "*Nazar-ı beşerîyyeyi kamaştırmakta ve bir sûret-i seriâ ile kat'î mesâfe-i terakkî eylemekte bulunan âsâr-ı sanâyi' ve maârif şu bulunduğumuz on üçüncü asr-ı hicrîde muhayyir-ül-ukul bir dereceye varmış ve bu hâl ise beynelmilel vuku' bulucak muhârebelerde muhâfaza-i menfaat ve istihsâl-i muvaffakiyyeti tas'ib ederek [güçleştirerek] sunûf-ı askerîyyenin ve husûsiyle zâbitânın vezâif-i mukaddesiyelerini hüsn-i ifâya muktedir olabilmeleri için ihtiyâcât-ı ilmiyye ve amelîyyelerini fevk-al-gaye teksîr ve tezyîd eylemiştir.*" **Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Top Ta'limnamesi)**, 2. Baskı, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 15 Rebiülahır 1303 (21 Ocak 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10262.

⁴⁰² II. Abdülhamid döneminde askerî reformları gerçekleştirmek için basılan eserlerden olan **Seyyar Topçulara Dair Ta'limat**'ın önsözünde bir önceki topçu talimnameleri düzenlemesi için II. Mahmud dönemine atıf yapılmaktadır. "*Almanya devletinin askerlik ve husûsiyle topçulukta düvel-i sâireye tefavvuk ve rûchânîyyet kazanacağı cüdâ muhammed zât-ı hazret-i şehriyâri Sultan Mahmûd Hân-ı Gâzi hazretleri taraflarından takdîr buyrularak daha ol-zamandan topçu ta'limlerinin devlet-i müşârinileyhümâ usûl ve kavâidine tatbiken te'sîsi yoluna gidilmiş ise de şimdiye kadar haylice terakkîyât ve tebdilât vuku' bulduğundan ta'dilât-ı lâzîminin icrâ'sı için bir komisyon teşkiline irâde-i hakâyık-âde-i cenâb-ı zillulahi şeref-müteallik buyrulmuş ve ...*" **Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Top Ta'limnamesi)**, 21 Ocak 1886, s. 2.

olmuştur. Dolayısıyla topçu talimnameleri de topçunun hizmet şekline (sahra, kale ve sahil ile dağ), topun namlu büyüklüğüne (7.5 cebel topu vesair) ve top mermisinin çizdiği eğriye göre (top, obüs, havan) göre ayrılmıştır. Bunun dışında topçunun atış eğitimine (endaht talimnameleri) dair talimnamelerin yayımlandığı görülmektedir.⁴⁰³ Ayrıca topun teknik özelliklerini ve temel kullanımına yönelik kullanım kılavuzu usulünde birçok tarifname yayımlanmıştır.⁴⁰⁴

Osmanlı topçu sınıfına baktığımızda ise topçuların seyyar topçu askeri (sahra topçusu) ve kale topçusu ismiyle ikiye ayrıldığını görmekteyiz. Bunlar bir kısmı seraskeriyeye bir kısmı da Tophane-i Amire'ye bağlıdır.⁴⁰⁵

Teknolojik gelişmelerin en karakteristik özelliği 19. yüzyılın ilk yarısına göre topçunun talim ve eğitiminin yüzyılın daha karışık bir hâle gelmesiydi. Topçunun endaht etmekten ibaret olan vazifesi topçulukta yetişmiş endaht kaidelerini bilen bir topçu subayının elinde mümkün olabilirdi. Bu ise topçu subayının batarya ve nişancılık talimi almasını, topçu malzemesi hakkında iyi bir bilgiye sahip olmasını, çeşitli top hizmetleri ve topun çeşitli aksamlarına dair hizmetlerin önemli kısımlarını öğrenmesini gerektirmektedir.⁴⁰⁶ Ayrıca bir topçu subayı için sadece kendi uzmanı olduğu top ve mühimmatının niteliklerini ve özelliklerini bilmek yeterli değildi. Diğer küçük büyük her cins çap ve endaht usulünü bilmek zorundaydı. Gerektiğinde diğer bataryalarla da muharebe etme iktidarına sahip olmalıydı.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Ahmed Muhtar Paşa Almandan çevirdiği *Külliyat-i Fenn-i Ešliha* isimli eserde Osmanlı Devleti'nde topçu sınıfı hizmetlerine göre sahra, muhasara, kale ve gemi topçuluğu şeklinde sınıflandırılmaktadır. Von der Neumann, **Külliyat-ı Fenn-i Ešliha**, çev. Ahmed Muhtar Paşa [Ferik] – Şevki Paşa, Bağdadlıyan Matbaası, İstanbul, H. 1306 (1888 – 89), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.02813, s. 42.

⁴⁰⁴ Ali Serdar Mete, **Ateşli Silah Teknolojisindeki Gelişmelerin Osmanlı Kara Ordusu'na Etkileri (1826 – 1914)**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s. 158 – 162.

⁴⁰⁵ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **Osmanlı Topçuları**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Mart 1315 (13 Mart – 12 Nisan 1899), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. B014908, s. 21 – 22. Seyyar topçuların kökenini I. Abdülhamid devrinde Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın girişimleriyle kurulan sürat topçularına dayanmaktadır. Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **Osmanlı Topçuları**, s. 1.

⁴⁰⁶ **Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1310 (1894 – 95), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 2447, s. 3.

⁴⁰⁷ **Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi**, R. 1310 (1894 – 95), s. 4.

1869'dan itibaren topçuluk üzerine yayım çalışmaları artmıştı. Nisan 1869'dan itibaren topçuluk fenninin en iyi şekilde uygulanabilmesi için bu fenne dair yazılmış olan kitaplar subaylara okutulmaya başlanmıştı.⁴⁰⁸

1869'dan önce topçu talimnamelerine dair ilk kımıldanmayı 1864 tarihli *Topçu Nişan Talimnamesi* ile görüyoruz. Seyyar topçular üzerine olan bu altı sayfalık kısa talimname her sene atış taliminde bulunacak seyyar topçuların kullandıkları şeşhaneli, kaval toplar ile obüs ve havanların hangi menzile kaç defa atılması ve sonuçlarını içeren cetvellerin hazırlanması üzerine dairdir.⁴⁰⁹

1880'den önce ise topçulukla ilgili talimname ve talimname türünde yayım çalışmalarına başlanmıştı. Yayınlanan bu eserler ile topçulukla ilgili daha önceki zamanlarda yayımlanması gereken ancak bu zamana kadar yayımlayan kaidelerin ele alındığını görüyoruz. 1 Mayıs 1871'de yayımlanan *Harekât-ı Topçıyan* ilk dikkatimizi çeken eserdir. Bu eser Tophane muallimlerinden Nadir Paşa ve Meclis-i Askeri azasından Nazif Paşa vasıtasıyla tertip ve tercüme edilmiştir. Talimname olmayan bu eser seyyar topçu efradının bir yıllık talim programını içeriyordu.⁴¹⁰

Çok daha önceden yayımlanması gereken ancak 1870'li yıllara kadar geciken önemli talimnamelerden biri de maneş talimnamesiydi. Maneş⁴¹¹ talimi atı kullanacak neferin atı eğitmek üzere eğitim alması ve atı koşum için ehlileştirilmesi manasına gelmektedir. Topçuların top taliminin yanı sıra en mühim hizmetlerinden birisi arabacılık ve biniciliktir. Topçulardan iyi bir binici olması ve hayvanı iyi idare etmesi beklenmektedir. Özellikle arabacılar, koşulu topta binekleriyle yedek hayvanlarını istenilen yürüyüşle sevk edebilecek iktidara sahip olmaları beklenmektedir.⁴¹²

⁴⁰⁸ Uğur Ünal, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861 – 1876)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 39.

⁴⁰⁹ *Topçu Nişan Ta'limnamesi*, Matbaa-i Amire, 14 Şa'ban 1281 (12 Ocak 1865), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0124192, s. 2.

⁴¹⁰ *Harekât-ı Topçıyan*, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 10 Safer 1288 (1 Mayıs 1871), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 1437.

⁴¹¹ Maneş sözlük anlamı olarak at eğitimi/at eğitiminin yapıldığı yer manasına gelmektedir.

⁴¹² Yakub Lütfi, "Önsöz", *Topçu Sınıfında Acemilerin Maneşden Ta'lim ve Terbiyesi*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, R. 1328 (1912), İstanbul, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06628.

H. 1288'de (1871 – 72) yayımlanan *Seyyar Topçulara Mahsus Tek Manej Ta'limnamesi*'ni hazırlayan Hassa Ordusu Topçu Alayı Üçüncü Taburu Binbaşı Ali Rıza, daha önceden manej talimi üzerine herhangi bir şey yazılmadığından dolayı talimnameyi hazırladığını belirtmiştir. Topçu Binbaşı Ali Rıza hazırladığı bu talimnameyi topçu komisyonunu sunmuştur. Hassa topçu muallimi Rami Paşa, Kolağası Muhiddin Efendi, Yüzbaşı Galib ve Mülazım Ferid beylerden oluşan komisyon tarafından faydalı bulunmuştur. Komisyonun tavsiyesi üzerine basılan bu talimname ücretsiz olarak dağıtılmıştır.⁴¹³ 22 Haziran 1874'te ise *Seyyar Topçulara Mahsus Tek Manej Ta'limnamesi*'nin devamı olan *Çift Manej Ta'limnamesi* yayımlanmıştır. Talimnamenin girişinde de bildirildiği üzere *Çift Manej Ta'limnamesi* esasen tek manejden ortaya çıkmıştır. Binek atında yapılan hareketlerin aynısı *Tek Manej Ta'limnamesi*'nde yer almaktadır. *Çift Manej Ta'limnamesi*'nde ise yedek at ile olan kaidelere yer verilmiştir.⁴¹⁴

H. 1286'da (1869 – 70) özel bir komisyon tarafından *Bir Buçuk Çapında Ağzdan Dolar Şeşhaneli ve Tunç Topun Hıdmat-ı Mahsusasını ve Usul-i İsti'malini Mübeyyin Ta'limnamesidir* başlığı altında talimname yayımlanmıştır.⁴¹⁵

1870'li yıllara kadar hakkında herhangi bir talimname yayımlanmayan hususlardan birisi de topçu neferatının yanaşık nizam talimiydi. Yüzbaşı Galip'in bu eksikliği görerek hazırladığı *Topçu Ayak Ta'limi* isimli talimnamenin basımı 24 Eylül 1873'te gerçekleştirilmişti.⁴¹⁶ Resmî bir talimname olarak basılmayan bu talimname topçu ayak talimine dair ilk eser olması açısından önemlidir. Eserde yanaşık nizamın temel eğitimi olan neferin, takımın, bölüğün, tabur ve alayın ayak talimleri ele alınmıştır. Ayrıca topçu talimine özgü olan kılıç talimine de yer verilmiştir. Buna göre süvari topçularıyla arabacı neferleri kılıç, piyade topçuları kasatura ve kale topçuları ise tüfek ile talim icra edeceklerdir. Topçu ayak talimi

⁴¹³ Ali Rıza, *Seyyar Topçularına Mahsus Tek Manej Ta'limnamesi*, Midhat Efendi Matbaası, İstanbul, H. 1288 (1871 – 72), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121263.

⁴¹⁴ Ali Rıza, *Çift Manej Ta'limnamesi*, Tophane-i Amire Matbaası, 7 Cemaziyelevvel 1291 (22 Haziran 1874), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06500/02.

⁴¹⁵ *Bir Buçuk Çapında Ağzdan Dolar Şeşhaneli ve Tunç Topun Hıdmat-ı Mahsusasını ve Usul-i İsti'malini Mübeyyin Ta'limnamesidir*, Tophane-i Amire, H. 1286 (1869 – 70), İÜ NEK, nr. 81453; Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], *Ahvalname*, s. 144.

⁴¹⁶ Yüzbaşı Galip, *Topçu Ayak Ta'limi*, Gurre-i Şa'ban 1290 (24 Eylül 1873), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 8824.

temelde piyadenin yanaşık nizam talimiyle aynıdır. Neferin duruşu, yön değiştirme ve adım atma usulleri ele alınmıştır. Piyadenin yanaşık nizam taliminden farklı olarak manej talimi ile ilgili kaidelere yer verilmiştir.⁴¹⁷

Topçu ayak talimi de piyadenin yanaşık nizam eğitiminde olduğu gibi 20. yüzyıla doğru önemini yitirecektir. Nitekim 1900'lü yılların başında *Seri Ateşli Sahra Toplara Mahsus Ta'limname*'de bahsedildiği üzere topçu ayak taliminin "itaat-i askeriye" için ve merkez dâhilinde icra edilecek hizmetler ile resmigeçit hareketlerine yeterli olacak derecede yapılması isteniyordu. Benzer şekilde kılıç ve kasatura eğitimi de karakol hizmetinin yerine getirilmesi (nöbetçi ikamesi ve değiştirilmesi) ve yanı sıra resmigeçit törenleri için veriliyordu.⁴¹⁸ Ancak aynı piyade eğitiminde olduğu gibi topçunun ayak ve kılıç talimi de askerî disiplinin temeli olarak görülüyordu.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Yüzbaşı Galip, **Topçu Ayak Ta'limi**, 24 Eylül 1873.

⁴¹⁸ **Seri Ateşli Sahra Toplara Mahsus Ta'limname**, Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Rebiülevvel 1323 (6 Mayıs – 4 Haziran 1905), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06042, s. 10, md. 7.

⁴¹⁹ BOA, Yıldız Perakende, Askerî (**Y.PRK.ASK**) 14 – 53, Lef 5, 10 Ekim 1882. Sahra topçusu hakkında topçu miralay Ristov Bey'in sunduğu rapor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE OSMANLI TALİMNAMELERİ VE ALMAN ETKİSİ (1881 – 1909)

4.1. Alman Piyade Talimnamelerine Geçiş Süreci

93 Harbi sonrasında Almanya ile yakınlaşmak Osmanlı için kaçınılmaz gözüktüyordu. İngiltere'nin Rusya'nın karadan ilerlemesine engel olamayacağı düşünülüyordu. Ayrıca 1870 yenilgisi sonrası güçsüzleşen Fransa da Osmanlı için iyi bir müttefik olamazdı. Almanya ise 1880 yıllarında itibaren Şark Meselesi'ne eğilmeye karar vermişti. Almanya Şark Meselesi'nde takip edeceği politikada Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Fransa karşısında kuvvetlendirilmesini ve gerektiğinde bu devletlere karşı Almanya lehinde kullanılması gerektiğini düşünüyordu. Bunun yanında gelişen Alman sanayisi ve sermaye patlamasının da dış politikadaki bu değişikliğe yön vermiş olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.⁴²⁰

1880'den itibaren Almanya sermaye ve nüfus patlaması hâlinde dış dünyalara açılırken ilk sömürgeler elde etme politikasını da başlatmış bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nde bu doğrultularda 21 Haziran 1882'de II. Abdülhamid döneminin ilk Alman askerî heyeti resmî olarak çalışmalarına başlamıştı. İlk gelen askerî ekibin içinde Albay Otto August Johannes Kaehler, Yüzbaşı Kamphoevener, Süvari Yüzbaşısı Von Hobe ve Yüzbaşı Ristow bulunuyordu.⁴²¹ Kaehler ve ekibi ordunun reformu için ayrıntılı bir rapor sundular. Ancak bunlar hiçbir zaman kabul görmedi. Silah alımı için ise önemli kontratlar imzalanmıştı.⁴²² Kaehler Paşa 3 Kasım 1885'te İstanbul'da hayatını yitirdi. Von der Goltz onun yerine heyetin başına getirildi. Goltz

⁴²⁰ Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 32, İstanbul, Mart 1979, s. 482 – 484.

⁴²¹ Kemal Beydilli, a.g.m., s. 482 – 484, 492.

⁴²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi: Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835 – 1919**, çev. Fahri Çeliker [Emekli Tuğgeneral], Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985.

ayrıca 1883 – 1895 yılları arasında askerî okullar müfettişliği vazifesinde bulundu. Osmanlı ordusunda önemli etkilerde bulundu. Seferberlik, ordu harekâtı, harekât planları ve askerî haritalar üzerinde çalıştı. Onun tespitlerine göre 1883'te çalışmaya başladığında Mekteb-i Harbiyye'de 450 öğrenci bulunmaktaydı. Bu sayı 1885'te 1700'e çıkmıştı ve imparatorluk genelinde 14.000 öğrenci vardı. Gereksiz bilgileri kafalara dolduran, zamanın ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak eğitim sistemini düzeltmeye çalıştı. Pratik eğitimi öne çıkarmak ve talimler yaptırmak istedi, fakat bunların genelde kâğıt üzerinde kaldığını gördü.⁴²³

Osmanlı ordusu 1880 yılının başlarında yeni Fransız piyade talimnamesini tercih etmesine rağmen bu çok uzun zaman sürmeyecekti. Ordunun Prusya sistemine adaptasyonunu tam manasıyla sağlamak için talimnamenin de Almanya'dan alınması zorunlu olacaktı. Almanya 1870 – 71 Savaşı'ndan sonra 1873'te yeni piyade talimnamesi yayımlamıştı. 1870 – 71 Savaşı dağınık nizamın üstünlüğünü açık bir şekilde ortaya koymasına rağmen Almanya, yeni yayımladığı talimnamesinde de temel taktik birim olarak bölüğün kol düzeninde bulunmasında ısrar etmişti. Yanaşık nizam kaideleri büyük kayıplara sebebiyet vermesine rağmen savaşı kazandırdığı için bu düzen bu talimnamede de geçerliliğini korumuştur. Buna rağmen 1870 – 71 Savaşı'ndan çıkartılacak dersler hakkında Alman ordusunda şiddetli tartışmalar devam etmiştir. Ordu, ilk izlenimlere dayalı bir talimname yerine özellikle Genelkurmay Başkanlığı'nın savaş tarihine dayalı sonuçlarına ulaşmayı beklemiştir. Bu sisli ortam dağıldıktan sonra Alman ordusu 1888'de yeni bir talimnameye kavuşmuştur.⁴²⁴

Uzun yıllardan beri kara ordusunda paradigma ordusu olarak Fransa'yı kabul eden Osmanlı ordusunun Fransız etkisinden kurtulması kolay olamazdı. Bunun için matbaanın gücünden faydalanılmak istendi. Goltz Paşa, askerî okullarda Fransız kitaplarının okutulmasına son vermek maksadıyla Mekteb-i Harbiye için özel kitaplar bastırdı. Bu kitaplarda Alman doktrini, özellikle de Clausewitz'in temel kuralları öğretiliyordu. Goltz Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nda görevli olarak

⁴²³ Necmettin Alkan, "Goltz, Wilhelm Colmar von der", *DİA*, Ek – 1, s. 478 – 480.

⁴²⁴ Martin Samuels, **Command and Control?: Command, Training and Tactics in the British and German Armies 1888 – 1918**, Frank Cass, London, 2003, s. 71 – 73.

bulunduğu ilk on iki yıl içinde (1883 – 1895) dört bin sayfayı aşkın Almanca kitabın Türkçe basılması sağlandı.⁴²⁵

Hemen hemen her şey Alman askerî doktrinine göre düzenleniyordu. Bir örnek vermek gerekirse; askerlik sanatı noktasında birinci derecede önemli olan taktik ve stratejik harekât, Almanya ordusunun “erkân-ı harbiyesi”nde geçerli olan duruma göre Erkân-ı Harbiye subayları tarafından ilk olarak harita üzerinde teorik olarak tatbik edilecekti. İlkbaharda ise arazi üzerinde uygulamaya konulması kararı alınmıştı.⁴²⁶

4.2. 1895 Piyade Talimnamesi

1887’de Serasker Ali Saib Paşa sunduğu belgede talimnameler için bir durum tespiti yapmıştı. Talimnamelerin öteden beri Fransa’dan alındığını ve tercüme edildiğini, en son olarak ise 1881 Şubat’ında nefer, bölük ve tabur talimnamelerinin tercüme edildiğini ancak alay ve liva talimnamelerinin henüz yayımlanmadığını dile getirmişti. Buna karşılık Fransa’da yeri geldikçe talimlere dair ıslahın gerçekleşmekte olduğunu; Almanya’nın ise yeni talimnamesini ekler hâlinde yayımladığını ifade etmişti. Ona göre Almanya’nın yeni düzenlemesinin maksadı uygulamanın basit ve kolay anlaşılması ve düşmana karşı üstünlük sağlamaya yarayacak bir takım tertibatın meydana getirilmesidir.⁴²⁷

Bununla birlikte Goltz Paşa ile bu konu üzerine yaptığı konuşmada, Goltz Paşa’nın da onayıyla, Osmanlı ordusunun yeni talimnameleri tercüme etmesi ve kendine uygun olanları seçmesi gerektiği söz konusu edilmişti. Konuşmada ayrıca esasa dokunulmamak şartıyla ülkenin doğasına, âdetlerine ve halkın teamülüne göre daha uygun şekilde düzeltme ve ilaveler ile Osmanlı askeriyesi için kendine özgü bir talimname hazırlanabileceği kanaatine varılmıştı.⁴²⁸ Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti’nin askerî makamın en üstündeki görüş bu şekildeydi.

⁴²⁵ Odile Moreau, **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Yeni Düzen’in İnsanları ve Fikirleri 1826 – 1914**, çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 55 – 56.

⁴²⁶ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzât (Y.MTV), 15/51, Lef 1 – 2, 3 Ekim 1884.

⁴²⁷ BOA, Y.PRK.MYD, 6/53, 14 Ağustos 1887.

⁴²⁸ BOA, Y.PRK.MYD, 6/53, 14 Ağustos 1887.

Almanya ordusu ise 1 Eylül 1888’de yeni bir piyade talimnamesine sahip olmuştur.⁴²⁹ Bu piyade talimnamesi büyük bir kırılmayı temsil ediyordu. O güne kadar önemli olanın yanaşık nizamdan sağlanan taarruz gücü olduğu kabul ediliyordu. Piyade ateşinin amacı askeri kesin sonuç vereceği düşünülen hücumu hazır etmekti. Yeni düzenlemede artık yanaşık nizam taktiklerinde hücum etmek yeni geliştirilen ateşli silahlara karşı imkânsız görünüyordu. Bu taktiğin yerini yan ateş açma taktiği almıştı. Yeni taktikte asıl olan piyadenin ateş gücüydü ve yanaşık nizamda hücum ateş gücü ile temizlenmiş bölgelere yapılacaktı. Yanaşık nizamdan dağınık nizama geçilince temel muharebe nizamı da kol nizamı yerine avcı nizamı oldu.⁴³⁰

Yeni talimnameye göre eski talimnamelerde söz konusu olan, önde yer alan bölük kolu savaş meydanının dışında bırakılmıştı. Yoğun avcı hatları durmaksızın yakın mesafeye ulaşana kadar taarruza devam edecekti. Ateş açtıktan sonra hızlıca hücum düzenine geçecekti. Kollar, durmuş olan taarruzu ileriye çekmek ve avcı ateş hattı oluşturabilmek için ilave takımlar mevzilendirecekti. Bu avcı kuvvetler düşman avcı ateşini zayıflattıktan sonra koldaki yedek kuvvet ve destekler ile süngü taarruzu başlatacaktı. Talimname arkadaki birliklerin avcı hattıyla birlikte sonuca varmak için sürekli bir şekilde ilerleyeceğini açıklamıştı.⁴³¹

Yeni talimnamenin Osmanlı’da basımı ve uygulamaya konulması 1895’te olmasına rağmen talimnamenin ders notları hâlinde tercümesine ve Mekteb-i Harbiye’de talimine H. 1304’ten (1886 – 87) itibaren başlanmıştır. Bu tercüme çalışmalarını gerçekleştirenler ise ilk defa Prusya ordusuna eğitim almak için gönderilen ve H. 1300’de (1882 – 83) geri dönen Mustafa Ragıp, Rahmi ve Nasır Bey’lerdi. Ancak basımı yapılan talimnameyi çeviren isim, Goltz Paşa’nın ricası üzerine o zamanlar üçüncü ordu kumandanı birinci ferîği olan Mahmud Şevket Paşa olmuştur.⁴³²

⁴²⁹ **Exerzier-Reglement für die Infanterie: vom 1 September 1888**, Ernst Siegfried Mittler, Berlin, 1889, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. X 26.

⁴³⁰ Martin Samuels, **a.g.e.**, s. 72.

⁴³¹ Steven Jackman, “Shoulder to Shoulder Close Control and Old Prussian Drill in German Offensive Infantry Tactics 1871 – 1914”, **The Journal of Military History**, Vol. 68, No 1, January 2004, s. 97.

⁴³² Ali Vasfi [Sabık Üçüncü Ordu Piyade Muallimi Binbaşı], “Yeni Piyade Ta’limnamemiz”, **Askerî Mecmua**, 20 Kanun-ı Sani 1324 (2 Şubat 1909), İSAM, nr. d01758, S. 12, s. 588.

Gönderilen askerî öğrenciler vasıtasıyla Almanya’da yeni talimnamenin yayımlanma aşamasının takibine rağmen süreç tahmin edilenden uzun sürecektir. 19 Kasım 1890 tarihli belgeye göre bahsi geçen senenin ortasında, Almanya’da 1888’de yürürlüğe giren talimnamenin bazı hususlar eklenerek düzenlenmesi ve Bab-ı Seraskeri’de kurulacak komisyonda incelendikten sonra bastırılarak ordu birimlerine dağıtılması konusunda karar verilmişti. Kamphoeven Paşa, alınan bu karara rağmen askerleri “*küçük çaplı tüfeklere*” (mükerrer ateşli tüfekler)⁴³³ ve dumansız barutlara karşı muharebeye hazırlayacak olan bu talimnamenin basımında gecikildiğini ifade etmişti. Talimnamenin basımından ziyade bölüklerin kaç takımdan oluşacağı ve has dur (hazır dur) nizamının⁴³⁴ devam ettirilmesi hususu gibi ikincil derecede önemli olan konuların ele alındığını dile getirmişti. Oysa ona göre talimnamenin basımının acilen gerçekleştirilmesi gerekiyordu.⁴³⁵ Buna rağmen Osmanlı ordusunca resmî olarak kabulü 1895’te gerçekleşecekti. Talimnamenin incelenmesi ve gerekli düzeltmeleri önce Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi daha sonra ise özel bir heyet tarafından yapılmıştır.⁴³⁶

2 Ağustos 1891 tarihli belgeye göre komisyon tarafından yapılan incelemenin neticesinde Almanca özgün nüshadan tercüme edilen Türkçe nüshanın da Almanya’daki yayım gibi üç kısımdan oluştuğu ifade edilmiştir. Almanca özgün nüshasından farklı olarak düzenlenecek hususlar ise şu şekilde olmuştur. Birinci kısma has dur, silah çatmak, paketli ve mavzer tüfeklerinin doldurulması ile martini tüfeğinin kullanımıyla ilgili bilgiler ilave edilmesine karar verilmiştir. Bu

⁴³³ Küçük çaplı tüfek tabiri 1870’lerden itibaren on yıllık süre içerisinde şarjör sistemi ve seri atış mekanizması etkin bir şekilde kullanılır hâle getirilen yeni tüfekler için kullanılmıştır. Şarjör sistemi ve seri atış mekanizmasına aynı zamanda tüfek çaplarının da küçültülmesi eşlik etmişti. Küçük çaplı tüfekler askerlerin daha fazla yedek cephaneyi taşıyabilmelerini sağlamıştı. Çap küçüldüğünden dolayı azalan atış menzili problemi ise dumansız barutun kullanımıyla çözülmüştü. (Fatih Tetik, **Sultanın Silahları: II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi (1876 – 1918)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, Eylül 2018, s. 50.) Bu tez çalışmasında küçük çaplı tüfekler bundan sonra mükerrer ateşli tüfekler olarak anılacaktır.

⁴³⁴ 1895 *Piyade Talimnamesi*’nde has dur vaziyeti hazır dur vaziyeti olarak adlandırılmıştır. (**Piyade Ta’limnamesi**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 14 Şa’ban 1312 (10 Şubat 1895), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10572, s. 36, md. 21) Şu şekilde tarif edilmektedir. “*Sağ dirsek vücûda bitişik olduğu hâlde sağ el ile tüfenk takrîben meme hizasına gelinceye kadar amûden yukarıya kaldırılır. Sol el sağ elin altından tüfengi kavrayarak sağ omuza dayar iken sağ el başparmak korkuluk köprüsü üstünde şehâdet parmak mezkûr köprüünün altında bulunmak ve serçe parmak emniyet tetiği kapağı altında ve diğer parmaklar kabza üstünde olmak üzere tüfengi tutar. Ba’de sol el sür’atle yan tarafa çekilir.*” **Piyade Ta’limnamesi**, 1895, s. 35 – 36, md. 20.

⁴³⁵ BOA, **Y.MTV**, 46/79, 19 Kasım 1890.

⁴³⁶ BOA, **Y.MTV**, 82/114, 28 Eylül 1893.

düzenlemelerden has dur vaziyetinin devam ettirilmesi hususu talimnamenin basımını geciktiren sebeplerden biri olmuştu. Kamphoevener Paşa has dur nizamının kaldırılmasının talim ve terbiye açısından faydalı olabileceğini ancak bunun sadece resmigeçitlerde ve nöbetlerde uygulanması hâlinde devam etmesinin de zararlı olmayacağını söylemiştir.⁴³⁷ Düzenlenen bir diğer husus ise bölüklerin üç takım üzerine tertip edilmeleri olmuştur. Bölüklerin üç veya dört takım üzerine tertip edilip edilemeyeceği talimnamenin basımını geciktiren hususlardan biriydi.⁴³⁸ Kamphoevener Paşa'nın bu husustaki görüşü, bölüklerin mevcudunun dört takım üzere talim yapılması için yeterli olmadığı, üç takımla yapılacak talimlerin daha kolay ve düzgün olduğu ve birtakım başka sebeplerden dolayı üç takım tertibinin daha faydalı olacağı şeklindeydi.⁴³⁹ Komisyonunun görüşü de aynı yönde olmuş ve bölüklerin üç takım üzerine tertip olunmasına karar verilmiştir. Ayrıca her bölükten birer başçavuş ve bölük emini dışında her takıma bir çavuş ve üç on başı verilmesi kararlaştırılmıştır. Talimnamenin ordunun meydan muharebesinde sevk ve taktikleri, ateş etme usulleri ve idaresi gibi fenn-i harbe dair konularını içeren ikinci kısmı için herhangi bir düzenleme gereği duyulmamıştır. Üçüncü kısmına ise iç hizmetleri kolaylaştırmak amacıyla yalnızca kışlalarda nöbetçi subaylara özgü olarak dört boru (borazan) işaretinin⁴⁴⁰ eklendiği ifade edilmiştir. Talimnamenin fenn-i harb ve en son ateşli silahlara göre meydana getirildiğine ve uygulanması açısından herhangi bir zorluk çıkarmayacak şekilde düzenlendiğine dikkat çekilmiştir.⁴⁴¹

1890'dan beri birçok komisyonda ele alınan talimnamenin basımı ve kabulü için uzun süre geçmiştir. Hatta Kamphoevener Paşa İstanbul'daki vazifesi sırasında yaşadığı sorunlara yeni talimnamenin yayımlanmamasını da ekleyecektir.⁴⁴²

⁴³⁷ BOA, **Y.MTV**, 53/13, Lef 1 – 2, 2 Ağustos 1891.

⁴³⁸ Bölüğün üç veya dört takımdan oluşması şu açıdan önemlidir. Üç takımdan oluşan bölüğün avantajı daha az takım kumandanına ihtiyaç duymasıdır. Ancak diğer bir yandan 60 – 70 kişiden fazla olan takıma kumanda etmek 40 – 50 adama kumanda etmekten daha zordur. Balck [Colonel, German Army], **Tactics, Vol. I: Introduction and Formal Tactics of Infantry**, Translated Walter Krueger, U.S. Cavalry, Fort Leavenworth, Kansas, 1911, s. 50.

⁴³⁹ BOA, **Y.MTV**, 46/79, 19 Kasım 1890.

⁴⁴⁰ Boru işaretleri esasen kışla, konak ve açık ordugâhların iç hizmetlerinde kullanılır. Ayrıca talimlerde talimi idareye memur olan kişi tarafından manevraya son vermek ve bu hareketlere tekrar başlatmak veya büyük subaylar ve yaverleri çağırtmak için kullanılır. **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 371, md. 38.

⁴⁴¹ BOA, **Y.MTV**, 53/13, Lef 1 – 2, 2 Ağustos 1891.

⁴⁴² Kamphoevener Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu süre içerisindeki huzursuzluğunda bir kız çocuğunun kaybolması da etkili olmuştur. O olaydan yaşadığı üzüntü nedeniyle görevinden ayrılmak

Kamphoevener Paşa, birkaç sene önce yeni talimnamenin tertip edilmesi için bir hizmet daha etmiş olduğunu düşündüğünü, ancak talimnamenin birçok komisyonda dikkatle incelenmesine rağmen yayımlanmadığını oysa daha fazla incelemeye gerek olmadığını söylemiştir. *“Ta ‘lîmnâmenin bir ân önce kabûl edilmesi için birçok arîza ve lâyiha sundum; hattâ Pâdişâhın kurenâlarından Emin Bey vâsıtasıyla da pâdişâhtan istirhâm etmeme rağmen bu husûsta herhangi bir adım atılmadı”* demiştir. Kamphoevener Paşa görevini yerine getiremediği ve kendisine yardımcı olunmadığı için Almanya’ya geri dönmeyi isteyecektir.⁴⁴³

Görevinden ayrılma talebini dile getirdiği bir dilekçesinde piyade talimnamesinin üçüncü nüshasının yayınlanmasını talep etmiş ve kabul edilmediğini dile getirerek bunu ayrılma nedenleri arasında göstermiştir.⁴⁴⁴ Gördüğümüz üzere Kamphoevener Paşa yeni talimnamenin yayımlanmasını ordunun reformu için en temel hususlardan biri olarak görüyordu.

Bir dizi komisyon toplantısı ve Kamphoevener Paşa’nın birçok şikâyeti eşliğinde hazırlanan, 4 Şubat 1895’te ise basılması için iradesi yayımlanan piyade talimnamesinin 9 Şubat 1895’te Matbaa-i Askeriye’de basımı gerçekleştirilmişti.⁴⁴⁵ Hemen ardından 10 Şubat 1895’te ordu birimlerine dağıtılması ve uygulamaya konulması için irade yayımlanmıştır. 19 Ağustos 1895 tarihli Serasker Rıza Paşa’nın yazısından ise talimnamenin ordu birimlerine ulaştığı ve yürürlüğe girdiği

istediğini ancak bundan dolayı görevinden ayrılmasının doğru olmayacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte Alman imparatorunun İstanbul ziyaretinden sonra padişaha, ordunun talim ve terbiyesi hususunda düzenli olarak doğrudan sözlü arzda bulunabilme imkânının tanınmasının şevkini bir kat daha arttırdığını ifade etmiştir. Ancak kendisine feriklik rütbesi ve yaver-i harb unvanı verilmesine rağmen ordunun talim ve terbiyesine dair olan görevinin padişah tarafından yeterince önem gösterilmediği için yerine getirmediğini dile getirmiştir. Ayrıca ona göre İstanbul’da bulunan askerin harpte kullanılamayacağından dolayı taşrada bulunan askerin talim ve terbiyesiyle ilgilenmek istemesine rağmen bu husus için de gerekenler yapılmamıştır. BOA, **Y.PRK.MYD**, 10/72, H. 1308 (1890 – 91).

⁴⁴³ BOA, **Y.PRK.MYD**, 10/72, H. 1308 (1890 – 91).

⁴⁴⁴ BOA, **Y.PRK.MYD**, 13/21, 15 Temmuz 1893.

⁴⁴⁵ BOA, **Y.MTV**, 171/54, Lef 1 – 2, 7 Ocak 1898. 1888 Alman Piyade Talimnamesi ve 1895 Piyade Talimnamesi’nin örnek sayfaları için bkz. **EK-16, EK-17**.

anlaşılmaktadır.⁴⁴⁶ Talimnamenin dağıtımının 1896 yılı sonu itibariyle de söz konusu olduğu görülmektedir.⁴⁴⁷

1895 Piyade Talimnamesi öncekiler gibi nefer, bölük, tabur ve alay talimnamesi şeklinde ayrı ayrı bölümlendirilmemiş ve basılmamıştır. Sadece piyade talimnamesi başlığı altında yayımlanmıştır. Talimname iki kısma ayrılmaktadır. İlk kısmın birinci bölümünde neferin silahsız ve silahlı talimi, avcılığa dair talimi ve endaht talimi hakkında kaideler sunulmuştur. İkinci bölüm takım talimi düzeyinde yanaşık nizam, saff-ı harb nizamında yürüyüş ve dağınık nizam kaidelerini içermiştir. Üçüncü bölümde bölük talimi düzeyinde yanaşık nizam ve dağınık nizam kaidelerine yer verilmiştir. Dördüncü bölüm tabur talimi, beşinci bölüm alay talimi ve altıncı bölüm ise liva talimi üzerinedir. Talimnamenin ikinci kısmı muharebe talimleri üzerinedir. Sırasıyla avcı muharebesi, subayların ve neferlerin muharebedeki hareketleri, taarruz ve müdafaa, bölük, tabur, alay ve livanın muharebe konuları yer almıştır. Üçüncü kısım ise yoklama ve resmigeçit üzerinedir. Dördüncü kısım da yürüyenlerle muzika kısmını içerir.⁴⁴⁸

1895 Piyade Talimnamesi ilk defa Prusya talimnamesinin kabul edilmesiyle birlikte önceki piyade talimnamelerinden kesin bir kopuşa işaret ediyordu. Gördüğümüz üzere kaideleri sunuş açısından önemli değişiklikleri içeriyordu.

Bununla birlikte yine ilk defa Osmanlı ordusunun kendine özgü bir talimnameye ihtiyacı olduğunun Osmanlı askeriyesinde fikir olarak yer aldığını görüyoruz. Hatta yukarıda söz konusu ettiğimiz gibi Almanya'dan farklı olarak bir takım değişikliklere de gidilmiştir. Ancak bu değişikliklerin oldukça sınırlı olduğunu ve özgün bir talimname niteliği kazandırmaktan uzak kaldığını görüyoruz.

4.3. 1895 Piyade Talimnamesi İçin Yapılan Düzenlemeler

1895 Piyade Talimnamesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra da talimname üzerinde tartışmalar devam etmiştir. İlk olarak barış ve sefer zamanında takım,

⁴⁴⁶ BOA, **Y.MTV**, 126/93, 19 Ağustos 1895.

⁴⁴⁷ BOA, **Y.PRK.ASK**, 116/68, 29 Aralık 1896. Dersaadet Merkez ve Birinci Ferik Kumandanı 1895'in sonlarında gönderilmesi gereken 162 adet talimnamenin tabur subaylarına dağıtılıp dağıtılmayacağı hususu hakkında bilgi istemiştir. BOA, **Y.PRK.ASK**, 116/68, 29 Aralık 1896.

⁴⁴⁸ **Piyade Talimnamesi**, 1895.

nısıf⁴⁴⁹ ve mangaları⁴⁵⁰ kumanda edecek çavuş ve onbaşlıların sayısının belirlenmesi; bunların takım, nısıf ve mangalara dağılımı ile her takımın kaçar mangadan oluşacağı hakkındaki bilgilerin kesinleştirilmesi hedeflenmiştir. İkinci tartışma konusu ise taburun mevcudu hakkında talimname ile seferberlik, redif nizamnamesi ve kanunnamelerde farklı rakamların olması üzerinedir. 1898 tarihli belgeye göre bu husustaki karışıklıklar giderilerek ordu birimlerine haber edilecektir. Sorunların çözümü için komisyon toplanmış ve Kamphoevener Paşa'nın görüşlerine başvurulmuştur.⁴⁵¹

Talimnamenin 156. maddesinde sadece bölüklerin üç takımdan oluşacağı kaidesi bulundurulmuştur. 100. maddede ise takım on altı veya daha fazla diziden⁴⁵² oluşturulduğunda iki nısfa ve nısıfların da mangalara ayrılacağı; on beş ve daha az diziden oluşturulduğu takdirde ise takımın doğrudan doğruya mangalara ayrılacağı ve nısıflara ayrılmasından kaçınılacağı kaidesi bulundurulmuştur. Bu maddeden bir takımın nısıflara ayrılmasının ancak sefer vaktiyle sınırlı kalacağı ve barış zamanında doğrudan mangalara taksim olunması sonucu çıkmaktadır. Buna bağlı olarak onbaşı ve çavuşların takım ve mangalara dağılımı, Kamphoevener Paşa'nın görüşü ve komisyonun kararı gereğince şu şekilde olmuştur. Barış zamanında her takıma birer çavuş ve her mangaya birer onbaşı verilecektir. Sefer zamanında da ikişer nısfa ayrılacak olan takımlara ikişer çavuş ve ikişer mangadan oluşacak her nısfa ikişer onbaşı verilecektir. Böylece barış zamanında birer başçavuş ile bölük emininden başka her bölüğe üç çavuş, dokuz onbaşı; sefer zamanında ise altı çavuş ve on iki onbaşı verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çavuşlardan birinci takım çavuşuna birinci, ikinci takım çavuşuna üçüncü, üçüncü takım çavuşuna beşinci çavuş ismi verilecektir. Mangalara kumanda edecek onbaşılardan birinci takıma mensup olanlara birinci, ikinci ve üçüncü; ikinci takıma mensup olanlara beşinci, altıncı, yedinci; üçüncü takıma mensup olanlara dokuzuncu, onuncu, on birinci on başı

⁴⁴⁹ Askerî birlik olarak nısıf, takımlar eğer on altı veya daha fazla diziden oluşursa ikiye bölünmesi ile oluşur. Nısıfların mangalara taksim olunması sadece avcı muharebesi içindir. **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 148, md. 99.

⁴⁵⁰ Askerî birlik olarak manga, hem on beş veya daha az mevcutlu takımların doğrudan doğruya taksim olunması; hem de nısıflardan manga oluşturulması ile oluşur. Her iki halde de mangaların mevcudu altıdan fazla dörtten az olmamalıdır. **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 148, md. 100.

⁴⁵¹ BOA, **Y.MTV**, 178/2, Lef 1 – 2, 7 Haziran 1898.

⁴⁵² “Biri diğerinin arkasında duran her iki nefere dizi denir.” **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 147, md. 147.

isimleri verilecektir. İkinci, dördüncü ve altıncı çavuşlar ile dördüncü, sekizinci ve on ikinci onbaşılardan ise taburlara sefer zamanında katılmaları kumanda ve idare açısından faydalı olacağından uygun görülmüştür.⁴⁵³

Taburun mevcudu hakkındaki sorun ise şu şekilde çözülmüştür. Bir onbaşının sekiz neferden on beş nefere kadar kumanda etmesi uygun görülmüştür. Taburların asker sayısı ise 800 veya 1000 neferden oluşmaktadır. 800 ve 850 kişilik taburlarda yukarıda bahsedilen sefer tertibi için belirlenmiş olan çavuş, on başı ve mangaların adedi uygun görülerek yalnızca mangaların sayısının 15 neferden oluşması yeterli olacaktır denilmiştir. Ancak mevcut sayısı 850'den fazla olan taburlarda talimnamenin 100. maddesinde yazılı olduğu üzere mangalar en yüksek sayıda tutularak sefer zamanında dört mangadan oluşan bir takıma -Kamphoevener Paşa'nın görüşü doğrultusunda- onbaşı ve askerlerin en kabiliyetlileri tarafından kumanda olunmak şartıyla altışar dizili ikişer manga ilave olunması uygun görülmüştür.⁴⁵⁴

Mevcudu 850 neferden fazla olan taburların sefer zamanında ise ihtiyat askerlerinden zamanında çavuş ve onbaşılık rütbelerini taşıyanlar ve bunların sayısı yeterli olmadığı takdirde taburlarda onbaşı ve askerler arasından en kabiliyetli olanların mangaları kumanda etmesi uygun görülmüştür. Redif sınıfında da aynı usulün uygulanması kararı alınmıştır.⁴⁵⁵

Bir başka düzenleme ise has dur nizamı üzerine gerçekleştirilmiştir. Has dur nizamının kaldırılıp kaldırılmayacağı yeni talimnamenin yayımlanması için toplanan askerî komisyonlarda ele alınmıştı. Kamphoevener Paşa has dur nizamının kaldırılmasının talim ve terbiye açısından faydalı olabileceğini ancak resmigeçit törenleri için devam ettirilmesinin herhangi bir zararı olmadığı fikrini ileri sürmüştü. Neticede 1895 *Piyade Talimnamesi*'nde has dur vaziyeti devam ettirilmişti. Ancak talimnamenin kabulünden yaklaşık üç sene sonra Erkân-ı Harbiye müşiri Mehmed Şakir, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi reisi vekili müşir İbrahim Edhem, Hassa Ordusu müşiri Rauf, Tophane-i Amire müşiri Zeki ve Serasker Rıza Paşa'nın yer

⁴⁵³ BOA, **Y.MTV**, 178/2, Lef 1 – 2, 7 Haziran 1898; **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 148, md. 100.

⁴⁵⁴ BOA, **Y.MTV**, 178/2, Lef 1 – 2, 7 Haziran 1898.

⁴⁵⁵ BOA, **Y.MTV**, 178/2, Lef 1 – 2, 7 Haziran 1898.

aldığı komisyonda 27 Mayıs 1898 tarihinden itibaren has dur vaziyetinin kaldırılmasına karar verilmiştir.⁴⁵⁶

Has dur vaziyetinin resmigeçit esnasında askeri yorduğu ve serbestçe yürütmesine engel olduğu düşünülmüştür. Ayrıca silah omuza vaziyetinin askeri daha muntazam bir şekilde gösterdiği belirtilmiştir. Birçok Avrupa devletinde de benzer bir düzenlemeye gidildiğine vurgu yapılarak resmî törenlerde selam dur, rahat dur ve nişan al gibi talimlere devam edilmesi ancak gereksiz gözüken has dur vaziyetinin kaldırılması uygun görülmüştür.⁴⁵⁷

Elimizde geniş bir veri olmadığı için 1895 *Piyade Talimnamesi*'nin tatbiki hususunun ne kadar başarılı olup olmadığına dair bir fikir sunmak zordur. Ancak elimizdeki bununla ilgili olabilecek bir örnek hadise en azından talimnamenin tatbiki sürecinin nasıl olduğunu göstermesi açısından fikir vermektedir. 26 Eylül 1898 tarihli, dördüncü ordu müşiriyetinden Erkân-ı Harbiye'ye gönderilen evrakta piyade taburlarında kaç renkte, ne miktarda ve hangi bölüklerde flama kullanılacağına kimi yerler tarafından sorulduğu belirtilmiştir. Buna karar verebilmek için 1895 *Piyade Talimnamesi*'nin 214. maddesi yorumlanmıştır. Maddede yer alan sancak ve flama tabirinden, ordunun piyade taburlarının her birinde sancak bulunmadığından bunun yerine geçmek üzere her taburda sancak büyüklüğünde birer büyük flama kullanılmasının anlaşılacağı ifade edilmiştir. Alman piyade talimnamesinin kabulünden dolayı Alman ordusunda olduğu gibi Osmanlı ordusunda da alay sancağının bulunduğu taburlar dışında diğer taburlarda tabur sancağı kullanılarak fazla memur istihdamına ve masrafa gerek görülmemiştir. Bununla birlikte talimnameye de uyulması gerektiğinden dolayı ayrıntılı bir şekilde düşünüldükten sonra 1895 *Piyade Talimnamesi*'ne göre yoklama ve resmigeçitte gösterilen sancağı göstermek kararı alınmıştır. Ayrıca Almanya ordusunda her taburda mevcut olan tabur sancağı yerine nişancı taburlarında remzi yeşil, piyade taburlarında ise kırmızı ve ay yıldızı beyaz renkte sancak imal edilmesine karar verilmiştir. Bununla birlikte kışla ve ordugâhlarda tabur binbaşlarının ikamet ettikleri yerde muhafaza olunmak üzere sancak büyüklüğünde tabur flaması ismiyle büyük bir flama kullanılmasına ve

⁴⁵⁶ BOA, **Y.MTV**, 177/233, 4 Haziran 1898.

⁴⁵⁷ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (**DH.MKT**), 2089/88, 28 Haziran 1898; BOA, **Y.MTV**, 177/233, 4 Haziran 1898.

bunların diğ er taburlarda alay sancağı olan taburlarda, sancağın bulunduğı böl ge m utenazır bölüklerde tabur subaylarının biri vasıtasıyla taşıttırılması uygun görülmüştür.⁴⁵⁸ G r ld ğı üzere sancak ve flama hususunda Alman ordularından kısmen de olsa farklı bir uygulamaya gidilmiştir.

Bununla birlikte bir diğ er evrak ise ikinci ordu tarafından gönderilmiştir. Evrakta flama takılacak mavzer tüfekleri hakkında ne yapılması gerektiğı sorulmuştur. 1895 *Piyade Talimnamesi*'nde bir taburun manevra esnasında flama kullanmasına dair herhangi bir açık ifade olmadığı belirtilmiştir. Fakat taburun esas düzenlerini gösteren şekillerde birer sancak gösterilmekte olduğı ve Almanya ordularındaki gibi Osmanlı ordusunda her taburda birer sancak bulunmayıp tensikat kararnamesi gereğince her alayda bir sancak ve her taburda dört flama bulundurulduğı ifade edilmiştir. 1895 *Piyade Talimnamesi*'nin kabulünden sonra ise lüzumsuz kalmış olan flamaların tüfek ağızındaki yivleri bozacağından daha sonradan kullanılmaması Kamphoeveners Paşa tarafından bildirilmiştir ve ordu birimlerine tebliğ edilmiştir.⁴⁵⁹

1870 – 71 Savaşı'ndan sonra Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan kırk yıl içerisinde Avrupa'da daha önce görülmemiş bir barış dönemi oldu. Bunda Batı egemenliğinden bağımsız bölgeleri ele geçirmeye  alışan Avrupa devletlerinin ortak çıkarı etkili olmuştu.⁴⁶⁰ 1888'de Almanya'da yayımlanan ve küçük değışiklikler ile 1895'te Osmanlı ordusunca kabul edilen bu piyade talimnamesinin tecrübe edilmesi de Avrupa orduları tarafından değıl Japon ordusu tarafından Mançurya savaşında gerçekleşmiştir. O tarihe kadar silahlarda olan teknolojik ilerlemenin talimnamede gerektirdiğı düzenlemeler muharebede kendiliğinden meydana gelmişti. Talimnamenin esas kısımlarını içeren, kumandan ve avcı askerlerinin bağımsız olarak hareket etmelerini sağlayan hususlar ise savaş sırasında gözlemlenmişti.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ BOA, **Y.MTV**, 183/27, Lef 1 – 2, 26 Eylül 1898.

⁴⁵⁹ BOA, **Y.MTV**, 183/27, Lef 1 – 2, 26 Eylül 1898.

⁴⁶⁰ Williamson A. Murray, "Dünya Savaşına Doğru (1871 – 1914)", **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker,  ev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 275.

⁴⁶¹ Von Freytag Loringhoven, **Yeni Piyade Ta'limnamesinin İzahı**,  ev. Osman Nuri ve Vasfi, Tab' ve Naşiri: Kitabhane-i Askeri – Tüccarzade İbrahim Hilmi, Matbaa-i Hayriyye ve şürekâsı, İstanbul, R. 1327 (1911 – 12), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0126123, s. 6.

1895 *Piyade Talimnamesi*'ni H. 1324'te (1906 – 07) *Asker* isimli mecmuada ele alan Binbaşı Vasfı, on dört sene boyunca 1895 *Piyade Talimnamesi*'nin “*muammadır*” gibi eleştirilere hedef olmaktan kurtulamadığını belirtmiştir. Ancak Vasfı; eserin tercümesinin muazzam olduğunu ve bu eserin harfi harfine ve fikren aslı olan Almancasının bulunduğu orduda, asla bu türlü eleştirilere maruz kalmadığını ifade etmiştir. Ona göre eseri okutup öğretecek muallimler ve kumandanlar bulunmuyordu. Üstelik talimnamenin kendisi kanun ile desteklenmedikçe eser kazanılamıyordu. Yoksa ne talimnamenin kendisinde ne de tercümesinde kabahat yoktu.⁴⁶²

4.4. II. Abdülhamid Döneminde Talimnamelerin Tatbikine Etki Eden Unsurlar

Talimnameleri salt bir metin olarak değil, tatbik edildiği ordu ile hem özne hem nesne olarak etkileşim hâlinde olan bir metin olarak kabul edebiliriz. Etkileşim hâlinde olması birçok açıdan ele alınabilir.

Talimnamenin tatbik edilen bir metin olması, yani sadece kâğıt üzerinde kalmayıp fiilen uygulanma zorunluluğun olması, talimnamenin “öğrenimi” problemini ortaya çıkarmıştır. Talim, Asakir-i Mansure'den beri Osmanlı ordusunun en çok anlam yüklenen meselelerinden biridir. II. Mahmud döneminde modern ordunun ve dolayısıyla modern bir devlet ve toplumun en temel unsuru olarak görülmüştü. II. Abdülhamid döneminde ise kimi zaman politik bir mesele hâline geldiği dönemin şahitleri tarafından dile getirilmişti.

Talimnameler Osmanlı özelinde transfer edilen metinlerdir. Her ne kadar 1895 *Piyade Talimnamesi* için bir takım düzenlemelere gidilmiş olması ve Osmanlı ordusunun kendisine özgün bir talimname üretmesi fikri söz konusu olmuş olsa dahi Osmanlı ordusu kendine özgü bir talimname meydana getirememiştir. Bu durum Osmanlı ordusunun transfer edilen talimnameleri kendi ordusuna tatbik etmesine neden olmuştur. Bu süreç ilk olarak talimnamelerin bilgi transferinin doğasına ait bir ürün olmalarına sebep olmuştur. İkinci olarak bu transfer alanının askerî olması, onu

⁴⁶² Ali Vasfı [Sabık Üçüncü Ordu Piyade Muallimi Binbaşı], “Yeni Piyade Talimnamemiz”, s. 588 – 589.

askerî bilgi transferi doğasına ait kılmaştır. Birazdan inceleyeceğimiz Alman askerî heyetinin Osmanlı ordusundaki görevinin bir kısmı talimnemenin tatbiki ve talimlerin icrası ile ilgiliydi.

Bununla birlikte talimnameler ile mevcut teknolojik seviyenin de uyumlu olması bir zorunluluktur. Osmanlı Devleti 1895'te yeni bir piyade talimnamesi transfer ederken bu talimnameye uygun olan mükerrer ateşli tüfekleri temin etmekte sorunlar yaşamıştı.

Talimnemenin tatbiki aynı zamanda bir eğitim problemiydi. 1880'lere kadar Fransız usulünde eğitilen ordunun Prusya tarzı eğitim şekline geçmesi sıkıntılar yaratmıştı. Bununla birlikte Mekteb-i Harbiye'de verilen eğitimin teorik boyutta olması da diğer bir sıkıntıydı.

1880 sonrası süreç talimnamelerle ilgili meseleler üzerine tartışmaların daha fazla kâğıda yansıdığı bir zaman dilimiydi. Bu durum talimnamelerin çevresel unsurlarla olan etkileşimini daha fazla ortaya koymaya imkân tanımıştır. Bununla birlikte dönemin kendine özgü gelişmeleri de söz konusu olmuştur. Yeni bir piyade talimnamesinin yayımlanması, yabancı askerî uzmanların varlığı ve orduda reform çabaları, talimnameler ile ilgili tartışmaların daha da gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur.

4.4.1. Alman Askerî Heyeti

II. Abdülhamid döneminde gelen Alman askerî uzmanlardan beklenen en önemli görevlerden biri de talimnamelerin tatbikiydi. Dönemin paradigma ordusunun subayları olmaları ve talim ve talimnamelere olan hâkimiyetleri onları ordunun yeniden düzenlenmesi için çok önemli kılıyordu.

II. Abdülhamid döneminde gelen Alman Askerî Heyeti içerisinde birkaç isim ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Kamphoevener'dir. Piyade muallimi Kamphoevener Paşa Mekteb-i Harbiye'de piyade öğrencilerinin talim ve terbiyesine nezaret edecekti. Ayrıca diğer askeri muallimlerden farklı olarak piyade

talimnamesinin tüm kolordularda uygulamaya konulup konulmadığını ve rastladığı zorlukları düzeltmek üzere kolorduları teftiş etme görevi vardı.⁴⁶³

Kamphoevener Paşa Osmanlı Devleti'nde görevde bulunduğu süre içerisinde birçok belgede gördüğümüz üzere genellikle Osmanlı Devleti yöneticileri ile sorunlar yaşamış ve sürekli olarak görevini icra edemediğini dile getirmiştir. 1893 tarihli dilekçesinde gerek seraskerlik ve gerekse “*mütefennin zabitan*” tarafından onaylanmış olan teklifleri için on bir seneden beri beklediğinden bahsederek tekliflerinin icraya konulmasını ıstirham etmiştir.⁴⁶⁴ Kamphoevener Paşa karşılaştığı engelleri aşmak için II. Abdülhamid'e göreviyle ilgili bilgileri sözlü olarak arz etmek istemiştir. Alman imparatorunun 21 Ekim 1889'da gerçekleştirdiği ziyaret sonrasında buna dair söz verilmişse de bu sözün yerine getirilmediğini kendisi ifade etmiştir.⁴⁶⁵

Kamphoevener Paşa 13 Ağustos 1893 tarihli belgede gördüğümüz üzere o güne kadar seraskerlik ile olan görüşmelerden hiçbir şekilde faydalı sonuç alamadığını dile getirmiştir. Şikâyetleri ise toplanan komisyonların çok uzun ve sonuçsuz olduğu yönünde olmuştur.⁴⁶⁶ Yoğun ilgisizlik ve isteklerinin ertelenmesinden şikâyet eden Kamphoevener Paşa, II. Mahmud döneminde Prusya'dan askerî heyet geldiğini, onların tavsiyelerine kulak asılmadığı ve icraya konulmadığı için Mehmed Ali Paşa'ya karşı verilen savaşın kaybedildiğini söyleyerek manidar bir örnekle uyarıda bulunmuştu.⁴⁶⁷

Kamphoevener Paşa temelde, askerin talim ve terbiyesi meselesine nazaran diğer meselelerin hatta tüfek eksikliğinin dahi önemli olmadığını ifade etmişti. Osmanlı askerinin fitrat olarak “*cengâverliklerinin*” de talim ve terbiyenin yetersiz olduğu durumda hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini söylemiş ve cesur askerliğin sadece savaşta askerlerin birçoğunu feda etme manasına geldiğini belirtmişti.⁴⁶⁸

II. Abdülhamid döneminde gelen Alman askerî heyetinde Osmanlı askerî yenileşmesi için en önemli ismi ise Von Der Goltz'tu. Goltz Paşa, Kamphoevener'in

⁴⁶³ BOA, **Y.PRK.MYD**, 13/81, Lef 1, 17 Ekim 1893.

⁴⁶⁴ BOA, **Y.PRK.ASK**, 94/8, Lef 1 – 2, 13 Ağustos 1893.

⁴⁶⁵ BOA, **Y.PRK.MYD**, 10/72, 1890 – 91; BOA, **Y.PRK.ASK**, 53/76, 5 Mart 1899.

⁴⁶⁶ BOA, **Y.PRK.ASK**, 53/76, 5 Mart 1899.

⁴⁶⁷ BOA, **Y.PRK.ASK**, 94/8, Lef 1 – 2, 13 Ağustos 1893.

⁴⁶⁸ BOA, **Y.PRK.ASK**, 53/76, 5 Mart 1899.

aksine iyi ilişkiler kurmuş ve bulunduğu süre içerisinde saygı uyandırmıştı. Gerek Avrupa’da askerî öğretmen olarak edindiği başarı gerekse Osmanlı askeriyle olan ilişkisi onu Osmanlı askerî modernleşmesinde ayrı bir yere koymaktadır. Ancak Goltz Paşa’nın da Kamphoevener’in şikâyetlerine benzer şikâyetleri olmuştu. Kontratının üç sene daha uzatılması istendiğinde kendisinin “*tensikat*” ve “*ıslahat-ı askeriyye*” için Osmanlı Devleti’ne geldiğini ancak bunun gerçekleşmediğini dile getirmiştir.⁴⁶⁹

Birinci Dünya savaşına kadar sürecek olan Alman askerî heyetlerin Osmanlı ordusundaki faaliyetleri ve Osmanlı ordusu için yaptıkları değerlendirmelere şüpheyile yaklaşmak gerekmektedir. Heyetler Osmanlı üzerinde Alman nüfuzunun artması ve kontrol sağlanması ile ilgili politik bir misyon taşıyorlardı. Alman silah sanayisinin gelişimi de bu noktada mühim rol oynuyordu. Heyetlerin orduda Alman silahlarının kullanılmasını kolaylaştırmış olduğu kesindir. Hatta bu heyete dâhil olan subayların Alman silah sanayicileri ile irtibatta oldukları ve satışlar üzerinden -bazı Osmanlı subayları gibi- komisyon aldıkları ve memleketlerine döndüklerinde bu sanayicilerin yanlarında bulundukları görülmüştür. Bu askerî heyetlerin yollarında bahsi geçen sanayicilerin belirli rol oynadıkları belgelerle de kanıtlanmıştır.⁴⁷⁰

Bununla birlikte II. Abdülhamid’in yabancı askeri heyetlere ve büyük talimlere karşı mesafeli olmasının bazı sebepleri olduğunu düşünebiliriz. Alman askeri heyetin de Osmanlı’ya yönelik takip ettikleri bir politika vardı. 1883’te Türkiye’ye gelen Goltz Paşa zamanla orduda nüfuz kazandığı kanaatine sahip olmuştu. II. Abdülhamid’i kararsız ve tesir altında kalan bir padişah olarak değerlendirerek onu etki altına alarak Almanya’ya minnet duymasını sağlayacak bir yöntem tasarlıyordu. Bu amaçla 15 Aralık 1889’da Almanya Başbakanı Bismark’a gizli ve şifreli bir mektup yazarak tasarladığı planını anlattı. Goltz Paşa, Osmanlı ordusunda kendisine bağlı birçok paşa olduğundan bahsederek özetle şöyle diyordu. “*Bir resmigeçit sırasında askeri kıtaların bir isyan çıkarmasını sağlayabilirim. O anda derhal müdahale ederek Padişah kendini koruyabilecek tek devletin Almanya olduğuna ikna*

⁴⁶⁹ BOA, Yıldız Perakende, Başkitâbet Dairesi Marûzâtı (Y.PRK.BŞK), 15/80, 2 Mayıs 1889.

⁴⁷⁰ Kemal Beydilli, a.g.m., s. 48 – 49.

*olacak ve her istediğimizi yapacak. Bu arada bir ittifak anlaşması da yapabiliriz.”*⁴⁷¹

Dolayısıyla bu noktada askerî müdahalenin gücünü koruyan bir tehlike olduğunu ve II. Abdülhamid’in bu nedenle temkinli davrandığını da düşünebiliriz.

4.4.2. II. Abdülhamid Döneminde Talim

II. Abdülhamid’e yönelik eleştirilerin başında orduyu talim ve manevralardan uzak tutması gelmektedir. Genellikle II. Abdülhamid dönemi hakkındaki hatıratla şüpheyi yaklaşılmaktadır. Hatırat sahibi yazarların bir şekilde II. Abdülhamid yönetimiyle olan hesaplaşması ya da önceki yönetim anlayışını eleştirerek yeni yönetim anlayışına meşruiyet sağlama çabaları ve başka bir takım sebepler buna neden olmuştur. Kimi hatıratın dönemi daha soğukkanlı bir şekilde ele alması⁴⁷² ve gerek Türk gerekse yabancı yazarların benzer hususlara fikir birliği etmişçesine değinmesi bunlara eğilmeyi zorunlu kılmaktadır.⁴⁷³

Genellikle dile getirilen husus II. Abdülhamid’in iki defa tahtan indirilme hadisesine şahitlik etmesi, bunların hazırlanmasındaki sırları ve hileleri bilmesi, bu yaşanan hadiselerin verdiği zanlar nedeniyle korunma tedbirlerini arttırdığı yönünde olmuştur.⁴⁷⁴

Dönemin askerî ileri gelenleri aşağı yukarı benzer iddialara anılarında yer vermişti. Ahmed İzzet Paşa, askerlerin devamlı gözetim altına alınma ihtiyacından dolayı talim, atış ve manevraların yapılmadığını ifade etmişti. Bu nedenle ordunun iç savaşlarda yıpranmayan kısımlarının da idmansız ve kavrayışının noksan olduğunu

⁴⁷¹ Vahdettin Engin, **Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Mart 2018, s. 128 – 129.

⁴⁷² Ahmed İzzet Paşa, *Feryadım* isimli hatıratında II. Abdülhamid’i şu şekilde değerlendirmiştir. “Yerli ve yabancı her kim temas etmişse Sultan Hamid’in zekâ ve keskin görüşlülüğünü tasdikte hemfikirdir. Şöhret bulduğu derecede zalim ve kahredici olmadığına, saltanî zamanında başımdan gelip geçenlere bakıp düşündükçe ben vicdanen hükmetmekteyim. Kendisi, jurnal olunan adamdan umduğu şer ve zararı uzaklaştırmak için işten el çekirme ve sürme gibi muameleleri irade ederse de, tecrübe ve müşahadelerime nazaran kimsenin hayatına, rızıkına, istikbaline kastı yoktu. Saltanat zamanında işitilen isnadlar, Meşrutîyet’te hiçbir zorlukla karşılaşmadan yapılan araştırma ve soruşturmalar ile doğrulanamadı.” Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, c. I, yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992, s. 41.

⁴⁷³ Glen W. Swanson, **Mahmud Şevket Paşa and The Defense of the Ottoman Empire A Study of War and Revolution During the Young Turk Period**, Indiana University, Ph. D., Michigan, 1970, s. 104; İlber Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 123.

⁴⁷⁴ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, c. I, s. 41 – 42.

dile getirmiştir.⁴⁷⁵ II. Abdülhamid döneminde on yedi yıl boyunca Seraskerlik görevinde bulunan Rıza Paşa da anılarında bu duruma II. Abdülhamid’le yaşadığı bir olay ile dikkat çekmiştir.

*“Askere manevra yaptırmak üzere, padişah’tan izin aldım, hatta bir defasında, Cisirimustafapaşa’daki fırka manevraya başladığı sırada İstanbul’a telgrafla, ileriye gitsem Bulgaristan olduğu için, Edirne tarafına doğru manevra yapacağım diye, geriye doğru hareket edeceğimi bildirince, tüm manevralar hemen durduruldu.”*⁴⁷⁶

Balkan Harbi üzerine kaleme aldığı *Bozgun* isimli eserinde Hafız Hakkı Bey, II. Abdülhamid döneminde manevraların yapılmadığını, İstanbul’da birkaç senedir manevralar yapılmıştır diyerek ifade etmiştir.⁴⁷⁷ Ayrıca II. Abdülhamid döneminde askerlik eğitiminin harbin ihtiyaçlarına uymadığını söylemiştir. Bununla birlikte, her orduda senede her bir asker yüzlerce fişek atarken, o zamanlarda ordumuzda ancak birçok yıl arayla bir defa on beş – yirmi liralık fişek atılmasına müsaade edildiğini belirtmiştir.⁴⁷⁸

Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı’nda Filistin Cephesi’nin kurmay başkanı olan Von Kress de anılarında, üç piyade alayının garnizonu olan Şam’da ne bir ders, ne de bir muharebe atış yeri bulunmadığını belirtmiştir. Atış talimindeki bu ihmali ise II. Abdülhamid dönemine yüklemiştir. Ona göre, II. Abdülhamid suikastlardan ve askerî ihtilallerden çekindiği için barış zamanında askerin eline hakiki mermi verilmesini yasaklamıştı.⁴⁷⁹ Kâzım Karabekir de anılarında ateşli talim yapmaya dair olan politik yaklaşıma dikkat çekmiştir.

“Martin tüfekleri çıkırmaz olmuştu. Muhafız kıta efradı mavzerliydi. Efendilere ateş alır tüfek verilmiyordu. Sultan Aziz’in hal’inde Harbiyeliler bulunmasından Abdülhamid pek korkmuş. Bunun için battal martinlerle techiz olunmuştuk. İlk palaska

⁴⁷⁵ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, c. I, s. 42.

⁴⁷⁶ **Abdülhamid’in Seraskeri Rıza Paşa’nın Anıları: Hülâsa-i Hatırat**, haz. Mahir Aydın, Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 26.

⁴⁷⁷ Hafız Hakkı [Erkân-ı Harbiye Binbaşısı], **Bozgun**, Tab‘ ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, R. 1330 (1914 – 15), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00044, s. 47.

⁴⁷⁸ Hafız Hakkı, **Bozgun**, s. 65.

⁴⁷⁹ Von Kress, **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, çev. Tahir Balaban, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007, s. 35.

*kuşanıp tüfek aldığımız gün kılıç taktığımız günden fazla bir sevinç duydum. Artık tam manasıyla adam olmuştuk.*⁴⁸⁰

Tüccarzade İbrahim Hilmi de askeri eğitimin yanaşık nizam ile sınırlı kaldığını ve atış talimlerinin yapılmadığı ileri sürmüştü.

*“Devr-i istibdâdtan [İsdbdat devrinden] mîrâs kalan ordunun, kıymet-i harbiyesi [askerî gücü] pek dîn idi [çok düşüktü]. Ta ‘lîm ve terbiye hemen hiç yok idi, efrâdın [askerlerin] ta ‘lîmi hemen yanaşık nizâmda harekâta münhasırdı [sınırlıydı]. Ne endâhtlar [silah atışları] ve ne hıdmet-i seferiyye ameliyyâtları [seferi hizmet çalışmaları] yapılmazdı. Zâbitânın ta ‘lîm ve terbiyesi esâsen orduda meçhûl idi. Bi-t-tab ‘ [tabi ki] komuta hey’eti hiç mevcûd değildi.”*⁴⁸¹

Bu minvaldeki yorumların sayısını arttırmak mümkündür.⁴⁸² Yine 1 Kasım 1882 tarihli belgede, birkaç seneden beri ateşli nişan talimlerinin yapılmadığı belirtilmiştir. Her piyade neferinin 120 ve her süvari neferinin 60 fişek ateş etmesi hususu padişaha sunulmuştur.⁴⁸³ Bununla birlikte 1909’da yayımlanan *Askerî Mecmua*’da bahsedildiği üzere gerekli fişek sayısının temininde uzun bir dönem problemler yaşandığını görüyoruz.⁴⁸⁴

Kamphoevener Paşa teftiş görevi sırasında talimlerde gördüğü birtakım eksiklikleri rapor etmiştir. 1887 tarihli raporuna göre acemi ve eski askerleri ayrı ayrı

⁴⁸⁰ Kâzım Karabekir, *Hayatım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mart 2018, s. 204.

⁴⁸¹ İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], *Balkan Harbi’nde Neden Münhezim Olduk*, Tab‘ ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Kitabhane-i İslam ve Askerî, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. A049561, s. 46.

⁴⁸² “O güne kadar bizde fenni atıcılığa ehemmiyet verilmemişti. İstibdat devrinde, Mekteb-i Harbiye’de talim fişekleriyle talim yapardık. Tüfek atmaya hasrettik. Hakiki fişek kullanmak ihtimali yoktu çünkü o eski devirde bir fişegi bile tedarik etmek imkânsızdı. Birçok askerin, beş fişek zayiinden divan-ı harbe verildikleri ve ceza gördükleri vaki idi. Mamañih ben endaht mektebine gittiğim zaman Makedonya’da sandıklarla fişek yakmıştım ve mavzerle çok güzel nişan atardım. Atış nazariyelerine başladık. Atışlar için yapılan poligonların inşa tarzları, tatbiki olarak gösteriliyordu. Mektebe muhtelif ordulardan birkaç yüz zabıt getirilmişti. Merhum Mahmud Şevket Paşa endaht mektebine çok ehemmiyet vermişti ve sık sık teftişe gelirdi.” Mehmet Ali Okar, *Osmanlı Balkanları’nın Son On Yılı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 158.

⁴⁸³ BOA, Y.MTV, 9/121, Lef 1 – 2, 1 Kasım 1882.

⁴⁸⁴ “Bu sene icrâ’sına bed’ân edilip ordumuz efrâdından beherinin muhârebeye hazırlığına âid bulunan ta ‘lîm ve terbiyesine masrûf (120) fişekten ibâret endaht fa’âliyyetinden istihsâl edilecek edille ve tecâribine dahi atf edilebilir. Âtîdeki üç orduda beher muvazzaf nefere senevî sarf edilen cebehâne mikdârının yalnız nisfına karîb bir derecede fişenk verilebilmiş olmasından nâşi i ‘tirâz ve münâkaşaya asla cevâz verilemez. Bu âna değin efrâd-ı muvazzafamıza bir mermi sarfına bile müsâade etmez ve cebehâneyi beyhûde ihtiyarlattırır, çürüttürür idik, şimdi birden (120) fişenk endahtına müsâade ediliyor”. Ali Vasfi [Sabık Üçüncü Ordu Piyade Muallimi Binbaşı], “Yeni Piyade Ta ‘limnamemiz (II)”, *Askerî Mecmua*, 3 Mart 1325 (16 Mart 1909), İSAM, nr. d01758, s. 82 – 83.

talim ettirmiştir. Piyade talimnamesinin en mühim kısmı olan nişan eğitiminin piyadelerde eksik olduğunu belirtmiştir. Hatta subayların ve astsubayların da büyük kısmının nişan alma usullerini bilmediği için kış mevsiminde subaylara nişana dair uygulamalı dersler göstermiştir.⁴⁸⁵ Bu belgeden yaklaşık beş sene önce nişan mektepleri ve numune alayı kurulması talep edilmiş olmasına rağmen bu hususta istenilen gelişmenin sağlanamadığı görülmektedir.⁴⁸⁶

1897 Osmanlı – Yunan Savaşı başkomutanı Edhem Paşa, 1898’de bütün fırka ve kumandanlıklarına ve mabeyn başkâtibine, padişaha sunulmak üzere bir talim programı göndermişti. Edhem Paşa, 1897 Osmanlı – Yunan Savaşı’ndan yola çıkarak bu programı sunmuştu. Ona göre bu savaşta redif sınıfında bulunan askerlerin çoğunluğu talim bilmiyordu. Muharebe esnasında nişangâhla silahı layıkıyla kullanamamışlardı. Bununla birlikte üstsubay ve subaylar da talimname ve taktikten habersizdi.⁴⁸⁷

Bununla birlikte her ne kadar dönemin şahitleri atış talimlerinin yapılmamasını II. Abdülhamid’in taht güvenliği hususundaki kaygılarına vurgu yaparak açıklamalarına rağmen Fatih Tetik, II. Abdülhamid dönemi harp sanayisi üzerine olan doktora tezinde, atış talimi eksikliğinin ekonomik kaygılardan kaynaklandığını ifade etmiştir. Tetik’e göre; Osmanlı askerî ileri gelenleri yabancı ordulardaki uygulamalara uygun olarak Osmanlı ordusunda her piyade tüfeği için depolarda en az 500 fişegin bulundurulması amaçlamıştı. Ancak bu rakama 33 yıl boyunca ulaşamamıştır. Tüfek başına 250 – 300 arasında fişek tedarik edilebilmiştir. Dolayısıyla zaten sayıca az olan fişekler talim ve manevralarda kullanılarak eksiltildi. Bunun için hem talim sayısı azaltılmış hem de bu talimlerde gerçek mermi yerine talim fişekleri kullanılarak olası bir harp durumunda gerçek mermiler hazır tutulmuştu.⁴⁸⁸ Dolayısıyla II. Abdülhamid döneminde talime ait olan politik yaklaşım değerlendirilirken dönemin ekonomik kaygıları da göz önünde tutulmalıdır.

Modern zamanlarda en önemli savaş faaliyetlerinden birisi ordunun eğitimidir. Ancak günümüze nazaran 19. yüzyılda, devletlerin sahip oldukları ateşli silahların

⁴⁸⁵ BOA, **Y.PRK.MYD**, 6/58, Lef 1, 26 Ağustos 1887.

⁴⁸⁶ BOA, **Y.PRK.KOM**, 4/2, 24 Kasım 1882.

⁴⁸⁷ BOA, **Y.PRK.ASK**, 137/27, Lef 1 – 2, 11 Nisan 1898.

⁴⁸⁸ Fatih Tetik, **a.g.e.**, s. 32.

teknolojik olarak birbirine yakın olması, düzgün talimli bir ordunun düşmana üstün gelebileceği fikrinin daha güçlü olmasına neden olmuştur. Kamphoevener Paşa sunduğu bir raporda; yabancı devletlerin orduları, talim ve terbiye açısından en iyi noktaya varmaya çalışmaktadır, demişti. Çünkü silahların teknolojik olarak seviyesinin birbirine yakın olduğunu ve savaşlarda zaferin ancak talim ve terbiye üstünlüğü ve silah kullanma becerisi ile sağlanabileceğini ifade etmiştir.⁴⁸⁹

4.4.3. Talimnamenin Öğretilmesi: Mekteb-i Harbiye

Talimnamelerin tatbiki her şeyden önce eğitilmiş subay sınıfı ve yazılı zihnin hüküm sürdüğü bir ordu istiyordu. Bu doğrultuda subay yetiştirmek üzere Mekteb-i Harbiye açılmıştı.

Osmanlı subay eğitiminin dile getirilen en önemli problemlerinden biri, ağırlıklı olarak teorik düzeyde kalmasıydı. Bu dönemde Prusya ordusunun başarısının arkasında yatan nedenin uygulamaya önem veriliyor olması, vurgulanan bir husustu.⁴⁹⁰ Kendisinden önceki ıslahatçı Alman subayların raporlarını okuyan ve diğer kaynaklardan da istifade ettiğini dile getiren Liman Von Sanders, Türk subaylarının eğitiminin teorik düzeyde kalmasını, “*işittiğime göre Türk ordusunda şimdiye kadar haddinden fazla nazariyata ve çok az tatbikata önem verilmiş*” diyerek ifade etmişti.⁴⁹¹ Liman Von Sanders’in sözünü ettiği ıslahatçı Alman subaylar bu durumu defalarca dile getirmişti. Kamphoevener Paşa Mekteb-i Harbiye’den uygulama bilgisine sahip subay yetişmediğini ve eğitimin teorik ağırlıklı olduğunu belirtmişti.⁴⁹² Ayrıca uygulama açısından eksikliği bulunan ve askerî dairede görevlendirilen subayların, alay ve taburlara geri dönerek görev almadıkları için zamanla “*nazariyatçı*” veya “*mahir bir kâtip*” hâline döndüklerini dile getirmiştir.⁴⁹³ *Şark Ordusunun Aziz Paşa Fırkası* isimli eserin yazarı Mehmed Niyazi de “*ordunun tabaka-i münevveresi [aydın tabakası] nazariyyâta [teorik bilgilere] son derecede*

⁴⁸⁹ BOA, **Y.PRK.ASK**, 94/8, Lef 1, 13 Ağustos 1893.

⁴⁹⁰ BOA, **Y.PRK.ASK**, 21/28, 9 Aralık 1883.

⁴⁹¹ Liman von Sanders, **Türkiye’de Beş Sene**, yay. haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2006, s. 28.

⁴⁹² BOA, **Y.MTV**, 119/91, Lef 1, 6 Mayıs 1895.

⁴⁹³ BOA, **Y.PRK.ASK**, 53/76, 5 Mart 1899.

müstağrak [batmış]” değerlendirmesinde bulunmuştu.⁴⁹⁴ Neticede Osmanlı Devleti’nin son zamanlarına kadar subay ve üstsubay eğitiminin teorik ağırlıklı olduğu sık sık eleştirilen bir husustu.

Kurulduğu zamandan sonra Mekteb-i Harbiye’nin eğitim metodundaki değişiklik asıl olarak 1880’lerden itibaren olacaktı. Mekteb-i Harbiye’nin yeniden düzenlenmesi ordunun ıslahatında en mühim noktalardan birisi olarak kabul ediliyordu.⁴⁹⁵ Bilindiği üzere 93 Harbi’nden sonra Alman taktik ve teknikleri benimsenmeye başlanmıştı. 1880’lerin başında Fransa modelini savunan eski kuşaktan çok sayıda subay, siyasi gerekçelerle görevden uzaklaştırılmıştı. Von der Goltz’un 1883’te askerî okullar genel nazırlığına getirilmesi ise bu bakımdan bir dönüm noktası oldu. Goltz Paşa, Türkiye’ye geldiğinde öğrencilerin en büyük eksikliği uygulamalı eğitim alanındaydı.⁴⁹⁶

Goltz Paşa göreve başladıktan sonra, 24 Temmuz 1883’te sunduğu layihada Mekteb-i Harbiye’de çeşitli fenlere dair derslerin sayısının fazla olduğunu ancak askerliğe dair derslerin az olduğunu dile getirerek askerlikle ilgili derslerin arttırılmasını talep etmiştir.⁴⁹⁷ Serasker Gazi Osman Paşa, Goltz Paşa’nın uygulamalı dersler verilmesi yönündeki önerisini onaylamıştı. Ders programı hazırlanırken Alman Harbiye Mektebi örnek alınmıştı. Askerlikle ilgisi olmayan dersler müfredattan çıkartılmıştı. Harp, silah, araç ve gereçleri, harp tarihi, harp sanat tarihi, Osmanlı askerî teşkilat tarihi, yabancı ülkelerin teşkilatları, coğrafya, stratejik coğrafya, istatistik ve uygulamaları taktik dersleri konuldu.⁴⁹⁸

Ancak Mekteb-i Harbiye’nin ders programları ile ilgili olan problemlerinin devam ettiği görülmektedir. 6 Eylül 1893 tarihli belgeye göre; Mekteb-i Harbiye’de

⁴⁹⁴ Mehmed Niyazi, **Şark Ordusunun Aziz Paşa Fırkası**, Cemiyet Kütüphanesi, Kader Matbaası, İstanbul, R. 1331 (1915 – 16), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00248, s. 8.

⁴⁹⁵ BOA, **Y.PRK.ASK**, 21/28, 9 Aralık 1883.

⁴⁹⁶ Odile Moreau, **a.g.e.**, s. 48, 55.

⁴⁹⁷ BOA, **Y.PRK.KOM**, 4/13, 28 Temmuz 1883.

⁴⁹⁸ Salih Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü: Von Der Goltz Paşa (1883 – 1895)**, Palet Yayınları, Konya, Aralık 2017, s. 116 – 117. Kâzım Karabekir de Erkân-ı Harbiye’ye dair olan anılarında bu duruma dikkat çekmişti. Goltz Paşa gelmeden önce “Kutû-i ahcâr ve eşcâr, “gülle istifi” gibi garip derslerin olduğundan bahsetmişti. Bununla birlikte riyaziyat-ı aliyeinin hâlen devam ettirilmesinin anlaşılmasız şey olduğunu söylemişti. Kâzım Karabekir, ek bir not olarak 1324 başlarında Meclis-i Maarif-i Askerî’deki arkadaşlarından Mümtaz Bey’le ortak çalışarak Erkân-ı Harbiye sınıflarından riyaziyei kaldırdıklarını belirtmiştir. Kâzım Karabekir, **a.g.e.**, s. 141.

gösterilen fen dersleri çok sayıda ve çeşitliydi. Öğrencilerin derslerin zorluğundan dolayı sağlıklarını kaybettikleri ifade edilmektedir. Üstelik öğrencilerin derslerde çok derinleşemedikleri ve zaman kaybettikleri belirtilmiştir. Düzeltilmesi istenilen dersler ise köprücülük, inşaat ve tesviye-i turuktur [yol inşası].⁴⁹⁹

II. Abdülhamid döneminde Mekteb-i Harbiye'nin talim eğitimine düzen getirilmişti. Kamphoevener Paşa'nın, talim bilen subay yetiştirmek için sunduğu ve kabul edilip Mekteb-i Harbiye'de uygulanmaya başlanan talim eğitimi ise şu şekildeydi. Yapılan düzenlemeye göre talim programı, askerin ferdî talimi ile bölük talimi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İki önemli noktası vardır. Birincisi, henüz harbiye sınıfına geçmiş olan birinci sınıf talebesine, bir sene sonra subay olarak mezun olacak üçüncü sınıf talebesi vasıtasıyla münferid talimlerin icra ettirilmesidir. Bu suretle birinci sınıf öğrencisi münferid talimleri öğreneceği gibi üçüncü sene talebesi de ileride subay olarak mezun olacakları zaman talimleri ne suretle icra ettireceğini öğrenmiş olacaktı. İkincisi ise ikinci sınıf talebesine bölük talimi icra ettirilmesidir. Gerek talimhanelerde ve gerekse çeşitli arazilerde icra olunan bölük talimi, piyadenin muharebe talimi ve terbiyesinin en önemli kısmı olarak görülmüştür. Mektep talebesinin tabur, alay ve liva talimlerini, talimname gereğince yalnız teorik olarak öğrenmesi ise yeterli görülmüştür.⁵⁰⁰

4.4.4. Teknik Engeller

II. Mahmud döneminde ateşleme sistemi çakmaklı ve namlusu kaval olan tüfekler kullanılıyordu. 1840'tan sonra ise kapsüllü tüfekler kullanılmaya başlandı. 1850'ye doğru yivli namluya uygun yivli mermi üretimi başlamıştı. 1860'lı yıllarda arkadan doldurulur tüfekler kullanılmaya başlandı. 1880'lerin ortalarından itibaren ise mükerrer ateşli tüfekler ile bir kez daha silah teknolojisinde gelişme kaydedilmişti. Zaman zaman bahsettiğimiz üzere silahların teknolojik seviyesi, taktik seviye yani talimnameler ile doğrudan bağlantılıydı. Dolayısıyla talimnameleri zamanın teknolojik gelişmelerinden bağımsız düşünemeyiz.

⁴⁹⁹ BOA, Y.MTV, 82/79, 6 Eylül 1893.

⁵⁰⁰ BOA, Y.MTV, 119/91, Lef 1, 6 Mayıs 1895.

1895 *Piyade Talimnamesi*'nin düzenlenmesi ve kabulü süreci, Osmanlı ordusunu yeniden yapılandırma sürecinin bir parçası olduğundan dolayı dönem boyunca birçok hususun birbiriyle ilgili olduğu görülmektedir. Her şeyden önce 1895 *Piyade Talimnamesi* 'nin uygulanması, yeni mükerrer ateşli tüfeklerin kullanılması ile doğrudan ilgiliydi. Bundan dolayı mükerrer ateşli tüfeklerin temini talimnamenin tatbikinde kritik bir role sahipti.⁵⁰¹

Tüfek temin etmek ve yeni bir tüfeği tatbik etmek her zaman için zor bir süreçti. Her devlet yeni bir silahı, anında kullanıma sokamadığından dolayı eski tür silahları yenilemeye çabalıyordu. Ancak bunu başarsalar bile milyonlarca silahın bir anda yenilenmesi mümkün olmadığından dolayı eski türde olan silahlar ikinci ve üçüncü derecede önem taşıyan askerî birliklere dağıtılıyordu.⁵⁰²

Osmanlı ordusu askerî teknolojiyi transfer eden ordu konumunda olduğu için buna benzer problemler yaşamıştı. Goltz Paşa'nın yazdığı bir raporda bunu görmektedir. Rapora göre; ordunun reformu için yeni sekiz yüz bini aşkın tüfek gerekmektedir. Ancak kullanıma müsait üç yüz, üç yüz elli bin tüfek mevcuttur. Goltz Paşa hiç olmazsa beş yüz bin civarında tüfeğin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı raporun kaleme alınmasından iki sene önce bu sayı kadar Martini-Henry tüfeğin satın alınmasına karar verildiği ve satın alınmaya teşebbüs edildiğini ifade etmiştir. Ancak mükerrer ateşli tüfeklerin revaç bulması ve Almanya'da kabul edilmesiyle bu satın alınmadan vazgeçilmiştir.⁵⁰³ Görüldüğü üzere yeni silahların satın alınmasına karar verildiği süreçte yeni bir model tüfek daha piyasaya çıkmıştır. Bu durum teknoloji transferinin ne denli zor olduğunu ortaya koymaktadır.

Osmanlı ordusunda bulunduğu süre içerisinde defalarca istifasının kabulünü talep eden Kamphoevener Paşa'nın istifa gerekçesinin en önemlileri arasında -birçok defa dile getirmesine rağmen- tüfek eksikliğinin giderilememesi yer almaktadır.⁵⁰⁴ Kamphoevener Paşa özellikle mükerrer ateşli tüfeğin eksikliğini, talimlerine nezaret

⁵⁰¹ “İki sene mukaddemâ Almanya ordularında mer’iyyet ahkâmına başlanmış olan yeni piyâde ta’lîmnâmesinin piyâde askerini gerek küçük çaplı yeni tüfenklere ve gerek dumansız barûdlara karşı muhârebeye hazırlamak için iktizâ’ eden bi-l-cümle şerâit ve muhsenâtı câmi’ olduğunu müşâhede eyledim.” BOA, **Y.MTV**, 46/79, 19 Kasım 1890.

⁵⁰² BOA, **Y.PRK.ASK**, 92/104, H. 1310 (1892 – 93).

⁵⁰³ BOA, **Y.PRK.ASK**, 52/77, Lef 2, 7 Ocak 1889.

⁵⁰⁴ BOA, **Y.PRK.MYD**, 10/72, 1890 – 91.

etmekle görevlendirildiği Mekteb-i Harbiye üzerinden dile getirmiştir. Mezun Mekteb-i Harbiye öğrencilerinin talimi ile görevlendirilen Kamphoevener Paşa Mekteb-i Harbiye öğrencilerinin talim eğitimini, buradaki öğrencilerin ileride tüm ordu birimlerine talim öğretmenliği yapacağından dolayı çok önemli olduğunu söylemiştir. Ayrıca Osmanlı’da, Almanya’da olduğu gibi askerî mektep öncesi herhangi bir talim eğitiminin olmamasının, buradaki talim eğitimini daha da önemli hâle getirdiğini ileri sürmüştür.⁵⁰⁵ 1895 yılının ortalarında sunulan pusulada Mekteb-i Harbiye öğrencilerinin sayısı ile karşılaştırılınca eldeki mükerrer ateşli tüfeklerin yetersizliği görülmektedir. Pusulaya göre, Mekteb-i Harbiye’de 1397 talebe olmasına rağmen yalnız 416 Martini-Henry tüfeği vardır. 981 tüfek ise noksan bulunmaktadır. 416 tüfeğin ise süngüsü mevcut değildir. 1397 talebe için ise yalnızca 300 palaska mevcuttur.⁵⁰⁶ Mekteb-i Harbiye’den mezun olan öğrencilere talimleri için yalnızca beş anahtarlı ve beş anahtarsız olmak üzere 10 adet mükerrer ateşli mavzer tüfeği verilmiştir. Ancak iki türde olan tüfeğin ayrı ayrı talimi yapılması gereksinimine rağmen öğrencilerin sayısı 324’tür. Ayrıca talimin öğretilmesi için de az vakit bulunmaktadır. Buradaki öğrencilerin sadece tüfek talimini değil aynı zamanda tüfeğin tüm parçalarını ve nasıl kullanıldığını da öğrenmeleri gerekmektedir. Eksikliklerin giderilmesi için ayrıca pusula sunulmuştur.⁵⁰⁷

Kamphoevener Paşa, piyadeyi tüfeksiz talim ettirmek ile süvariye atsız, topçuyu ise topsuz talim ettirmek arasında hiçbir fark yoktur demiştir. Mekteb-i Harbiye’de yapılan talimlerin çocuk oyunlarından asla farkı olmadığını ve tüfeksiz olarak yapılan bölük talimlerinin öğrencilere yanlış bir fikir verip etki ettiğini ve ahaliye karşı gülünç bir hâle getirdiğini ileri sürmektedir. Hatta Kamphoevener Paşa, bundan böyle talimleri ya büsbütün ortadan kaldırınsın ya da bu hizmetten beni affedin ifadesinde bulunmuştur.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ BOA, Y.MTV, 119/91, Lef 1, 6 Mayıs 1895.

⁵⁰⁶ BOA, Y.MTV, 119/91, Lef 2, 6 Mayıs 1895.

⁵⁰⁷ Sunulan pusula listesi şu şekildedir. “25 adet Ma’ kasatura anahtarlı küçük çaplı mavzer tüfeği, 25 ma’ kasatura anahtarsız küçük çaplı mavzer tüfeği, 50 Paket paketsiz ta’lim fişeği (paket), 50 Nişangâh mahfazası, 50 adet tüfekleri temizleme takımı, 50 adet tüfekleri temizlemek için kayış, 50 adet tüfekler için ağız kapağı, elde bulunan 10 adet küçük çaplı mavzer tüfeği için kasatura, nişangâh mahfazası ve temizleme takımı, ağız kapağı ve kayış.” BOA, Y.MTV, 115/56, Lef 2, 20 Şubat 1895.

⁵⁰⁸ BOA, Y.MTV, 119/91, Lef 1, 6 Mayıs 1895. Benzer şekilde başka şikâyetlerde mevcuttur. Mesela, Mülazım-ı sani Şamlı Hasan Rıfkı, Mekteb-i Harbiye’nin ordunun talimi için kritik durumuna dikkat

Kamphoevener Paşa görevi esnasında tüfeklerin eksikliği ve talimnamenin kabul edilmesinde yaşanan gecikmenin yanı sıra başka fiziksel eksikliklere dikkati çekmişti. İstanbul'daki askerlerin talim edilemeyeceğini iddia etmiştir. Üsküdar tarafında bulunan askerlerin taliminin tamamen yetersiz bir şekilde sürdürüldüğünü ve taşra ordularının ise resmigeçit dışında herhangi bir talimi gerçekleştirilmediğini ileri sürmüştür.⁵⁰⁹

Kamphoevener Paşa'nın ifade ettiği eksiklikler arasında endahat mektebinin tesis edilmesi gerektiği yer almaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin elbise ve ayakkabılarının kötü durumda olduğunu da belirtmiştir.⁵¹⁰

4.5. Yanaşık Nizamdan Dağınık Nizama

1880 – 81'de yayımlanan piyade talimnameleri ile dağınık nizamın asıl taktik düzen olarak kabul edildiğini görmüştük. Buna dair tartışmalar Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmişti. Ancak dağınık nizam taktikleri geri döndürülemez bir şekilde daha fazla kendine yer buluyordu. 1895 *Piyade Talimnamesi* ile dağınık nizam kaidelerinin artık büyük oranda talim mantığını ve ideal asker tipini değiştirdiğini görüyoruz.

1895 *Piyade Talimnamesi*'nde piyade muharebelerinin ateş gücü ile yürütüldüğü ve ateş gücünden tam anlamıyla faydalanmanın ise dağınık nizama mahsus olduğu ifade edilmişti.⁵¹¹ Böylece yanaşık nizam talimlerine çok fazla zaman harcanmayıp zamanın büyük kısmının muharebe meydanında tüfek kullanmaya ve muharebe talimlerine ayrılması esası kabul edilmişti.⁵¹² Temelde, özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında yanaşık nizam muharebenin kendisini oluşturuyordu. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise muharebenin tarzı değiştiği için yanaşık nizam talimlerine daha az zaman ayrılacaktı.

çekerek, satın alınan mavzer tüfeklerinin sıkıntıları olduğunu belirtmişti. BOA, **Y.PRK.ASK**, 116/43, Lef 1, 16 Aralık 1896.

⁵⁰⁹ BOA, **Y.PRK.ASK**, 53/76, 5 Mart 1899.

⁵¹⁰ BOA, **Y.MTV**, 119/91, Lef 1, 6 Mayıs 1895.

⁵¹¹ “*Piyâde muhârebeleri kâideten ateşin te'siriyle hall ve fasl*” olmak üzerineydi “*Ateşten mükemmel istifade etmek husûsu ise dağınık nizâma mahsûsdur. Yanaşık nizâmda edilecek ateşler müstesnâ hâllere...*” **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 262, md. 13.

⁵¹² “...yanaşık nizâm ile icrâ' olunan hareketlerle çok vakit geçirilmeyip elde bulunan zamânın kısm-ı a'zâmî meydân-ı muhâbede tüfenkle isti'mâli öğretmeğe ve muhâbe ta'lîmlerinin icrâ'sına hasr edilmelidir.” **Piyade Ta'limnamesi**, 1895, s. 7, md. 3.

Dağınık nizama geçiş artık talim meydanlarının da gözden düşmesine sebep oluyordu. 1880 *Bölük Talimnamesi*'ne göre dağınık nizama dair yapılacak talimler daima çeşitli araziler üzerinde yapılmalıydı. Ancak gerçeği aratmayacak derecede olan talim meydanları varsa onlarda da talim yapılabileceği ifade edilmişti.⁵¹³

Ateşli silahlardaki ilerleme askerî birimlerin büyüklüğünü de etkilemişti. 19. yüzyılın ilk yarısında askerî birimlerin büyüklüğünü, birlik kumandanının verilen emri işitebilmesi tayin ederken, ateş gücünde meydana gelen ilerlemeler neticesinde yanaşık nizamda kullanılacak birlikleri daha fazla küçültmek gerekmiştir.⁵¹⁴ Çünkü yanaşık nizamda bulunan büyük kıtalar düşmanın ateşiyle kısa bir zaman zarfında büyük bir zarara uğrayabilirdi.⁵¹⁵

Dağınık nizam 19. yüzyılın ilk yarısındaki asker karakterinden farklı bir asker karakterini gerektiriyordu. “*Dağınık nizâmda nefer[in] muayyen [belli] bir mevki’de durmağa ve vücûdunu doğru bir vaz’iyyette tutmağa ve esliha isti’mâline [silahları kullanmaya] mahsûs hareketleri intizâm [düzgünlük] ile icrâ’ eylemeğe mecbûr...*” olmaması neferden beklenilenin, bir makinenin parçası olarak tarif edilemeyeceğini gösteriyordu. İstenilen asker tipi, “*kuvve-i mümeyyize [ayırt etme kuvveti], idmân, cesâret, i’timâd ve bilhâssa silâhını güzel kullanmak ve arâzîden hüsn-i istifâde eylemek husûsâtında mahâret sahibi olmak ve kendi zâbitânına dahi dâimî sûrette dikkat...*” edecek ve belli bir noktaya kadar karar alması gereken asker tipi idi.⁵¹⁶ Avcı asker olarak adlandırılan bu askerin, “*vücûdunun vaz’iyyetince serbestiyet-i tâmmeye [tam serbestliğe] mâlik [sahip] olmasıyla berâber göz ve kulağıyla etrâfa*

⁵¹³ **Bölük Ta’limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 21 Receb 1297 (29 Haziran 1880), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0127665, s. 140, md. 264.

⁵¹⁴ “...kıt’a-i mezkûrenin cesâmetini ta’yinden münhasıran kumandanın işidilebilmesi nazar-ı dikkate alınır iken...” yüzyılın ikinci yarısından itibaren “*hâl-i hâzır ateşlerinin te’sîrinde husûle gelen terekkiyât hasebiyle elyevm yanaşık nizâmda isti’mâl olunacak kıtaâtı daha ziyâde küçültmek lâzım gelmiştir*”. (**Piyade Ta’limnamesi**, 1895, s. 262, md. 15). 51. maddede bahsedildiği üzere subayların bulunacağı yer de emirlerini her bir kıtaya eriştirebilmesi üzerine seçilmeliydi. “*En aşağı kıt’aya kadar bizzat müdâhale etmek ve kumanda işittirmek ihtimâlâtı tenâkus eylediği nisbette idâre husûsu müşkilât kesb eyleyeceğinden muhârebede evâmîr i’tâ’sı için husûl-i maksada en ziyâde suhûlet verecek vesâiti aramak ve üzerinde durulacak mahâll ona göre intihâb olunmak lâzımdır*.” **Piyade Ta’limnamesi**, 1895, s. 267, md. 51.

⁵¹⁵ “*Yanaşık nizâmda bulunan büyük kıt’alar düşmanın şiddetli piyâde ateşiyle cüz’i bir zamân zarfında telefât-ı külliyeye dâcâr...*” **Piyade Ta’limnamesi**, 1895, s. 262, md. 14.

⁵¹⁶ Birinci Dünya Savaşı’nda Filistin Cephesi’nin kurmay başkanı olan Von Kress, Türk askerini değerlendirirken okuma yazma bilmeyen erlerin bilgi ve seviyelerinin düşük olmasından dolayı kendi kendine hareket ve karar verme kabiliyetinin eksikliğine dikkat çekmişti. (Von Kress, **a.g.e.**, s. 37). 20. yüzyılın başında askerin kendi kendine karar verme seviyesi önem atfedilen bir askerî nitelikti.

*dikkat üzere bulunması ve her bir ânda sür‘atle düşünüp müstakillen [kendi başına] harekete hâzır ve âmâde bulunması lâzımdır.”*⁵¹⁷

Dağınık nizamın önem kazanmasıyla birlikte atış eğitimi de talimnamelerin bir parçası hâline gelmişti. Piyadenin avcı hâlinde talim ve terbiye edilmesi ilk olarak onların nişan talimlerinde tam bir yetkinliğe ulaşmalarına bağlıydı. Bu talimlerin askerlere öğretilmesi ise bizzat subayların ve çavuşların tüfeği kullanma usullerine dair eksiksiz bilgiye sahip olmalarına ve uygulamalarına bağlıydı.⁵¹⁸ Atış eğitimi üzerine daha sonraki yıllarda müstakil endaht talimnameleri de yayımlanacaktı.

Tüfek eğitimi 19. yüzyılın ilk yarısındaki talimnamelerde de mevcuttu. Ancak çakmaklı tüfeklerde menzilin, atış hızının ve isabet oranının düşük olması gibi nedenlerden dolayı önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere ateş gücünden faydalanırken nişan alma hassasiyeti gözetilmiyordu.

Birinci Dünya Savaşı’na kadar yanaşık nizamın savaşlarda kesin zaferi sağlayacağına dair görüş ayrılıkları vardı. Bununla birlikte yanaşık nizam önemini tamamıyla yitirmemişti. Süregelen bazı işlevleri de mevcuttu. 1895 *Piyade Talimnamesi*’ne göre; yanaşık nizamın avcı hattının eksiklerini kapatmak, ona yardımcı olmak ve avcılarını ileriye sevk etmek gibi temel bir görevi vardı. Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz üzere bazı durumlarda kesin sonuca ulaşmak için yanaşık nizamın muhafazasının şart olduğuna dikkat çekilmişti. Bununla birlikte yine de bu nizamın, muharebenin birinci hattında ancak çok istisnai durumlarda kullanılması gerekirdi. Dağınık nizama bağlanmaksızın başlı başına bir nizam olarak hiçbir muharebede sonuna kadar uygulamanın mümkün olmadığına da değinilmiştir.⁵¹⁹ Ayrıca yanaşık nizam muharebe meydanına gitmek, gece muharebe etmek ve süvari hücumlarına karşı koymak gibi amaçları da içeriyordu.⁵²⁰ Hatta Birinci Dünya Savaşı’ndan önce yayımlanan 1912 *Piyade Talimnamesi*’ne dair yaptığı değerlendirmede Hüsrev Efendi [Gerede, Hersekli]; bu son yayımlanan piyade talimnamesinden artık yanaşık nizamla hiç uğraşılmayacağı gibi bir fikrin hasıl

⁵¹⁷ *Piyade Ta‘limnamesi*, 1895, s. 265, md. 21.

⁵¹⁸ *Piyade Ta‘limnamesi*, 1895, s. 122 – 123, md. 74.

⁵¹⁹ *Piyade Ta‘limnamesi*, 1895, s. 264 – 265, md. 20.

⁵²⁰ Ahmed Ali [Mekteb-i Harbiye Tabur Kumandanı], *Piyade Efrad Dersleri: Numara 5: Efradın Muharebede Suret-i Hareketi*, Dersaadet, R. 1326 (1910 – 11), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. TZT_0983/05, s. 3.

olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, Osmanlı askerinin jimnastik ve yanaşık nizam hareketine ne derecede muhtaç olduklarını açıklamaya gerek yoktur. Hâlihazırda büyük önemi olan gece harekâtında yanaşık nizamın büyük bir rol oynadığı ve bununla birlikte askerde disiplini sağlamak, çeviklik ve basiret uyandırmak için de yanaşık nizamın önemli olduğunu belirtmiştir.⁵²¹

Özetle önceleri yanaşık nizam başlı başına kullanılırken, dağınık nizam yanaşık nizamın set ve himayesi için kullanılıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dağınık nizam ile muharebeye başlanıyordu ve neticeye varana kadar da bu nizam korunuyordu.⁵²²

19. yüzyılın ilk yarısında yanaşık nizamını sıkı sıkıya uygulamak askerî başarının en temel zorunluluğu iken 1850’li yıllardan beri bu durum değişmiş ve Osmanlı piyade talimnamelerine *1881 Piyade Talimnamesi* ve *1895 Piyade Talimnamesi* ile giriş yapmıştır.

4.6. 1880 – 1893 Yılları Arasında Topçu Talimnameleri

Görüldüğü üzere 1880’de topçu talimnameleri üzerine yapılan düzenlemeden önce, eksiklik olmasından dolayı resmî bir komisyon tarafından olmamakla birlikte eğitim amaçlı olarak top talimi ve eğitimiyle ilgili çeşitli eserler yayımlanmıştır.

II. Abdülhamid dönemi itibariyle Avrupa’da topçu sınıfına çok büyük önem verildiği ve topçu sayısının oldukça arttığı gözükmemektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti de askerî gelişmeleri takip etmek için Avrupa’dan birçok top satın almıştı.⁵²³ 1880 Düzenlemeleri çerçevesindeki en önemli gelişme 22 Mayıs 1880’de Topçu Müfettiş-i Umumiyesi Heyeti kurulması ile olmuştur.⁵²⁴ Bu heyet, tüm seyyar ve kale

⁵²¹ Hüsrev [Gerede, Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılardan Hersekli], **Manevralara Dair**, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet, R. 1330 (1914 – 15), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0116511, s. 5

⁵²² **Piyade Ta’limnamesi**, 1895, s. 264, md. 19.

⁵²³ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **Osmanlı Topçuları**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Mart 1315 (13 Mart – 12 Nisan 1899), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. B014908, s. 5 – 6.

⁵²⁴ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **a.g.e.**, s. 9; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, c. III, 5. Kısım (1793 – 1908)**, Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1978, s. 227. Topçu talimnamelerinin yeniden düzenlenmesi için bir araya gelen bu heyet Nadir Paşa liderliğinde Seyyar topçu numune alayından Miralay Ahmed Efendi, aynı alaydan kaymakam İzzet Bey, alayın süvari taburu binbaşı Reşad Efendi, ihtiyat topçu alayının ikinci taburu kolağası Salih

topçu sınıflarının gelişme, ilerleme, fenni işleri, eğitim ve öğretimi ile ilgilenecektir.⁵²⁵

1880 düzenlemesiyle topçu talimnameleri tamamen değiştirilmiştir. Yeni topçu talimnamelerine uygun olarak topçu manevraları, endaht talimnameleri ve top fennine dair çeşitli kitaplar yayımlanmıştır.⁵²⁶ Daha önce bahsettiğimiz üzere; topçulukta teknik alanda yaşanan gelişmeler neticesinde topçu talimnameleri topçunun hizmet şekli, topun namlu büyüklüğü (aslında topun modeli) ve top mermisinin çizdiği eğriye göre yayımlanmaktaydı.

Komisyon ilk olarak sahra topçularına ait talimnameleri düzenlemişti.⁵²⁷ Bu düzenlenmeler çerçevesinde sahra topçularına yönelik olarak 2 Temmuz 1882'de *Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak ve Çemberli Top Ta'limi)* isimli talimnamenin basımı gerçekleştirilmiştir.⁵²⁸ Bu talimname Almanya'da 1878'de yayımlanan *Exerzier-Reglement für die k.b. Feldartillerie*'den tercüme edilmiştir.⁵²⁹

Sahra topçuluğu, topların meydan muharebelerinde etkin olarak kullanımından itibaren kale topçuluğu ile birlikte var olan bir topçuluk sınıfıdır. II. Mahmud döneminde yayımlanan topçu talimnameleri, topçunun manevra kaidelerini içerdiği için ilk sahra topçu talimnamesi olarak kabul edilebilir.

Sahra topçuluğunun kale topçuluğundan ayırt edici özelliği hedeflerinin genellikle canlı, hareketli ve kolay tahrip edilebilir olmalarıdır. Bu nedenle sahra topları meydan muharebesinde dolaşmaya ve mevki değiştirmeye mecburdur. Dolayısıyla bahsedilen hedeflere şiddetle tesir etmek ve süratle manevra ve hareket edebilmek özelliklerini de içermeleri gerekmektedir. Bunlar için sahra topunun namlu çapının 8 santimetre olması yeterli ve 9 santimetreyi geçmemesi gereklidir.

Efendi, Topçu numune alayının süvari taburu birinci bölümü yüzbaşısı Hurşid Efendi ile aynı alayın piyade taburu yüzbaşısı Hüseyin Efendi'lerden meydana gelmişti. **Kıl'a-i Hakani Topçularına Mahsus Ta'limname**, Tophane-i Amire Matbaası, H. 1306 (1888 – 89), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0130623, Taranmış nüsha, s. 2 (sağ taraf).

⁵²⁵ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **a.g.e.**, s. 9.

⁵²⁶ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **a.g.e.**, s. vav [و].

⁵²⁷ **Kıl'a-i Hakani Topçularına Mahsus Ta'limname**, H. 1306 (1888 – 89).

⁵²⁸ **Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak ve Çemberli Top Ta'limi)**, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, 15 Şa'ban 1299 (2 Temmuz 1882), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10248.

⁵²⁹ **Exerzier-Reglement für die k.b. Feldartillerie**, Vossische Buchhandlung, Berlin, 1878, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. XIII, 11.

Hafif toplar zorlu koşullarda kolaylıkla manevra yapmaya ve özellikle harp mevkiine zamanında ulaştırılmaya müsaitti. Hafif olmaları dolayısıyla cephaneleri de hafif olacağından kendileriyle birlikte fazla miktarda cephane bulundurabilmek özelliklerine de sahiptirler. Ayrıca kendileriyle donatılan süvari topçularına tam bir serbestiyet tanımaktadır.⁵³⁰

Bu talimname 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren topçu talimnamelerinin değişen yapısını ortaya koymaktadır. Talimname iki kısma ayrılmıştır. İlk başlık *Topçu Ayak Ta'limi* iken; ikinci başlık *Çemberli Top*'tur. Talimnamenin topçu ayak talimi kısmında, topçu neferinin silahsız ve silahlı olarak duruş ve hareketi, silah kullanımı, takım, bölük ve tabur talimleri kaideleri yer almaktadır. İkinci kısmı olan çemberli top kısmında ise; koşulmamış⁵³¹ topla talim, koşulmamış topla koşulmuş gibi top talimi ve olduğu yerde bölükle top talimi kaideleri yer almaktadır.⁵³²

Ancak bu talimnamenin uygulanma ömrü fazla olmayacaktır. Özellikle talimnamenin toplam 93 maddesinden 53 maddesinin topçunun ayak talimi (yanaşık nizam talimi) ile ilgili olması onu, gelişen top teknolojisini karşılama noktasında yetersiz kılacaktır.

Buna rağmen *Seyyar Topçulara Mahsus Ta'limat*'ın, 21 Ocak 1886'da *Seyyar Topçulara Mahsus Talimat (Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Top Ta'limnamesi)* ana başlığı ve *Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat* alt başlığı ile topçu talimat komisyonu tarafından değiştirilmiş ve düzeltilmiş basımı yapılmıştır. İkinci baskı olarak kabul edilen bu yayım ilk baskı ile birebir örtüşmektedir. Sadece bazı noktalarda çeviri farklılıkları mevcuttur. Ayrıca çemberli top tabirinin artık kullanılmadığını görmekteyiz.⁵³³

⁵³⁰ Von der Neumann, **Külliyat-ı Fenn-i Eslîha**, çev. Ahmet Muhtar Paşa [Ferik] – Şevki Paşa, Karakin Bağdadlıyan Matbaası, İstanbul, H. 1306 (1888 – 89), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.02813, s. 42.

⁵³¹ Koşmak: Hayvanı araba veya sapan ve saireye takmak, bağlamak. Şemseddin Sami, **Kamûs-i Türkî**, Dersaadet, 1317, s. 1102.

⁵³² *Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak ve Çemberli Top Ta'limi)*, 2 Temmuz 1882.

⁵³³ *Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Top Ta'limnamesi)*, 2. Baskı, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 15 Rebiülahir 1303 (21 Ocak 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10262. Bazı başlıklarda farklı kelimeler tercih edilmiştir. Mesela “*bölüğün saff-ı harb nizamı üzere tertibi*” yerine “*bölüğün saff-ı harb üzere vaz'iyeti*” tercih edilmiştir. Çok fazla olmamakla birlikte bunun gibi çeviri farklılıkları mevcuttur.

1885 ve 1886 yılında Osmanlı Devleti'nin Krupp'tan önemli sayıda top satın aldığını görmekteyiz.⁵³⁴ Talimnamenin 1886'da ikinci kez yayımlanmasında yeni top alımlarının da etkili olduğunu düşünebiliriz.

Topçu komisyonu birçok talimnamenin basılmasını sağlamıştı. Onlardan biri de nüshasını tespit edemediğimiz ancak Ahmed Muhtar Paşa'nın *Ahvalname* isimli kitabında söz ettiği *Seyyar Topçuların Beher Sene İcra Edecekleri Nişan Ta'limi Risalesi*'dir. H. 1292'de (1875 – 76) basımı gerçekleştirilen bu eser Prusya nişan talimnamesinden tercüme edilmiştir.⁵³⁵ Yine aynı sene içerisinde Topçu komisyonu tarafından yayımlanan ve nüshasını tespit edemediğimiz *Sekiz – Dokuz cm.lik Yani 4 ve 6 Fundalık Kuyruktan Dolar Seyyar Şeşhaneli Topların Hizmet-i Mahsusu ve Usul-i İstimalini Mübeyyin Ta'limname*'nin basımı gerçekleştirilmiştir. Bu talimname, 9.8 santimetrelik arkadan dolar şeşhaneli krupp ve endrof usulünde imal edilip dökülen toplara mahsus olup, Prusya seyyar topçu alaylarında kullanılan talimnamenin tercümesidir.⁵³⁶

Sahra topçuluğuna yönelik talimnamelerden sonra dağ topçuluğuna dair talimname de yayımlanmıştır. Sahra ve kale topçularının dışında kullandıkları top ve topçuluk yöntemi açısından farklı olan dağ topçuluğu da söz konusuydu. Dağ topları engebeli arazide yapılacak muharebeler için kullanılmaktaydı. En önemli özelliği parçalar hâlinde taşınabilmesiydi. Böylece engebeli arazide yüksek hareket kabiliyetine sahip oluyordu. Dağ topları namı diğer ağırlığının düşürülmesiyle meydana getirilmişti. Ancak bu suretle azami mesafesi ve merminin de tesiri oldukça düşürülmüş oluyordu. Osmanlı ordusu 6 (*Sahihe* 6.5) santimetrelik ve diğer bir deyişle 3 funtluk kuyruktan dolar Broadwellkârı çelik cebel (dağ) toplarıyla aynı çapta ve aynı tertipte tophane imali olan tunç dağ toplarına sahipti.⁵³⁷ Ancak 6.5

Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Top Ta'limnamesi), 21 Ocak 1886.

⁵³⁴ 1885'te 7 adet 35.5 cm, 22 adet 24 cm, 39 adet 7.5 cm ve 389 adet 8.7 cm olmak üzere toplam 457 adet Krupp'tan top satın alınmıştır. 1886'da ise 10 adet 24 cm, 20 adet 7.5 cm, 404 adet 8.7 cm, 4 adet 3.7 cm ve 2 adet 10.7 cm olmak üzere 440 top Krupp'tan satın alınmıştır. Naci Yorulmaz, **Arming The Sultan: German Arms Trade And Diplomacy In The Ottoman Empire Before World War I**, I. B. Tauris, London, 2014, s. 104.

⁵³⁵ **Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi**, c. I, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M. Serdar Bekâr, Gülcan Gündüz, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İrcica, İstanbul 2004, s. 148.

⁵³⁶ **Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi**, c. I, s. 147.

⁵³⁷ Von der Neumann, **a.g.e.**, s. 43.

santimetrelik bu top mermilerinin küçük bulunmasından dolayı gerekli tesiri gösterememesi ve balistik özellikler açısından yetersiz görülmesinden dolayı Krupp Fabrikası 7.5. santimetre çapında dağ topları imal etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti de bunu kısa süre içinde kabul etmiştir.⁵³⁸

Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta'limnamesi, Mühendishane-i Berri Maarif Meclisi tarafından onaylandıktan ve talim komisyonu tarafından incelendikten sonra 1882'de basımı gerçekleştirilmiştir. Mühendishane mektebi muallimlerinden sağ kolağası Hamdi, Ali, Fuad ve Edhem Beyler tarafından hazırlanmıştır.⁵³⁹

Bu talimname iki kısma ayrılmıştır. İlk kısımda estersiz yani katırsız olarak topun durduğu yerde talim kaideleri; ikinci kısımda ise esterler (katırlar) ile hareket kaideleri sunulmuştur. Topun durduğu yerde talim kaideleri temelde sahra topuna dair bahsettiğimiz kaideleri içermektedir. Ancak dağ topu söz konusu olduğundan dolayı farklı kaideler de bulunmaktadır. Yeni bir endaht usulü olarak şarapnel endahtına yer verilmiştir. Talimnamenin yayımlandığı zaman itibariyle bu usul henüz kullanılmamış ise de ileride kullanılacağı göz önünde bulundurulmuştur.⁵⁴⁰ Bunun dışında dağ topunun kullanılacağı mevkinin problemli olacağı göz önüne alınarak, top ateşlendikten sonra topun geriye gitmesini engellemek için gerektiğinde tekerleklerine köstek konulması kaidesine, dağ topçu talimnamesinde yer verilmiştir.⁵⁴¹

Ancak asıl değişiklik dağ topunun esterler ile hareket kısmında yer alıyordu. Dağ topu için top esteri, kundak esteri ve cephan esteri şeklinde üç ester kullanılıyordu. Üç topçu neferi ve bir çavuş top başında; diğer üç topçu neferi ise cephan sandıklarının başında duruyordu. Dolayısıyla dağ topçusunun endaht ve hareket usulü diğer topçulardan oldukça farklı usulleri içeriyordu. Dağ bölümüyle icra olunacak hareketler başlığında ise dağ topçularının bölük hâlinde saff-ı harb nizamına geçmesinin kaideleri sunulmuştur.⁵⁴²

⁵³⁸ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], *Osmanlı Topçuları*, s. 49.

⁵³⁹ *Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta'limnamesi*, Mühendishane Matbaası, Şubat 1297 (13 Şubat – 12 Mart 1882), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0107030.

⁵⁴⁰ *Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta'limnamesi*, 1882, s. 46.

⁵⁴¹ *Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta'limnamesi*, 1882, s. 28.

⁵⁴² *Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta'limnamesi*, 1882.

Nadir Paşa'nın başkanlığını yaptığı komisyon tarafından Rebiülevvel 1302'de (1884 – 85) Mühendishane ve Tophane-i Amire Matbaası'nda *Koşulmamış Topçu Bölük ve Tabur ve Alay Ta'limleriyle Muharebe Usulü* isimli talimname basılmıştır. Bu talimname bahsi geçen *Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limname*'nin üçüncü, dördüncü, beşinci makaleleri ile bir ve beş numaralı eklerini içerir. Bu talimnamenin üçüncü makalesi koşulmuş topla icra olunacak harekât; dördüncü makalesi seyyar topçularının muharebe usulü; beşinci makalesi ise muayene ve resmigeçit üzerinedir. Ekleri ise sırasıyla şu şekildedir: birinci eki *kılıç isti'mâli*; ikinci eki *top koşumuna dair ta'limat ve top maneji*, üçüncü eki *topsuz olarak süvari topçularının harekâtı*; dördüncü eki *cebehane ve mühimmat arabaların harekâtı*; beşinci eki ise *seyyar topçularının endâht usulü* üzerinedir. Talimnamenin beşinci makalesi ve beş adet eki ayrı bir risale hâlinde de satılmıştır. Ancak bu talimname 1893'te basılacak olan sahra topçu talimnamesinin kabulü ile geçerliliğini yitirmiştir.⁵⁴³

13 Kanun-ı Evvel 1302'de (25 Aralık 1886) ise *Kızaklı Kundak Üzerinde Bulunan Sevahil Toplarının Ta'limnamesi*'nin basımı yine Topçu komisyonu tarafından gerçekleştirilmişti.⁵⁴⁴ Bu talimname 15 santimetrelik çelik topun talimi, 21 santimetreden 35.5 santimetreliğe kadar olan Krupp sahil toplarının talimnamesi, 35.5 santimetrelik topun talimnamesi ve sevahil toplarının endaht usulü konularını içerir.⁵⁴⁵

H. 1303'te (1885 – 86) *Sahil Top Ta'limnamesi*'ne ek olarak *24 santimetrelik 25 katr Müceff Tulûnda Sahil Topunun Ta'limnamesi* talim komisyonu tarafından Tophane-i Amire'de bastırılmıştır. Bu talimname topun endaht sırasındaki hizmetiyle endaht yöntemleri ve kullanımı üzerinedir. Bununla birlikte talimnamede iki ek mevcuttur. Bunlardan biri endaht hizmetinden sonra müceffin temizlenmesi ve bazı âletler ile bunların kullanılma yöntemleri üzerinedir. İkinci ek ise tulumba içindeki

⁵⁴³ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **Ahvalname: Müellifat-ı Askeriye-i Osmaniye: Birinci Kısım: Ahvalname-i Müellifat-ı Topçıyan**, Tahir Bey Matbaası, Kostantiniyye, R. 1316 (1900 – 01), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00879, s. 154 – 156.

⁵⁴⁴ **Kızaklı Kundak Üzerinde Bulunan Sevahil Toplarının Ta'limnamesi**, Tophane-i Amire Matbaası, İstanbul, 13 Kanun-ı Evvel 1302 (25 Aralık 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 4668.

⁵⁴⁵ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **Ahvalname**, s. 26.

gliserin miktarının muayenesi üzerinedir.⁵⁴⁶ Eserin ikinci baskısı ise H. 1308'de (1890 – 91) gerçekleştirilmiştir.⁵⁴⁷

Sınırlarda, kıyılarda, adalarda, stratejik önemi olan bölge ve noktalarda; yollarda ise geçit, boğaz gibi yerlerde dıştan gelecek tehlikeleri ve iç düzenliliği sağlamak amacıyla yapılan büyük ve küçük tahkimli yerler olan kalelerde, savunma ve korunma göreviyle kale kuvvetleri bulunduruluyordu. Bu kale kuvvetleri içerisinde kalenin önemine göre farklı sayılarda topçu askerleri barındırılıyordu.⁵⁴⁸ Kale topçularının hedefi, canlı ve tahribi kolay hedefler ile mukavemeti yüksek olan toprak ve duvar inşaatlarıydı. Bunlar ise genellikle gizli oluyor ve çeşitli uzaklıklarda bulunuyordu. Bundan dolayı kale ve muhasara topçuları, tesirâtı ve hareket kabiliyetleri değişkenlik gösteren farklı çapta toplar kullanmışlardır.⁵⁴⁹ 1842 senesinde orduda yapılan düzenlemelerde kalelere ait dört alay kale topçusu teşkil edilmişti.⁵⁵⁰

Sahra topçu talimnamelerinden sonra kale topçu talimnamelerini düzenlemek için bir araya gelen topçu talim komisyonu tarafından H. 1306'da (1888 – 89) *Kıl'a-i Hakani Topçularına Mahsus Ta'limname* yayımlanmıştır. Kale topçu talimnamesi Almanya'da uygulanmakta olan kale talimnamesinden tercüme ve tertip edildiği

⁵⁴⁶ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], *Ahvalname*, s. 156.

⁵⁴⁷ **24 santimetrelik 25 Katr Müceft Tulûnda Sahil Topunun Ta'limnamesi**, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, H. 1308 (1890 – 91), İÜ NEK, nr. 24316.

⁵⁴⁸ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, c. III, 4. Kısım (İkinci Viyana Kuşatmasından Nizam-ı Cedidin Teşkiline Kadar Olan Devre (1683 – 1793)**, Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1982, s. 81.

⁵⁴⁹ Von Der Neumann, **a.g.e.**, s. 43. 1888 yılı itibariyle kale topçuları sehpalı kundak üzerine konulmuş 9 santimetrelik çelik muhasara topu, Krupp yapımı 12 santimetrelik çemberli çelik ve tophane imali 12 santimetrelik tunç toplar, krupp yapımı 15 santimetrelik çemberli kısa çelik top ile tophane imali 15 santimetrelik kısa ve uzun tunç toplar ile 12, 15 ve 21 santimetrelik Krupp yapımı şeshaneli havanları kullanmaktadırlar. Ayrıca kale topçuları tarafından 6 santimetrelik cebel (dağ) ve 9 santimetrelik sahra topları ve kızaklı kundak üzerine konulmuş uzun 15 santimetrelik Krupp yapımı çemberli çelik toplar kullanılmaktadır. 1888 yılı itibariyle çoğu Osmanlı kalesinde kaval ve ağızdan dolar şeshaneli top ve obüsler, muhtelif çapta kaval havanlar mevcut ise de bunların o yıl itibariyle ilgasına karar verilmiştir. Von Der Neumann, **a.g.e.**, s. 43.

⁵⁵⁰ Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], **Asr-ı Güzin-i Hazret-i Padişahide Terakkiyat-ı Askeriye: Birinci Kısım: Topçuluk ve İstihkâm**, Kitabhane-i İslam – Askeri, Tüccarzâde İbrahim Hilmi, R. 1318 (1902 – 03), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 06186, s. 32.

belirtilmiştir.⁵⁵¹ 1883'te yayımlanmış olan *Exerzier-Reglement für die Fussartillerie*'den faydalanılarak tertip edildiği görülmektedir.⁵⁵²

Talimname iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısmı kale topçularına mahsus ayak ve tüfek talimi iken; ikinci kısmı kale top talimidir. Kale top talimi yedi bölümden oluşmaktadır. Bu yedi bölümden önce ilk olarak *kale toplarının vaz'ı* [konulması], *tekerleklerin vaz'ı* [konulması] ve genel tarife ait kaideler sunulmuştur. Birinci bölümde, *sehpalı kundak üzerinde bulunan kale toplarının numûne olarak ta'lîmi*, ikinci bölümde *numûne ta'limine nazâran kale toplarında icrâ* olunacak *hizmetlerin beyânı*, üçüncü bölümde *sahil kundağı üzere on beş santimetrelik çelik topun ta'lîmi*, dördüncü bölümde *prusyakârı kuyruktan dolar şeşhâneli havanların ta'lîmi beyânı*, beşinci bölümde *kruptan yeni satın olunan 21 santimetrelik şeşhâneli havanların ta'lîmi*, altıncı bölümde *bir muhâsara tabyasının oluşturulmasıyla endâht usûlü* ve yedinci bölümde ise *kale topçularının endâht usûlü* ele alınmıştır. En son olarak kale silahlarının endahatlarında gerekli olacak hesapları kolaylaştırmak için ek olarak bir zaviye cetvelini içermektedir.⁵⁵³ Kale topçu talimnamesi diğer topçu talimnamelerinden farklı olarak Osmanlı Devleti'nin elindeki mevcut kale toplarının kullanımına dair kaideler içermektedir. Ayrıca yine farklı olarak kale topçusunun tüfek kullanmasına dair kaidelere yer verildiği görülmektedir.

4.6.1. Köklü Bir Değişim: 1893 Sahra Topçu Talimnamesi

1882'de sahra topçuları için basılan talimnameden yaklaşık 11 yıl sonra 7 Haziran 1893'te yeni bir sahra topçu talimnamesi yayımlanmıştır.⁵⁵⁴ Bu yeni topçu talimnamesi Almanya'da 25 Mart 1889'da yayımlanan *Exerzier-Reglement für die Feldartillerie*'den tercüme edilmiştir.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ Kıl'a-i Hakani Topçularına Mahsus Ta'limname, H. 1306 (1888 – 89); Ahmed Muhtar Paşa [Ferik], *Osmanlı Topçuları*, s. 38.

⁵⁵² *Exerzier-Reglement für die Fussartillerie*, Vossische Buchhandlung, Berlin, 1883. <https://archive.org/details/exerzirreglemen00prusgoog> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

⁵⁵³ Kıl'a-i Hakani Topçularına Mahsus Ta'limname, H. 1306 (1888 – 89).

⁵⁵⁴ *Sahra Topçu Ta'limnamesi*, 2. Baskı, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1312 (1896 – 97), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120817.

⁵⁵⁵ *Exerzier-Reglement für die Feldartillerie: vom 25 März 1889*, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 25 März 1889, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. XIII, 18.

Ristov, 26 Nisan 1889 tarihli raporunda, yeni topçu talimnamesinin hâlihazırda uygulanmakta olan eski topçu talimnamesinden tamamen farklı ve muhtasar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yeni topçu talimnamesinin eski muğlak taktik düzeni ortadan kaldırdığını ve savaş meydanında daha uygulanabilir basit hareketleri içerdiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁶

1893 *Sahra Topçu Talimnamesi* 7 Haziran 1893'te yürürlüğe konulmasına rağmen tercümesi 1889 yılında Kaymakam (Yarbay) Şükrü Bey ve Binbaşı Rıza Bey tarafından gerçekleştirilmişti. Yeni talimnamenin yürürlüğe girmesi ise toplanacak askerî komisyonun incelemesi ve mukayesesi neticesinde olacaktı. Ancak bu sürecin uzun olacağı öngörüldüğünden, askerî komisyon toplanmadan önce Ristov tarafından yeni talimnamenin bazı esaslarının yürürlüğe konulması önerilmiştir. 23 Haziran 1889 tarihli belgeye göre talimhanelerde talim yapan topçuların düz arazide herhangi bir zorlukla karşılaşmaması, onların muharebelere yeterince hazırlanamamasına neden olmaktaydı. Bunun da önüne geçmenin tek yolu topçuların kışlaların etrafında zirai olmayan zorlu arazilerde talim yapmasıdır. Bundan dolayı topçu yaver-i harb Ristov tarafından 1893 *Sahra Topçu Talimnamesi*'nin dördüncü maddesinde yer alan “*sühûletle hareket kabil olan [kolaylıkla hareket edilebilen] arâzîde icrâ‘ olunacak ta‘lîmden terbiye, usretli [sıkıntılı, zorlu] arâzîde mümkün olduğu kadar ekseriyyetle ta‘lîm ile ve ayn hareketin icrâ‘ıyla ikmâl olunmalı [tamamlanmalı]*” hususunun yerine getirilmesi talep edilmiştir.⁵⁵⁷

Ristov'un raporuna göre 1893 *Sahra Topçu Talimnamesi* içeriği gereğince, subay ve üstsubayların yüksek taktik bilgisine sahip olmaları gerektirmektedir. Ancak Ristov, Osmanlı topçu subay ve üstsubaylarının daha çok teorik bilgiye sahipken uygulamalı bilgi açısından oldukça eksik bulunduklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte subaylar zorlu arazi üzerinde yapılacak talimler ile araziye tanımak, uygun durum ve topçu mevkiini seçmek hususlarını öğrenebilirlerdi.⁵⁵⁸

1893 *Sahra Topçu Talimnamesi* düzenlenmesi ve içerdiği talim kaideleri ile önceki topçu talimnamelerinden önemli farklılıklar içermektedir. Talimnamenin ilk

⁵⁵⁶ BOA, Y.MTV, 38/91, 26 Nisan 1889.

⁵⁵⁷ *Sahra Topçu Ta‘limnamesi*, R. 1312 (1896 – 97), s. 4, md. 4; BOA, Y.MTV, 39/43, 23 Haziran 1889.

⁵⁵⁸ BOA, Y.MTV, 39/43, 23 Haziran 1889.

kaideleri önceki sahra topçu talimnamesinde olduğu gibi neferin münferit olarak uygulayacağı talim kaideleri ile ilgilidir. Önceki sahra topçu talimnamesinden farklı olarak mesafelerin seri bir şekilde geçilmesi için koşar adım usulü sunulmuştur. Hareketin icrası için jimnastik talimnamesine atıfta bulunulmuştur.⁵⁵⁹ Koşar adım usulü dağınık nizamın karakteristik kaidelerinden biridir. Yeni sahra topçu talimnamesinde yer verilmesiyle topçulukta dağınık nizama geçişte önemli bir adım atılmıştır. Daha sonra neferin bölük ve tabur düzeninde ayak talimi ile saff-ı harb ve kol nizamları kaideleri sunulmuştur. Sadece 21 madde sunulan bu kısım bir önceki sahra topçu talimnamesine göre daha özet şeklindedir.⁵⁶⁰

1893 *Sahra Topçu Talimnamesi*'nde ayak talimi kaidelerinden sonra koşulmamış top ile yapılan talim kaideleri sunulmuştur. Bu kısımda top indirmek, bindirmek, ileriye ve geriye harp etmek, bir yan üzerine harp etmek, topu geri almak, döndürmek, topu doldurmak, topu ateş etmek, hedefin tebdili ve topu boşaltmak vesair kaideler ele alınmıştır. Bu kısımda önceki sahra topçu talimnamesine göre kaidelerin daha ayrıntılı bir şekilde sunulduğu görülmektedir.⁵⁶¹

Talimnamenin üçüncü kısmı koşulmuş top talimnamesi üzerinedir. Bu kısımda daha önce müstakil olarak üzerine talimname hazırlandığını gördüğümüz manej talimi ayrı bir bölüm hâlinde yer almıştır. Top manej taliminden sonra bu kısımda koşulmuş topçuların bölük ve tabur düzeninde yanaşık nizam talimi kaideleri sunulmuştur.⁵⁶² Bu hususlar önceki sahra topçu talimnamesinde koşulmuş topçular kısmında değil topçu neferatı kısmında sunulmuştur.

Talimnamenin dördüncü kısmında usul-i harb kaideleri ele alınmıştır.⁵⁶³ Topçulukta, usul-i harb hususu ilk defa bu topçu talimnamesinde sunulmuştur. Talimnamenin, usul-i harb başlığındaki ilk maddesinde “*ta’biye* [taktik] *tatbikatının esnâ-yi icrâ’sında muvâfık-ı harb olan şey* [harbe uygun olan şey], *muhtelif nizâmlardan her vakitteki maksad-ı harp için muvâfık ve münâsîp olan ve ayn zamanda arâziden tamâmen istifâdeyi dahi te’mîn eden nizâmın intihâb*

⁵⁵⁹ **Sahra Topçu Ta’limnamesi**, R. 1312 (1896 – 97), s. 6 – 23, md. 8 – 39. “*Hareket* [Koşar adım] *cimnastik ta’limnâmesine nazaran icrâ’ edilir.*” (md. 15)

⁵⁶⁰ **Sahra Topçu Ta’limnamesi**, R. 1312 (1896 – 97), s. 23 – 44, md. 39 – 60.

⁵⁶¹ **Sahra Topçu Ta’limnamesi**, R. 1312 (1896 – 97), s. 47 – 139, md. 67 – 148.

⁵⁶² **Sahra Topçu Ta’limnamesi**, R. 1312 (1896 – 97), s. 139 – 180, md. 149 – 253.

⁵⁶³ **Sahra Topçu Ta’limnamesi**, R. 1312 (1896 – 97), s. 253 – 311, md. 258 – 343.

olunmasıdır” ifadesiyle topçular için arazi kullanımının önemi vurgulanmıştır.⁵⁶⁴ Daha sonraki topçu talimnamelerinde de göreceğimiz üzere muharebe talimleri, özünde sadece muharebede çoğunlukla meydana gelebilecek taktik durumlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Çünkü muharebenin meydana gelme şekillerinde birçok değişen durum olabileceğinden bunların tümüne kaide konamayacağı ortadadır.⁵⁶⁵

Usul-i harb kısmında ateş idaresi, ateş mevziinin tebdili, taarruz, müdafaa, takip, ricat ve müstakil süvari refakatinde bulunan topçuların usul-i harp kaideleri sunulmuştur.⁵⁶⁶ Beşinci kısımda ise ilk defa muayene ve resmigeçit taliminin yer aldığını görüyoruz.⁵⁶⁷ Talimnamenin gerek içeriğinde ve gerekse yayımlanmasına dair olan raporda topçuların arazide talim etmelerine önem verildiği görülmektedir. Bu durum piyade talimnamelerinde olduğu gibi topçu sınıfının da dağınık nizam harbine geçişiyle alakalıdır.

Bu talimnamenin daha sonraki yıllarda da 1309 tarihli iradeye göre basımı gerçekleştirilmiştir. 1907 senesi içerisinde yalnız öğrencilere verilmek üzere basımı gerçekleştirilmiştir.⁵⁶⁸

Sahra Topçu Talimnamesi’nden çok kısa süre sonra R. 1310’da *Sahra Topçu Endaht Ta’limnamesi*’nin de basımı gerçekleştirilmiştir.⁵⁶⁹ Bu talimname Almanya’da 1890’da basımı gerçekleştirilen *Schiessvorschrift für die Feldartillerie*’den doğrudan tercüme edilmiştir.⁵⁷⁰ Endaht talimleri topçuluğun zaman içerisinde gelişmesiyle birlikte bir zorunluluk hâlini almıştı. Endaht talimnamelerinden istenilen, ateş fenni ve çeşitli mermilerin işlev ve tesirlerinin bilinmesi ve diğer taraftan ateş etmenin tüm kaidelerine tamamen hâkimiyet kazandırmasıdır.⁵⁷¹ Tüm topçu subayları yalnız kendi silah ve mermilerinin özelliklerini ve gücünü değil; sahra savaşlarında yer alan küçük büyük her cins çap

⁵⁶⁴ *Sahra Topçu Ta’limnamesi*, R. 1312 (1896 – 97), s. 253 – 254, md. 258.

⁵⁶⁵ *Seri Ateşli Sahra Toplara Mahsus Ta’limname*, Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Rebiülevvel 1323 (6 Mayıs – 4 Haziran 1905), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.060422, s. 283.

⁵⁶⁶ *Sahra Topçu Ta’limnamesi*, R. 1312 (1896 – 97), s. 253 – 311, md. 258 – 343.

⁵⁶⁷ *Sahra Topçu Ta’limnamesi*, R. 1312 (1896 – 97), s. 311 – 338, md. 344 – 376.

⁵⁶⁸ *Sahra Topçu Ta’limnamesi*, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1322 (1907), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133398.

⁵⁶⁹ *Sahra Topçu Endaht Ta’limnamesi*, R. 1310 (1894 – 95).

⁵⁷⁰ *Schiessvorschrift für die Feldartillerie*, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1890, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. XIII, 29. Karşılaştırmalı örnek sayfa için bkz. **EK-18, EK-19.**

⁵⁷¹ *Sahra Topçu Endaht Ta’limnamesi*, R. 1310 (1894 – 95), s. 3, md. 2.

ve endaht usulünü bilip, gerektiğinde diğer bataryaları gözetebilmek edebilmek iktidarına sahip olmalıydı.⁵⁷²

1900 yılına gelmeden basılan bir diğer topçu talimnamesi ise *On İki Santimetrelik Sahra Obüs Ta'limnamesi*'ydi. 19 Mart 1897 tarihli irade ile 1897 senesi içerisinde basımı gerçekleştirilmişti. Talimnamenin girişinde obüs topçularının ayak ve kılıç, koşulmamış top ile bölük ve tabur hareketleri, resmigeçit ve usul-i harp kaideleri için sahra topçu talimnamesine başvurmaları istenmiştir. Talimnamenin içeriğinde ise top ile yapılan talimler ve ateş etme talimlerine yer verilmiştir. Ayrıca dumansız barutun kullanımından söz edildiği görülmektedir.⁵⁷³

⁵⁷² *Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi*, R. 1310 (1894 – 95), s. 4, md. 3.

⁵⁷³ *On İki Santimetrelik Sahra Obüs Ta'limnamesi*, R. 1313 (1897), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İÜ NEK, nr. 78065.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA DOĞRU OSMANLI TALİMNAMELERİ

5.1. 1909 Piyade Talimnamesi

Osmanlı ordusu 1895 *Piyade Talimnamesi*'nden yaklaşık 14 sene sonra yeni piyade talimnamesini kabul etmişti. Bu süre içinde herhangi bir yeni talimname yayımlanmamıştı. Ancak 1895 *Piyade Talimnamesi*'nden sonra askerî teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve bunların savaşlarda tatbik edilmesi değişimin habercisi olmuştu. Yeni piyade talimnamelerinin yürürlüğe konulmasına kadar geçen sürede birkaç önemli savaş yaşanmış olmasına rağmen bunlar arasında en etkili olan Rus – Japon Savaşı (1904 – 05) olmuştu. Teknolojik gelişmelerin tatbik edildiği bu savaş, askerî taktiklerde birçok ilerlemenin meydana gelmesini sağladı.⁵⁷⁴ Tüm ordular değişen taktiklere göre talimnamelerini düzenleme ihtiyacı hissetmişlerdi. Osmanlı Devleti de bu yaşanan gelişmelerden dolayı diğer talimnamelerden üstün yanları olduğunu düşündükleri 1906 tarihli yeni Alman piyade talimnamesini 1909'da kabul etti.⁵⁷⁵

1909 *Piyade Talimnamesi*'nin ilk olarak Daire-i Askeriye Matbaası'nda R. 1324'te (1908 – 09) müsvedde hâlinde basımı gerçekleştirilmişti.⁵⁷⁶ Çok kısa süre

⁵⁷⁴ İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], “İfade-i Naşir”, **Yeni Alman Piyade Ta’limnamesi**, çev. Ahmed Refik [Altınay], İstanbul, R. 1325 (1908 – 09), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05523. Nitekim Hafız Hakkı Bey *Bozgun* isimli eserinde “*Rus ve Japon harbinden beri belirmiştir ki, yeni muhârebelerde yalnız mütemâdiyen ileri gitmek ve zafere ulaşmak için ateşli bir ârzû kâfi değildir*” açıklamasıyla Rus – Japon Harbi'ndeki taktik değişime dikkati çekmiştir. Hafız Hakkı [Erkân-ı Harbiye Binbaşısı], **Bozgun**, Tab‘ ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, R. 1330 (1914 – 15), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00044, s. 23.

⁵⁷⁵ **Exerzier-Reglement für die Infanterie: vom 29 Mai 1906**, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, BayHStA, D.V.E., nr. 130; BOA, İrade Askerî (İ.AS), 87/43, 25 C 1327 (14 Temmuz 1909); İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], “İfade-i Naşir”. Karşılaştırmalı örnek sayfa için bkz. **EK-20, EK-21**.

⁵⁷⁶ **Piyade Ta’limnamesi**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, R. 1324 (1908 – 09), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10172.

sonra ise Mehmed Reşad tuğrasıyla Mekteb-i Harbiye Matbaası'nda Temmuz 1325'te (14 Temmuz – 13 Ağustos 1909) resmî nüshası yayımlanmıştır.⁵⁷⁷ 1909 *Piyade Talimnamesi*, Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusunun temel talim kitabı olmuştur.⁵⁷⁸

Rus – Japon Savaşı (1904 – 05), Birinci Dünya Savaşı'nın bazı yönlerine ışık tutmuş ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcındaki askerî fikirlerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu savaş dikenli teller, makineli tüfeklerle siper savaşı, dolaylı top atışları, gizli mevzilerden atış yapan toplar ve gece muharebesi gibi yeni taktik ve teknolojilerin kullanıldığı savaş olmuştur.⁵⁷⁹

Rus – Japon Savaşı'ndaki bu taktik ilerlemeler 1909 *Piyade Talimnamesi*'nin ikinci kısmı olan muharebe talimleri kısmına, önceki piyade talimnamelerinden farklı olarak birçok maddenin eklenmesine neden olmuştur. Ayrıca bu kısmın yazılışı ve bölümlenmesi de eski talimnamelerden tamamen farklı olmuştur. Asıl hususlar ise eski talimnamelerden pek farklı değildir; ancak onların da bir kısmı büsbütün yeniden yazılmış ve bazıları ise daha kısa ve daha düzgün izah edilerek şüpheli noktalar giderilmiştir. Talimnamenin ilk kısmı için çok az düzenlemeye gidilmiştir. Yalnızca birkaç kumandada değişikliğe gidilmiştir. Üçüncü kısım ise resmigeçit ve yoklamaları içermektedir ve eski talimnameyle tamamen aynıdır.⁵⁸⁰

1909 *Piyade Talimnamesi*'nin düzenlenmesi de 1895 *Piyade Talimnamesi*'nden farklı bir şekilde olmuştur. Talimnamenin birinci kısmı, 1895 *Piyade Talimnamesi*'nde olduğu gibi nefer, takım, bölük, alay ve liva talimleri şeklinde bölümlenmemiştir. Birinci bölümün ilk kısmında yanaşık nizam talimleri anlatılmıştır. İkinci kısmında ise dağınık nizam talimlerine yer verilmiştir. 1895 *Piyade Talimnamesi*'nde yanaşık ve dağınık nizam takım, bölük, alay ve liva talimleri içerisinde ayrı ayrı ele alınmıştır. 1909 *Piyade Talimnamesi*'nin ikinci ve

⁵⁷⁷ **Piyade Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Temmuz 1325 (14 Temmuz – 13 Ağustos 1909), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10168.

⁵⁷⁸ Edward J. Erickson, **Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Kasım 2013, s. 78.

⁵⁷⁹ Jeremy Black, Savaş ve Dünya: Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450 – 2000, çev. Yeliz Özkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2009, s. 398; Steven Jackman, **Led Into Hell: Conservative Influence On German Offensive Infantry Tactics, 1871 – 1918**, Ph.D., University of Nebraska, Lincoln, Nebraska, November 2020, s. 265.

⁵⁸⁰ İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], “İfade-i Naşir”.

üçüncü kısmı ise 1895 *Piyade Talimnamesi*'nde olduğu gibi muharebe ve resmigeçit talimlerine ayrılmıştır.⁵⁸¹

Talimnamenin ikinci kısmı olan muharebe talimleri kısmında yapılan düzenlemelerde, avcı düzenine ait bilgilerin, talimnamenin ilk kısmında yer alan dağınık nizam başlığı altında sunulduğu görülmektedir. Avcı düzenine ait bilgiler 1895 *Piyade Talimnamesi*'nde ise muharebe talimleri kısmında verilmiştir. Bununla birlikte 1909 *Piyade Talimnamesi*'nin muharebe talimleri kısmı eski piyade talimnamelerine göre oldukça kapsamlıdır. İlk olarak muharebenin sevk ve idare kısmına önemli derecede yer ayrıldığı görülmektedir. Bu kısımda, muharebenin sevk ve idaresi için kesin olan ve hükmü her olay için geçerli olacak kaideler sunulamayacağı belirtilerek bir komutanın muharebede nasıl hareket edeceğine dair genel kaideler bulundurulmuştur.⁵⁸² Komutanların hangi konularda emir vermesi gerektiği, alt rütbeli komutanlarla olan ilişkisi, muharebe esnasında bulunması gereken mevki, cephe oluşturma gibi konularda ayrıntılı ve uygulanmasında kesin fayda görülen bilgiler sunulmuştur.⁵⁸³

1909 *Piyade Talimnamesi*'nde araziden istifade hususuna ait taktik yaklaşımda değişiklikler gözlenmektedir. 1895 *Piyade Talimnamesi*'nde uygun muharebe nizamının seçimi, araziden ziyade farazi muharebe türüne ve diğer askerî birimlerle olan ilişkiye bağlıdır denilmiştir.⁵⁸⁴ Bu talimnamede araziye olan bakış açısı talimlerin çeşitli arazilerde yapılması üzerine kuruluydu.⁵⁸⁵ 1909 *Piyade Talimnamesi*'nde ise talimlerin harbe uygun olarak uygulanması ancak araziden layıkıyla istifade etmek şartıyla yerine getirilebilir ifadesiyle, arazinin durumu taktik seçiminde ön plana alınmıştır.⁵⁸⁶ Ayrıca yeni talimname, muharebenin genel olarak askerî birimlerin kanatlarının bir araziden destek alacak şekilde sürdürüleceği

⁵⁸¹ *Piyade Ta'limnamesi*, 1909.

⁵⁸² *Piyade Ta'limnamesi*, 1909, s. 134, md. 272.

⁵⁸³ *Piyade Ta'limnamesi*, 1909, s. 127 – 201.

⁵⁸⁴ “Muhârebe matlûb edilen maksada ve mevcûd olan kuvvet ve zamân ve arâzinin hâline nazaran idâre olunmalıdır... Maksada muvâfık nizâmın emr-i intihâbı arâzinin hâlinde ziyâde muhârebe farziyyâtının nev'ine ve kâdât-ı sâire ile olan münâsebât ve irtibâta tâbi' olup binâberîn marr-ül-beyân ta'limlerde arâzinin tabiiyeti olkadar nazar-ı i'tibâra alınmamalıdır.” *Piyade Ta'limnamesi*, 1895, s. 258 – 259, md. 7.

⁵⁸⁵ *Piyade Ta'limnamesi*, 1895, s. 7 – 8, md. 5.

⁵⁸⁶ 1909 *Piyade Talimnamesi*'ne göre; ta'limlerin icâbât-ı harbiyeye muvâfık olarak icrâ'sı arâziden lâıykıyla istifâde olunmak şartıyla ahz edilecek nizâmâtın hüsn-i intihâbına menûttur.” *Piyade Ta'limnamesi*, 1909, s. 129, md. 256.

öngörüldüğü için araziden en mahirane şekilde faydalanma hususunu ön plana almıştı. Bunun için piyade askerinin, her türlü arazide muharebe etmek ve hatta bütün teçhizatı ile zorlu engelleri aşmaya gücü yetmesi gerekiyordu.⁵⁸⁷

Keşif harekâtının vaktiyle icrası⁵⁸⁸, arazinin durumunun askeri birimlerin derinlemesine dizilişi hususunda önemli olduğu⁵⁸⁹, açık ve düz arazinin taarruza müsait olmadığı ancak müdafaa için uygun olduğu hususları⁵⁹⁰ ilk defa *1909 Piyade Talimnamesi*'nde bulundurulmuştur.

Aslında *1906 Alman Piyade Talimnamesi* de Rus – Japon Harbi'nden sonra düzenlenmesine rağmen savaştaki gelişmeleri tam manasıyla adapte edememişti. Mustafa Kemal Atatürk, bu talimname için, elimizdeki talimname zamanın gereksinimlerini karşılayacak niteliklere sahip değildir değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁹¹

5.2. Osmanlı Ordusunda Yapısal İki Sorun

20. yüzyılın başı itibariyle iyice gün yüzüne çıkan ancak modern ordunun ortaya çıkışıyla birlikte sorun olmaya başlayan birbiriyle bağlantılı iki problem, okuma yazma oranının düşüklüğü ve alaylı – mektepli mücadelesiydi. Talimnameler bilindiği üzere tamamen yazılı kültür evrenine ait ürünlerdi. Tezin birinci bölümünde bahsettiğimiz üzere okuma – yazma becerisi aynı zamanda kişinin düşünce yürütme sürecini de etkileyen bir durumdu. Okuma – yazma bilmeyen bir insanın bilgiye olan yaklaşımı okuma – yazma bilen bir insandan tamamen farklıydı. Dolayısıyla okuma – yazma bilmemek veya sınırlı bir okuma – yazma becerisine sahip alaylı asker olmak modern ordu için bir problem teşkil ediyordu. Talimnamenin tatbiki de doğrudan bununla alakalıydı.

⁵⁸⁷ *Piyade Ta'limnamesi*, 1909, s. 129 – 130, md. 256 – 258.

⁵⁸⁸ *Piyade Ta'limnamesi*, 1909, s. 145 – 146, md. 305.

⁵⁸⁹ *Piyade Ta'limnamesi*, 1909, s. 147, md. 307.

⁵⁹⁰ *Piyade Ta'limnamesi*, 1909, s. 147, md. 308.

⁵⁹¹ Mustafa Kemal [Atatürk, *Erkân-ı Harbiye Kolağası*], “Önsöz”, *Takımın Muharebe Ta'limi*, Karl Litzmann, çev. Mustafa Kemal, Selanik Asır Matbaası, Selanik 10 Şubat 1324 (23 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122499, s. 3.

5.2.1. Osmanlı Ordusunda Okuma – Yazma

Türk halkının Osmanlının son döneminde okuma yazma oranının oldukça düşük olduğu bilinmektedir. Harf devriminden hemen önce gerçekleştirilen 1927 nüfus sayımına göre okuma yazma oranının % 10.58 kadar olduğu görülmektedir. Cinsiyetlere göre bakarsak erkeklerin % 17.42, kadınların ise % 4.63’ü okuma – yazma bilmektedir.⁵⁹² Yüzde on civarında olan bu okuma yazma oranının ise II. Abdülhamid döneminde artan okullaşma, kitap basım yayımındaki artış ve II. Meşrutiyet dönemi basım çalışmaları ile sağlandığını düşünebiliriz.⁵⁹³

Osmanlı toplumunun okuma yazma oranının düşük olması Osmanlı ordusunda da okuma yazma oranının düşüklüğü anlamına geliyordu. Ali Vasfi Bey, bu durumu Almanya ordusu ile karşılaştırarak dile getirmişti.

“Almanya ordusunda okuma yazma bilmeyen hiç efrâd-ı cedîde vürûd eylememekte olduğunu [yeni askerlerin yetişmediğini] ilk hıdmete duhûlümde [hizmete başladığımda] bölüğe gelen efrâd-ı cedîdeyi acemî muallimliğiyle deruhde eylediğim [üstlendiğim] zamân bizim mekâtib-i askeriye tahrîrî imtihanlarında [yazılı sınavlarında] olduğu gibi efrâd-ı cedîdenin umûmuna birer parça kâğıd tevzî’iyle [dağıtılmasıyla] tercüme-i hâllerini [özgeçmişlerini] yazmalarını yüzbaşım emretmişti. Bizzat nezâret ettiğim bu vazîfe için kendi kendime (efrâdın umûmu yazma bilir mi?) diye tereddüt etmiştim. Fakat yazmışlar, pek güzel yazmışlar!

Yedinde ma’lûmât ve terbiye-i askeriye olmayan nefer yoktur. Efrâd bi-l-umûm kroki yapar, rapor yazar haritayı pekiyi mütâlâa eder.”⁵⁹⁴

Bu değerlendirmelerle birlikte aşağıda Tablo 1’de sunduğumuz ordudaki toplam subay ve üstsubaylardan mektepli olanları, okuma – yazma bilen alaylıları ve

⁵⁹² 28 Teşrinivvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Fasikül III (Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili), Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929, s. 22 – 23. % 10.58’lik oran nüfusun eğitim yaşı olan 7 yaşına kadar gelmeyen nüfusu çıkartarak hesaplanmıştır. Yedi yaşına kadar olan nüfus dâhil edildiği takdirde okuma yazma bilenlerin oranı %8.61 olarak çıkmaktadır. 28 Teşrinivvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Fasikül III, s. 22.

https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0018326.pdf?fbclid=IwAR1MyKjcPNX1apxXBXZ0sJKYSO2lul7g_h35p6Q_svSq2io2mnv21DGVbpBw

⁵⁹³ Orhan Koloğlu, *Osmanlıcadan Türkçeye Okuryazarlığımız*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 185, 190 – 191, 221 – 22.

⁵⁹⁴ Ali Vasfi [Sabık Üçüncü Ordu Piyade Muallimi Binbaşı], “Yeni Piyade Ta’limnamemiz (II)”, *Askerî Mecmua*, 20 Kanun-ı Sani 1324 (2 Şubat 1909), İSAM, nr. d01758, s. 89 – 90. Hafız Hakkı Bey de bizim halkımızın maalesef yüzde doksan dokuzu okuyup yazmak bilmez ve küçük yaştan beri dimağı gittikçe paslanır ve ezilir değerlendirmesinde bulunmuştu. Hafız Hakkı [Erkân-ı Harbiye Binbaşı], *a.g.e.*, s. 66.

okuma – yazma bilmeyen alaylıları gösteren 8 Mart 1884 tarihli rapor, Osmanlı ordusundaki okuma – yazma bilmeme problemini kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 5. 1: 8 Mart 1884 Tarihli Subay ve Üstsubayların Okuma – Yazma Oranını Gösteren Rapor

Rütbe	Mektepli	Okur – Yazar Alaylı	Agayan	Toplam
Ferik	7	4		11
Mirliva	16	12		27
Miralay	26	27		53
Kaimmakam	37	20		57
Binbaşı	108	90	19	217
Kolağası	55	158	114	327
Yüzbaşı	93	598	880	1461
Mülazım-1 Evvel	25	436	560	1021
Mülazım-1 Sani	218	482	628	1328
Toplam	=4513			

Raporda görüldüğü üzere gerek subay ve gerekse üstsubay sınıfında mektepli olanların sayısı oldukça düşüktür. Üstsubay sınıfından sadece binbaşılarda okuma – yazma bilmeyen komutan bulunmaktadır. Bununla birlikte subay sınıfından kolağası, yüzbaşı, üsteğmen ve teğmen rütbelerinde, okuma – yazma bilen alaylı ve bilmeyen alaylı sayısı oldukça yüksektir. Ayrıca kolağası dışındaki subaylarda okuma – yazma bilmeyen alaylılar, bilen alaylılara göre sayıca daha fazladır. Subay sınıfının ordunun taliminden sorumlu olduğunu düşünürsek okuma – yazma bilen subay sayısının düşüklüğünün sorun yaratacağı aşikârdı.

Raporda bu problem göz önünde bulundurularak mektepli subayı olmayan alay, tabur ve bölüklere okur-yazar subayların görevlendirilmesiyle her taburda

bulunması gereken subayların üçte birinin okur-yazar ve bilgili olması planlanmıştır. Bu şekilde talim ve terbiyenin yoluna gireceği düşünülmüştür.⁵⁹⁵

Ancak ordudaki okuma yazma oranının düşüklüğü, çok uzun süre ortadan kaldırılamayan bir sorun olarak varlığını sürdürmüştür. Goltz Paşa, 10 Şubat 1891’de sunduğu raporda, Almanya’da eğitim görüp Osmanlı ordusuna katılan subaylardan gelen raporlara göre, yeni usul üzerine talime başlanmış olmasına rağmen istenilen neticenin elde edilemediğini ifade etmiştir. Bunun ise orduda bulunan subay ve üstsubayların çoğunlukla okuma yazma bilmemesinden ve kısmen de yaşlı, sakat ve hasta subayların varlığından kaynaklandığını söylemiştir. Bu durumun önüne iki şekilde geçilebileceğini dile getirmiştir. Birincisi, okuma yazma bilmeyenlerin subay ve üstsubay olmalarının önüne geçilmelidir. İkincisi ise yaşlı ve hasta olanlar emekli edilip onların yerine askerî okuldan mezun diplomalı subay yerleştirilmelidir. Bu sayede istenilen ilerlemeler gerçekleştirilebilir demiştir.⁵⁹⁶ Yukarıda tablo halinde incelediğimiz rapora göre üstsubay sınıfında sadece binbaşılar arasında okuma yazma bilmeyenler vardı. Ancak Goltz Paşa hem subay sınıfının hem de üstsubay sınıfının çoğunun okuma yazma bilmediğine dikkat çekmişti. Bu durum, raporda “*alaylı olup okuma yazma bilen*” tabiriyle ifade edilen üstsubayların da okuma yazma bilgisinin tartışılır olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine 1893 tarihli Piyade dairesinde hazırlanan mazbataya göre, redif kuvvetlerinde istenilen ilerlemenin kaydedilebilmesi için mektepli veya alaylı redif subaylarının okuryazar kimseler olması istenmiştir. Okuryazar subayların sayıca azlığı ve bir kısmının da sınırlı derecede okuma yazma bilmesi dolayısıyla bir takım önlemler alınmaya çalışılmıştır. Redif taburlarına gerek terfi ederek gerekse rütbeleriyle atanacak ve nakil olacak alaylı subaylardan mutlaka okuma yazma bilenlerin seçilmesi ve mevcut okuma yazması bulunmayan subayların da sırası geldikçe nizamiye taburlarında oluşabilecek açık kadrolara nakledilmeleri istenmiştir. Bununla birlikte mektepli subaylar arasından nizamiye taburlarında tecrübe kazanarak yüzbaşı rütbesine ulaşanlar ile değiştirilmesi düşünülen alaylı redif subaylarının görev becaişi yapmaları uygun görülmüştür. Redif taburlarında boş

⁵⁹⁵ BOA, Y.PRK.ASK, 22/31, Lef 1 – 2 – 3, 8 Mart 1884.

⁵⁹⁶ BOA, Y.MTV, 74/105, 10 Şubat 1891.

kalacak kolağalık görevi için ise nöbet terfileri zamanı gelen mektepli yüzbaşılardan seçilmesi ve tayini talep edilmiştir. Ayrıca mektepli subayların sayısını arttırmak için, mezun oldukları ve teğmen rütbesinde bulundukları süre içerisinde askeriyeyle dair tecrübelerini arttırmak üzere nizamiye taburlarında bulunduktan sonra gerek terfi ederek ve gerekse mevcut rütbeleriyle redif taburlarına tayin edilmeleri uygun görülmüştü. Bu önlemlerin redif taburlarında yeterli derecede mektepli subay bulundurulmasını sağlayacağı düşünülmüştür.⁵⁹⁷

Okuma yazma bilmek sadece talimnâmenin tatbiki açısından değil modern ordu yapılanmasının işleyişi açısından da zorunluydu. Askerî işlere dair yazılacak mektuplar, yazılı verilmesi gereken emirler, açık ve gizli yazışmalar gibi birçok husus okuma yazmayı iyi bilen subay sınıfını gerektiriyordu. Dolayısıyla 1865 tarihli belgede gördüğümüz üzere Mekteb-i Harbiye’den yetişecek subayların çeşitli ilim ve fenlerde bilgi sahibi olmasının yanı sıra Türkçe yazı yazmak üzerine de becerilerini geliştirmesi isteniyordu.⁵⁹⁸

5.2.2. Alaylı – Mektepli Mücadelesi

Askerî okulların ve ardından Erkân-ı Harbiye’nin kurulmasından sonra Osmanlı ordusunda iki tip subay bulunuyordu. Bunlardan ilki, en “*müntehab*” ve “*mühimi*” olarak addedilen mektepli subaylardı. Bunlar Mekteb-i Harbiye’de yaklaşık on, on iki sene gecelerini gündüzüne katarak her sene düzenlenen sınavlarda yeterliliğini ve liyakatini kanıtlıyorlardı. İkincisi ise alaylı olarak tabir olunuyordu. Bunlar neferlikten başlayarak askerlik geleneği içinde yetişiyordu. Çeşitli askerî hizmetler ve seferlerde gösterdikleri gayret neticesinde alay ve tabur meclislerinin usulü gereğince imtihan ediliyordu. Gösterdikleri iktidar ve ehliyetleri üzerine baş çavuşluktan itibaren aşamalı olarak ilerleme imkânına sahip oluyorlardı.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷ BOA, Y.MTV, 78/90, Lef 1 – 2, 27 Mayıs 1893.

⁵⁹⁸ BOA, İ.DH, 542/37683, Lef 1, 1 Ekim 1865. Mekteb-i Harbiye’de fenn-i kitabet dersinin önemi vurgulanmış ve bunun eğitimi için de hem fenn-i kitabet ve inşa alanına hem de askerî kanun ve terimlere hâkim olan Binbaşı Mehmed Efendi uygun görülmüştür. Binbaşı Mehmed Efendi’nin tercihinde *Ceride-i Askeriye* yazarı olması ve aynı zamanda Harbiye’den yetişmesi de etkili olmuştur. BOA, İ.DH, 542/37683, Lef 1, 1 Ekim 1865.

⁵⁹⁹ BOA, Y.MTV, 4/72, Lef 1, 10 Ağustos 1880.

Neticede yeni asker tipi, askerî bilgi ve modern bir entelektüel kültürle kuşanmış oluyordu. Eski tip alaylı asker ise ordu saflarından gelen, daha yaşlı, askerliğe dair pratik bilgiye sahip ve daha az eğitilmiş subaydı. Bununla birlikte ordu saflarından gelen alaylı subaylar, kendilerini kitabi bilgi sahibi olan ancak askerleriyle birlikte yaşamayan genç subaylardan çok daha yetenekli ve daha iyi birer savaşçı olarak görüyorlardı.⁶⁰⁰

Talim süreci ilk olarak, talimi öğretecek subayların Mekteb-i Harbiye’de yetişmesi ile başlıyordu. Daha sonradan bunların ülkenin çeşitli yerlerindeki ordu birimlerine gönderilmesi ve orada talim eğitimi vermeleri ile devam ediyordu. Dolayısıyla mektepli subayların sayıca azlığı talimnamelerin tatbiki hususunda problem meydana getirmekteydi.

İlk mektepli Osmanlı subayları, Avrupalı danışman ve subayların yanında olarak ilk kez Kırım Savaşı’nda muharebe meydanlarına çıkmışlardı.⁶⁰¹ Osmanlı ordusunda 1877’de bütün subayların sadece % 20’si mektepli idi. Ancak 1911 senesinde mektepli subayların oranı % 60’ı bulmuştur.⁶⁰²

Subayların alaylı veya mektepli olması Avrupa ordularında da görülen bir durumdu. Ancak alaylı olarak rütbeleri tırmanmak, uzun ve zorlu bir eğitim alan mektepli subayların yanında kimi zaman şaibeye açık bir durum oluşturduğu görülmektedir. 1880 tarihli belgede bu hususta bir süredir problem yaşandığı dile getirilmektedir. Buna göre Mekteb-i Harbiye’ye girmeden, zekâsı ve kabiliyeti ile orduda ilerlemeyi göze alamayan bir kısım yeni yetişmiş askerlerin, birer görev ve görev yerlerinde bir aracıya müracaat ederek mektepli subayların uzun yıllar ulaşabilecekleri rütbeye çok kısa sürede ulaştıkları dile getirilmiştir. Mektepli subaylar aynı süre içerisinde teğmen rütbesine ulaşırken alaylılar ise kolağalık ve binbaşılık rütbelerine terfi etmektedirler. Bu duruma önlem alınması istenmiştir.⁶⁰³ Yine benzer bir konu için, İkinci Ordu müşiri ve Edirne Vali Vekili Arif Bey

⁶⁰⁰ Odile Moreau, **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Yeni Düzen’in İnsanları ve Fikirleri 1826 – 1914**, çev. Işık Ergüden, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 154 – 155.

⁶⁰¹ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 272 – 273.

⁶⁰² F. W. Herberth, **Plevne Müdafaası**, çev. Nurettin Artam, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1954, s. 17.

⁶⁰³ BOA, **Y.MTV**, 4/72, Lef 1, 10 Ağustos 1880.

tarafından Yıldız Sarayı baş kitabet dairesine bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta, durumlarının ne olduğu belli olmayan ve çoğunlukla okuma yazma bilmeyen açık kalmış bir takım yüzbaşılardan, piyade dairesi tarafından irade olmaksızın ikinci ordudaki açık görevlere yerleştirildiği şikâyet edilmektedir. Orduda on beş senelik durumları ortada olan değerli üsteğmenlerin bu yüzden uzun bir müddet daha terfi edemeyecekleri bildirilerek bunun durdurulması istenmiştir.⁶⁰⁴

1877 – 78 Harbi sırasında ordunun sadece % 20'sine yakın bir oranda olan mektepli subay sayısı, II. Abdülhamid zamanında gittikçe artacaktı.⁶⁰⁵ Alaylı subayların yerini zamanla mektepli subayların alması modern ordu kurmanın bir gerekliliği idi. Ancak yukarıdaki örnekte gördüğümüz üzere bu durum Osmanlı ordusunda sancılı olmuştur. Bunun sebebi yetiştirilen mektepli subayların sayıca azlığı ve mektepli subayların muhalif bir kimlik geliştirmeleriydi. Mektepliler aldıkları eğitim gereğince Batı düşüncesinin etkisi altındaydılar. Kendilerine olan güven ve iktidarda söz sahibi olma istekleri hürriyet ve milliyetçilik fikirleri ile birleşince II. Abdülhamid yönetimi için tehdit olarak görülmüşlerdi.⁶⁰⁶ Yine de eğitimleri yetersiz olan alaylı subayları tasfiye eğilimi Osmanlı ordusunda hep olmuştu. Ancak gördüğümüz üzere sayıca üstünlüklerini ancak II. Meşrutiyet sonrası elde edebileceklerdir.⁶⁰⁷

5.3. 1912 Piyade Talimnamesi

1909 Piyade Talimnamesi için yaklaşık üç sene sonra yeni bir düzenlemeye gidilmişti.⁶⁰⁸ Bu yapılan düzenlemeler 1909 Piyade Talimnamesi üzerine Almanların üç sene içerisinde gerçekleştirdiği yeni düzenlemelerle ilgiliydi. Almanya, 1906'da yayımladığı talimnamenin ihtiyaçlara cevap vermediğini düşündüğü için 1909'da

⁶⁰⁴ BOA, Y.PRK.ASK, 116/17, 14 Kasım 1896.

⁶⁰⁵ Mektepli subay yetiştirmek için kurulan askerî idadiler ve rüşdiyeler II. Abdülhamid döneminde ülke çapında yayılmıştı. 1900'de askerî rüşdiyelerde toplam öğrenci sayısı 7318'di. Askerî idadilerde ise 1875 öğrenci vardı. 1884'te 10.000 muvazzaf subayın yüzde onu Mekteb-i Harbiye mezunu iken 1889'da mekteplilerin oranı yüzde yirmi beşe çıkmıştı. Adem Ölmaz, **Modern Osmanlı Ordusunda Alaylıları ve Mektepliler (1826 – 1918)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 226 – 227.

⁶⁰⁶ Adem Ölmaz, **a.g.e.**, s. 230 – 236.

⁶⁰⁷ Odile Moreau, **a.g.e.**, s. 156.

⁶⁰⁸ BOA, İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 154/32, 1 Ekim 1912.

yeni talimname yayımlamıştı.⁶⁰⁹ 1909'da 1906 Alman Piyade Talimnamesi'ni Türkçeye kazandıran Osmanlı ordusu 1912'de 1909 Alman Piyade Talimnamesi'ni uygulamaya başlamıştır.⁶¹⁰ Ancak Alman ordusu tarafından yapılan düzenlemelerin bir kısmı Osmanlı ordusu tarafından olduğu gibi aktarılmamış kimi uyarlamalar gerçekleştirilmiştir.⁶¹¹

Yeni talimnamede düzenlemeler üç esas üzerine yapılmıştır. İlk ve ağırlıkta olarak Osmanlı Devleti Alman piyade talimnamesindeki düzenlemeleri takip etmiştir. İkincisi bahsettiğimiz üzere Alman piyade talimnamesinden farklı olarak birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Üçüncü olarak ise bazı tercüme hataları düzeltilmiştir.

Düzenlemelere üç esas sebep olmuş denilebilir. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde değineceğimiz üzere birinci göze çarpan nokta, hem Osmanlı askeriyesinin hem de Alman askeriyesinin ihtiyaç duyduğu yanaşık nizam üzerine olan değişikliklerdi. Bunun için harp açısından lüzumsuz olan kaideler kaldırılmış, faydalı olacak talim ve terbiyeye daha fazla önem verilmiş ve sadelik tercih edilmiştir. Ali İhsan Bey'e [Sabis]⁶¹² göre, Almanlar bu hususu her ne kadar dikkate almışlarsa da Osmanlı ordusu Almanlardan daha fazla bu düzeltmeler üzerinde durmuştur. Mesela Büyük Frederick zamanından beri Alman ordusunda yürürlükte olan ve kadim bir gelenek hâlinde devam etmesi arzu edilen, ancak sadece barış zamanında askerliğin göz kamaştırmasına yarayan şeyleri, Almanlar pek büyük tereddütle kısmen ilga

⁶⁰⁹ **Exerzier-Reglement für die Infanterie: vom 29 Mai 1906; mit Einfügung der bis August 1909 Ergangenen Änderungen**, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1909. https://books.google.com.tr/books/about/Exerzier_Reglement_f%C3%BCr_die_Infanterie.html?id=zjl_sxwEACAAJ&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

⁶¹⁰ **Piyade Ta'limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1328 (1912), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132981.

⁶¹¹ Ali İhsan [Sabis, Erkân-ı Harbiye Kolağası], "Yeni Piyade Ta'limnamemiz Zeylleri Dair Mütalaat", **Risale-i Mevkute-i Harbiyye**, Kitabhane-i Askeri – Tüccarzade İbrahim Hilmi, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, Dersaadet, Birinci Sene, nr. 1, Mayıs 1327 (14 Mayıs – 13 Haziran 1911), Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 164-K, s. 89.

⁶¹² Osmanlı askerî talimnamelerini gerek anı eserlerinde ve gerek bağımsız olarak ayrıntılı bir şekilde ele almış olan Ali İhsan Bey [Sabis], **Risale-i Mevkute-i Harbiyye** isimli dergide 1909 Piyade Talimnamesi üzerine olan değişiklikleri tek tek maddeler üzerinden incelemiştir. Günümüz bilgisiyle anlam verilmesi oldukça zor olan ifade değişikliklerine bile dikkati çekmiş ve bunları açıklamıştır. Aynı zamanda kendisinin de talimnameyi sadece okuyarak değil aynı zamanda tatbik ederek hakkında bilgi sahibi olması yazdıklarının önemini bir kat daha arttırmaktadır. 1909 Piyade Talimnamesi düzenlemesi için ağırlıkla onun değerlendirmelerinden yararlandık. Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 88 – 105.

edebildikleri hâlde Osmanlı ordusu katiyetle lağv etmiştir. Birazdan bahsedeceğimiz üzere talim yürüyüşünün, büyük cephe ve alay kolu ile resmigeçidin lağvı bunlar arasında sayılabilir. Ali İhsan Bey'e [Sabis] göre Almanya'da göz kamaştırıcı şeylerin büyük bir önemi vardır. Pek çok zenginler yalnızca ordunun bu şan ve şöhretinden nasiplenmek için subay olurlar. Barış zamanında bitmez tükenmez askerî zorluklara katlanırlar. Bu maksatla parlak üniformaları, bilhassa süvari alaylarının renkli elbisesini, barış zamanında icra olunan askerî merasimde bir tiyatro oyunu gibi zevkle seyredilen yanaşık nizamdaki harekâtı ve resmigeçit yürüyüşlerini körü körüne muhafazaya pek büyük bir eğilim vardır. Bundan dolayı talimnamelerde hâlen mühim bir kısım tutan ve harpte hiçbir şeye yaramayan, barış zamanında ise zamanın büyük bir kısmını alan yanaşık nizamı ve bunlara ait ayrıntıları Almanya'daki bu içtimai yapıyı dikkate almayarak, bir sadık tercüman sıfatıyla nakletmek hiçbir fayda sağlamaz.⁶¹³

İkinci göze çarpan nokta makineli tüfeklere büyük bir önem verilmesidir. Almanya'da bu mesele için askeriyede oldukça yoğun değerlendirmeler yapılmıştır. Rus – Japon Savaşı (1904 – 1905) makineli tüfeklerin faydalarını kesin bir şekilde gösterdiği hâlde resmî makamlar tarafından tam bir şekilde güvenilmeyip talimnamelerde yeterince yer verilmemişti. Son zamanlarda silah teknolojisindeki gelişmeler sayesinde bu silahların zannedildiği kadar çok fazla bozulmadığı anlaşılmış ve bazı alaylara tecrübe edilmek için verilen makineli tüfeklerin iyi sonuçlar yaratması neticesinde bunlar hakkında talimnamelere ayrıntılı maddeler konulmuştur. Ali İhsan Bey'e göre, Osmanlı ordusunda da bu çok gerekliydi. Çünkü 1910 düzenlenmesinde makineli tüfekler piyade alaylarının daimi bir parçası hâline gelmiş olduğundan, tereddütsüz bir şekilde bunların muharebede kullanılması için daha fazla ayrıntı verilmesi zaruri olmuştur.⁶¹⁴

Üçüncü göze çarpan nokta ise gece harekâtına verilen önemdir. Gece harekâtının önemi Rus – Japon Savaşı'nda anlaşılmıştır. Savaşta meydana gelen muharebelerin hemen hepsi mevzi muharebesi hâlinde gerçekleşmiştir. Japonlar, Rusların müstahkem mevzilerine geceleri yaklaşarak taarruza geçme gerekliliğini,

⁶¹³ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 89 – 90.

⁶¹⁴ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 90.

savaş esnasında keşfederek uygulamaya başlamışlardır. Bundan pekiyi neticeler elde edildiğinden dolayı savaşın ardından bilhassa Almanya’da bu husustan önemli dersler çıkartıldı. Savaşta elde edilen bu tecrübe ile askerî yazım dünyası çevresinde bu hususun ayrıntılı bir şekilde ele alınması neticesinde gece harekâtının önemi ve barış zamanında talimi gerekli görüldüğünden yeni talimnameye bu husus ile ilgili kaideler eklenmiştir. Ali İhsan Bey’e göre, her ordu için mühim ve gerekli olan bu kaidelerin Osmanlı ordusuna da gerekli olduğu aşîkârdır. Ancak, bu husustaki kaideler Osmanlı talimnamesinde daha açık ve ayrıntılı olmalıdır. Çünkü Osmanlı askerleri, henüz gündüz harekâtında gerekli derecede sağlam bir şekilde hareket edemediğinden, gece harekâtı için herkesten çok çalışmaya ve bu hususta daha fazla tedbirler almaya muhtaçtır.⁶¹⁵

İlk olarak Osmanlı Devleti’nin yaptığı kaide düzenlemelerini ele alırsak bunu, talimnamenin üçüncü kısmında, yani gösteriş ve merasim hususunda yapıldığını görmekteyiz. Osmanlı Devleti’nin özellikle uyarlama çabasına girdiği alan burası olmuştur.⁶¹⁶

Bu alanda yapılan düzenlemede ilk olarak 482. madde ele alınabilir. Bu maddedeki düzenleme Alman piyade talimnamesinde yapılmamış olmasına rağmen 1912 Piyade Talimnamesi’nde yapılmıştır. Almanya’da resmigeçitlerde iki defa geçmek ve birini küçük cephe ile (bölük kolu, bölüm cephesiyle) diğerini ise alay koluyla yapmak teamül şeklindeydi. Ali İhsan Bey, bu resmigeçitler için gereksiz zaman kaybedildiğini ve Türk toplumuna uygun olmadığını dile getirmişti.

“Gerek halk ve gerek mensûbîn-i askeriyye tarafından kemâl-i lezzetle seyr edilir; bu gösteriş için ta’lîm ve terbiye zamânından bir kısım zamân zâyî’ edilir [harcanır]. Bilhâssa Alay koluyla resm-i geçid için iyice çalışmak lazımdır, Alman efrâdı [askerleri] için pek o kadar güç değildir; çünkü orada halk, erkek ve kadın, sokaklarda ayak uydurarak yürür; ve münferiden [yalnız] gidenler dahi, güyâ dakikada 114 adımlık tempoyu muhâfaza etmek istiyormuş gibi acûlâne yürürler. Bi-t-tab’ [tabii ki] böyle halktan müteşekkil askerî büyük bir kitle ile ahenkdâr yürütmek için çok çalışmağa ihtiyaç mess etmez [ihtiyaç olmaz]; fakat bizde ekseriyyeti teşkîl eden köylü, öküzünün yürüyüşüyle ahenkdâr yürümeğe alışmış olduğundan bunlara âlây koluyla

⁶¹⁵ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 90.

⁶¹⁶ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 100.

*resm-i geçidi öğretmek pek çok çalışmağa lüzûm gösterir.Yapılamaz değil... Yapılabileceği bu bâbda sarf-ı himmet [gayret] eden kıt'aların gösterdikleri muvaffakiyyet [başarı] ile sâbittir; fakat çok zamân sarfına mecbûriyyet vardır; binâen-aleyh bu zamânı muhârebe terbiyesine hasr etmek maksadıyla bunun lağvı fekvkalâde şâyân-ı memnûniyyetdir.*⁶¹⁷

Alay koluyla resmigeçidin bu mahzurlarını ortadan kaldırmak için 1909 Piyade Talimnamesi'ndeki 491, 497, 498, 499, 500, 502 ve 518. maddeler de düzeltilmiş veya kaldırılmıştır. Ancak takım kollarıyla resmigeçit zorunlu olduğundan dolayı o bırakılmıştır. Alay koluyla resmigeçit için mevcut terbiye zorluğu, aynı şekilde bölük cephesiyle yapılacak resmigeçit için de geçerlidir. Yeni düzenlemelerde de takım cephesiyle veya takım kollarıyla resmigeçit usulü bulundurulmuştur. Ancak her ikisinde de cephe genişliği aynı olduğundan askerler çok küçük bir çalışmayla muntazam bir şekilde resmigeçidi icra edebilecektir.⁶¹⁸

1912 Piyade Talimnamesi'nde Alman piyade talimnamesinden farklı olarak yapılan bir diğer düzenleme ise 509. madde için gerçekleştirilmiştir. Bu madde yanaşık nizamda yer alan kıtaların resm-i tazim icrası hakkındadır. Bununla ilgili Almanlar da düzenlemeye gitmişlerdir. Daha önceki usule göre, duran bir kıtanın resm-i tazimi için hazır ol kumandasından sonra sağa veya sola bak kumandası ilave olunurdu ancak amir her zaman için mutlaka sağ veya sol taraftan gelirdi. Dolayısıyla yeni düzenlemede sağa/sola bak kumandasının gerekirse değil, daima ilk anda verilmesi kararlaştırılmıştı. Diğer düzenleme ise resm-i tazim yürüyüşü için yapılmıştır. 1909 Piyade Talimnamesi'nde -dikkat- kumandasıyla talim yürüyüşüne geçiliyordu. Ondan sonra ise kollar sallanmadan -rahat- kumandasında başlar ileri döndürülüyordu. Mevzun hatve ile de yürüyüşe devam ettiriliyordu. Almanlar -dikkat- komutunun gereksiz olduğunu düşünerek bunu kaldırmışlardır. Ancak Almanlardan farklı olarak Osmanlı piyade talimnamesinde -rahat- kumandası da kaldırılmıştır. Ali İhsan Bey, bunun çok doğru bir düzenleme olduğunu, duran bir kıta gibi yürüyen bir kıtanın da amir geçene kadar kendiliğinden ileriye doğru

⁶¹⁷ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 100.

⁶¹⁸ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 100.

bakabileceği belirtmiştir. Bu sayede gerek dururken ve gerek yürürken resm-i tazim usulleri aynı hâle getirilmiş oldu.⁶¹⁹

Alman piyade talimnamesinde 510. maddede yapılan bir düzenleme ile borazan çavuşunun borusunu, işaret verebilmek üzere uzun bir kaytanla taşıyacağı ve diğer borazanların borularını daima bel kayışı altında toka ile asılı bulunduracakları ifade edilmişti. Ancak yalnız muharebede, gerektiğinde çalabilmek üzere borularını elde ve göğüste tutacakları yazmaktadır. Ali İhsan Bey bu düzeltmenin fifreye sahip olan borazanlar için doğru olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, Almanya’da bu düzeltme ile artık borunun yalnız boru işaretleri çalmak üzere kullanılacağı ve yürüyüş havalının yalnızca fifre ile çalınacağı kast olunmuştu. Fakat *1912 Piyade Talimnamesi*’nde, Almanca talimnamede yer almayan 511. maddenin ilk cümlelerinden yürüyüş havalının boru ile çalınacağı anlaşıyor. 513. Maddeye ilave olunan cümle ile işaret değneğinin kullanılacağı durumlar doğrulanıyor.⁶²⁰

Gördüğümüz üzere, Osmanlı askeriyesi alay koluyla resmigeçit talimini ve resm-i tazim yürüyüşünde ise bir kumandayı lağv ederek, Alman piyade talimnamesinden farklı kaidelere talimnamesinde yer vermiştir. Küçük bir ayrıntı olarak da en son bahsettiğimiz üzere yürüyüş havalının boru ile çalınması kaidesi eklenmişti. Bu da yine Alman piyade talimnamesinde mevcut olmayan bir kaideydi.

Alman piyade talimnamesinde olan ve Osmanlı askeriyesi tarafından takip edilen diğer düzenlemeler ise madde madde şu şekilde ele alınabilir.

İlk olarak talim yürüyüşünün kaldırıldığı görülmektedir. *1909 Piyade Talimnamesi*’nde talim yürüyüşü, mevzun yürüyüş ve adi yürüyüş ismiyle üç yürüyüş vardı. *1912 Piyade Talimnamesi*’nde ise talim yürüyüşü kaldırılmış ve buna ait olan içerik mevzun yürüyüşe aktarılmıştır. Ancak bu yine de talim yürüyüşünün devam ettirildiği manasına gelmemelidir. Çünkü “*dizleri lüzûmundan fazla yukarı kaldırmaktan ve ayakları şiddetle yere vurmaktan ictinâb edilmelidir*

⁶¹⁹ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 101; **Piyade Ta’limnamesi**, 1909, s. 224, md. 509; **Piyade Ta’limnamesi**, 1912, s. 207 – 208, md. 508.

⁶²⁰ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 101.

[çekinilmelidir]” açıklaması eklenerek talim yürüyüşünün eski usulde olduğu gibi sert ve yorucu bir şekilde yapılmaması istenmiştir.⁶²¹

Silah doldurma usulü sadeleştirilmiştir. Bundan sonra artık kumanda ile değil, emirle yapılacak; nefer, rahatça ve güvenle tüfeği doldurup kapayacaktır. Ali İhsan Bey’e göre, silah doldurma işleminin birlikte yapılması güvenliği tehdit etmekteydi. Oysa doldurma işlemi genelde düşmanın yakınında ve karşısında değilken yapılacağından bunu, kumanda vererek aceleyle yaptırmaya ve uzun uzadıya talime ihtiyaç olmadığını belirtmiştir.⁶²²

Yeni düzenlemelerle yanaşık nizamda ateş etmek daha güvenli hâle getirilmiştir. Daha önce iki sıra ile ateşte ön sıra neferinin kulağı dibinde patlayan tüfek, neferin endişesine ve bundan dolayı iyi nişan alamamasına sebep oluyordu. Aynı zamanda arka sıra neferi de serbestçe nişan alamıyordu. Yeni düzenleme ile ön sıranın gerek yaylım ve gerekse avcı ateşi için diz çökmesi usulü ile bu mahzurlar ortadan kaldırmıştır. Aynı zamanda mahzurlu olan diz üstünde istinatsız nişan vaziyeti kaidesi de kaldırılmıştır.⁶²³

Bölükte nısf kolu düzenine son verilmiştir. Bu düzen vaktiyle geniş yollarda, yol kolu derinliğinin düşürülmesi gerekli olduğu zamanlarda kullanılmıştır. Ancak bunun uygulanmaya uygun bir şey olmadığı, manga kolu ve yol kolu varken pek de gereği olmadığı ortaya çıktığından dolayı kaldırılmıştır. Ali İhsan Bey’e göre, bu düzenin Almanya’nın düzgün yollarında dahi uygulanmaya müsait olmadığı ortaya çıkınca, Osmanlı coğrafyasında hiçbir şekilde kullanılamayacağından, bunun 1909 *Piyade Talimnamesi* kabul edilirken kaldırılması daha munasip olabilirdi. Bunun yerine 92. maddeyi genişleterek manga kolundan dizi koluna geçmeyi ve istisnai durumda tek kol nizamı (birekle kol) teşkili mümkün olabilirdi. Bunların gerektiğinde dar yollarda, çıgırlarda kullanılabileceği açıklanmalıydı. Çünkü Osmanlı’nın hâkim olduğu arazilerde bunlar mutlaka gereklidir. Ayrıca çeşitli askeri birimler ile ülkenin تنها köşelerinde dolaşmış olan her subayın bu kolları mutlaka icat ederek

⁶²¹ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 91; **Piyade Ta’limnamesi**, 1912, s. 15 – 16, md. 20.

⁶²² Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 91; bkz. **Piyade Ta’limnamesi**, 1909, s. 31 – 33, md. 46; **Piyade Ta’limnamesi**, 1912, s. 29 – 30, md. 46.

⁶²³ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 91 – 92; bkz. **Piyade Ta’limnamesi**, 1909, s. 31 – 33, md. 46; **Piyade Ta’limnamesi**, 1912, s. 29 – 30, md. 46.

kullandığını da belirtmiştir. Bu hususa ek olarak Ali İhsan Bey, elimizdeki talimnamenin ne bizden önceki asırları yaşamalı ve ne de bizden pek sonraki zamanlara ait olmalı; aksine bizim içinde bulunduğumuz medeni hâle ve sosyal yapıya uygun olmalıdır yorumunda bulunmuştur.⁶²⁴

95. ve 96. maddelerde düzenleme gerçekleştirilmiştir. 95. maddede *bölük kolunda hizâyı takım kumandaları muhâfaza eder* kaidesi kaldırılmıştır. 96. maddede ise *yalnız takım kolu nizâmında dizi istikâmeti dizilerin kâffesinden* [hepsinden] *taleb edilir* kaidesi kaldırılmıştır. Ali İhsan Bey’e göre ordunun sahih hiza ve istikametini oluşturmak için uğraşmak, boş yere zaman harcamak demek olduğundan bu düzenlemeler gayet yerinde olmuştur.⁶²⁵

Tüfek doldurmak kaidesi üzerine olan 104. maddede, *sıra küçük zâbitleri ile cenah küçük zâbitleri silahlarını doldurmazlar* kaidesi kaldırılarak ast subayların da silahlarını hazır tutmaları kaidesi kabul edilmiştir. Ali İhsan Bey, bu düzeltmenin de uygun olduğunu çünkü dolduruşların gerektiğinde süratle ateş açmaya hazır bulunmak için gerekli olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla astsubayların da doldurması gerekiyordu. Fakat 107. madde gereğince ateşe bilfiil katılmazlar. Buna karşılık tehlike altında ateş etmek üzere silahları dolu bulunur. 107. maddedeki düzeltme gereğince, takım kumandanları gerek yaylım ve gerek avcı ateşinde –ateş eden kıtanın kuvveti dikkate alınmaksızın– takımlarının gerisine gideceklerdir. Bunların yerleri boş bırakılacaktır. 109. maddeye ilave olunan cümle aslında 197. maddede mevcuttu. Bundan dolayı yenilik olmayıp talimname metninin diğerine uygun hale getirilmesinden ibarettir.⁶²⁶

122. maddeye ilave yapılmıştır. Bölük kumandanına önemli bir serbestlik verilmiştir. Bu serbestlik ile bölüğün sadeleştirilen yanaşık nizamdaki harekâtına büyük bir “elastikiyet” verilmiştir. Bölük kumandanı, talimnamenin dikkate almadığı istisna bir hâl karşısında bulununca, emirle icap eden hareketi bölüğüne yaptıracaktır.⁶²⁷

⁶²⁴ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 92.

⁶²⁵ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 92; **Piyade Ta’limnamesi**, 1909, s. 58 – 59, md. 95, 96; **Piyade Ta’limnamesi**, 1912, s. 53 – 54, md. 89, 90.

⁶²⁶ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 92 – 93.

⁶²⁷ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 93.

123 ve 135. maddeler sadeleştirilmiştir.⁶²⁸ 139. maddede de subayların vazifesi sadeleştirilmiştir.⁶²⁹ Ali İhsan Bey, bu sadeleştirmeler ile yanaşık nizama dair tereddütlerin kalkacağını; subaylar ile askerlere dağınık nizam ve muharebe hususları ile ilgili daha fazla zaman tanınacağını söylemektedir. Ayrıca 129. maddedeki hiza tashihi ihtarı da iptal edilmiştir. Ali İhsan Bey, Almanlar için bunun gereksiz olabileceğini ancak Osmanlı askeri için gerekli olduğunu ileri sürmüştür.⁶³⁰

141. madde düzenlemesi ile hücum hareketi iyice açıklığa kavuşturulmuştur. Yanaşık nizamdaki aksamın ve özellikle borazan ve tranpetlerin hücumdaki hareketlerine açıklık getirilmiştir.⁶³¹

162. maddedeki düzeltme ile manga kumandanlarından daha fazla beceri göstermeleri beklenmektedir. 1909 *Piyade Talimnamesi*'nden farklı olarak manga kumandanlarının yalnızca ortalama mesafeleri değil büyük mesafeleri de sürat ve doğrulukla tespit etmeleri beklenmektedir. Ali İhsan Bey, sefer zamanında subay sayısının ihtiyacı karşılamayacağından dolayı her bölüğe ancak bir mülazım (teğmen ve üsteğmen) düştüğünü belirtmektedir. Bu mülazım bazı özel işler için görevlendirilir veya yaralanırsa avcı hatları genellikle astsubayların elinde kalır. Bundan dolayı manga kumandanlarının büyük mesafeleri dahi tahmin etmeleri beklenmiştir demektir.⁶³²

174 ve müteakip maddelerdeki düzenlemeler ile ava çıkmak kaideleri sadeleştirilmiştir. Ali İhsan Bey'e göre, ateş altında istikamet değiştirmek güç olduğundan ava yayılırken doğru istikamet ve cephe almak son derece önemlidir. Hatta bunu kolaylaştırmak için yeni talimnamenin düzenlenmesi sırasında, taarruz esnasında alınmak üzere bir hazırlık mevzisi oluşturulmuştu. Bu hususa atfedilen

⁶²⁸ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 93; **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 63, md. 118; s. 68, md. 128.

⁶²⁹ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 93; **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 70, md. 132.

⁶³⁰ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 93.

⁶³¹ **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 75, md. 143. Ali İhsan Bey, bu maddeyle ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: “*Almanya’da son zamanda yanaşık nizâmda hücûma doğru hafif bir temâyül hâsıl oldu. Ya’nî evvelki ta’lîmnâmeye, 23 sene mukaddemki efkâra rüçû’ ediliyor gibi... hücûma ancak düşmân piyâdesi sarsıldıktan sonra kalabileceği ve sarsılmış düşmânın da kendisine yakın olan avcı hattından sarf-ı nazar edip gerisinden gelen yanaşık nizâmdaki ihtiyâtlara ateş edemeyeceği ve binâenaleyh elde bulunan toplu kutaâtı tehlikeli olan hücûm ânında dağıtarak elden çıkarmanın lüzûmsuz ve beyhûde olduğu ileri sürülmektedir.*” Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 93 – 94.

⁶³² Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 94;

önem, yürüyüş istikameti ve irtibatın mutlaka söylenmesinin şart kılınmasıyla arttırılmıştır.⁶³³

196. maddedeki düzenleme ile avcı ateşinin niteliği açıklanmıştır. Buna göre avcı, düşünerek ve isabet ettirmeye gayret ederek ateş açacaktır, ateş etmekteki şüpheyi arkadaşından kaldıracak ve her nefer sükûnetle ateş edecektir.⁶³⁴

201. maddede düzenlemeye gidilmiştir. 1909 *Piyade Talimnamesi*'ne göre ateş hattında olan gürültüden dolayı askerler verilen emirleri duyamayabilirdi. Bundan dolayı manga başları ve askerler gerektiği takdirde emirleri tekrar bildirmelidir. Emirlerin birbirine olan tebliğinden manga başları sorumlu olup ellerini kaldırmak suretiyle emirleri almış olduklarını bildirirler. 1912 *Piyade Talimnamesi*'nde ise, bu tekrarlar da emrin hangi amirden geldiği ve kime ait olduğu söylenmeli ibaresi eklenmiştir. Hatta emri yazılı olarak vermek de uygun olabilir düzeltmesi yapılmıştır. Ali İhsan Bey, emrin nereden geldiğinin ve kime ait olduğunun, emrin yerine getirilmesi noktasında önemli olduğunu, bu açıklama ile durumun açıklığa kavuştuğunu söylemektedir.⁶³⁵

213. maddedeki düzenleme ile koşarak toplanmak kaidesi de kabul edilmiştir. Bu hâlde asker manga oluşturmaksızın doğrudan doğruya takım oluşturacaktır.⁶³⁶

218. maddedeki düzenleme ile bölüğün avcı hattına yayılmasında irtibat hususu sadeleştirilmiştir. Buna göre irtibat takımları kendi ortasından ve diğer takımlar irtibat takımına komşu olan kanatlardan irtibat alacaklardır. Bunu doğal olarak her takım kumandanı, kumanda ile maiyetine bildirecektir.⁶³⁷

223. maddede yapılan düzenleme ile 1909 *Piyade Talimnamesi*'nde yer alan bir posta neferi hususu kaldırılmıştır. Maddeye göre istinat olarak adlandırılan bölüğün geride olan kısmı -muharebe cephesinin uzatılması, ateşin hattının yoğunlaştırılması ve meydana gelen boşlukları dolduran kısmı- ile avcı hattı arasında

⁶³³ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 94;

⁶³⁴ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 94; **Piyade Ta'limnamesi**, 1909, s. 103 – 104, md. 196; **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 94, md. 190.

⁶³⁵ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 94; **Piyade Ta'limnamesi**, 1909, s. 106, md. 201; **Piyade Talimnamesi**, 1912, s. 96, md. 195.

⁶³⁶ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 94, **Piyade Ta'limnamesi**, 1909, s. 111 – 112, md. 213; **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 101 – 102, md. 207.

⁶³⁷ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 94; **Piyade Ta'limnamesi**, 1909, s. 114, md. 218; **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 104, md. 212.

irtibatı sağlamak için açık arazilerde gözle irtibat yeterli olmaktadır. Ancak arızalı, sık ormanlık, yüksek fundalık ve ekin tarlaları gibi kapalı arazilerde irtibatı sağlamak için bir posta neferi gereklidir. 1912 *Piyade Talimnamesi*'nde ise bir posta neferi ve birden fazla askerin bu husus için kullanılabilir kaidesi eklenmiştir.⁶³⁸

236. maddede yapılan düzenleme ile ilk olarak 1909 *Piyade Talimnamesi*'ndeki eksik tercümeden kaynaklı bir hata düzeltilmiştir. Ancak Ali İhsan Bey'e göre "*sancağın yanında icabına göre yanaşık veya dağınık nizâmda bir manga*" kalacağı ibaresi Almancasında olmamasına rağmen Türkçesinde bulundurulsa Osmanlı ordusu için daha uygun olabilirdi. Yine bu maddede bir çelişki ortadan kaldırılmıştır. Sancak astsubaylarının yerlerinin daima aynı suretle sancaktarın arkasında olduğu kaidesi çıkarılmıştır. Bu vesile ile tabur, muharebe için açıldığı vakit boruzan çavuşunun tabur kumandanının yanına gideceği ibaresi ile birlikte borazan çavuşunun da vazifesi açıklanmış olmuştur.⁶³⁹

260 ve 291. maddeler ile makineli tüfek bölükleri, alayları oluşturan birimlerden birisi olarak kabul edilmiştir. Alay kumandanları bunları istediği gibi kullanmakta özgürdürler.⁶⁴⁰

292. maddede yapılan düzenleme ile öteden beri devam eden bir yanlış anlaşılma ortadan kaldırılmıştır. Buna göre askeri birliklerin (kıtaat) kumandanı artık maiyetindeki topçuya muharebede hâkimdir. İsteddiği zaman, istediği mahalde topçusundan münasip gördüğü miktarı muharebeye dâhil etme yetkisine sahiptir. Topçu kumandanı yalnız bu hususta ona danışman vazifesi görebilir.⁶⁴¹

296. maddede düzenlemeye gidilmiştir. 1909 *Piyade Talimnamesi*'nde topçu sınıfının meydan muharebesinin iskeletini teşkil ettiği ve kıtaların tertibinin topçunun mevzisine tabi olduğu söylenmektedir. Ayrıca topçu mevzisinin seçilmesinin piyade kumandanına ait olduğu ve topçu kumandanının bu hususta ancak yardımcı sıfatıyla hizmet edeceği bildirilmiştir. 1912 *Piyade Talimnamesi*'nde ise topçu kumandanının görev sınırları daha net çizilmiştir. Kıta kumandanı yapacağı keşiflere göre topçunun

⁶³⁸ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 95; **Piyade Ta'limnamesi**, 1909, s. 116, md. 223; **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 105, md. 217.

⁶³⁹ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 95.

⁶⁴⁰ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 95.

⁶⁴¹ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 95.

muharebeye girişinin zamanını, mahalini ve miktarını belirler. Topçu komutanı ise kıta kumandanına keşifler hususunda yardımcı olabilecektir. Ali İhsan Bey, bu düzenleme, öteden beri mevcut olan kötü düşünceyi ortadan kaldırmış, demiştir. Kıta kumandanı artık maiyetindeki topçuya muharebe başından beri mutlak hâkimdir. İsteddiği zaman, istediği mahalde topçusundan münasip gördüğü miktarını muharebeye sokabilecektir. Topçu kumandanı yalnız bu hususta ona yardımcı olabilecektir. Bunları kabul edip etmemek, kıta kumandanının kendi görüşüne aittir. Topçu kumandanı aldığı emri yerine getirecektir. Ayrıca Ali İhsan Bey, talimnamede geçen *-topçu mevziî meydân-ı muhârebenin iskeletini teşkîl eder-* ibaresindeki *- muharebe-* kelimesinin meydan muharebesi tarzında naklolunduğunu fakat Almanca talimnamede muharebe meydanı manasında kullanıldığını belirtir. Muharebe meydanı düz bir coğrafyanın bir kısmı olup, onun iskeletini oradaki dağlarla çeşitli coğrafi unsurlar oluşturmaktadır. Bundan dolayı bu ifade düzeltilmelidir der.⁶⁴²

320. maddede düzenlemeye gidilmiştir. 1909 *Piyade Talimnamesi*'nde topçunun ileriye alınacağı zaman, kolların çatışmasına meydan vermemek için piyade, topçu kolunun boşluklarından seri bir şekilde geçmek amacıyla geniş cepheli nizamlar alır denmektedir. 1912 *Piyade Talimnamesi*'nde ise sadece piyadenin topçu kolunda bulacağı boşluk ve aralıklardan geçer ibaresi bulundurulmuştur. Böylece bu düzenleme ile piyadenin topçu kolu arasından geçmesindeki sınırlama kaldırılmış olmuştur. Piyade, kollar çatıştığı zaman, topçu kolu arasındaki boşluklardan koşarak geçecektir.⁶⁴³

343. maddenin haşiyesindeki düzenleme gereğince hücum mesafesi 150 metreden 100 metreye düşürülmüştür. Ali İhsan Bey, düzenlemenin zorunlu olduğunu çünkü 150 metreyi sefer teçhizatı ile ve çoğunlukla yukarıya doğru meyilli arazide koşarak geçmenin imkânsız olduğunu söylemektedir.⁶⁴⁴

510. maddedeki düzenleme ile yalnız borazan çavuşunun borusunu işaret verebilmek üzere uzunca kaytanla taşınacağı ve diğer borazanların borularını daima

⁶⁴² Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 95.

⁶⁴³ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 96; **Piyade Ta'limnamesi**, 1909, s. 151, md. 320; **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 137 – 138, md. 316.

⁶⁴⁴ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 96.

bel kayışı altında toka ile asılı bulunduracakları ve yalnız muharebede, lüzumunda çalabilmek üzere elde ve göğüste tutacakları anlaşıyor.⁶⁴⁵

Talimnamenin kimi maddelerinde ise düzeltme yerine eksik bilgiler tamamlanmıştır. 376. maddeye ilave olunan cümleler ile müstahkem sahra mevzine taarruz için keşfin icrası izah edilmiştir. Bundan önce keşfin nasıl olacağı hususunda hiçbir şey söylenmemiştir. Bu defa süvari keşif kollarıyla keşfin mümkün olacağı, topçu ve piyade zabıt keşif kolları ile düşman mevzisinin keşfine birlikte çalışılacağı açıklanmıştır.⁶⁴⁶

378. maddeye ilave edilmiş olan *–müteaddid irtibât neferleri–* ibaresi gece harekâtında irtibat ve istikametın muhafazası için kullanılacak vasıtaları açıklamaktadır. Buna göre gece, çeşitli mesafelerle birbiri gerisinde yürüyen kıtalar arasında irtibatın muhafazası için en basit usul, çift irtibat neferlerini sık sık, gecenin karanlığına göre, 3, 20 adım mesafe ile âdeta zincirlerle birbiri gerisinde yürütmekten ibarettir.⁶⁴⁷

380 ve 381. maddeye yapılan ilaveler ile müstahkem sahra mevzine taarruz konusunda en önemli eksiklikler giderilmiştir.⁶⁴⁸

⁶⁴⁵ **Piyade Ta'limnamesi**, 1909, s. 225, md. 510; **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 208 – 209, md. 509.

⁶⁴⁶ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 96.

⁶⁴⁷ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 97.

⁶⁴⁸ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 97. Ali İhsan Bey, bu kaideyi bizzat tecrübe etmiş ve şu şekilde değerlendirmişti. “Bundan evvel, böyle mevzi'lere taarruzda bir gece zarfında mevzi'e takarrüb olunarak ertesi sabah cüz'i ateş muhârebesiyle hücum icrâ' edilebileceği zann ediliyordu. Fakat Rus – Japon seferi hakkında mürûr-ı zamânla neşr olunan hakayık, bu bâbda icrâ' edilen tedkîkât ve almanyada bi-l-fiil icrâ' olunan manevralar ve tecârib bu zannın ekseriyyâ mümkün-ül-icrâ' olmadığını isbât eyledi. Bu nev'i tecâribden üçünde bizzât bulundum. İkisinde düşmânın ale-l-âde tahkîm ettiği mevzi'e geceleyin takarrüb ve fecirle berâber hücum edilmiş idi. Üçüncüsü ise en önemlisi olup, bizzat on sekizinci kol ordu kumandanının taht-ı idâresinde icrâ' edildi. Mevzi'i, üç gün mütemâdiyen bir âlây piyâde, üç sahra ve bir ağır topçu bataryasıyla bir istihkâm taburundan mürekkep müdafîin her türlü sahra vesâitiyle tahkîm etmişti. İlk günü muhâcimîn arâzînin kâmilten mestûren takarrüb mümkün olan kısmına, düşmân mevzi'inden 3, 5 kilometre mesâfeye ilerleyebildi. Ve burada topçu mevzi'i keşf ve intihâb edildi. Birinci gece buralarda topçu mevzi' olarak tahkîmât yapıldı. Piyâde 600: 1000 metreye kadar sokulabildi. Tahkîmât yapıldı. Düşmân ateşi ve projektör ziyâsı fazla ilerlemeye mâni' ad olundu. İkinci gün bu mevâzi'dan ateş ile iktifâ' edilmeye mecbûriyyet hâsıl oldu. Ve ikinci gece için takarrüb istikâmetleri gündüz gözüyle tedkîk olundu. İkinci gece piyâde 200: 400 metreye ve topçu da kısmen 600: 1000 metreye sokuldu ve tahkîmât yaptılar. Üçüncü günü fecirle berâber ateşe başlanarak nihâyet o gün hücum icrâ' ve mevzi' zabt edildi. İşte bunun gibi hakikate mümkün olduğu kadar karîb ahvâl ve şerâit altında icrâ' olunan tecârib ile bu iki maddede beyânâta kanâat hâsıl olarak ta'limnâmeyle idhâline mecbûriyyet hâsıl olmuştur. Bu nev'i tecârib almanyada hâlen devam etmektedir. Çünkü müstahkem sahra mevzi'leri etrâfında cereyân edecek muhârebeler, istikbâl muhârebâtının ekseriyyetini teşkil edecek gibi görünüyor. Meselâ geçen 1910

390. maddeye ek yapılmıştır. 1909 *Piyade Talimnamesi*'nde zapt olunan mevziye karşı yapılacak saldırı için zamanında haber alınmalı, metanet ve cüretle karşı koyulmasını temin edecek şekilde hazırlanılmalıdır deniliyor. 1912 *Piyade Talimnamesi* ise zapt olunan mevzinin makineli tüfeklerle işgal edilmesi gerektiğini belirtiyordu. Ali İhsan Bey'e göre zapt olunan düşman mevzisine nizamını kaybetmiş piyade askerini koymak yerine az cephe ve asker ile büyük bir ateş kuvvetine sahip makineli tüfekleri koymak daha makuldür.⁶⁴⁹

416. maddeye yapılan ilave ile mevzinin müdafaası için aydınlatma ile birlikte telefonla birbirine bağlı nöbetçilerin olması tavsiye olunmuştur.⁶⁵⁰

446. maddeye sahra topçusuyla ağır topçunun genel suretteki vazifeleri eklenmiştir. Bu madde topçu düellosunun eski önemini kaybetmesiyle ilgili oldukça net bir açıklamadır.⁶⁵¹

449. madde düzenlemesi dikkatleri çekmektedir. Yeni talimnamenin düzenlenmesi zamanında bile kalkanlı bataryalar her yerde kabul edilmiş olduğu hâlde kalkanların piyade ateşine karşı layıkıyla numara neferatını koruyamayacağı tahmin olunuyordu. Rus – Japon Savaşı'nda kullanılan topçular ise mevcut toplar kadar mükemmel olmadığı gibi kalkanları da bulunmadığından yeni topçularla donanmış topçunun piyade ateşine mukavemeti hakkında bir harp tecrübesi eksikti. Bundan dolayı yeni talimname düzenlenirken piyade topçusu ateşlerinin mukayesesi hakkında mevcut olan eski fikir aynen yeni talimnameye dâhil edilmiştir. Ali İhsan Bey'e göre talimnamenin yayımlanmasından itibaren geçen seneye kadar yapılan tecrübelerle bu fikrin yanlış olduğu anlaşılmıştır. Ona göre piyade, ancak gözle görülen hedeflere karşı direkt ateş edebildiğinden, doğal olarak ateş mevzilerinde bulunan topçuya karşı hiçbir yapamazdı ve mutlaka önünü görebilecek yan taraftaki bir noktaya sokulmalıydı.⁶⁵² Ali İhsan Bey'e göre, Almanya'da piyade talimnamesinin yayımlanmasından sonraki üç sene zarfında elde edilen tecrübelerle bu gerçeklik, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde anlaşıldığından geçen seneki

senesinde icrâ' olunan imparator manevraları bu esâs üzerine cereyân etmiştir." Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 97 – 98.

⁶⁴⁹ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 98.

⁶⁵⁰ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 98.

⁶⁵¹ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 98.

⁶⁵² Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 98.

ilavelerle bu madde de düzeltilmiştir. Ali İhsan Bey bu noktada, yine önemli bir ayrıntıya değinmiştir. Ona göre Almanya'nın on dört seneden beri ıslah ettiği sahra topçularının en son mükemmel seviyede olanları Osmanlı ordusunda da bulunmaktadır. O nedenle, bu maddenin düzeltilmesi Osmanlı ordusu için de gerekliydi. Fakat Osmanlı ordusunda çeşitli modellerde tüfekler olduğu gibi başlıca iki çeşit modelde de top vardır. Bu eski modeldeki mantelli toplarla, 12 santimetrelik sahra obüsleri daha uzun süre ordunun ihtiyat silahları arasına dâhil edilemeyecektir. Almanya gibi zengin bir ülke bile eski modeldeki 10,5 santimetrelik sahra obüslerini hâlen değiştirememiştir. Bu hâlde mülga 1909 *Piyade Talimnamesi*'ndeki 449. maddenin ilk satırları bu eski modeldeki toplar için kıymetlidir. Topçu sınıfı yeni maddenin aynı satırlarını bu eski toplara tatbik etmek isterse mahvolur. Piyade sınıfı dikkate alırsa yanlış esasa dayanmış olur. Bundan dolayı bu maddenin düzeltilmiş hâlini Almancasından aynen almayıp Osmanlı ordusunun kendi topuna göre dikkate alması uygun olurdu.⁶⁵³

1912 *Piyade Talimnamesi*'nde makineli tüfeklerle ilgili kaidelerin sayısı artırılmıştır. 1909 *Piyade Talimnamesi* makineli tüfek kullanımını savaş meydanlarında tanınmasına rağmen nasıl kullanılacağı konusunda ayrıntılı kaideler sunmamıştır. 1912 *Piyade Talimnamesi* ise farklı olarak makineli tüfek kıtalarının doğrudan doğruya piyadeye bağlı olduğunu ve subayların bunların nasıl kullanılacağı hususunda bilgili olmaları ve makineli tüfek kıtaları ile mutabık hareket hususunda talim etmelerini şart koşar. İkinci olarak nasıl kullanılacağı hususunun alay kumandalarının isteğine bağlı olduğu kaidesi eklenmiştir. Bunların dışında muharebede nasıl kullanılacağı hakkında çok daha fazla ayrıntılı kaide sunulmuştur.⁶⁵⁴

Ayrıca 1912 *Piyade Talimnamesi* ile 1909 *Piyade Talimnamesi*'nde yapılan birçok tercüme hatası da düzeltilmiştir.⁶⁵⁵

⁶⁵³ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 99 – 10.

⁶⁵⁴ **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 118, md. 254; s. 120, md. 260; s. 129, md. 287; s. 147, md. 347; s. 149, md. 355; s. 167, md. 414, s. 172 – 173 md. 430; s. 181 – 182, md. 455; Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 95.

⁶⁵⁵ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 101 – 105.

Ali İhsan Bey, talimnamelerin muhteviyatını daima ileriye taşıyacak ve Dünya ile aynı seviyede bulunmalarını sağlayacak kurumlardan yoksun olduğu için talim ve terbiye kaidelerinin zamanın gerisinde olduğunu ifade etmişti. Bundan dolayı 1912 *Piyade Talimnamesi*'nde Türk ordusunun kendisine ait düzenlemelerde bulunmasının önemi fazladır demiştir. 1912 *Piyade Talimnamesi*'ne kadar Alman askeriyesinin yalancı (*kâzib*) veya sadık bir tercümanı olmakla yetinildiğini ifade etmiştir. Gerçi Almanların sadece Türk ordusu için değil dünyadaki birçok ordunun “*üstad-ı askeriyyesi*” gibi olduklarını dile getirmişti. Onların büyük fedakârlıklarla icra ettikleri tetkikat ve tecrübeleri bizzat yapmaya kalkışmaktan bunların neticesi olan birtakım uygulamaları almanın pek normal gözüktüğünü söylemiştir. Ancak her milletin medenî seviyesi, bilim seviyesi, kabiliyeti ve memleketin iklim ve doğasının o milletin harp kaidelerine ve talimlerine tesir edeceğinden bahsetmiştir. Bundan dolayı o güne kadar Alman talimnamelerinin bütün muhteviyatını harfî harfine tercüme etmek ve uygulamaya kalkışmak doğru değildir. İşte bu defa yayımlanan 1912 *Piyade Talimnamesi* üzerine yukarıda bahsi geçen düzenlemelerde Türk ordusunun ihtiyacı olduğu düşünülen kaidelerde düzenlemeye gidilmiştir. Gereksiz kaidelerin kaldırılması hususunda Almanya'dan daha cesur davranılmıştır demiştir.⁶⁵⁶

Bizce, Ali İhsan Bey, 1912 *Piyade Talimnamesi*'nin Almanca özgün nüshasından farklı olduğu noktaları fazlaca ön plana çıkartmıştı. Nitekim 1895 *Piyade Talimnamesi* için de benzer, hatta daha fazla düzenlemelere gidilmişti. Ancak Birinci Dünya Savaşı arifesinde asıl mühim nokta olan muharebe talimleri hususunda hiçbir değişikliğe gidilmemişti. Bu durum her iki talimname için de geçerlidir.

Bununla birlikte Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı'na dair kaleme alınan anı eserlerinde, talimnameler üzerine yapılan değerlendirmelerde görülecektir ki, bu düzenlemelerin Türk ordusu için özgün bir taktik oluşturmak noktasında herhangi bir etkisi olmamıştır. Nitekim İngilizler tarafından hazırlanan *Handbook of Turkish*

⁶⁵⁶ Ali İhsan [Sabis], a.g.m., s. 88 – 89.

Army isimli kitapta, Türk ordusunda takip edilen taktik ilkelerinin kelimesi kelimesine Alman talimnamelerinden çevrildiği ifade edilmiştir.⁶⁵⁷

5.4. 1912 Piyade Talimnamesi'nin Bazı Maddelerinin Tadili

1912 *Piyade Talimnamesi* üzerine resmigeçitler için yapılan düzenlemelere ilerleyen yıllarda da devam edilmiştir. 6 Ağustos 1918 tarihli evraka göre bu düzenlemeler Enver Paşa emriyle gerçekleştirilmiştir.⁶⁵⁸

Bununla ilgili olarak 65, 66 ve 67. maddelerin düzenlendiğini görmekteyiz. 1912 *Piyade Talimnamesi*'nde 65. maddeye göre sancağın cephe ilerisine alınacağı her türlü merasimde, sancak taşınırken sağ elin çamurluk hamail üzengisini; sol elin ise sırtığı kavraması ve sancak sırtığının sağ omuza bitişik ve dik olarak taşınması kaidesine yer verilmiştir. Yeni yapılan düzenlemeye göre sağ el ile sancak sırtığı baş hizasında, sağ omuzda ve dik olarak tutulacaktır. Sol el ise, çamurluk hamail üzengisine geçirildikten sonra baş tarafı gidecektir.⁶⁵⁹

İkinci düzenleme 66. madde üzerinde yapılmıştır. 1912 *Piyade Talimnamesi*'nin 66. maddesinde rahat durmak için sancak sağ el ile 67. maddede beyan olunan vaziyete getirilir ibaresi mevcuttur. 67. maddede sağ el ile çamurluktan tutarak her iki el sancağı vücudun ortası ilerisine getirir ibaresinin yer aldığını görüyoruz. Yeni düzenlemede ise rahat durmak için sancak sağ el ile 63. maddede beyan olunan vaziyete getirilir esası kabul edilmiştir. 63. maddede ise sancak sağ ayağının yanında ve çamurluğu ayak ucuyla bir hizada bulunur ibaresinin mevcut olduğunu görüyoruz.⁶⁶⁰

Diğer bir düzenleme 67. madde üzerine yapılmıştır. 1912 *Piyade Talimnamesi* 67. maddede resm-i tazimlerde sancak, çamurluk üzengiye geçirilmemiş olduğu hâlde 70. maddede beyan olunan vaziyete getirilir. Sağ el çamurluktan tutarak her iki el sancağı vücudun ortası getirir ibaresi bulunmaktadır. Yeni yapılan düzenlemeler

⁶⁵⁷ **Handbook of The Turkish Army: Handbook revised to Feb. 10, 1916; "Ordre de Bataille" Revised to Feb. 10, 1916**, Great Britain, War Office, Intelligence Division, 1996, s. 127.

⁶⁵⁸ BOA, İrade Dosya Usulü İradeler Tasnifi (İ.DUİT), 22/3, Lef 1 – 2 – 3, 6 Ağustos 1918.

⁶⁵⁹ **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 40, md. 65; BOA, İ.DUİT, 22/3, Lef 1 – 2, 6 Ağustos 1918.

⁶⁶⁰ BOA, İ.DUİT, 22/3, Lef 1 – 2, 6 Ağustos 1918; **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 40 – 41, md. 63, 66, 67.

ile yukarıdaki madde yerine sancak rahat dur vaziyetinde tutulur ve dikkat kumandasıyla 65. maddede beyan olunduğu gibi sağ tarafa kaldırılır ve çamurluk üzeniye geçirilir. Resm-i tazim için sancak bu vaziyet iken sancaktar başını çevirir ve başı tekrar ileriye çevirdiği anda sancağı rahat dur vaziyetine getirir. Ayrıca yürür iken resmigeçitlerde sancak, 65. maddede beyan olduğu üzere, hamil üzenisine geçirilmiş olarak taşınır ve resm-i tazim için sancaktar başını çevirir ibaresi eklenmiştir.⁶⁶¹

5.5. Dağınık Nizamın Keskinleşmesi: Birinci Dünya Savaşı'na Doğru Talimnameler ve Dönüşüm

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görüldüğü üzere uzun vadede klişe davranış ve hareketlerin taliminden yavaş yavaş vazgeçiliyordu. Ancak bu konuda farklı görüşlerin çatışması Birinci Dünya savaşına kadar belirgin bir üstünlük kazanılmadan devam edecektir. Bedenin terbiye edilmesi, savaşmak bakımından önemli hareket dizileri konusunda gerekli becerilerin edinilmesine hizmet etmekten çıkmıştı. Ancak bu talimler yine de rutin itaatkârlığı sağlamak açısından vazgeçilmez özelliğini korumuşlardır.⁶⁶²

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren harplerde başarının temelini teşkil eden yanaşık nizam, dağınık nizama dönüşmeye başlamıştı. 1912 *Piyade Talimnamesi* ise artık talimlerin ve talimnamelerin asker yetiştirmekteki hedefinin tamamıyla değiştiğini gösteriyordu. Hafız Hakkı Bey'in dikkat çektiği üzere 1912 *Piyade Talimnamesi*'nin 152. maddesinde “*Bu ta‘limlerin kâffesinden [tümünden] maksad neferi kendi kendine düşünür ve muvâfık hâl ve maslahat [uygun hâl ve iş] hareket eder bir avcı olarak yetiştirmek olduğu göz önünde tutulmalıdır. Attığını vurmaya azmetmek, mâfevkin [üst rütbede olanın], gözünün önünde bulamadığı zamân dahi ifâ-yi vazîfeye [görevi yerine getirmeye] kemâl-i sâdık [tam sadaket] ve ihtimâm ile çalışmak, hasma tefevvukun [düşmana üstün gelmenin] şerâit-i esâsiyyesini teşkîl eder*” maddesi yer alıyordu.⁶⁶³ 19. yüzyıl talimnamelerinde makinenin bir parçası

⁶⁶¹ BOA, **İ.DUİT**, 22/3, Lef – 1 – 2, 6 Ağustos 1918; *Piyade Ta‘limnamesi*, 1912, s. 41, md. 67.

⁶⁶² Ulrich Bröckling, **Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 224 – 225.

⁶⁶³ Hafız Hakkı, **a.g.e.**, s. 66.

olarak tarif edilen askerin, belli sınırlar dâhilinde iradesini ortaya koyan bir asker bir hâline dönüşmesi 1912 *Piyade Talimnamesi*'nde vurgulanan bir esastı. Yine 1909 *Piyade Talimnamesi*'nin muharebe kısmına şu madde eklenmişti. “251 [madde] – *Ta’lîm ve terbiyenin hey’et-i umûmiyesinde gerek kumandanlar ve gerek münferid [kendi başına] avcıların kendilerinden iş görmeleri husûsuna sarf-ı mâhasal [hususunu meydana getirmeye] gayret olunmalıdır.*”⁶⁶⁴ Buna benzer bir başka açıklama 1319 basım tarihli *Tabur Ta’lîm ve Terbiyesi* isimli çalışmada kumandanlar için yapılmıştır. Buna göre, tabur ve bölük kumandanının vazifesi yalnız kendi birliğini talim ve terbiye etmekten ibaret değildir. Kumandanların asıl vazifesi, neferleri, muharebe esnasında kendi görevi dairesinde gerekli duruma göre kendiliğinden hareket edecek düzeyde eğitmekten ibaret olduğu asla unutulmamalıdır denilmiştir.⁶⁶⁵

5.6. 19. Yüzyılın Son Çeyreği ile Birinci Dünya Savaşı’nın Yardımcı Piyade Talimnameleri

19. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan süreçte yanaşık nizamdan dağınık nizama doğru olan taktik düzendeki değişikliklerle birlikte talimnamelerin de içeriği değişmiştir. Bu zamana kadar bunları ele aldık. Ancak 20. yüzyıla yaklaştıkça sadece talimnamelerin içeriğinin değişmesiyle kalınmadı ve temel bir piyade talimnamesi ile yetinilmedi. Bunun dışında aşağıda bahsedeceğimiz üzere, endaht talimnamesi, makineli tüfek bölükleri talimnamesi gibi temel piyade talimnamesini tamamlayıcı tarzda olan talimnamelerin basımı gerçekleştirilmiştir.

Piyade talimnamesini tamamlayan en önemli talimnameler endaht talimnameleriydi. Piyadenin ateş gücünün kullanılmasının, gelişen ateş teknolojisi sebebiyle iyice girift hâle bürünmesi, piyade sınıfının endahtına dair ayrıca bir talimname hazırlanmasına neden olmuştur. Bundan dolayı 11 Haziran 1911 tarihli

⁶⁶⁴ *Piyade Ta’limnamesi*, 1909, s. 127.

⁶⁶⁵ “*Tabur kumandanı, bölük kumandanının vazîfesi yalnız kendi küt’asını ta’lîm ve terbiye etmekten ibâret olmayıp bunun vezâif-i asliyesinden biri de kendisine tevdi’ olunan efrâdı, esnâ-yı muhârebeye her nefer kendi dâire-i vezâifi dâhilinde icâb-ı hâle göre kendiliğinden hareket edecek vech ile terbiye etmekten ibâret bulunduğu aslâ nazar-ı dikkatten dür tutmamalıdır*”. Drogomirof, *Taburun Ta’lîm ve Terbiyesi*, mütercimi Ahmed Refik [Altınay], Matbaa-i Tahir Bey, Dar’ül-hilafetü’l-aliyye, 1319, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, 0122374, s. 4.

irade ile *Piyade Endaht Talimnamesi* icraya konulmuştur.⁶⁶⁶ Bu endaht talimnamesi Almanya'da 1909'da yayımlanan *Schiessvorschrift für die Infanterie*'den doğrudan tercüme edilmişti.⁶⁶⁷

R. 1325'te *Makineli Tüfenk Bölükleri Ta'limnamesi* yayımlanmıştır.⁶⁶⁸ Almanya'da 1904'te yayımlanan *Exerzierreglement-Reglement für Maschinengewehr-Abteilungen*'den tercüme edilmiştir.⁶⁶⁹ Yine aynı sene *Makineli Tüfenk Bölüklerine Mahsus Endaht Talimnamesi* de yayımlanmıştır.⁶⁷⁰

R. 1325'te *Piyadeye Mahsus Süngü veya Kasaturalı Tüfenkle Mübareze Talimnamesi* yayımlanmıştır.⁶⁷¹ Bu talimnamenin Almanca özgün nüshası ise 1908'de yayımlanan *Vorschrift für das Gewehrfechten der Infanterie*'dir.⁶⁷²

R. 1333'te *Gaz Muharebe ve Müdafaa Nizamnamesi* yayımlanmıştır.⁶⁷³ Almanya'daki özgün nüshası *Dienstvorschrift für den Gaskampf und Gasschutz - II. Teil Gasschutz*'dan doğrudan tercüme edilmiştir.⁶⁷⁴ Yine R. 1333'de neferlere yönelik *Gaz Muharebe ve Gazlardan Korunma Hakkında Ta'limatname* başlığı ve "Neferata Mahsustur" alt başlığı ile gaz muharebesi hakkında soru – cevap şeklinde hazırlanmış kitapçık yayımlanmıştır.⁶⁷⁵ R. 1332'de (1916 – 17) ise benzer şekilde (1916 – 17) subaylara yönelik olarak *Gaz Muharebesi ve Gazlardan Korunma*

⁶⁶⁶ **Piyade Endaht Ta'limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1327 (1911), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06569.

⁶⁶⁷ **Schiessvorschrift für die Infanterie: vom 21 October 1909**, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1909. <https://archive.org/details/schiessvorschrift00prus> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

⁶⁶⁸ **Makineli Tüfenk Bölükleri Ta'limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06046.

⁶⁶⁹ **Exerzier-Reglement für Maschinengewehr-Abteilungen**, München, 1904, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. DV 517.

⁶⁷⁰ **Makineli Tüfenk Bölüklerine Mahsus Endaht Ta'limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0116381.

⁶⁷¹ **Piyadeye Mahsus Süngü veya Kasaturalı Tüfenkle Mübareze Ta'limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06434.

⁶⁷² **Vorschrift für das Gewehrfechten der Infanterie: vom 15 Oftober 1908**, Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1908, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. DV 185. Karşılaştırmalı örnek sayfa için bkz. EK-22, EK-23.

⁶⁷³ **Gaz Muharebe ve Müdafaa Nizamnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1333 (1917), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0111100.

⁶⁷⁴ **Dienstvorschrift für den Gaskampf und Gasschutz - II. Teil Gasschutz**, Berlin, April 1917.

⁶⁷⁵ **Gaz Muharebe ve Gazlardan Korunma Hakkında Ta'limatname: Neferata Mahsustur**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1333 (1917), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0111102.

Hakkında Ta'limat başlığı ve “Zabitana Mahsustur” alt başlığı ile bir kitapçık yayımlanmıştı.⁶⁷⁶

Talimnameler, savaşın sürdürülmesi için gerekli olan tüm vasıfları ve incelikleri içermesinden dolayı oldukça muhtasar ve özet şekilde düzenlenen askerî metinlerdir. Dolayısıyla kaidelerinin tam olarak anlaşılması için piyadenin muharebe usullerini bilmek gerekiyordu. Bundan dolayı piyade talimnameleriyle birlikte talimnameleri tamamlayan, açıklayan ve anlamlandıran birçok yardımcı talimname kaleme alınmıştır.⁶⁷⁷ Bu şekilde olan askerî kitapların sayısının 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren oldukça arttığını görüyoruz.

Meselâ, 1897’de komisyon tarafından incelenip basılmasına karar verilen *Piyade Sınıfının Sevk ve İdaresi ve Ta’lim ve Terbiyesi* isimli eser, 1895 *Piyade Talimnamesi*’nin birinci bölümün şerhi olarak yayımlanmıştır. Bu eserin özellikle alaydan yetişen subaylara pek büyük yardımı olacağı gibi mektepli subayların da faydalanmasını mümkün kılacağı ifade edilmiştir.⁶⁷⁸ Kitabın müellifi Mustafa Hilmi Bey’e göre talimnameler nitelikli bilgileri içermek zorunda oldukları için oldukça özet ve kısa haldedir. Hükümlerinin layıkıyla anlaşılabilmesi için piyadenin harp usullerine hâkim olmak gerekmektedir. Ancak her subay bu iktidara sahip değildir. Bu meseleyi çözmek için çoğunlukla askerî mevkisi gereğince meziyetli selefi olan kimseyi bulamayacaktır. Dolayısıyla talimname hükümlerine ve manasına hakkıyla hâkim olmak onlar için oldukça zor olacaktır.⁶⁷⁹

Hamdi Mustafa Bey, bu şekilde birçok eseri Türkçeye kazandırmıştır. Mesela *Bölük Talimi Programı ve Bölük Teftişi Kısım-ı Evvel* böyle bir eserdir.⁶⁸⁰ Buna benzer şekilde yine Hamdi Mustafa Bey tarafından kaleme alınan *Yeni Piyade*

⁶⁷⁶ **Gaz Muharebesi ve Gazlardan Korunma Hakkında Ta’limat: Zabitana Mahsus**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1332 (1916 – 17), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0129121.

⁶⁷⁷ Mustafa Hilmi [Mekteb-i Harbiye Ta’lim Muallimi Kaymakamı], “İfade-i Meram”, **Hazarda ve Seferde Piyade**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 17 Eylül 1325 (30 Eylül 1909), nr. 0112066.

⁶⁷⁸ Tedkik-i Müellifat Komisyonu, “Tedkik-i Müellifat-ı Askeriye Komisyonunun İlâmı Suretidir”, 15 Eylül 1325 (28 Eylül 1909), Mustafa Hilmi [Mekteb-i Harbiye-i Şahane Piyade Ta’lim Muallimi Kaymakamı], **Piyade Sınıfının Sevk ve İdaresi ve Ta’lim ve Terbiyesi**, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, R. 1315 (1897), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06647.

⁶⁷⁹ Mustafa Hilmi, “İfade-i Meram”, **Piyade Sınıfının Sevk ve İdaresi ve Ta’lim ve Terbiyesi**, s. 8.

⁶⁸⁰ Hamdi Mustafa [Binbaşı, Sabık Birinci Alay Kaymakamı ve Elyevm Piyade Endaht Mektebi Kumandanı Muavini], **Bölük Ta’lim Programı ve Bölüğü Teftişi: Kısım-ı Evvel: Bölüğün Yanaşık Nizamda Ta’lim ve Terbiyesine Dair**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Dersaadet, 1326, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0108280.

Talimnamesine Nazaran Dizi ve Manga İle Takımın Avcılıkta Talim ve Terbiyesi isimli eser yine bu tarzda bir yayımdır.⁶⁸¹ Mustafa Hilmi Bey tarafından çevrilen *Hazarda ve Seferde Piyade* isimli eser 1909 *Piyade Talimnamesi*'nin şerhidir.⁶⁸² General Litzmann'a ait olan ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından Almancadan çevrilen *Takım Muharebe Eğitimi* ve *Bölüğün Muharebe Eğitimi* isimli kitapçıklar da 1909 *Piyade Talimnamesi*'nin takım ve bölük talimi ile ilgili kısmının açıklanması, örneklendirilmesi ve yorumlanmasıyla meydana getirilmiştir.⁶⁸³ Yine talimname üzerinden harekete geçip onun bazı kısımları üzerine talim programı hazırlayanlar da vardı. Hamdi Mustafa, *Takım Talimi Programı ve Takımın Açılma ve Yayılma Mesaili* isimli eserinde 1909 *Piyade Talimnamesi*'nin dördüncü maddesinden yola çıkarak talimnamedeki her madde ve her hareket için bir hafta, bir gün ve gün içerisinde hangi saatlerde ne yapılması gerektiğine dair bir talim programı sunmuştu.⁶⁸⁴

Piyade Efrad ve Kıtaatının Tedris Talim ve Terbiyesine Ait Müfredatlı Program isimli kitapçığa göre Osmanlı ordusu 1910 yılı itibarıyla yukarıda bahsettiğimiz 1909 *Piyade Talimnamesi*, 1909 *Piyade Endaht Talimnamesi*, *Piyadeye Mahsus Süngülü ve Kasaturalı Tüfenkle Mübareze Talimnamesi*'nin yanı sıra *İdman Talimi* talimnamelerini kullanıyordu.⁶⁸⁵

Bununla birlikte talimnameler modern bir ordunun tüm yazılı kültür evrenini içeremezler. 1908 Baskısı *Hıdemat-ı Seferiye Nizamnamesi* ve *Menzil Hıdematı*

⁶⁸¹ Hamdi Mustafa [Birinci Nişancı Taburu Kumandanı], **Yeni Piyade Ta'limnamesine Nazaran Dizi ve Manga İle Takımın Avcılıkta Ta'lim ve Terbiyesi**, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1325, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0126122.

⁶⁸² Mustafa Hilmi, **Hazarda ve Seferde Piyade**, 1325 (1909).

⁶⁸³ Karl Litzmann, **Takımın Muharebe Ta'limi**, çev. Mustafa Kemal [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kolağası], Selanik Asır Matbaası, Selanik, 10 Şubat 1324 (23 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122499.

⁶⁸⁴ Hamdi Mustafa [Binbaşı, Birinci Alay Kaymakamı], **Takım Ta'limi Programı ve Takımın Açılma ve Yayılma Mesaili**, Kostantiniyye, 1326, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122497.

⁶⁸⁵ **Piyade Efrad ve Kıtaatının Tedris Ta'lim ve Terbiyesine Ait Müfredatlı Program**, Matbaa-i Askeri, 1326, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0164870, s. 1; **İdman Ta'limi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Kanun-ı Sani 1324 (14 Ocak – 13 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0113186. Bu idman taliminden önce Mehmed Faik'in *Cimnastik Ta'limnamesi* basılmıştı. Mehmed Faik [İstabl-ı Amire Müdürü, Ferik], **Cimnastik Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1316, Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 05813.

Talimnamesi de kullanılıyordu.⁶⁸⁶ *Dâhiliye Kanunnamesi* ve *Ceza Kanunnamesi* de modern bir ordu olarak Osmanlı ordusunun sahip olduğu metinlerdendir.⁶⁸⁷

5.7. Özgün Bir Talimname: Eşkîya Takibi ve Çete Muharebeleri Talimnamesi

Tez çalışmasının başından beri cevabını bulmaya çalıştığımız sorulardan biri de Osmanlı ordusunun özgün bir talimname üretip üretmediği üzerineydi. Gördüğümüz üzere Ali İhsan Sabis ilk defa 1912 *Piyade Talimnamesi*'nin Türkçeye tercüme edilirken sosyal yapı göz önüne alınarak bazı maddelerin Osmanlı ordusuna özgü bir şekilde düzenlendiğini bizlere göstermişti. Ancak buna rağmen yine de yapılan düzenlemeler genel itibarıyla talimnamenin yanaşık nizam talimleri ve gösteri yürüyüşü gibi doğrudan harbin sürdürülmesine etki etmeyen kısımları ile ilgiliydi. Dolayısıyla 19. yüzyılın başından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan bu süreçte Osmanlı ordusu için özgün bir talimname düzenlemesinden bahsedemeyiz. Bu durum askerî ileri gelenler tarafından bilinen zafiyetti. Daha sonradan tekrar ele alacağımız üzere talimname üretmek yani her ordunun kendi tecrübelerinden ders çıkartarak bunu soyut bir kurallar bütünü hâline getirmesi çok daha kapsamlı çalışmaların sonucunda mümkün olabilirdi.

Ancak 1909'da Yüzbaşı Ömer Feyzi Bey tarafından *Eşkîya Takibi ve Çete Muharebeleri Talimnamesi* ismiyle bir gayrinizami harp talimnamesinin meydana getirilmiş olması bu değerlendirmenin dışında kalmaktadır. Gayrinizami harp için ilk defa İngilizler Boer Savaşları'nda elde ettikleri tecrübenin eşliğinde 1896'da *British Small Wars Manual* ismiyle bir talimname yayımlamıştı. Bu talimname 1899'da Fransızcaya tercüme edilmişti. Osmanlı ordusu ise bu talimnameleri tercih etmemişti. Osmanlı ordusunun kurulduğu günden bu yana bu savaş usulünde bir birikimi vardı. Osmanlı ordusu, 1826 – 1912 yılları arasında ve özellikle 1878 – 1912 Makedonya sorunu döneminde mücadelesinin büyük bir kısmını isyancılara, komita ve çetecilere karşı gerçekleştirmişti. Ömer Fevzi Bey'in hazırladığı bu talimname de

⁶⁸⁶ Edward J. Erickson, *Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, 78.

⁶⁸⁷ *Piyade Efrad ve Kıtaatının Tedris Ta'lim ve Terbiyesine Ait Müfredatlı Program*, 1326, s. 1

Balkanlardaki ayrılıkçı çetelere karşı gerçekleştirilen operasyonlardan elde edilen tecrübe ile hazırlanmıştı.⁶⁸⁸

Gayrinizami harp tecrübesi Osmanlı subayları çevresinde küçük harp olarak biliniyordu. Resmî olarak bir ders olmamasına rağmen bunun üzerine konuşulduğu ve fikir yürütüldüğü bilinmektedir. Ömer Fevzi Bey'in hazırladığı bu talimname 1909'da yayımlandıktan sonra askerî okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk gibi daha önce bu okullardan mezun olan ve konuya ilgi duyan Osmanlı subayları tarafından da incelenmiştir.⁶⁸⁹ Türk ordusunun hem gayrinizami harp noktasında köklü bir geçmişinin olması hem de bunu Ömer Feyzi Bey'in hazırladığı talimname ile soyut kurallar bütününü hâline getirmesi gayrinizami harp hususunda Türk ordusunun kendine özgü savaş kaideleri geliştirebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte özgün bir talimname olması dolayısı ile de Türk piyade talimnameleri arasında özel bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁹⁰

5.8. Birinci Dünya Savaşı'na Doğru Topçu Talimnameleri

Seri ateşli topların topçulukta kullanılması ve Rus – Japon Savaşı tecrübesiyle birlikte Birinci Dünya Savaşı'na doğru giden süreçte topçu talimnamelerinde yeni düzenlemelere gidilmiştir.

20. yüzyılın başına kadar topçuluktaki en büyük gelişme topun yivli ve arkadan doldurulur hâle getirilmesiydi. Ancak bunu tamamlayıcı başka gelişmeler de meydana gelmişti. Namlu içindeki yüksek basınçla başa çıkabilmek için namlu kapağı monte edilmişti. Ayrıca dış çeperdeki demir döküm çemberler, kuyruk kısmını neferler için daha güvenli hâle getirmişti. Atış sonrası ortaya çıkan geri tepmenin atış pozisyonunu bozan ve isabeti azaltan yanı bu enerjiyi emen cihazların geliştirilmesi ve müstemilata ilave edilmesiyle çözülmüştü. Yağlı silindir ve kızaklar 19. yüzyıl biterken geri tepmenin zararını ortadan kaldırarak topçuya daha güvenilir atış imkânı sunmuş oldu. Bunların yanında topların ve batarya personelinin düşman

⁶⁸⁸ Ali Güneş, "Giriş", **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini: Eşkîya Takibi ve Çete Muharebeleri Talimnamesi (1909)**, Ömer Fevzi Bey [Yüzbaşı], haz. Ali Güneş, Dergâh Yayınları, İstanbul, Ekim 2016, s. 34 – 36.

⁶⁸⁹ Ali Güneş, "Giriş", s. 24, 38, 45.

⁶⁹⁰ Ali Güneş, "Giriş", s. 24 – 25.

ateşinden korunması için çelik levhalardan kalkanların (mantel) topa monte edilmesi de güvenlik konsepti açısından oldukça önemliydi. 20. yüzyılın başlarında bu başarılı teknolojik gelişmeler ve yeni kapak sistemleri ile birlikte top, dakikada 10'dan fazla atış hızına kavuşmuştu.⁶⁹¹

Ateşli silahlardaki ve dolayısıyla topçuluktaki diğer önemli problem baruttu. 13. yüzyıldan neredeyse 19. yüzyılın sonuna kadar kullanılan kara barut bir takım dezavantajlara sahipti.⁶⁹² 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan çalışmalar en sonunda 1884 yılında dumansız barut ile son bulmuştu.⁶⁹³ Dumansız barut savaş taktiklerini önemli ölçüde etkilemişti. Temelde kara barut ile yapılan atışlarda namludan çıkan duman, görmeyi engellediğinden ikinci bir atış yapmayı zorlaştırıyordu. Ayrıca dumansız barut ile daha etkili nişan almak ve uzun mesafelere atış yapmak mümkün olmuştu. Toplarda daha önce en uzun atış menzili olan 2.500 metrenin çok üzerine çıkılmıştı. Bununla birlikte dumansız barutla doldurulan kurşunlar kara baruta göre çok daha hafifti. Böylece askerler daha fazla cephane taşıyabiliyordu.⁶⁹⁴ Topçulukta yaşanan bu gelişmeler doğal olarak topçunun savaşlarda aldığı rolü de etkileyecekti.

1900 yılında kale topçuları için yeni bir talimname yayımlandığını görüyoruz. Böylece kale topçuları üzerine H. 1306'da (1888 – 89) *Kıla-i Hakani* ismiyle talimname yayımlandıktan yaklaşık on bir sene sonra kale topçularına yönelik bir kez

⁶⁹¹ Fatih Tetik, **Sultanın Silahları: II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi (1876 – 1918)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, Eylül 2018, s. 57.

⁶⁹² Spencer C. Tucker, **Instruments of War: Weapons and Technologies That Have Changed History**, ABC-CLIO, LLC, California, 2015, s. 155 – 156. Kara barut yoğun bir dumana sebep oluyordu. Dumana sebep olması savaş sahasında askerlerin yerinin belli olmasına neden oluyordu. Hatta bir süre sonra hedef de ortadan kayboluyordu. Spencer C. Tucker, **a.g.e.**, s. 155 – 156.

⁶⁹³ 19. Yüzyılın ortalarına doğru bu tür mahzurları ortadan kaldırmak için çalışmalara başlanmıştı. 1846'da Fransız hükümeti, dumansız olarak yakıldığı ve hafif silahlar için uygun olabilecek nitratlı pamuğun fizibiletisini rapor etmek üzere bir komisyon atadı. 1884'te Fransız kimyager Paul Vielle hafif silahlar için başarılı bir nitrosetülöz barutu üretti. Poudre B olarak belirlenen bir sonraki türü, bazı uluslar tarafından benimsenin ilk başarılı dumansız baruttu. Bu barutun kullanıldığı silahların kara barut kullanılan silahlara göre daha fazla hızı vardı. Benzer deneyler İsveç'teki Alfred Nobel tarafından balistit, nitrogliserin ve nitrosetülözden oluşan bileşiklerle gerçekleştirildi. Nobel, toz tanelerini sertleştirmek için kafur kullanmıştı. İngiliz bilim adamlarının Nobel'in çalışmasından haberi vardı ve kafur kullanmaksızın nitrogliserin ve aseton kullanarak pamuk barutu için bir çok aramışlardı. İngiliz bilim adamları, kordit ismiyle bir dumansız barut ortaya çıkardılar. Bu yeni barut eski kara baruttan daha az tehlikeliydi. Spencer C. Tucker, **a.g.e.**, s. 156.

⁶⁹⁴ İbrahim Sezgin, "Osmanlı İmparatorluğunda Dumansız Barut Üretme Çabaları", ed. Feridun M. Emecen, **Eskiçağdan Modern Çağ'a Ordular (Oluşum, Teşkilat ve İşlev)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 332.

daha talimname yayımlanmıştır. Bundan sonra 24 Mart 1900'de *Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta'limnamesi* yayımlanmıştır.⁶⁹⁵ Bu talimnamenin Almanca özgün nüshası *Exerzier – Reglement für die Artillerie* ismiyle 1889'da basılmıştır.⁶⁹⁶ 15 Ekim 1900'de ise *Kale Top Ta'limnamesi* yayımlanmıştır.⁶⁹⁷ Bu eserin hazırlanmasında 1897'de basılan *Exerzier-Reglement für die Fussartillerie: 2.Teil: Ausbildung am Geschütz* isimli Almanca talimnameden faydalandığı görülmektedir.⁶⁹⁸

İsminden de anlaşılacağı üzere *Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta'limnamesi* topçu neferinin yanaşık nizam eğitimiyle ilgiliydi. Bildiğimiz üzere yanaşık nizam talimleri her ne kadar 19. yüzyılın ilk yarısında olduğu gibi muharebelerin yürütülmesinde temel düzen olma özelliğini koruyamasa da her neferin disiplin kazanması açısından özelliğini koruyordu. Bu talimnamenin girişinde yapılan açıklama ile buna değinilmiştir. Ayrıca tüfek eğitimi de kale topçusu için zorunluydu.

Kale topçusunun bölük talimine kadar avcı muharebe eğitimi asıl amacı değildi. Ancak konak mahallinin ve yürüyüş kollarının korunması ve top mevkiî üzerine olabilecek düşman saldırılarının savuşturulması için kale topçusunun tüfek kullanmaya mecburiyeti vardır.⁶⁹⁹

Kale Top Ta'limnamesi ise kale topçuluğunda talim ve terbiyenin en önemli kısmı olan araç ve gereçlerin layıkıyla tanınmasını ve kullanım yöntemlerinin bilinmesini içeriyordu.⁷⁰⁰ Talimname üç kısımdan meydana gelmektedir. Talimnamenin ilk kısmının birinci faslı sehpalı kundak üzerinde mevzu' 9, 10.5, 12 ve 15 santimetrelik tunç ve çelik topların talimi üzerinedir. İkinci faslı ise Seyyar kundak üzerinde bulunan 9 ve 8 santimetrelik topların talimi üzerinedir. Üçüncü fasıl kızaklı 15 santimetrelik çemberli topların talimi kaideleri üzerinedir. Dördüncü fasıl

⁶⁹⁵ **Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta'limnamesi**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 11 Mart 1316 (24 Mart 1900), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm K.06022.

⁶⁹⁶ **Exerzier-Reglement für die Fussartillerie**, 1899, BayHStA, Druckvorschriften Preuß. XIV, 19. Karşılaştırmalı örnek sayfa için bkz. **EK-24, EK-25**.

⁶⁹⁷ **Kale Top Ta'limnamesi**, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 2 Teşrin-i Evvel 1316 (15 Ekim 1900), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 2073.

⁶⁹⁸ **Exerzier-Reglement für die Fussartillerie: 2.Teil: Ausbildung am Geschütz**, Berlin, 1897, BayHStA, Druckvorschriften Preuß. XIV, 23.

⁶⁹⁹ **Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta'limnamesi**, 24 Mart 1900, s. 5, [md.] 3.

⁷⁰⁰ **Kale Top Ta'limnamesi**, 15 Ekim 1900, s. 3, [md.] 2.

ise 21, 15 ve 12 santimetrelik yivli havanların talimi kaidelerini içerir. İkinci kısmı batarya ile talim, üçüncü kısım ise ateş idaresi kaideleri üzerinedir.⁷⁰¹

1900 yılı itibariyle seri ateşli topların askerî olarak kabulü neticesinde yeni topçu talimnamelerinin de yayımlanmasına başlanmıştır. Dağ topçuları için en son olarak 1882’de *Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta’limnamesi* yayımlandıktan sonra yaklaşık on dokuz sene sonra 25 Mart 1900 tarihli irade ile *7.5 Santimetrelik Çelik Cebel Topu Ta’limnamesi* R. 1317 (1901 – 02)’de yayımlanmıştır. *Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta’limnamesi*’nden farklı olarak usul-i harp ile muayene ve resmigeçit kaidelerini içermektedir. Dikkat çekici diğer bir farklılık ise kol nizamı kaidelerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmesidir.⁷⁰²

1893 Sahra Topçu Talimnamesi’nden yaklaşık on iki sene sonra sahra toplarının seri ateşli hâle getirilmesiyle birlikte yeni bir sahra topçu talimnamesi yayımlanmıştır. 6 Şubat 1905 tarihli irade ile basılmasına karar verilen *Seri Ateşli Sahra Toplarına Mahsus Ta’limname*’nin basımı Rebiülevvel 1323’te (6 Mayıs – 4 Haziran 1905) gerçekleştirilmiştir. Düzenlenmesi itibariyle *1893 Sahra Topçu Talimnamesi*’yle benzerlik göstermektedir.⁷⁰³

Seri ateşli toplar ile mükerrer ateşli tüfeklerin ordular tarafından kullanılmaya başlanmasından sonra askerî taktiklerde değişiklikler yapılması gerekli görülmüştü. Bundan dolayı bahsettiğimiz talimname düzenlemelerine gidilmişti. Fakat seri ateşli toplar üzerine talimname yayımlanmasına rağmen bu topların o vakte kadar herhangi bir savaşta tecrübe edilmediği görülmektedir. Bu nedenle zamanın muharebe ihtiyaçlarına uymadığı ileri sürülmüştür. Ancak Rus – Japon Savaşı’nda elde edilen tecrübe ile seri ateşli topların savaşta ne şekilde fayda sağlayacağı açık bir şekilde ortaya çıkmıştı.⁷⁰⁴

⁷⁰¹ **Kale Top Ta’limnamesi**, 15 Ekim 1900.

⁷⁰² **7.5 Santimetrelik Çelik Cebel Topu Ta’limnamesi (Birinci Kısım)**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1317 (1901 – 02), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0135377.

⁷⁰³ **Seri Ateşli Sahra Toplara Mahsus Ta’limname**, Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Rebiülevvel 1323 (6 Mayıs – 4 Haziran 1905), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.060422.

⁷⁰⁴ Mehmed Hulusi [Conk, Mümtaz Yüzbaşı], “Önsöz”, **Yeni Alman Sahra Topçu Ta’limnamesi**, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul, R. 1324 (1908 – 09), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0125895.

1905 tarihli *Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi*'nden sonra Almanya'da 26 Mart 1907'de yeni bir sahra topçu talimnamesi yayımlanmıştır.⁷⁰⁵ 9 Nisan 1908 tarihli belgeye göre ise üçüncü topçu fırkası kumandanı birinci feriki (korgenerali) Mehmed Şükrü Paşa, mevcut *Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi*'nin bilhassa manevra ve harp kısımlarının son savaş tecrübeleriyle hazırlanan kaidelere göre mahzurlar taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca topçunun piyade ile birlikte hareket etmesini temin etmediğini ileri sürmüştür. Ancak Almanlar 1907 yılında savaş tecrübelerine göre yeni bir seri ateşli sahra topçu talimnamesi yayımlamışlardır. Mehmed Şükrü Paşa, yayımlanan bu topçu talimnamesinin Osmanlı ordusuna daha uygun olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca bu talimname, eski Osmanlı talimnamelerinin harp ve manevra fikirlerine ait ve seri ateşli toplara tatbiki uygun maddeleri içerdiğinden dolayı Osmanlı topçusu bu değişiklik üzerine sadece malzemece meydana gelen değişiklik için vakit harcayacaktır.⁷⁰⁶ Bu sahra topçu talimnamesi Almanya'da tek cilt hâlinde basılmasına rağmen Osmanlı'da beş cilt hâlinde ve farklı tarihlerde basımı gerçekleştirilmiştir.⁷⁰⁷

1325'te müsvedde ibaresiyle *Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi* yayımlandığını görüyoruz.⁷⁰⁸

En son basılan dağ topçu talimnamesinden yedi yıl sonra R. 1324'te (14 Mart 1908 – 13 Mart 1909) yine dağ topçuluğuna yönelik olarak *Seri Ateşli Yedi Buçuk Santimetrelik Cebel Toplarının İsti'mal ve Muamelatına Dair Ta'limname*

⁷⁰⁵ **Exerzier-Reglement für die Feldartillerie: vom 26 März 1907**, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, Landesarchiv Baden – Württemberg, nr. M 635 – 1 BD 772.

⁷⁰⁶ BOA, Y.MTV, 308/50, 9 Nisan 1908.

⁷⁰⁷ **Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Birinci Kısım: Yaya Ta'limi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133535; **Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: İkinci Kısım: Koşulmamış Topta Ta'lim ve Terbiye**, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0136791; **Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta'lim ve Terbiye**, Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06049 (Karşılaştırmalı örnek sayfa için bkz. **EK-26, EK-27**); **Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Dördüncü Kısım: Muharebe**, Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133537; **Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Beşinci Kısım: Muayene Nizamları ve Resm-i Geçidler Resm-i Ta'zimler**, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120816.

⁷⁰⁸ **Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi** (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06029.

yayımlanmıştır.⁷⁰⁹ Talimnamenin ikinci kısmı ise R. 1326'da (1910 – 11) *Seri Ateşli Cebel Topçu Ta'limatnamesi* ismiyle yayımlanmıştır.⁷¹⁰

11 Ağustos 1910 tarihli karara göre ağır bataryaların gerektiği zaman sahra ve muhasara muharebelerinde ve sahil savunmalarında kullanılacağından dolayı buna uygun olarak kale topçu sınıfı bundan sonra ağır topçu sınıfı olarak adlandırılacaktır.⁷¹¹

Kale topçu sınıfına yönelik olarak yaklaşık on iki sene sonra yeni ismi olan *Ağır Topçu Ta'limnamesi* başlığıyla üç kısım hâlinde ağır topçu talimnamesi yayımlanmıştır. Talimnamenin, yaya talimi olan birinci kısmının basımı R. 1328'de (1912 – 13) gerçekleştirilmiştir.⁷¹² Müsvedde hâlinde olarak ise ikinci kısmı olan münferid topta talim ve terbiye ve üçüncü kısmı olan koşulmuş topla talim, muharebe, muayene ve resmigeçidin basımı ise R. 1333'te (1917)⁷¹³ gerçekleştirilmiştir. *Ağır Topçu Ta'limnamesi* Almanya'da 19 Kasım 1908'de yayımlanan *Exerzier – Reglement für die Fussartillerie*'den tercüme edilmiştir.⁷¹⁴

1 Nisan 1914 tarihli belgede görüldüğü üzere tadilen kaleme alınan *Ağır Topçu Ta'limnamesi*'nin yürürlüğe konulmasına karar verilmiştir.⁷¹⁵ Ağır topçunun sahra topçusuyla beraber piyadeye zafer yolunu açması beklenmektedir.⁷¹⁶

Ağır Topçu Endaht Ta'limnamesi'nin ise ilk defa R. 1330'da (1914); ikinci defa olarak ise R. 1333'te (1917) basımı gerçekleştirilmiştir.⁷¹⁷ Bu talimnamenin

⁷⁰⁹ *Seri Ateşli 7,5 Santimetrelik Cebel Toplarının İsti'mal ve Muamelatına Dair Ta'limnamedir*, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1324 (1908 – 09), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121126.

⁷¹⁰ *Seri Ateşli Cebel Topçu Ta'limatnamesi: İkinci Kısım*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1326 (1910 – 11) Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121123.

⁷¹¹ BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 3794/284548, 24 Ağustos 1910.

⁷¹² *Ağır Topçu Ta'limnamesi: Birinci Kısım: Yaya Ta'limi*, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, R. 1328 (1912 – 13), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0106369.

⁷¹³ *Ağır Topçu Ta'limnamesi: İkinci Kısım: Münferid Topta Ta'lim ve Terbiye* (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333 (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/04; *Ağır Topçu Ta'limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta'lim, Muharebe, Muayene ve Resm-i Geçid* (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333 (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/05.

⁷¹⁴ *Exerzier-Reglement für die Fussartillerie: vom 19 November 1908*, BayHSta, D.V.E., nr. 200.

⁷¹⁵ BOA, BEO, 4273/320451, 1 Nisan 1914.

⁷¹⁶ *Ağır Topçu Ta'limnamesi, Birinci Kısım: Yaya Ta'limi*, R. 1328 (1912 – 13).

⁷¹⁷ *Ağır Topçu Endaht Ta'limnamesi*, Matbaa-i Askeriye, Süleymaniye, R. 1330 (1914), BOA, *İrade-i Harbiye*, 157/32, 31 Mart 1914; *Ağır Topçu Endaht Ta'limnamesi*, 2. Tab'ı, R. 1333 (1917), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/01.

çevirisi Almanya’da 19 Kasım 1908’de basımı gerçekleştirilen *Schiessvorschrift für die Fussartillerie*’den yapılmıştır.⁷¹⁸

Daha önceden bahsettiğimiz üzere topçu ateşi doğrudan ateş etme üzerine kuruluydu. Toplar düşmanın görüş hattı üzerinde bulunuyordu ve sınırlı menzili dolayısıyla cephe hattı olarak görülüyordu.⁷¹⁹

Dolaylı ateş tekniği, topçu ateşi tekniğinde son üç yüz yıl içerisindeki en önemli yenilikti. Bu tekniğin ilk uygulamaları 1750’li yıllarda Ruslar tarafından denenmişti. Fakat 19. yüzyılın son yıllarına kadar önemli teknik gelişmeler yaşanmamıştı. Taktiğin mantığı iyi anlaşılmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı’na kadar potansiyelinin farkına varılamamıştı. Dolaylı ateş olmadan Birinci Dünya Savaşı’nda ve İkinci Dünya Savaşı’nda topçu gücünü ortaya koyamazdı. Yakın destek verme yeteneği azalırdı ve ordudaki önemi düşmeye devam ederdi.⁷²⁰

Topçu talimnamelerinde göreceğimiz en önemli değişim, görerek nişan alma/doğrudan doğruya nişan alma taktiğinden görmeden nişan alma/endirekt nişan alma taktiğine geçiş ile olmuştu. Seri ateşli topların kullanılmasından önce yayımlanan H. 1309, H. 1312 ve H. 1322’de basımları gerçekleştirilen *Sahra Topçu Ta’limnamesi*’nde hedefi görerek icra olunacak endaht, endirekt endahta tercih edilmelidir kaidesi bulundurulmuştu. Talimnameye göre endirekt endaht dahi arazi ve harbin koşulları, hedefi görerek ateş açmaya müsait olmadığı zamanda kullanılmalıdır.⁷²¹ Ancak seri ateşli topların kullanılmaya başlanması ile görmeden ateş etmek topçunun asıl ateş etme tekniği hâline gelmiştir. Bunu 1905 *Seri Ateşli Sahra Topçu Talimnamesi*’nde açık bir şekilde görebilmekteyiz. Talimnamede, endirekt nişan almak esas kaidedir, bu husus topçu muharebesinde daima kullanılmalıdır denilmiştir. Endirekt ateş ile kuvvet gösterilmeyerek ve kayıp vermeyerek düşmanın hasar görmesi sağlanabilir, değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Bir sonraki maddede ise doğrudan doğruya nişan almanın hareketli hedeflere yönelik olabileceği, ayrıca harp vaziyeti korunmayı ve saklanmayı

⁷¹⁸ **Schiessvorschrift für die Fussartillerie: vom 19 November 1908**, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, BayHStA, D.V.E., nr. 323.

⁷¹⁹ J. B. A. Bailey, **Field Artillery and Firepower**, Taylor and Francis e-library, s. 73.

⁷²⁰ J. B. A. Bailey, **a.g.e.**, s. 197 – 198.

⁷²¹ **Sahra Topçu Ta’limnamesi**, 2. Baskı, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1312 (1896 – 97), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120817, s. 274, md. 290.

gerektirmedığı durumlarda doğrudan doğruya nişanın kullanılabileceği bildirilmişti. Böylece doğrudan ateşin kullanılmasına büyük oranda sınırlama getirilmiştir.⁷²²

5. 9. Birinci Dünya Savaşı'na Doğru Süvari Talimnameleri

Muharebe sınıfının piyade ve topçu ile birlikte diğer sınıfı süvari sınıfıdır. Süvari sınıfı ateşli silahların gelişmesiyle birlikte gittikçe önemini kaybedecek ve 20. yüzyıldan itibaren yerini tanklara bırakacaktı. Ancak buna rağmen 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başında süvari yine de savaşın sürdürülmesinde vazgeçilmez özelliklere sahipti.

Clausewitz muharebenin yürütülmesini ateşle imha prensibi ve boğuşma veya göğüs göğüse çarpışma olarak ikiye ayırmıştı. Ona göre; göğüs göğüse muharebede savunmanın ruhu kök salmış gibi toprağa sımsıkı yapışıp kalmaktır; taarruzun ruhu ise harekettir. Bundan dolayı süvarinin birinci nitelikten yoksun olduğunu sadece taarruz için elverişli olduğunu belirtmiştir.⁷²³ Jomini ise süvarinin asıl değerinin süratinden ve hareket kolaylığından kaynaklandığını dile getirir. Bu özelliklerine ataklığı da eklenebileceğini; ancak bu hususta yanlış bir uygulama yapılmaması için dikkatli olunması gerektiğini ifade eder. Çünkü önemi ne olursa olsun süvariler piyadenin desteği olmaksızın bir mevzi savunamazlar. Bundan dolayı başlıca görevi zafer kazanmak için yolu açmak veya esirleri ve ganimetleri taşıyarak tamamlamak, düşmanı takip etmek, tehdit altındaki bir bölgenin süratle yardımına koşmak, dağılan piyadeyi çökertmek, piyadenin ve topçunun çekilişini örtmektir. Süvarisi yetersiz olan bir ordu nadiren büyük bir zafer kazanır ve çekilmelerde çok zorluk çeker.⁷²⁴ Clausewitz ve Jomini süvari sınıfının savaştaki işlevini bu şekilde yorumlamıştı.

20. yüzyıla gelmeden önce aynı piyade ve topçu talimnamelerinde olduğu gibi II. Mahmud döneminde süvari talimnameleri yayımlanmaya başlanmıştı. *Ta'limname-i Süvariyan* 6 Aralık 1829'da Fransa'da kabul edilen üç ciltlik süvari

⁷²² **Seri Ateşli Sahra Toplara Mahsus Ta'limname**, Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Rebiülevvel 1323 (6 Mayıs – 4 Haziran 1905), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06042, s. 294, md. 263, 264.

⁷²³ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. H. Fahri Çeliker, Özne Yayınları, İstanbul, Haziran 1999, s. 274.

⁷²⁴ Antoine Henri Jomini, **Savaş Sanatı'nın Ana Hatları**, çev. A. Tunçer Büyükonat, Doruk Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2013, s. 304 – 305.

talimnamesinden tercüme edilerek dört cilt hâlinde yayımlanmıştır. *Cild-i Evvel Ta'limname-i Süvariyan*'ın Fransızca özgün nüshası *Ordonnance Sur L'exercice Et Les Évolutions De La Cavallerie: Du 6 décembre 1829: Première Partie École Du Cavalier – Du Peleton Et De L'escadron – A Pied* ismiyle yayımlanmıştır.⁷²⁵ *Cild-i Sani Ta'limname-i Süvariyan*'ın ise özgün nüshası *Ordonnance Sur L'exercice Et Les Évolutions De La Cavallerie: Du 6 décembre 1829: Deuxième Partie, Évolutions de Régimenets – De Ligne*'nin ilk 189 sayfasında bulunmaktadır.⁷²⁶ 189. Sayfada yer alan *École de L'escadron a Cheval* kısmından itibaren cildin geri kalanı *Cild-i Salis Ta'limname-i Süvariyan* ismiyle üçüncü bir cilt olarak ayrıca basılmıştır.⁷²⁷ *Cild-i Rabi Ta'limname-i Süvariyan*'ın ise özgün nüshası *Ordonnance Sur L'exercice Et Les Évolutions De La Cavallerie: Du 6 décembre 1829: Troisième Partie: Évolutions de Régimenets – De Ligne*'dir.⁷²⁸

II. Mahmud döneminden sonra temel bir süvari talimnamesi 1880'li yıllara kadar yayımlanmamıştı. Fransız ordusu 17 Temmuz 1876'da *Décret du 17 Juillet 1876 Portant Règlement sur les Exercices de la Cavalerie* ismiyle yeni bir süvari talimnamesi yayımlamıştı.⁷²⁹ Osmanlı ordusu aynı piyade talimnamesinde olduğu gibi süvari talimnamesi için de Fransız süvari talimnamesini tercih etmişti. Talimnamenin çevirisi Erkân-ı Harbiye kolağalarından Vehbi Efendi tarafından

⁷²⁵ **Ordonnance sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Première Partie: École du Cavalier – du Peleton et de l'Escadron – à Pied**, Chez Anselin, Paris, 1830.

https://books.google.com.tr/books?id=zoxNAAAACAAJ&dq=Ordonnance+sur+l%27exercice+et+les+evolutions+de+la+cavalerie+premiere&hl=tr&source=gbs_navlinks_s (Erişim tarihi: 10.01.2021);

Cild-i Evvel Ta'limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133777.

⁷²⁶ **Ordonnance Sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Deuxième Partie: Évolutions de Régiments – de Ligne**, Chez Anselin, Paris, 1832, s. 1 – 188.

https://books.google.com.tr/books/about/Ordonnance_sur_l_exercice_et_les_evoluti.html?id=lr4b7uyn_MC&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Cild-i Sani Ta'limname-i Süvariyan, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 806M02.

⁷²⁷ **Ordonnance Sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Deuxième Partie: Évolutions de Régiments – de Ligne**, Chez Anselin, Paris, 1832, s. 189 – 294.

https://books.google.com.tr/books/about/Ordonnance_sur_l_exercice_et_les_evoluti.html?id=lr-4b7uyn_MC&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Cild-i Salis Ta'limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0104438.

⁷²⁸ **Ordonnance sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Troisième Partie: Évolutions de Régimenets – de Ligne**, Chez Anselin, Paris, 1832.

https://books.google.com.tr/books?id=5ipItRQhZwgC&dq=Ordonnance+sur+l%27exercice+et+les+evolutions+de+la+cavalerie&hl=tr&source=gbs_navlinks_s (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Cild-i Rabi Ta'limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122653.

⁷²⁹ **Décret du 17 Juillet 1876 Portant Règlement sur les Exercices de la Cavalerie**, Ministère de la Guerre, Imprimerie Nationale, Paris, 1876.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k885755q/f5.image> (Erişim Tarihi: 10.01.2021).

gerçekleştirilmişti. Bu tercümenin, süvari talimnamesini incelemeye görevli olan komisyon tarafından gerekli olan düzeltmeleri gerçekleştirilerek H. 1298'de (1880 – 81) basımı gerçekleştirilmiştir.⁷³⁰ *H. 1298 Süvari Talimnamesi*'nin birinci cildi talime ait bir takım hususlar, yoklama ve resmigeçit, at terbiyesi ve at biniciliğine dair hususları içermektedir. İkinci cildi ise süvari neferinin yanaşık nizam talimi ve silah kullanma talimi üzerinedir.⁷³¹

Bu süvari talimnamesinden sonra piyade topçu talimnamelerinde olduğu gibi süvari talimnamesi için de Alman süvari talimnamesi kabul edilmeye başlanmıştır. Bu amaçla Almanya'da 1886'da yayımlanmış olan *Exerzier – Reglement Für Die Kavallerie* tercüme edilerek 1308'de süvari talimnamesi olarak yayımlanmıştır.⁷³² *1308 Süvari Talimnamesi* dört ciltten oluşmaktadır. İlk cilt süvari neferinin piyade askeri gibi hem münferiden hem de çeşitli askeri birimlerdeki yanaşık nizam talimi ve kılıç ile mızrak kullanımı üzerinedir.⁷³³ İkinci cildi at üzerindeki nefer talimi; üçüncü cildi at üzerinde bölük talimi ve dördüncü cildi ise alay, liva ve fırka talimi üzerinedir.⁷³⁴ Tespit edebildiğimize göre ikinci cildi daha sonraki yıllarda da basılmaya devam edilmiştir.⁷³⁵

1308 Süvari Talimnamesi'nden sonra Almanya'da yine 1909'da piyade talimnamesinde olduğu gibi yeni bir süvari talimnamesinin yayımlandığını görüyoruz.⁷³⁶ Bu talimname R. 1328'de (1912 – 1913) Türkçeye tercüme

⁷³⁰ **Ta'limname-i Süvariyan (Birinci Cilt)**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, H. 1298 (1880 – 81), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122734; **Ta'limname-i Süvariyan (İkinci Cilt)**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, H. 1298 (1880 – 81), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122735.

⁷³¹ **Ta'limname-i Süvariyan (İkinci Cilt)**, H. 1298 (1880 – 81).

⁷³² **Exerzier-Reglement für die Kavallerie: vom 10 April 1886**, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1886. https://archive.org/details/bub_gb_JTIRAAAAYAAJ/page/n1 (Erişim tarihi: 10.01.2021).

⁷³³ **Süvari Ta'limnamesi (Birinci Cilt)**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121743.

⁷³⁴ **Süvari Ta'limnamesi (İkinci Cilt)**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121741; **Süvari Ta'limnamesi (Üçüncü Cilt)**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 121742; **Süvari Ta'limnamesi (Dördüncü Cilt)**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133789.

⁷³⁵ **Süvari Ta'limnamesi: Bargir Üzerinde Nefer Ta'limnamesi**, İstanbul, 1316, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133790; **Süvari Ta'limnamesi (İkinci Cilt): (Bargir Üzerinde Nefer Ta'limnamesi)**, Harbiye Matbaası, İstanbul, 1321, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121745.

⁷³⁶ **Exerzier-Reglement für die Kavallerie: vom 3 April 1909**, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1909, BayHSta, Druckvorschriften Bayer. DV 367.

edilmiştir.⁷³⁷ Dört kısımdan oluşturulmuştur. Sırasıyla, at üzerinde talim, yaya talimi, muharebe talimi ile muayene nizamları ve resmigeçit talimlerini içermektedir.⁷³⁸

⁷³⁷ **Süvari Ta'limnamesi**, Matbaa-i Süleymaniye, R. 1328 (1912 – 13), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121737.

⁷³⁸ **Süvari Ta'limnamesi**, R. 1912 (1912 – 13).

ALTINCI BÖLÜM

PIYADE VE TOPÇU TALİMNAMELERİNİN TATBİKİ: BALKAN HARBİ VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

6.1. Neden Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı?

Talimnamelerin, savaş tecrübelerine dayanan bir metin olmasının yanı sıra tecrübe edilmeleri de sadece savaşla mümkün olmasından dolayı Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı, talimnameleri anlama açısından büyük önem taşımaktadır.

Bununla birlikte Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı, yazılı kültürün artık iyice güçlenmesi ve özellikle Balkan Harbi sonrasında başka bir savaşta örneği görülmeyen hatırat yazma çabası ile talimnamelerin Osmanlı özelinde nasıl algılandığı açısından da oldukça önemlidir.

III. Selim reformlarından bu yana Osmanlı ordusunun en önemli meselesi askerî bilgi ve tecrübelerin aktarılmasında sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçilmesidir.⁷³⁹ Özellikle savaş tecrübelerinin aktarılması ve değerlendirilmesi hususunda eksiklik büyüktü. İsmet İnönü hatıratında Osmanlı ordusunun kendi harp tarihinin derslerde konu edinilmediğini dile getirmişti.

“Mektepte çok alakadar olduğumuz seferleri bize göstermezlerdi. Pek müteessir olurduk. Üç sene erkân-ı harp sınıflarında bize 1876 – 77 seferlerini okutmamışlardı. 1854 – 55 Kırım Seferinden bile ancak pek mahdut misaller geçmiştir. 1897 Yunan Seferi’ni de, cereyanı ve tenkitleriyle göstermemişlerdir. Bu hâl, tabii, hocaların ihmalinin değil, devrin siyasi âdetinin neticesi idi. Pek gücümüze giderdi. O zaman Fransa’da neşrolunan ufak kitaplar serisinden Gazi Muhtar Paşa’nın hareketlerini, Gazi Osman Paşa’nın Plevne’sini nasıl hasretle öğrenmeye çalıştığımızı hâlâ heyecanla hatırlarım. Gene çok alakadar

⁷³⁹ Mesut Uyar, “Osmanlı Askerî Rönesansı: Balkan Bozgunu ile Yüzleşmek”, *Türkiye Günlüğü*, S. 110, Bahar 2012, s. 67.

*olduğumuz yakın seferlerden biri Sırplarla Bulgarlar arasında olan muharebe idi. Bulgarlar, daha ilk devirlerinden Sırpların taarruzuna karşı kendilerini müdafaa edebilmişler ve başarılarının en kıymetlisi olarak nefislerine güven kazanmışlardı. Bunları bize mektepte niçin göstermediklerini bugüne kadar anlayabilmiş değilim.”*⁷⁴⁰

Mahmud Muhtar Paşa'nın da veciz bir şekilde ifade ettiği gibi “*evlâd-ı vatanın kanı bahâsında elde edilen tecârib-i harbiyyeden* [harp tecrübelerinden]” istifade edilmeyip yabancı uzman yazarların yazdıklarına mahkûm kalınmıştı. Muhtar Paşa'ya göre çözüm ise önce mağlubiyeti ve ordunun gerçek durumunu kabullenmek ve acı tecrübeleri bütün boyutlarıyla yazıya döküp tartışmaktı. Bundan dolayı Balkan Harbi üzerine yapılacak yayımların zorunlu ve faydalı olacağını ifade etmiştir.⁷⁴¹

Yazılı kültüre geçiş için sadece askerî okulların açılması, askerî kanunname ve talimnamelerin basılıp birliklere dağıtılması yeterli olmamıştı. Ordu mensuplarının da bilgi ve tecrübelerini yazıya dökmesi, başta askerî dergiler olmak üzere farklı platformlarda bunların yayımlanması ve tartışılarak benimsenip bünyeye katılması gerekiyordu. Balkan bozgunu sayesinde sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçişte önemli bir eşik aşılabılmıştır. Bundan böyle Osmanlı subayı, yedek subayı, astsubayı ve hatta okuma yazma bilen erleri ceplerinde taşıdıkları küçük defterlere (muhtıra) günü gününe yaşadıklarını not etmeye başlayacaklardı. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı esnasında bile askerî bilgi ve tecrübeler yayımlanacak ve tartışılacaktı.⁷⁴²

6.2. II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusu

II. Meşrutiyet askerî reformlar için uygun bir ortam sağlamıştı.⁷⁴³ II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında, Türk Ordusu, 1880'de meydana getirilmiş eski bir yapılanmaya sahipti. Meşrutiyetin ilanından sonra, ordunun ıslahı hususunda büyük

⁷⁴⁰ İsmet İnönü, **Hatıralar**, yay. haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2018, s. 30.

⁷⁴¹ Mahmud Muhtar Paşa [Sabık İkinci Şark Ordusu Kumandanı], **Üçüncü Kolordunun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebatı**, Kanaat Matbaası, Dersaadet, R. 1331 (1915 – 16), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0125385, s. be.

⁷⁴² Mesut Uyar, a.g.m., s. 118 – 119.

⁷⁴³ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ekim 2014, s. 441.

çapta bir faaliyet başlamıştı. Aynı zamanda 1909 ve 1910 senelerinde depolardaki silah ve donatım gereçleri orduya dağıtılmış ve Avrupa'dan çok sayıda yeni satın almalara başlanmıştı. Bu suretle silah gücü oldukça kuvvetlendirilmiş ve Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordular hepsi kısa zamanda seri ateşli silahlarla donatılmıştı.⁷⁴⁴

Ancak II. Meşrutiyet döneminde asıl olarak ordu teşkilatında önemli değişiklikler gerçekleşmişti. İlk olarak seraskerlik lağv edilmiş ve yetkileri 1900'de kurulan Harbiye Nezareti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye arasında paylaştırılmıştı. Fakat siyasi problemlerden dolayı Harbiye Nezareti sorumluluklarını yerine getirememiş ve genelkurmay ordu konusunda tek otorite hâline gelmişti. Genelkurmay teşkilat yapısı Prusya örneğine göre değiştirilmişti. Yetenekli genç subaylara fırsat tanınması genelkurmayın etkinlik ve kapasitesini daha da arttırdı. Karmaşık teşkilat basitleştirilmiş, çok sayıda şube ve müdürlük beş ana karargâh şubesi (eğitim, istihbarat, seferberlik, topografya ve merkez) bünyesinde birleştirilmişti. Ayrıca kurmay subaylar arasında farklı karargâh alanlarında uzmanlaşma da teşvik edilmişti.⁷⁴⁵

II. Meşrutiyet'in askerlik açısından en önemli gelişmelerinden biri de 1908 sonrasında mektepli subayların alaylı subaylara karşı üstünlük kurması olmuştur.⁷⁴⁶ Subay sınıfı içinde alaylı subaylar ve paşazadelerin çeşitli sebeplerle ordudan ilişkisi kesildi. Ancak bu kapsamlı tasfiyeyi başlatanların hiçbiri, alaylı subay sisteminin faydalı yanlarını dikkate almadı. Ayrıca, Tanzimat Fermanı'ndan bu yana istenip de uygulanamayan gayrimüslimlerin askere alınması meselesi de 7 Ağustos 1909 karnamesi ile gerçekleştirildi.⁷⁴⁷

Alaylıların ordudan tasfiyesi için II. Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreç içerisinde üç tane kanun yayınlandı. Birincisi 2 Temmuz 1909'da yayımlanan *Tahdid-i Sinn Kanunu*'dur. İkincisi 7 Ağustos 1909'da yürürlüğe giren

⁷⁴⁴ **Balkan Harbi (1912 – 1913)**, c. I, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1970, s. 80 – 81.

⁷⁴⁵ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 442.

⁷⁴⁶ Odile Moreau, **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Yeni Düzen'in İnsanları ve Fikirleri 1826 – 1914**, çev. Işık Ergüden, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 40.

⁷⁴⁷ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 443 – 444.

Tasfiye-i Rüteb-i Askeriye Kanunu'dur. Üçüncüsü ise *Askeri Tekaiüd ve İstifa Kanunu*'dur.⁷⁴⁸

II. Meşrutiyetle birlikte meydana gelen en önemli değişiklik nizamiye birliklerinde eğitim, atış, tatbikat ve manevralara çok önem verilmeye başlanmasıydı. 1908 kışında çoğu Trakya'da olmak üzere yapılan tümen ve kolordu manevralarında ordunun büyük bir bilgisizlik ve gerilik içinde bulunduğu görüldüğünden 1909'da daha iyi çalışıldı ve Goltz Paşa'nın idaresinde bir kolordu manevrası yapıldı. Keza yine aynı Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordularda sonbahar ve kış manevralarında arazi talim ve tatbikatlarına önem verilmiştir.⁷⁴⁹

Balkan Harbi'nden önce ordunun topluca son eğitim durumu ise 1910 manevralarından sonra yayımlanan manevra eleştirilerine göre şu şekildeydi. Birliklerin muharebe için hazırlığı ve eğitimi harbin istek ve gereklerine göre yeterli bir hâlde değildi. Bunun sebepleri, yeni ilerlemelere göre eğitim imkânına henüz iki seneden beri sahip olunması, uzun zamandır muharebe eğitimlerinden zorunluluk dolayısıyla yoksun bulunulması ve yeni orduda meslek sevgisi hislerinin yeniden uyandırılması gayretlerine yeni başlanmış olması olarak açıklanmıştı. Açık ve kesin şekilde emir vermeye alışılmamıştır şeklinde değerlendirmeler söz konusu olmuştu.⁷⁵⁰

Ayrıca genelkurmay, askerî eğitim ve öğretimde de bir devrim başlattı. Daha önceden ders programına alınmayan Osmanlı askerî tarihi, gayrinizami harp, siyasi tarih ve benzeri dersler müfredat programına dâhil edildi.⁷⁵¹

Osmanlı Ordusu, 9 Temmuz 1910'da yayımlanan *Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi* ile yeni teşkilat yapısına geçmişti. İlk önemli değişiklik barış zamanında da Osmanlı ordusunda kolorduların askerî teşkilatında kendi kadro ve karargâhları ile daimi statü kazanması oldu. Kolordu, Osmanlı düzenli ordusunda 1826'dan beri oluşturulacak en büyük operatif birlikler olacaktı. Ayrıca 1910 Nizamnamesi kara kuvvetlerini, "üçlü kuruluş" diye adlandırılan Avrupa'da ilk kez

⁷⁴⁸ Ayşim Petek Yörükoğlu, **İttihat Terakki ve Halaskaran-ı Zabitan Grubu (1908 – 1913)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2014, s. 63 – 65.

⁷⁴⁹ **Balkan Harbi (1912 – 1913)**, c. I, s. 130 – 131.

⁷⁵⁰ **Balkan Harbi (1912 – 1913)**, c. I, s. 130 – 131.

⁷⁵¹ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 445.

Osmanlı ordusunda denenen yeni bir şema ile teşkilatlandırmıştı. Bu şemaya göre, her bir kolorduda üç (bazen iki) tümenin bir araya gelmesi esas alınmıştı. Benzer bir şekilde, bir tümen üç alaydan, bir alay ise üç taburdan oluşacaktı. Daha önce altında iki alayı bulunduran piyade livası (tugay) ise yeni kuruluştta yer almıyordu.⁷⁵²

Yeni kolordu yapısını yansıtan bu üçlü kuruluş (üçgen teşkilat), taktik düzende çarpıcı bir atılımdı. Bu düzenlemeyle bir piyade tümenindeki piyade taburlarının sayısı on altıdan dokuzaya indirildi. Bundan başka Alman ordusunun Jager taburları gibi hafif piyadeden oluşan bir nişancı taburu ile bando takımı tahsis edildi. Bu önemli bir karardı. Büyük dört alaylı piyade tümeninin aşırı derecede hantal ve taktik ihtiyaçlara uygunsuz olduğu Birinci Dünya Savaşı'nın durağan siper savaşı ortamında görülecekti. Daha büyük tümen teşkilatı, mevcudun bir bölümünü (siperlerde) düşmanı sürekli temasta tutması için uygunsuz iken, bir kısım askeri ihtiyatta tutmayı da güçleştiriyordu. Türk modeli piyade tümeni ise, siper savaşının taktik ihtiyaçlarına cevap verebilecek münavebe sistemini kurmak suretiyle ön saflardaki alayları takviye edebiliyordu. Alman ordusu, dört alaylı tümenlerini Türk modeline çeviren (1915) ilk Avrupa ordusu oldu. Muharip Avrupa ordularının hepsi, 1918'e kadar teşkilatlarını bu modele çevirdiler. Osmanlı ordusunun öncülüğünü yaptığı temel üçgen tümen teşkilatı bugün bile dünya ordularında varlığını sürdürüyor.⁷⁵³

Balkan Harbi nedeniyle tam olarak yürürlüğe giremeyen 1910 düzenlemesi ile birlikte 1880'de kara kuvvetleri kuruluşuna dâhil edilmiş topçu firkaları (tümenleri) da lağv edildi.⁷⁵⁴ Lağv edilen topçu tümenleri yeniden taburlara taksim edildi. Aynı zamanda, yine 1912'ye kadar tamamlanamayacak olan makineli tüfek müfrezeleri kurmak görevi de piyade alaylarına verilmişti.⁷⁵⁵

Bununla birlikte ordu karargâh yapısında da değişikliğe gidilmişti. 1843'ten itibaren bölge ordularının sevk ve idaresi, ordu meclisi ve ordu muhasebeciliği adı altındaki iki birime bırakılmıştı. Yeni düzenleme ile her orduda daimi bir Erkân-ı

⁷⁵² Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918**, ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul, Haziran 2013s. 56.

⁷⁵³ Edward J. Erickson, **Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Kasım 2013, s. 39.

⁷⁵⁴ Gültekin Yıldız, a.g.m., s. 56.

⁷⁵⁵ Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 41, 69.

Harbiye (Kurma) heyeti ile bir levazım dairesi bulundurulmasına karar verildi. Ayrıca 1910 düzenlemesinde, Osmanlı kara kuvvetlerinin kuruluşunda 1869'dan beri mevcut olan yedi ordu komutanlığı yerine, Alman ordusunda 1871 sonrasında kurulan dört adet ordu müfettişliği benzeri müfettişlikler (İstanbul, Selanik, Erzincan, Bağdad) oluşturuldu. Bunlar barış zamanında Harbiye Nezareti adına teftişler yapmakla yetinip emir ve komuta işlevi üstlenmeyeceklerinden, o tarihte bölgesel ordulara bağlı birlikler de artık kolordular şemsiyesi altında toplanacak şekilde yeniden organize edildi.⁷⁵⁶

Ancak yeni ordu organizasyonunun uygulanmasından kısa süre sonra, Trablusgarp ve bunun ardından Balkan Harbi başlamıştı. Yeni ordu yapılanmasının tamamlanmamış olması Balkan Harbi'ne birçok noksanla gidilmesine neden olmuştu.⁷⁵⁷

6.3. Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı'nda Talimnameler

Osmanlı ordusu Balkan Harbi'nde büyük bir hezimetle uğradı. Hezimetin sebepleri çok fazla tartışılmıştır. Bu sebepler aşağı yukarı şu başlıklar altında toplanabilir. İlk sebep Osmanlı ordusunun operasyonel açıdan kuşatma manevrasına çok güvenmesine rağmen stratejik planların savunmaya dayalı olmasıdır. Bu durum stratejik, harekât ve taktik muharebe seviyesinde düşmana belirleyici üstünlükler sağladı. Savaş öncesinde gerçekleştirilen yeniden teşkilatlanma ve tertiplenme henüz tamamlanmamış olduğundan ordu performansı oldukça olumsuz etkilendi. 1910 teşkilatı ile Osmanlı ordusuna kolordu karargâhları girmeye başlamıştı. Fakat bu teşekkülleri yürütmeye hazır eğitilmiş kumandan ve kurmay subay kadroları yoktu. Bir diğer sebep ise Osmanlı ordusunun birbirinden çok ayrı iki ağırlık merkezini savunma zorunluluğu neticesinde planlama sorunuyla yüz yüze kalmış olmasıydı. Ayrıca stratejik seviyede, Osmanlı sefer planları, yeterli bir şekilde yürütülemeyen seferberlik ve teksif planına bağlıydı. Yine, stratejik düzeyde, Osmanlı ordusu istihbarat toplama ve analiz etme hususunda büyük zaaf sergiledi.⁷⁵⁸ Sebeplerin sayısı oldukça arttırılabilir. Osmanlı komuta düzeyinin yetersizliği, Osmanlı Harbiye

⁷⁵⁶ Gültekin Yıldız, a.g.m., s. 56 – 57.

⁷⁵⁷ **Balkan Harbi (1912 – 1913)**, c. I, s. 81.

⁷⁵⁸ Edward J. Erickson, a.g.e., s. 419 – 421, 424.

nezaretinin işlevsizliği, redif birliklerinin nizamiye birliklerine göre kifayetsizliği ve taktik düzeyde topçu desteği konusundaki önemli eksiklikler de diğerleriydi.⁷⁵⁹ Kısaca, seferberlik, stratejik, taktik, düşmanın durumu, yeni düzenlemelerin tam gerçekleştirilememesi ve uygulanamaması gibi sebeplerden ötürü Balkan Harbi'nde başarısız olundu.

Yenilginin sebeplerine biraz daha yakından bakalım. Bahsettiğimiz üzere operasyonel seviyede kuşatarak yok etme stratejisine sarsılmaz bir bağlılık gösterilmesi sorun yaratmıştı. Bu durum, kurmay subayların Harbiye Mektebi'nde Alman müfredatı ve çağdaş Alman doktriniyle yetişmiş olmasının doğrudan neticesiydi.⁷⁶⁰ Nitekim Mahmud Muhtar Paşa'ya göre, askerî okullarda sevkülceş (sevk ve idare) öğretim ve uygulaması Moltke'nin 1866 ve 1870 – 71 Seferleri'nde üstün bir başarı ile uyguladığı “*ayrı yürümek ve toplu savaş yapmak*” kaidesine uyularak yapılmıştır. Ancak Muhtar Paşa, bu kaidenin uygulanabilmesi için kendi başına iş yapmaya yetenekli tümen ve kolordu kumandanlarına ve iyi öğrenim görmüş bir askerî heyete gerek bulunduğu aşikâr olduğundan Osmanlı ordusunda henüz yerine getirilmesi mümkün olmadığını belirtmiştir.⁷⁶¹ Muhtar Paşa, Balkan Harbi'ndeki bu doktrinin kabulünde Yunan zaferinin olumsuz bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Muhtar Paşa, Osmanlı ordusunun bu savaşta “Moltke usulünce” hareket ettirildiğini söylemişti. Ona göre Osmanlı ordusu kumandanları aslında Alman ordusunda olduğu gibi ordu emirlerini yerine getirememişti. Ancak Yunan ordusunun zayıflığı Osmanlı ordusunun yenilgisini önlemişti. Muhtar Paşa, Osmanlı ordusunda harp tarihi hiçbir zaman incelenmediğinden bu durumun ortaya çıkmadığını ifade etmişti.⁷⁶²

⁷⁵⁹ Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 423 – 426.

⁷⁶⁰ Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 424. Taarruz savunmadan farklı olarak daha talimli ve eğitilmiş bir orduyu gerektiriyordu. Cemal Paşa, Von Kress'e şu şekilde bir tavsiye vermişti. “*Sevgili dostum, emriniz altında bulunan kıtaların Alman değil, talim ve terbiyesi henüz o derece ilerlememiş olan Türk kıtaları olduğunu unutmamalısınız. Müdafaa Türk piyadesinden her şeyi talep edebilirsiniz; fakat taarruzda o, cesur olmakla beraber bu hususta gerekli olan talim ve terbiyeyi görmemiştir. Taarruz hakkındaki Alman düşünceleriniz güzel ve iyidir amma sizinkiler gibi subay ve astsubaylar olursa! Fakat burada siz Türklerle çalışmak mecburiyetinde olduğunuzdan bu husustaki bilgilerinizi değiştirmek mecburiyetindesiniz*”. Von Kress, **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007, s. 275.

⁷⁶¹ Mahmud Muhtar Paşa, **a.g.e.**, s. 254 – 255.

⁷⁶² “*Zannımca Yunan muhârebesindeki sehîl muvaffakiyyetimizin dahi muhârebe-i âhiredeki tarz-ı hareketimize sû-i te'sîri olmamıştır denemez. Gerek Farsalos, Çatalca ve gerek Dömeke*

Orduyu modernleştirmek için gelen ıslah heyetleri de askerî bilginin tatbikinde hatalara düşmüştü. Mahmud Belîğ Paşa'ya [Uzdil] göre yurtdışından gelen heyet-i talimiyelerin (ıslah heyetlerinin) kendi ordularından gördüklerini, öğrendiklerini aynen Osmanlı ordusunu da tatbik etmek istemişlerdi. Ülkenin sosyal durumunu, milletin kabiliyetini, zihniyetini; coğrafyasını ve yollarının durumunu bilmiyorlar ve dikkate de almıyorlardı. Bunun için Osmanlı coğrafyasında hareket edip etmeyeceği belli olmayan ve tecrübe edilmeksizin ağır tombaz arabaları ile büyük seyyar hastane arabaları gibi ağır harp malzemelerinin satılmasını tavsiye etmişlerdi.⁷⁶³ Hafız Hakkı Bey de bu uyumsuzluğa dikkat çekmişti.

“Avrupa ordularında tatbîk edilen programlar vardı. Yüzde seksenden fazla zâbitlerde ise esâsen aile hayatımızda, bütün yaşayışımızda intizâma, programla harekete alışmamış olduğumuz için de, hiçbir program yoktu. Avrupa ordularındaki programlar bizim orduya uymazdı, Şüphesiz ki istihsâl-i zafer [zafer elde etmek] gayesi hep birdi fakat eldeki malzeme değişince o gayeye yürünecek yolların ayrı ayrı olduğunu düşünmek gerekirdi.”⁷⁶⁴

Balkan Harbi'ne katılmış olan Yüzbaşı Selanikli Bahri Efendi de toplumun seviyesinin göz önünde bulundurulmadan batıdan alınan bilginlerin ordunun ilerlemesine katkı sağlamayacağını ileri sürmüştür.

“Bizde ale-l-umûm ictimâ'î [toplumsal] bir derd var. Bu maraz-ı illet [hastalık] her sınıf halkta birer sûretle tecellî eder [görünür]. Ordudaki sûret-i tecellîsi [görünümü]

muhârebelerinde Edhem Paşa'nın küçük ordusu bile Moltke usûlünce hareket ettirilmişti. Fakat fırka ve kıt'a kumandanlarının o zamânki ordu emirlerini yerine getirmelerindeki aczleri, icrâ'daki teehhürât ve sù-i tefehhümât ve hatîât ile sâbit olmuş idi ve Osmanlı ordusunun henüz bu gibi evâmîr ile harekete kabiliyeti olmadığı tezâhür etmiş idi. O zamânki Yunan ordusu gayet değersiz olduğundan, bizim Alman vâri verdiğimiz emirlerden nâşi ordunun her ân hezîmete ma'rûz bulunmasından istifâde edemeyerek ve ciddî bir mukâvemet göstermeksizin dâimâ taarruz gününün gecesi firâr eder idi ve şu sûretle Milona, Velestin, Farsalos ve Dömeke'de ve Yanya cihetinde üç hafta zarfında vuku' bulan muhârebât-ı adîdeye rağmen şehîd ve mecrûh olarak zâyîyatımız yekûnu ancak üç bine bâliğ olabilmişti. Kanâat-i âcizâneme göre Yunanlılar her harbin ilk gününden firâr etmeyip bir gün daha mukâvemet etse idiler ve yâhûd kıtaâtımızın tevhid-i hareket edememesinden istifâde eylese idiler mağlûbiyyetin bize teveccüh edeceği lâ-şekk idi. Ordumuzda vakayi'-i harbiye hiçbir zaman tedkîk olunmadığından bu hakayık da cümleye hafî kalmıştır. Mahmud Muhtar Paşa, a.g.e., s. 255 – 256.

⁷⁶³ Mahmud Belîğ [Mütakaîd Miralay, Uzdil], **Mecmua-i Askerî Tarih Kısmı: Balkan Harbinde Müretteb Dördüncü Kol Ordunun Harekâtı**, Üçüncü sene, S. 9 (68 numaralı *Askerî Mecmua*'ya mülhak olarak neşr edilmiştir), Mart 1928, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.00448, s. 511.

⁷⁶⁴ Hafız Hakkı [Erkân-ı Harbiye Binbaşısı], **Bozgun**, Tab' ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, R. 1330 (1914 – 15), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00044, s. 67 – 68.

büsbütün başkadır. Bir kitleyi terakkî ettirecek ıslâh edecek makam, tedâbir-i ıslâhiyeyi [ıslah tedbirlerini] tatbîk etmekten akdem evvel-be-evvel [önce] o kitlenin seviyesini tedkîk etmek istemiyor, tatbîk edeceği programın kâfil-i terakkî [ilerlemeye yetecek] olup olmadığını düşünmeğe lüzûm görmüyor. Hâlbuki o program o seviyede bulunmayıp o kitlenin ıslâhını te'mîn edemiyor."⁷⁶⁵

Sadece uygulamaya yönelik bilgiler değil, teknoloji aktarılırken de bağlamından kopartılmış oluyordu. Batı toplumlarında askerî alanda meydana gelen teknolojik gelişmeler kendi coğrafi ve fiziki şartlarına göre şekillenmişti. Ancak aktarıldığı coğrafyalarda işlevsiz kalabiliyordu. Mahmud Muhtar Paşa hatıratında ordunun fazla miktarda sahra toplarıyla donatılmasını eleştirmişti. Ulaşım ağlarının yoğun olduğu Avrupa'da en ağır toplar bile her mevsimde yürütülmekteydi. Ancak Osmanlı'da yağmur yağdığında bu mümkün olamamaktadır. Ayrıca ona göre; top beygirleri dahi Avrupa'ya kıyasla zayıf cinsten olduğun dolayı topların taşınmasında farklı bir düzenlemeye gidilmeli ve yönetmelikler ona göre düzenlenmeliydi. Yahut orduyu daha çok dağ toplarıyla donatmak gerekirdi. Ancak bu hususlar derinlemesine incelenmemişti.⁷⁶⁶

Bu dönemde yapılan reformlarda, askerî teşkilatta oldukça öncü değişiklikler yapılmıştı. Teşkilattaki bu değişikliklerin uygulanması için her ne kadar yeterli zaman bulunamasa da operasyonel açıdan özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda olumlu neticeler vermişti. Talimnameler üzerinde de benzer fikirler olmasına rağmen hem

⁷⁶⁵ Selanikli Bahri [Yüzbaşı], **Balkan Harbi'nde Garp Ordusu**, Çiftçi Kütüphanesi, Yeni Turan Matbaası, R. 1331 (1915 – 16), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. HYÖ_0355, s. 10.

⁷⁶⁶ "Büyük hatâlarımızdan birisi de Avrupa ordularını bi-t-taklîd orduyu bi-l-nisbe külliyyetli mikyâsda sahrâ toplarıyla techîz etmiş olmağımız idi. Kesretle şoselere mâlik olan Avrupa memâlikinde en ağır topların dahi her mevsimde sevk ve tahrîki kabildir bizde ise bârân nüzûl edince bu mümkün değildir. Ale-l-husûs bizim top bârgirlerimiz, Avrupa ordularındakilere kıyaslanmayacak derecede ucuz ve binâen-aleyh za'îf ve âdi cinstendir. Hâlbuki Avrupa yollarında top başına altı hayvan kullanıldığına nazaran, bizim aynı cinsten sekiz at yani dört çift kullanmağımız icâb eder. Dört çift hayvanla manevra yapmak müşkül olduğundan toplarla toparlakları yekdiğerinden ayırarak yalnız toplar için ikişer çift hayvan tahsîs etmek ve ta'limatnamelerimizi âna göre ta'dîl etmek cihetlerini düşünmek lâzım gelir idi veyâhûd da topçuyu belki ekseriyyet üzere cebel toplarıyla teşkîl etmek icâb eder idi. Fakat bu noktalar nazar-ı ta'mîk ve tedkîkten dûr kaldı." (Mahmud Muhtar Paşa, **a.g.e.**, s. 247 – 248). Balkan Harbi'nde Almanya'dan getirilen topların işlevsiz olmasıyla ilgili hususa Stephan Lauzan da değinmiştir. "Almanya Osmanlı'ya bazı askerî malzemeler satmıştır ki bunlardan en başta toplar bugünkü gelişmiş topların kapasitesine sahip değildir. Almanya'nın 1910 yılında teslim ettiği 90 toptan 40 tanesi Lüleburgaz Vize yolunda çamurlar içinde kalıverdi. Daha önce satın alınmış yüzlerce toptan yalnızca birkaçı Üsküp'ten öteye nakledilip Sırp'lara karşı dağ savunmalarında kullanılabildi." Stephan Lauzan, **Osmanlı'nın Bozgun Yılları (Hastanın Başucunda Kırk Gün Kırk Gece)**, yay. haz. Seyfettin Ünlü, Beyan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 94.

Balkan Harbi'nde hem de Birinci Dünya Savaşı'nda özgün bir talimname meydana getirilememiştir. Balkan Harbi'nin mağlubiyet sebepleri arasında da buna yer verilmiştir.

Önceki bölümde bahsettiğimiz üzere Osmanlı ordusu 1880'li yıllardan itibaren paradigma ordusu olarak Alman ordusunu örnek almıştı. Dolayısıyla Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı'nda kullandığı gerek piyade ve gerek topçu talimnameleri, Alman ordusunda kullanılan talimnamelerden edinilerek Osmanlı ordusuna mâl ediliyordu.

Çalışmamızda zaman zaman bahsettiğimiz üzere talimnameler ve nizamnameler doğası gereği ait oldukları coğrafya ve toplumun özelliklerine göre asırlardan beri tekâmül eden eserlerdi. Bu bilgilerin ait oldukları yerden başka bir topluma olduğu gibi aktarılması ise hiçbir şekilde fayda sağlamazdı. Bilginin niteliğinin ne olduğu önemli değildi; asıl mühim olanın millete uygun olmasıydı.

Bursalı Mehmed Nihad Bey, Balkan Harbi'nde kullanılan talimname, seferiye nizamnamesi ve menzil hidematı gibi orduya ait eserlerin Almancadan Türkçeye çevrilen basmakalıp eserler olduğunu dile getirmişti. Gelişmiş bir ordudaki bu esasların Osmanlı ordusuna transfer edilerek her şeyin olup biteceği zannedilmişti değerlendirmesinde bulunmuştu. Ona göre Osmanlı ordusu kendisine ait bir talimnameye sahip olması gerekirdi.

“Hâlbuki bir ta'limât-nâme veya nizâm-nâmenin bizzât ve bizâtihi [kendiliğinden] mükemmel olması ale-l-ekser [çoğu zaman] hiç de maksada kâfi değildir. Esâsâtını asırlardan beri kurmuş ve mütemâdiyen terakkî ve tekemmül [ilerletmiş ve olgunlaştırmış] ettirmiş ve ta'lim-nâme ve nizâm-nâmelerini milletin kabiliyyet-i maddiye ve maneviyyesine istinâd ettirerek tanzîm eylemiş olan bir orduyu aynen taklîde yanaşmak hiçbir semere vermez. Bir ta'limât-nâme, nizâm-nâme ve kanûnun emsâline nazaran kıymetçe dîn [düşük] ve basît olması fakat bunun müteallik olduğu millet ve teşkilâta tevâfuk etmesi [uygun gelmesi] aksine dâimâ müreccahtır [tercih edilir]. Alman ordusu, Fransız ordusu ve hattâ Sırp ve Bulgar orduları nasıl kendi

*ta 'lîmnâmelerine mâlik ise biz de bir (Osmanlı ordusu ta 'lîmâtnâmesi) 'ne mâlik olmak mecbûriyyetinde idik ve yine de böyleyiz.”*⁷⁶⁷

Mehmed Nihad Bey, Alman piyade talimnamesinin çoğu zaman herhangi bir uyarlamaya tabi tutulmadan Osmanlı ordusunda tatbik edildiğine dikkati çekmiş ve şu örnekle açıklamıştı.

*“Meselâ: Almanlar bir dakikada beheri 80 santim tûlunda 114 adım atmağı tekâmîl [eksiksiz] hareket için esâs kabûl etmişlerdir. Hâlbuki bizim askerimiz ne bu hatveyi ve ne de bu sür'ati elde edemez; buna bu batının [soy] kabiliyyet-i milliye ve bedeniyyesi müsâid değildir.”*⁷⁶⁸

Talimnamelerde belirtilen adım atma sayılarının uyumsuzluğu Von Kress'in de dikkatini çekmiş ve Alman subaylar adına öz eleştiride bulunmuştu. Almanya'da iyi sonuçlar veren usulleri, fiziksel, çevresel ve sosyal etkenleri göz önünde bulundurmada Türk ordusuna uygulamak istememiz, Alman ıslah heyetinin yaptığı bir hataydı demişti. Örnek olarak Liman Von Sanders'in, Almanya'da Pomeranyalı Grenadiyelerin attığı resmigeçit adımını, iyi beslenemeyen Türk askerlerden istemesini göstermiştir.⁷⁶⁹

Balkan Harbi'nde talimnameler üzerine dile getirilen bir başka husus ise bunların kurmay düzeyinde dahi takibinin düzgün bir şekilde yapılmadığı üzerineydi. Askerlik kitaplarının en önde gelen yayımcılarından Tüccarzade İbrahim Hilmi'ye göre, Harbiye okulundan talimnameyi okuduğu zaman anlamayan subay yetişmekteydi. Kurmaylar ve diğer sınıf subaylar mezun olduktan sonra askerlikle ilgili gelişmeleri takip etmemekteydi. Bilgilerini sürekli olarak tamamlamaya çalışmadıklarından birkaç sene sonra herkes bildiğini unutmaktaydı. Subaylar tek örnek değildi. Görevlerine tam anlamıyla vakıf, çalışkan subaylar bulunmakla beraber kabiliyetsiz olanları da pek çoktu. Kurmay subaylar bilgilerini arttırmak için düzenli olarak ne harp oyunları, ne taktik tatbikat ve ne de kurmay gezileri

⁷⁶⁷ Mehmed Nihad [Bursalı, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı], **Balkan Harbi: Trakya Seferi**, c. I, Matbaa-i Askeri, İstanbul, R. 1340 (1924), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.00822-01/01, s. 29 – 30.

⁷⁶⁸ Mehmed Nihad, **Balkan Harbi: Trakya Seferi**, c. I, s. 30.

⁷⁶⁹ Von Kress, **a.g.e.**, s. 33.

yapıyordu. Birlikleri ile temasları yok gibiydi.⁷⁷⁰ Ali İhsan Bey [Sabis] talimnamelerin okunmamasıyla ilgili ise şu örneği vermektedir.

*“Doğu Ordusu Pınarhisar – Lüleburgaz hattına geldiği zamân bu hatta mı kalınacağı yoksa Ergene gerisine mi çekileceği bir süre tereddüt ve tartışma yaratmıştı. Bu mes‘ele esâsen üst rütbeli komutanların aralarında halledebilecekleri bir şeydi. Düşmân karşısındayken her durulan yerde tahkîmât yapmak genel bir kuraldır. Hattâ bir gecelik geçici bir duraklama olsa hattâ muhârebe meydanında on, on beş dakikalık bir ara bile olsa yine diz çökerek veya yere yatarak ateş etmeye mahsûs bir siper yapmak kesin bir kuraldır. Bu konuda ta‘lîmnâmelerde gerekli bilgi vardır. Fakat kim okuyor ki bu konuyu hâtırında tutsun.”*⁷⁷¹

Tüccarzade İbrahim Hilmi’ye göre özellikle, subay ve üstsubayların birçoğu mekteplerde okuduklarıyla yetinmişler ve mesleklerini takip etmemişlerdi. Kıta içinde yeterince tecrübe kazanmamışlardı. Yüzlerce üstsubay, ancak harp ilan edildikten sonra talimnameleri karıştırmak gereğini hissetmişlerdi.⁷⁷²

Benzer şekilde Mehmed Nuri Bey [Conker], Harp Akademisi’nde dahi talimnamelerin muharebe kısımlarının yeterince okutulmadığına dikkat çekmişti.

“Ne yalan söyleyeyim, biz piyâde ta‘lîmnâmesinin ikinci muhârebe bölümünü üç yıllık Harp Akademisi öğreniminin son aylarında ve birkaç derste, her öğrenci sırayla ikişer üçer madde okumak üzere, bir kırâat kitâbı gibi ele almıştık. Hemen bütün evkât-ı ta‘lîmiyye ve tedrîsiyyemiz [ta‘lim ve ders zamanları] birinci kısmın tatbîkât [uygulanması] ve tefhîmâtına [anlatılmasına] münhasır [sınırlı] kalmıştı. Hâlbuki bu birinci kısım, daha ziyâde neferin ve muayyen [belirli] cüz‘ü tamların [birliklerin]

⁷⁷⁰ İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], **Balkan Harbi’nde Neden Münhezim Olduk**, Tab‘ ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Kitabhane-i İslam ve Askerî, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. A049561, s. 66, 68 – 69.

⁷⁷¹ Ali İhsan [Sabis], **Askerî Mağlubiyetimizin Esbabı**, (“Neden Münhezim Olduk” eserinin kısm-ı sanisidir), Tab‘ ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Kitabhane-i İslam ve Askerî, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. A039489, s. 79.

⁷⁷² “Ta‘lîmnâmeler hakkında tatbîk olunmadığı gibi, zâbitân da küt‘asıyla pek az meşgul oldu. Umûmî bir lâ-kaydî ve taazzum ile vakit geçirildi. Hele ümerâ ve zâbitânın büyük bir kısmı hiç okumadı. Hiç çalışmadı. Bunlardan pek azı vazifesiyle bi-hakkın iştigal etti. Mütebâkisi mekteplerde ne okudularsa o kadar cık müstahzarâtla kaldılar. Mesleklerini ta‘kib etmediler. Kıt‘a içinde perverîşyâb (beslenen) olmadılar. Yüzlerce ümerâ, ancak i‘lân-ı harp olduktan sonra ta‘lîmnâme ve seferiyyeleri karıştırmak lüzûmunu hissettiler. Bununla berâber orduda hiss-i fedâkârî tamâmen azaldı, terbiye-i rûhiye ve hissiyât-ı azîmkârâne gevşedi. Bütün bu hasâis yerine bir hiss-i tenperverî kaim oldu.” İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], **Zavallı Millet: Felâketlerimizin Esbabı**, Kitabhane-i İslam ve Askerî, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, Dersaadet, R. 1328 (1912 – 13), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.07524, s. 18.

harbe ihzâr edilmesine [hazırlanmasına] âiddir. Zâbitin, zâbit olarak yetişmesini, zâbitlik vezâif-i asliyyesini [asıl görevlerini], harbin zâbitten istediği ruh ve ilmî kudret ve meziyyetini asıl ikinci kısım muhtevî idi [içeriyordu]. Hele aynı veçhile [şekilde] zâbite ta'limât-ı rûhiyye ve ilmiyye veren Hidmet-i Seferiyye Nizâmnâmesi'nin başındaki medhâl [giriş] kısmını hiç okumamıştık. Seferiyye'den aldığımız ilk ders 'nizâm-ı harb ve inkisâm-ı asâkir' [harp düzeni ve askerlerin bölümlenmesi] olmuştu. Hâlbuki bu medhâlin her bir maddesi, müstakil bir ders olabilecek vüs'at-i ma'nâ [çapta] ve ehemmiyet-i mefhûmu [önemli kavramları] şâmindir [kapsar]''⁷⁷³

Talimnamelerin özellikle muharebe kısmının askerî okullarda düzgün bir şekilde öğrenilmediği düşüncesi yaygın bir eleştiriydi. Selanikli Yüzbaşı Bahri Efendi de subayların yüzde doksanının talimnamenin muharebe kısmını okumadığına dikkat çekmişti. Bu hususa şu hatırasıyla değinmişti.

“1328 senesi bidâyetinde [1912 yılının başlarında] on altıncı İştîp fırkası kumandanı mirlivâ Mehmed Paşa ile Erkân-ı Harbiye Reisi binbaşı Nuri Bey bir gün ansızın Köprülüye geldiler. Köprülü 48. Âlâyın garnizonu olduğu için orda âlây-ı mezkûrun üç taburu da bulunuyordu. Müşârinileyhâ gelir gelmez âlây kumandanı mirâlây İsmâil Hakkı Beğe verdikleri emirde, ertesi sabah alay ümerâ ve zâbitânın birer kurşun kalem ve kâğıdla kışlada isbât-ı vücûd eylemeleri [bulunmaları] ve zâbitânın kabiliyyet-i harbiyeleri anlaşılmak üzere imtihân edilecekleri beyân edilmiştir. Bu emir taburlara ta'mîn edilip [bildirilip] de zâbitânın sımâh-ı vukûfuna erişince [işitince] herkesi bir havf ve haşyet [korku] istilâ etmişti. Müddet-i ömründe kitap açmamış arkadaşların gece sabahlara kadar seferiyye, ta'biye [taktik] ve ta'limnâmeyi âteşîn [ateşli] bir merakla karıştırmaları, anlaşılamayan mevâdi [maddeleri] yekdiğerinden soruşları, hakikaten görölmeğe lâayık bir levha idi [manzaraydı]. Diyebilirim ki Köprülü, yirmi dört saat için âdetâ bir mekteb-i harbiye olmuştu. Sabah olunca zâbitân fevc fevc [bölük bölük] gelerek kışlanın büyük salonunda toplandılar ve vakt-i muayyende [kararlaştırılan vakitte] fırka kumandanıyla erkân-ı harbiye reisi de teşrîf ettiler. Nuri Bey tarafından ta'biyeye âid bir mes'ele verildi. Birçoklarımız düşündük verecek cevâb bulamadık. Kâğıdları

⁷⁷³ Mehmed Nuri [Conker, Birinci Fırka Erkân-ı Harbiye Binbaşı], **Zabit ve Kumandan**, Tanin Matbaası, Dersaadet, Nisan 1330 (1914), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0126479, s. 14 – 15.

boş teslim eden edene. Evrak imtihâniyyelerini bu sûretle teslim eden zâbitânın adedi imtihâna iştirâk eden mikdârın dörtte üçünü buldu. Kalan bir kısım farziyyât [varsayım] ile imlâ-yı sûtûn ettiler [yazdılar]. Hülâsa-yı kelâm bu imtihân: Âlâyımız zâbitânının kabiliyyet-i harbiyeleri hakkında iyi bir mi'yâr [ölçü] oldu. Ve Fırka kumandanı avdet eder etmez [döner dönmez] bu ma'lûmâtsizlikten mütevellid âr ve hicâb da; müteessir nâsiyelerimizden [üzüntülü alınlarımızdan] siliniyordu.”⁷⁷⁴

Birinci Dünya Savaşı'ndaki bir diğer problem, Türk kurmay sınıfının kıta hizmetinde yeteri kadar tecrübe kazanmadan üst seviye görevlerde bulunmasıydı. Von Kress, Osmanlı kurmay subaylarının teorik bilgi açısından oldukça iyi olduklarını belirtmişti. Fakat kıtalarda hiç görev almadıklarından Harp Akademisi'nden doğrudan doğruya Genelkurmay'a veya Harbiye Nezareti'ne tayin edilerek oralarda kendilerine bir alay veya tümen komutanlığı verilinceye kadar kalıyorlardı. Pratik kıta hizmetini öğrenmeye ve kendi subaylarıyla erlerini iyi bir plan dâhilinde ve sistematik bir tarzda talim ve terbiye ederek yetiştirmek için gerekli bilgi ve tecrübeleri elde etmeye hiç vakit ve fırsatları olmadığını dile getirmişti.⁷⁷⁵

Talimlerle ve askerlerin eğitimsizliğiyle ilgili yetersizliklerin büyük bir kısmı için II. Abdülhamid dönemine atıf yapılıyordu. Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı için de genel itibariyle son otuz yılın problemleri dile getirilmiştir. Dolayısıyla II. Abdülhamid dönemine ait eleştirileri göz önünde bulundurmak gerekir.

Modern talim usullerinin Osmanlı ordusunda uygulandığı tarihten itibaren en fazla dile getirilen husus talimlerin istenildiği ölçüde yerine getirilememesiydi. Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı üzerine kaleme alınan harp anılarında, askerî ileri gelenlerin en fazla üzerinde durduğu husus da Osmanlı ordusunda talim ve manevraların düzenli bir şekilde yapılmadığı üzerinedir. II. Meşrutiyet'e kadar Osmanlı ordusunda manevra yapılmaması önemli bir problemdi. Hafız Hakkı Bey, *Bozgun* isimli eserinde İstanbul'da birkaç senedir manevralar yapıldığını dile getirmişti.⁷⁷⁶ Tüccarzade İbrahim Hilmi de benzer bir eleştiride bulunmuştu.

⁷⁷⁴ Selanikli Bahri [Yüzbaşı], **a.g.e.**, s. 9 – 10.

⁷⁷⁵ Von Kress, **a.g.e.**, s. 31.

⁷⁷⁶ Hafız Hakkı [Erkân-ı Harbiye Binbaşısı], **a.g.e.**, s. 47.

Ordunun 1877 – 78 Savaşı’ndan beri ciddi bir eğitim almadığını ifade etmişti. Ona göre ateşli talimler hakkında yapılmamış, manevralar hiç yapılmamıştı. Askerlere iyi bir eğitim verilmediği gibi, subayların da psikolojik eğitimi (terbiye-i fikriye) verilmemişti. Talimnameler hakkında tatbik olunmamıştı. Subaylar da birlikleriyle meşgul olmamışlardı. Üstelik subay ve üstsubayların büyük bir kısmı hiç okumamış ve çalışmamıştı.⁷⁷⁷

1877 – 78 Osmanlı – Rus Savaşı’nda Kafkas Cephesi komutanı Ahmed Muhtar Paşa hatıratında, cephede süvari öncülerinden gelen yanlış bir rapor sonrasında hazırlıksız muharebeye giriştiklerinden bahsetmiş ve bunu ordunun talimsizliğine bağlamıştı.

“Bu ise yek nazarda [ilk bakışta] göze çarpar ki, Osmanlı ordusunda cesûr ve müstaid [kabiliyetli] zâbitlerin yokluğunu değil ancak mahâret-i askeriyyelerinin [askerî maharetlerinin] fıkdanını [kıtlığını] gösterir. Çünkü terekkiyât-ı zamâneye [zamanımızdaki gelişmelere] göre ordu ve fıkralarca harb taklîdi manevralar ve ta’lîmler etmediğimiz cihetle ümerâ ve zâbitânın mahâret-i askeriyyelerini takviye eylemeleri için ancak böyle bir harbi beklemeleri lâzım gelir. Ya ‘nî; böyle bir harbe, harp için lâzım gelen mahâret-i askeriyyeyi öğrenmeksizin girmeleri iktizâ’ ediyor ki [gerekiyor ki], bu hâl devletçe ne büyük hatâ ve ne büyük zarardır.

İşte Avrupa devletleri, bu derde devâ olmak için her sene bunca masârif-i ihtiyâriyle [katlandığı masrafla] taraf taraf ordu ve kolordularını harb taklîdi manevralara çıkarıp, her zâbiti her bulunduğu rütbede iken iktizâ’sı vechile ta’lîm ve terbiye etmek tarîkini [yolunu] ihtiyâra [seçmeye] mecbûr olmuşlardır ki, istikşâfât-ı harbiye [askerî keşif] nedir, nasıl icrâ’ olunur, ta’biye [taktik] mevki’lerinin muhasenâtı [faydalısı] nereleridir, düşmân mevki’lerinin nerelerinden hücum olunmalıdır, hat nasıl açılmalıdır, keşif raporlarının ehemmiyeti ne kadar büyüktür? Vaktiyle bilinip de esnâ-yi harbde raporlarını ona göre yazmak, ve hâli lâzım geldiği gibi i’lâm [bildirmek] ve tabassur-ı askeriyyeye [askerî basirete] sahip olmanın ne büyük meziyyet olduğunu cümlesine takdîr ettirmelidir. İşte bunlar, kat’â [kesinlikle]

⁷⁷⁷ “Esâsen Osmanlı ordusu, 1293 seferinden beri ciddî bir ta’lîm ve terbiye görmedi. Elindeki tüfeği endâht ede ede ta’lîm etmedi. Tatbikât ta’lîmleri, manevralar hiç yapılmadı. Neferâta iyi bir terbiye verilmediği gibi, zâbitânın da terbiye-i fikriyelerine hizmet edilmedi. Ta’limnâmeler hakkında tatbik olunmadığı gibi, zâbitân da küt’asıyla pek az meşgûl oldu. Hele ümerâ ve zâbitânın büyük bir kısmı hiç okumadı. Hiç çalışmadı.” İbrahim Hilmi [Tüccarzâde, Çığıracan], **Zavallı Millet: Felâketlerimizin Esbabı**, s. 17 – 18.

mekteplerde nazariyyât ile tahsîl olunur meziyyâtta [meziyetlerden] değildir. Ancak orduların gece ve gündüz dağda, bayırda velev taklîd olsun yekdiğeri diğeri aleyhinde icrâ‘ edilen harp manevralarında bi-l-fi‘l [amelî] tahsîl edilebiliyor [öğretilebilir] meziyyâttaandır.”⁷⁷⁸

Ahmed Muhtar Paşa, 1877 – 78 Savaşı için bu problemi dile getirmişti. Ancak Balkan Harbi’nde de askerin eğitimsizliği yaygın bir sorundu. Selanikli Yüzbaşı Bahri Efendi bu durumu şu şekilde ifade etmişti.

“Yayılmayı, arâziden istifâde etmeyi, silahını kullanmayı bilmeyen efrâdın [askerlerin] mikdârı; her taburda mevcûdun dörtte üçünü teşkîl ediyordu. Verilen dört yüz metrelik nişangâha mukabil iki bin metreye göre nişangâh tanzîm ile endâht icrâ‘ eden [atış yapan], fişengi, namlunun femminden [ağzından] tüfenge sokmaya çalışan efrâdın orduda asker sıfatıyla bir mevki‘ işgâl ettiklerine gülmek mi, ağlamak mı lâzım geleceğinden mütehayyir [şaşırmış] kalmıştık. Ta ‘lîm ve terbiyedeki bu noksâniyetin ekseriyâ ric‘at [geri çekilme] emrinden başka emir telakkî [kabul] edilememek yüzünden yaraladığı rûh-i ma‘nevî tedâvi kabûl etmeyecek bir hâle gelmişti.”⁷⁷⁹

Balkan Harbi’ne yüzbaşı rütbesiyle katılan Raif Necdet de redif askerlerinin eğitimsizliğinden bahsetmişti. Necdet, askerlere silah ve teçhizatlarını doğru dürüst kullandıracak bir eğitim verilmediğini ifade etmişti. Ona göre, rediflerin düşman taarruzu altında sık sık kaçmaları, birlik ruhunda ve dövüş cesaretinde de büyük bir zaafa işaret ediyordu. Raif Necdet, ayrıca büyük bir kısmı eğitim verilmemiş yedeklerden oluşan ve savaş için silah altına alınıncaya kadar talim hatta silah bile görmemiş bir alaydan bahsetmektedir. Bir gece, ileri bölük karakolunda askerin göz yanılması ve lüzumsuz heyecanından boş yere sabaha kadar ateş açıldığını dile

⁷⁷⁸ Ahmed Muhtar Paşa [Gazi], **Sergüzeşt-i Hayatım’ın Cild-i Sanisi (1293 – Anadolu’da Rus Muharebesi)**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Dersaadet, R. 1328 (1912 – 13), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.00905, s. 125.

⁷⁷⁹ Selanikli Bahri [Yüzbaşı], **a.g.e.**, s. 14.

getirmişti.⁷⁸⁰ Özellikle de ricatlar, yaygın bir biçimde, panik hâlinde kaçış şeklinde gerçekleşmişti.⁷⁸¹

Selanikli Yüzbaşı Bahri Efendi geri çekilmede eğitimsizlikten kaynaklanan problemleri şu sözleriyle dile getirmişti.

“Rumeli’nin o kocaman sâha-yı pâkında [boş arazisinde] on adımlık fennî [askeri] bir ric’at [geri çekilme] yapamadığımıza haşere [böcek] kadar yanmalıyız... Ric’ati silahını omzuna alarak alabildiğine kaçmak gibi tefsîr eden [yorumlayan] ve hâl-i harb [seferberlik] için bu derece yetiştirilmiş olan o altun ordudan esâsen bundan fazla ne bekleyebilirdik?”⁷⁸²

Ordu birlikleri arasında da eğitim açısından uyumsuzluklar vardı. 1909 senesi başından itibaren iki seneye yakın bir müddet atik ikinci orduya kumandanlıkta bulunan Abdullah Paşa [Kölemen], talim programını muntazam bir şekilde uyguladıklarını ve ertesi sene dahi birçok eksiğe rağmen devam ettiklerini ifade etmişti. Birinci ve ikinci ordular arasında manevralar yapıldığını ancak bu durumun Osmanlı ordusunun diğer aksamında aynı olmadığını dile getirmiştir.⁷⁸³ Talim seviyesinin aynı olmaması zamanın diğer askerî ileri gelenleri tarafından da söz konusu edimiştir. Von Kress, Alman Islah Heyeti’nden yetmiş subayın Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce dokuz aylık faaliyet esnasında İstanbul ve civarında bulunan birliklerde talim ve terbiyede bazı başarılar elde ettiğini ancak çoğunluğu oluşturan vilayetlerdeki birliklerde aynı etkinin oluşmadığını söylemiştir. Ona göre böyle bir etki için en az on seneye ihtiyaç vardır.⁷⁸⁴ Mustafa Kemal Atatürk de bu duruma dikkat çekmişti. 1909 Piyade Talimnamesi ile ordu birliklerini talimgâhlardan araziye çıkartmak, orduyu faydasız ve lüzumsuz yorgunluklardan

⁷⁸⁰ Yüzbaşı rütbesiyle Balkan Harbi’nde Edirne Muhasarası’nda yer alan Raif Necdet, büyük kısmı eğitim verilmemiş yedeklerden, savaş için silah altına alınmaya kadar talim hatta silah bile görmemiş müteşekkil bir alaydan bahsetmektedir. Bir gece, ileri bölük karakolunda askerin göz yanığı ve lüzumsuz heyecanında boş yere sabaha kadar ateş açtığını dile getirmişti. Raif Necdet [Kestelli], **Üful**, Resimli Kitab Matbaası, İstanbul, Teşrin-i Sani 1329 (14 Kasım – 13 Aralık 1913), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0125040, s. 24.

⁷⁸¹ Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 426.

⁷⁸² Selanikli Bahri [Yüzbaşı], **a.g.e.**, s. 13 – 14.

⁷⁸³ Abdullah Paşa [Kölemen], **1328 Balkan Harbi’nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa’nın Balkan Harbi Hatıratı**, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, R. 1336 (1920), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.02218, s. 6.

⁷⁸⁴ Von Kress, **a.g.e.**, s. 31 – 32.

kurtarmak gerekir demişti. Ancak mümkün olan iyi niyeti ve birlikte hareket etmeyi de şüpheli ve yetersiz görmüştü.

“Zîrâ, delâlet [klavuzluk, yol gösterme] her kıt‘anın [birliğin] kendi âmiri tarafından vuku‘ bulmak [meydana getirmek] imkânından baîd [uzak] ve ancak mahdûd kimselere [yetersiz kişilerle] müstekır [muhtaç] bulunursa korkarım ki zelâlet [alçaklık] olur. Çünkü; meselâ Siroz‘da bir delil-i münevvere [aydın bir klavuza] mâlik [sahip] olanlar mazhar-ı hidâyet olabilirlerse de [doğru yola erişebilirlerse de] Seniçe‘dekilerin zelâlette [alçaklıkta] kalacaklarına hiç şüphe edilemez.”

Mustafa Kemal Atatürk’e göre, buna çözüm olarak talimleri, harbin gereklilikleri açısından gösteren ve başarı ile yapılmasını içeren eserlerden faydalanılmalıydı.⁷⁸⁵ Drogomirof, *Taburun Ta‘lim ve Terbiyesi* isimli eserinde bu duruma dikkat çekmişti.

“Meselâ ötede bir bölük kumandanı (hem böyle pek çoktur) ta‘lîme pek meraklı olur, bir de diğeri biri yalnız endâhta [atışa] dikkat eder, diğeri bir üçüncüsü de techîzât-ı vesâirenin pek dâimâ muntazam olmasına dikkat eder de kusûr kalan şeyler bi-t-tab‘ [doğal olarak] ihmâl edilir”⁷⁸⁶

Mevcut talimlerin yavaşık düzen talimleriyle sınırlı kalması getirilen en önemli eleştirilerden biriydi. Mustafa Kemal Atatürk, 1909 *Piyade Talimnamesi* için yaptığı değerlendirmede bunu dile getirmişti. O güne kadar bir takım yanlış adetlerin orduyu talimgâhlara paslı zincirlerle bağladığını ifade etmişti. Mustafa Kemal Atatürk’e göre bu yanlış adetlerden dolayı birlikler talimgâhları düzlemekten yoruluyorlardı. Subaylar iş yapamaz hâle geliyordu. Bununla birlikte bu yanlış adetler, kamuoyunu savaşın gerekliklerine uygun olmayacak araçlarla, talimlerin kusursuz şekilde sürmesini güvence altına almak meyl ve arzusuna sevk etmekten başka bir neticede hasıl etmemişti.⁷⁸⁷

⁷⁸⁵ Mustafa Kemal [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kolağası], “Önsöz”, **Takımın Muharebe Ta‘limi**, Karl Litzmann, çev. Mustafa Kemal, Selanik Asır Matbaası, Selanik, 10 Şubat 1324 (23 Şubat 1909), s. 4 – 5.

⁷⁸⁶ Drogomirof, **Taburun Ta‘lim ve Terbiyesi**, mütercimi Ahmed Refik [Altınay], Matbaa-i Tahir Bey, Dar‘ül-hilafetü‘l-aliyye, 1319, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, 0122374, nr. s. 5.

⁷⁸⁷ Mustafa Kemal, [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kolağası], “Önsöz”, **Takımın Muharebe Ta‘limi**, s. 4.

Hafız Hakkı Bey, harpte hemen hemen hiçbir faydası olmayan silah kullanma ve yanaşık nizam hareketlerine çok dikkat edildiğini belirtmişti.⁷⁸⁸ Benzer bir şekilde Tüccarzade İbrahim Hilmi de talim ve terbiyenin yanaşık nizamla sınırlı olduğunu, silah atışları ve seferî hizmet gibi konularda çalışmalar yapılmadığını dile getirmişti.⁷⁸⁹

Birinci Dünya Savaşı'nda, Filistin Cephesi'nin kurmay başkanı olan Von Kress ordunun talimsizliğine dikkati çekmiş ve bunu üst üste kaybedilen üç savaştan kaynaklanan vakitsizliğe bağlamıştı.⁷⁹⁰

Mehmed Niyazi, Aziz Paşa fırkasını ele aldığı eserinde, Aziz Paşa fırkası için ordunun, ülkenin değişik köşelerinde meydana gelen isyanları bastırmakla uğraşmasından dolayı hiçbir kıtasının uzun müddet belli bir mahalde duramadığını dile getirmiştir. Dursa bile icra ettiği talimlerin ekserisinin yanaşık nizam ve özellikle resmigeçit ile sınırlı olduğunu dile getirerek talim ve terbiyede çekilen zorluğa dikkat çekmiştir.⁷⁹¹ Piyade sınıfında olduğu gibi, Balkan Harbi'nin hemen öncesinde süvari ve topçu sınıfının talimleri de yanaşık nizamla sınırlı kalmıştı. Bursalı Mehmed Nihad Bey, süvari sınıfında bölük talimnamesinden daha fazlasını bilen pek kimse olmadığından dolayı talimlerin yanaşık nizamda bölük taliminden ibaret kaldığını ifade etmişti. Ona göre süvari sınıfının keşif hareketinden de haberi yoktu ve kendisine düzen verecek çeşitli harp görevleri hakkında derin bir bilgisizlik içindeydi. Yanaşık nizam talimi eğlenerek vakit geçirme aracıydı ve gerçek yanaşık nizam talimi ve atış eğitimi çok gerideydi. Benzer şekilde topçu sınıfının da taliminin daha çok yanaşık nizamda batarya hareketleri ile sınırlı olduğunu ifade etmişti.

⁷⁸⁸ Hafız Hakkı [Erkân-ı Harbiye Binbaşısı], **a.g.e.**, s. 70.

⁷⁸⁹ İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], **Balkan Harbi'nde Neden Münhezim Olduk**, s. 46.

⁷⁹⁰ “Kıt’aların elbise ve teçhizatı oldukça iyi ancak ta’limlerde yalnız şekillerin öğretilmesiyle yetiniliyordu. 1914 senesinde Türk ordusunun en büyük noksânı olan bu durum, ihtilâlin ve kaybedilmiş üç harbin sarsıntılarından sonra birlikleri savaşa hazırlamak için yapılacak muharebe ta’limlerini öğretecek eğitimcilerin yetiştirilmesine vakit bulunamamış olmasından kaynaklanıyordu. Ne üst komutanlar, ne yüzbaşılar ne de teğmenler birliklerini muharebe için ta’lim ve terbiye etmeyi ve bunlar için seferî vazîfeler, savaşa uygun ta’limler düzenleyerek ve ta’limleri idâre ederek en sonunda fayda verecek bir şekilde tenkît etmesini öğrenmişlerdi.” Von Kress, **a.g.e.**, s. 30 – 31.

⁷⁹¹ Mehmed Niyazi, **Şark Ordusunun Aziz Paşa Fırkası**, Cemiyet Kütüphanesi, Kader Matbaası, İstanbul, R. 1331 (1915 – 16), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00248, s. 8 – 9.

Bununla birlikte topçu ve süvari sınıfının, piyade sınıfına göre daha düzgün kışlalara sahip olduğundan disiplinlerinin de daha iyi olduğuna dikkat çekmişti.⁷⁹²

Neticede Osmanlı ordusu Balkan Harbi'nde beklemediği bir mağlubiyet almıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda ve kısmen Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusu iyi bir kurmay seviyesine ve taktik düzeye sahip olduğunu kanıtlamıştı.

Balkan Harbi'nde gün yüzüne çıkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda da varlığını devam ettiren sorunlar mevcuttu. Ordunun genel kifayeti yüksek sayılmazdı. Yetersiz beslenmeden dolayı ortalama askerin genel sağlık durumu iyi değildi. Birçok asker ile hayvan sık sık hasta ve hastanelik olmuştu. Tayınlar dengesiz olup Türk mutfağının olmazsa olmazı ekmek bile kimi zaman bulunamıyordu. Bu durumlar talim yürüyüşlerini fiziki açıdan güçleştirdiğinden pek çok alayın talimi yetersizdi. Talim planları alt rütbelerde özellikle zayıftı ve alay subayları emir hazırlama hususunda yeteneksizlik gösteriyordu. Pratik alıştırmalar ve faydalı sahra talim deneyimleri neredeyse hiç yoktu. Orta rütbeli subayların on ila on beş yıllık hizmete baliğ terfileri dondurulmuş olduğundan üstsubay kadroları şişmişti. Yüksek rütbeli subaylar ile erler arasındaki ilişkiler zayıf olup çeşitli seviyedeki ordu teşkilatları arasında topyekûn bir eşgüdüm zafiyeti mevcuttu.⁷⁹³

Askerlerin eğitimsizliği, bedeni sağlıklarının kötü durumu ve teknik yetersizlikler birçok cephede karşılaşılan sorunlardandı. Von Kress bu duruma dikkat çekmişti. Komutanların dikkatini mevzilerin inşası gerekliliğine ve erlerin silahlı talim zorunluluğuna çekmek istediğim vakit, cevap olarak yetersiz beslenmeden dolayı askerlerin eğitim ve öğretim ile işe koşulamayacak derecede zayıf ve hasta olduklarını duyuyorum demişti.⁷⁹⁴ Benzer şekilde Mehmet Ali Okar, hatıratında, askerlerin hepsinde ayakkabı olmadığını, ayakkabısı olanları talime çıkardıklarını söylemiştir.⁷⁹⁵

⁷⁹² Mehmed Nihad, **Balkan Harbi: Trakya Seferi**, c. I, s. 28

⁷⁹³ Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 30.

⁷⁹⁴ Von Kress, **a.g.e.**, s. 293.

⁷⁹⁵ “Talim, terbiye namında hiçbir şey yoktu. Bizim sınıfımızdan bir arkadaşımız daha buraya tayin edilmiş. O da çıkageldi. Üç sınıf arkadaşı baş başa verip askerin talim ve terbiyesiyle uğraşmaya karar verdik. Askerin hepsinde ayakkabı yoktu. Ayakkabısı olanları talime çıkarmaya başladık.” Mehmet Ali Okar, **Osmanlı Balkanları'nın Son On Yılı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 14.

Türk askerini değerlendiren yabancı yazarlar genel itibariyle Türk askerinin askerlik ruhunun bir parçası olan fedakârlık konusunda çok ileride olduğunu ancak eğitilemediğinden şikâyet etmektedir. Cemal Paşa, Von Kress’e şu şekilde bir tavsiye vermişti.

*“Sevgili dostum, emriniz altında bulunan kıtaların Alman değil, talim ve terbiyesi henüz o derece ilerlememiş olan Türk kıt’aları olduğunu unutmamalısınız. Müdafaa Türk piyadesinden her şeyi talep edebilirsiniz; fakat taarruzda o, cesur olmakla beraber bu hususta gerekli olan talim ve terbiyeyi görmemiştir. Taarruz hakkındaki Alman düşünceleriniz güzel ve iyidir amma sizinkiler gibi subay ve astsubaylar olursa! Fakat burada siz Türklerle çalışmak mecburiyetinde olduğunuzdan bu husustaki bilgilerinizi değiştirmek mecburiyetindesiniz.”*⁷⁹⁶

Talimnamelerin uygulanmasıyla ilgili bağlantılı olabilecek sorunları bu şekilde özetlemek mümkün. Bu örneklerin aksi örneklerini de bulmak da söz konusu olabilir. Ancak biz bu bölümde daha çok bir talimnamenin uygulanması noktasında yaşanabilecek sorunların neler olduğuna ve bunlara dair değerlendirmelere yer verdik.

6.4. Balkan Harbi’nden Birinci Dünya Savaşı’na Kadar Ne Değişti?

1910’da ordu teşkilatında değişikliklere gidilmişti. Ancak bunları uygulamakta Balkan Harbi’nde başarısız olunmuştu. 10 Aralık 1913’te yayımlanan *Teşkilat-ı Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi* ile kolordular ve bağımsız tümenlerden oluşan kara kuvvetleri kuruluşunda değişikliklere devam edildi. Ayrıca nizamname ile birlikte kolorduların emrine bölge askerlik daireleri verildi. 1913 düzenlemesi ile son şeklini alan kolordu kuruluşunda, daha önce sadece kolordunun tümenleri içinde alay büyüklüğünde yer alan “süvari unsuruna” tugay düzeyinde yer verildi. Yine 1910 düzenlemesinde sadece tümen kuruluşunda yer alan “topçu unsuru”nun da, gerekli görüldüğü takdirde, bir ağır topçu taburu büyüklüğünde kolordu kadrosuna katılabilecekti. Bunların dışında, 1880 düzenlemesinde ordu kadrosunda yer verilmiş muharebe destek kıtaları (istihkâm taburu, askerî telgraf bölüğü, nakliye taburu) da

⁷⁹⁶ Von Kress, **a.g.e.**, s. 275.

1913 düzenlemesiyle daimi kolordu kuruluşunda yer bulmuştu. Yine ağır makineli tüfek bölüğü de mitralyöz bölüğü adı altında, piyade ve süvari alayında yerini almıştı.⁷⁹⁷

1834'te yedek kuvvet olarak kurulan Redif teşkilatı 1913'te lağvedilmiştir. Redif teşkilatı seferberlik zamanlarında nizamiye kıtalarına nitelikli personel sağlayamamıştı. Barış zamanında da gerekli olan talimleri icra edememişlerdi. Ülkedeki ulaşım altyapısının eksikliği de redif askerlerinden istenilen şekilde faydalanmasının önüne geçiyordu. Aynı şekilde müstahfızlık teşkilatı da lağvedildi.⁷⁹⁸ Böylece Osmanlı ordusu ihtiyat teşkilatı kullanmayan tek Avrupa gücü oldu.⁷⁹⁹

1910 düzenlenmesinde getirilen Ordu müfettişlikleri sistemi korunmuştu. Ancak daha büyük birlikler yerine alay ve tabur düzeyinde talimlere odaklanacaktı. İhtiyatlar redif tümenlerine teşmil edilmek yerine, kadro statüsünü koruyan mevcut Nizamiye tümenlerini büyütecek yerel kuvvet havuzlarına atanıyorlardı. Ordu teşkilatındaki bir diğer değişiklik müstakil nişancı alay ve taburların kaldırılmasıydı. Böylece Osmanlı kolorduları ve piyade tümenleri katıksız üçgen birlikler şeklinde teşkil edilmiş oldular.⁸⁰⁰

Yapılan bu değişiklikler, Osmanlı ordu idaresinin, Balkan Harbi'nde alınan ağır hezimetten bir kısım dersler çıkarıp oldukça hızlı bir şekilde bunlara uygun teşkilat değişikliklerine gittiğini göstermektedir. Balkan Harbi'nde süvari ve topçu sınıflarından umulanın çok altında verim alınması, 1913 düzenlemesinde en büyük operatif birlik konumu güçlendirilen kolorduda süvari ve topçu birliklerine daha güçlü bir şekilde yer verilmesine yol açmış olmalıdır.⁸⁰¹

Orduda yapılan teşkilat değişiklikleri bu şekildeydi. Bununla birlikte, ordunun eğitiminde ve tatbikat düzeninde de değişikliklere gidildi. Enver Paşa, 14 Mart 1914'te tüm orduya çok ayrıntılı bir talim kılavuzu gönderdi. Takım talimi ve ateş disiplininin yanı sıra intikal yürüyüşleri ve muharebe talimleri en büyük öncelik

⁷⁹⁷ Gültekin Yıldız, a.g.m., s. 58 – 60.

⁷⁹⁸ Gültekin Yıldız, a.g.m., s. 61 – 62.

⁷⁹⁹ Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 429 – 430; Odile Moreau, **a.g.e.**, s. 224.

⁸⁰⁰ Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 429 – 430; Odile Moreau, **a.g.e.**, s. 224.

⁸⁰¹ Gültekin Yıldız, a.g.m., s. 60 – 61.

kabul ediliyordu. Bundan başka, yakında başlayacak büyük ölçekli talim uygulamaları ve tatbikatın, soğuk mevsimde yürütülecek talimleri de içereceği belirtiliyordu. Düşmanı kuşatarak yok etme doktrini tekrar teyit edilmişti. Çevirme harekâtının yürütülmesi için ise uzun süreli yürüyüş becerisinin geliştirilmesini istemişti. Düşmanla sürekli temas sağlamak üzere süvariye sisli hava ve düşük görüş ortamı talimi için de hususi talimatlar veriliyordu. Enver Paşa, takımların ve bölüklerin taarruz muharebesinde ateş ve hareketi geliştirecek yöntemleri başlatmalarını istemişti. Savunmada ise ihtiyatların ve ağır ateş gücü kullanımını emretmişti. Makineli tüfek müfrezelerine, süratli kanat taarruz ateşi becerisini geliştirmeleri emredilmişti. Enver Paşa makineli tüfeklerin toplar gibi makas ateşi planlarını geliştirmesini istemişti.⁸⁰²

Osmanlı topçusu Balkan Harbi'nde piyadeye etkili bir ateş desteği sağlayamamıştı. Enver Paşa savaştan sonra eşgüdümlü topçu desteği denemeleri için I. Kolordu'ya emir vermişti. Alman doktrini piyade ve topçu işbirliğini sağlamak üzerineydi. Talim, renkli flamalar aracılığıyla piyade ile topçu arasında doğrudan irtibat kurulmasıyla yapılacaktı. Bununla birlikte Balkan Harbi'nden sonra bazı taktik ve operasyonel sorunlara çözüm bulmak için Alman askeri heyeti genişletilmiştir. 1913 Aralık ayında gelen heyetin görevi model olabilecek tabur ve alayları oluşturmaktır. Ayrıca Balkan Harbi sırasında eğitimi aksayan Mekteb-i Harbiye ve bölük zabiti mekteplerinin yeniden açılması istendi. Bunun için İstanbul, Erzincan ve Halep'te talimgâh kuruldu. Bununla birlikte yeni talimgâhlara bilgi sağlamak için konferanslar düzenleme talimatı verildi. II. Meşrutiyet ile başlayan alaylı subayların ordudan uzaklaştırılması Enver Paşa'nın 3 Ocak 1913'te Harbiye nazırı olmasıyla birlikte devam etti. 1914 yaz başı itibarıyla, ordunun büyük bölümü ana garnizonlara dönüşmüştü. Nefer ve birlik talimlerinin yürütülmesi için var gücüyle çalışılmaya koyulmuştu. Otuz altı piyade tümeni oluşturulmuştu. Barış dönemi esnasında çok sayıda yarı mevcutlu Nizamiye tümeninin devam etmesi tercih edilmişti. Bu birlikler, İhtiyat (eski Birinci ve İkinci Redif) askerlerinin bir hafta içinde seferber edilmeleriyle savaş durumuna getirileceklerdi.⁸⁰³

⁸⁰² Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 431.

⁸⁰³ Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 430 – 434.

Osmanlı ordusu, Temmuz 1913 ile Temmuz 1914 arasındaki bir yıllık zaman zarfında, son derece kolay uyum sağlayabilen ve istikrarlı biçimde muharebe kifayetini geliştirmeye çalışan bir ordu olduğunu kanıtladı. 1914 güzünde doğan ordu, Avrupalı gözlemcilerin çok kötülediği ve kendisinden pek az şey beklenen bir orduydü. Gelgelelim, tüm dünyayı şaşırtan Osmanlı ordusu etkili, dirençli ve aralıksız muharebe etme kapasitesine sahip olduğunu kanıtladı.⁸⁰⁴

6.5. Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Ordusu

Birinci Dünya Savaşı'na doğru meydana gelen yeni teknolojik gelişmeler mevcut taktik anlayışı geçersiz kılmıştı.⁸⁰⁵ Osmanlı ordusunun asker toplama kabiliyeti ve endüstriyel altyapı Osmanlı ordusunun Birinci Dünya Savaşı'ndaki performansını doğrudan etkiledi. Bununla birlikte Osmanlı ordusunda okuma yazma oranı düşüktü. Askerler köylülerden meydana geliyordu ve teknik kabiliyetleri zayıftı. Devlet kendi ağır silahlarını üretemiyordu. Demiryolu ağının zayıf olması stratejik planlamayı ve ikmali zorlaştırıyordu. Osmanlı ordusu yukarıda bahsi geçen bu koşullar tarafından sınırlandırılmış bir orduydü. Ancak yine de mütareke imzalanırken, muharebe alanlarında hâlen 900.000'i aşkın askeri vardı. Bu durum, Osmanlı ordusunun uzun süreli ve birden fazla cephede süren bir savaşın baskısına karşı dayanıklı bir ordu olduğunu göstermektedir.⁸⁰⁶

Osmanlı ordusunun komuta kademesi genç ve yetenekliydi. Son muharebe tecrübelerine göre pratik muharebe kabiliyetini kazanmak üzere eğitimler veriliyordu. Osmanlı ordusu birçok yönden Alman ordusunun bir benzeriydi. Ayrıca savunmada etkiliydi ve başarıyı ilerletme hazırlıksız taarruzlarda da başarılı olmuştu. Bununla birlikte tümen seviyesinde uygulanan üçlü sistem ordunun muharip gücünü arttırmıştı. Bunun uygulanması taktik faaliyetlerde yüksek bir standartlaşma olmadan başarılamazdı. Osmanlı ordusunun muharebeye hazır bir tümeni teşkil edip

⁸⁰⁴ Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 434.

⁸⁰⁵ Williamson A. Murray, "Dünya Savaşına Doğru (1871 – 1914)", **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 277.

⁸⁰⁶ Edward J. Erickson, **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kutü'l-Amare ve Filistin Cephesi**, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Nisan 2009, s. 255 – 256.

konuřlandırabilmelerindeki sűrat olađanűstűydű. Alman, Fransız ve Britanya ordularının hepsi 1917 yılında Osmanlı ordusunun űçlű tűmen kuruluş sistemini benimsediler ve etkili bir teřkilat kavramı olarak yűrűrlűđe koydular.⁸⁰⁷

Osmanlı ordusu hem Balkan Harbi'nin hem de Birinci Dűnya Savařı'nın mađlup ordusudur. Dolayısıyla tarih yazımında da ordunun bařarısızlıđı vurgulanmıřtır. Ancak ordunun performansı, ordunun demografik yapısı, devletin endűstriyel temeli ve altyapısı ile dođrudan ilgilidir. Őzellikle Edward Erickson Balkan Harbi ve Birinci Dűnya Savařı űzerine yaptđđ arařtırmalar ile Osmanlı ordusunun mevcut stratejik dezavantajlarına rađmen Birinci Dűnya Savařı'nın bařarılı ordularından biri olduđunu dile getirmiřtir. Erickson'a gűre Osmanlı ordusunun Balkan Harbi'nde de bařarılı olduđu noktalar sűz konusudur. Stratejik dűzeyde, Osmanlı ordusu muharebe harekâtının planlama evresinde bűyűk yetkinlik sergilemiřtir. Ordu, ayrı ayrı intikal gűzergâhlarında hızlı hareket etme ve belirli bir noktada toplanma konusunda bűyűk bir yetenek sergilemiřtir. Operasyonel dűzeyde, mevcut operasyonel ve taktik gruplar kendini yeniden teřkilatlandırma kifayetine sahip olduklarını gűstermiřlerdir. Osmanlı ordusu, bařarısızlıklarını analiz edip sorunlarına etkili çűzűmler yaratabileceđini kanıtlamıřtır.⁸⁰⁸ Ancak bunlar savařı kazanma noktasında yeterli olmamıřtır.

⁸⁰⁷ Edward J. Erickson, **I. Dűnya Savařı'nda Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kutű'l-Amare ve Filistin Cephesi**, s. 255 – 258.

⁸⁰⁸ Edward J. Erickson, **Bűyűk Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, s. 426 – 427.

SONUÇ

İlk defa Hollanda'da 1600'lü yılların başında ortaya çıkan talimnameler Fransız Devrim Savaşları sonrasında ordular için öneminin zirvesine çıkmıştı. Modern Osmanlı kara ordusunda ise yaklaşık olarak 1880 yılına kadar Fransız; 1880'den sonra ise Alman ordusu talimnameleri kullanılmıştır. İlk modern talim Nizam-ı Cedid ordusunda uygulanmıştır. 1755'te yayımlanan Fransız talimnamesi usullerinin Nizam-ı Cedid ordusu tarafından takip edildiği bilinmektedir. Nizam-ı Cedid ordusunun ömrü kısıtlı olmasından dolayı bu durum kalıcı olmamıştı. Asakir-i Mansure ordusu kuruluna kadar Osmanlı ordusu modern bir ordu hüviyetine kavuşamamıştır. Oysa bu yıllar içerisinde *1791 Fransız Piyade Talimnamesi* çerçevesinde Fransız ordu teşkilatlanması ve taktikleri tüm Dünya kara ordularına yayılmaya başlamıştır. 1830'da *1791 Fransız Piyade Talimnamesi* tercüme edilmişti. Fransa ise 1830 yılına gelene kadar talimname üzerinde bir takım değişiklikler yapmıştı. 1831'de ise yeni bir talimname yayınlanmıştı. Ancak temelde *1791 Fransız Piyade Talimnamesi*'nde ciddi herhangi bir değişiklik olmamıştı. Sadece hafif piyade yani avcı talimleri talimnameye dahil edilmişti. 1830'da ilk defa talimname yayımlamış olan Osmanlı ordusu da yeni Fransız talimnamesindeki avcı talimlerini dikkate almış ve ayrı bir nüsha olarak avcı talimnamesini yayımlamıştır.

Fransa 1845'te yeni bir piyade talimnamesi daha yayımladı. Bu yeni talimname ile dağınık nizam kaidelerine biraz daha önem verildi. 1860 ve 61'de, 1845'te yayımladığı piyade talimnamesini aynı şekilde yayımladı. Osmanlı ordusu bu talimnameye hızlı bir şekilde cevap verdi. Ancak yayımlanması tespitimize göre yaklaşık yedi seneyi aldı. 1863 ve 1870 tarihleri arasında nefer, bölük, tabur ve alay talimnamesi şeklinde yayımladı. Temelde bu talimname ile dağınık nizam tanınmıştı. Ancak yavaşık nizam kaidelerinin çok fazla dışına çıkılmamıştı.

Dağınık nizam kaidelerinin üstünlüğü gerek Amerikan İç Savaşı'nda gerekse Prusya – Avusturya Savaşı'nda (1866) kanıtlandı. 1870 – 71 Savaşı ise bu noktada belirleyici bir savaş hâline gelmişti. Fransa bu savaştan çıkardığı sonuçları ve dağınık nizamın üstünlüğünü *1875 Fransız Piyade Talimnamesi* ile ortaya koymuştu. 1880 –

81’de Fransız piyade talimnamesi bir kez daha Türkçeye tercüme edildi. Bu durum Osmanlı kara ordusu geleneği üzerinde Fransız etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte 1875 *Fransız Piyade Talimnamesi* Fransa’nın iç ve dış politik gereksinimlerini ile de doğrudan bağlantılıydı. Bu talimname Osmanlı ordusunun kendi taktik gereksinimlerinden uzaktı.

1880’li yılların başından itibaren Türk ordusu Alman ordusu tarzında yapılanmaya başladı. Dolayısıyla talimnameleri de Alman ordusunun talimnameleri olacaktı. 1888 *Alman Piyade Talimnamesi* 1895’te Osmanlı ordusu tarafından kullanılmaya başlandı. Yeni talimnamenin tatbiki için Almanya’dan ıslah heyetleri de gelmişti. Bununla birlikte talimnamenin yayımlanmasında çok vakit kaybedilmişti. Gecikmenin sebeplerinden birisi de bu talimnamenin üzerinde bazı düzenlemelere gidilmesiydi. Ancak bu düzenlemeler muharebe talimleri üzerinde olmadı; yanaşık nizam talimi üzerine bazı değişikliklere gidilmişti. Üstelik bu düzenlemeler talimnamenin yayımlanmasını da geciktirmişti.

Osmanlı ordusu I. Dünya Savaşı’nın arifesine kadar modern bir ordu kimliği kazanmaya devam etti. Bu dönemde büyük manevraların gerçekleştirilmemesi eleştiri konusu olmuştu. 1888 *Alman Piyade Talimnamesi* Rus – Japon Savaşı (1904 – 05) sonrasında değiştirilecekti. I. Dünya savaşının hemen öncesi teknolojik ve taktik uyumsuzluğun çok hız kazandığı bir zamandı. Almanya 1906’da yeni bir piyade talimnamesi yayımlamıştı, hemen ardından üç sene sonra 1909’da bu talimnameyi düzenleyerek tekrar yayımladı. Osmanlı Devleti her iki talimnameyi sırasıyla 1909 ve 1912’de kabul etti. 1912 *Piyade Talimnamesi* için yanaşık nizama dair olan kaidelerde bir takım düzenlemelere gidildi. Ali İhsan Sabis bir dergi makalesinde bu uyarlamalara çok büyük önem vermişti. O güne kadar hiçbir uyarlama yapmadan transfer ettiğimiz piyade talimnamesini ilk defa kendimize göre uyarladık demişti. Yapılan düzenlemeler o vakitlerde törenlerde uygulanan ancak askerî olarak külfet hâline gelen ve pratik faydası olmayan kimi kaidelerin değiştirilmesi üzerinedir. Ancak o güne kadar diğer tüm talimnamelerde olduğu gibi bu Alman talimnamesi de Almanya’nın içtimai durumuna dair olan gerçekleri yansıtıyordu. Yapılan düzenlemeler talimnamenin esasına dair değildi. Neticede Osmanlı ordusunun doktrini Alman ordusundan farklılık kazanmamıştı.

Osmanlı ordusunun temel piyade talimnameleri bunlardı. Ancak bunlara eşlik eden birçok talimname türevi eserler yayımlandı. II. Mahmud dönemine ait olanlar asıl olan talimnamenin özet ve resimlendirilmiş hâliydi. II. Abdülhamid döneminden itibaren ise savaşın ruhunda meydana gelen değişiklikler dolayısıyla tek başına bir talimnameden faydalanmak mümkün değildi. Ana talimnameyi yorumlayan ve açıklayan birçok eser yayımlanmıştı. Üstelik silah teknolojisinin ilerlemesi ile birlikte ateş açma süreci çok daha fazla girift hale gelmişti. Bunun üzerine de talimnameler yayımlanmaya başladı. Dolayısıyla 1880 sonrasında sayıca ve türce daha fazla talimname yayımlandığını söyleyebiliriz.

Topçu talimnameleri için II. Mahmud döneminde Fransız talimnameleri kullanılmıştı. Bu dönemki topçu talimnameleri daha sonraki yıllara göre topçu teknolojisindeki seviyeden dolayı daha basit ve sınırlı sayıdaydı. Topçu talimnamelerinin yayımlanmasında piyade talimnamelerinde olduğu gibi bir istikrar söz konusu olmadı. 1870’den itibaren bazı resmi olmayan talimname yayımları ile topçu talimnamelerindeki eksiklikler giderilmeye çalışıldı. 1880’li yıllardan sonra yeniden topçu talimnameleri yayımlanmaya başlandı. Piyade talimnamelerinde olduğu gibi 1880 sonrası Alman topçu talimnameleri tercih edildi. Topçunun eğimi çok daha karmaşık bir süreci gerektiriyordu. Topun türü, endahtı vesair farklı durumlara göre talimnameler yayımlanmıştı. 19. yüzyılın son on yılında 1893 *Sahra Topçu Talimnamesi* temel topçu talim kitabı olmuştur. 1900’lerin başı itibarıyla ise topçu teknolojisinde önemli ilerlemeler kaydedildi. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce ağır topçu, sahra topçusu ve dağ topçusu talimnameleri Almancadan Türkçeye çevrilerek kullanılmaya başlandı.

Süvari talimnameleri de piyade ve topçu talimnamelerinde olduğu gibi tercüme yolu ile edilmiştir. Asakir-i Mansure zamanında Fransa’nın süvari talimnamesi tercih edilmiştir. 1880 – 81’de ise piyade talimnamesinde olduğu gibi yine Fransız süvari talimnamesi tercih edilmiştir. 1891 ve 1912’deki süvari talimnameleri ise Almanya’da yayımlanan süvari talimnamelerinin Türkçeye tercümesidir.⁸⁰⁹

Dönem olarak ele aldığımızda ilk defa II. Mahmud döneminde yeni modern orduya yönelik olarak sistematik bir şekilde talimname yayımının başladığını

⁸⁰⁹ Fransızca – Türkçe ve Almanca – Türkçe talimnamelerin listesi için bkz. EK-28.

görüyoruz. Bu dönemde yayımlanan talimnameler 19. yüzyılın ilk yarısında hâkimiyetini korumuştur. 1863 ile 1870 yılları arasında ve 1880 – 81’de yeni talimnameler yayımlanmasına rağmen bu tarihler arasında talimnamelerin çok fazla tartışılmadığı görülmektedir. II. Abdülhamid döneminde ise ordunun Alman ordusu tarzında yapılanması ile birlikte talimname üzerine tartışmaların canlandığını görüyoruz. II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen öncesindeki seneler de talimname yayımının oldukça arttığı bir başka dönem oldu.⁸¹⁰

Osmanlı ordusu, yayımlanan temel piyade talimnamelerinde sadece 1895 ve 1912 *Piyade Talimnamesi* üzerine bir takım düzenlemelerde bulunmuştu. Ancak her iki talimnamede yapılan düzenlemeler talimnamenin temel özelliklerine dair değildi. Gördüğümüz üzere Osmanlı ordusu tamamen özgün bir talimnameye sahip olmamıştır. Bu noktada içeriğinin özgünlüğü itibariyle istisna olarak *Çete Muharebe Talimnamesi*’ni sayabiliriz. Ancak o da temel bir piyade talimnamesi değildi ve tecrübe edilme şansı bulamamıştı. Bununla birlikte Yüzbaşı Galip tarafından hazırlanmış olan 1873 tarihli *Topçu Ayak Ta’limi* de o güne kadar topçunun yanaşık nizam talimine dair herhangi bir talimname basılmadığı için kaleme alınmıştı. Yine Ali Rıza tarafından H. 1288’de (1871 – 82) ve 1874’te yayımlanan sahra topçularına mahsus tek ve çift manej talimnamesi de o güne kadar manej taliminde herhangi bir yayım olmadığı için hazırlanmıştı. 1882’de yayımlanan *Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta’limnamesi* de Mühendishane mektebi muallimlerinden sağ kolağası Hamdi, Ali, Fuad ve Edhem Beyler tarafından hazırlanmıştır. Bu topçu talimnamelerinin müellifleri, eserleri derlediklerini veya tercüme ettiklerine dair beyanda bulunmamışlardı. Ancak daha çok soyut olmayan teknik bir takım kaideler üzerine kurulu bu talimnamelerin Osmanlıya özgü bir telif talimname olduğunu ifade etmek zordur.

Bu noktada özgün bir talimnameye sahip olmak ne kadar önemlidir sorusunu sorabiliriz? Askerlikte hesaplanamayan birçok unsurdan dolayı bir teori oluşturmanın mümkün olmadığı görülmüştür. İncelediğimiz üzere talimnameler ile gerçekleştirilmeye çalışılan, savaşın kurallaştırılabilecek olan hususları üzerinden teori geliştirmek olmuştur. Ancak buna rağmen talimnameler yine de ait olduğu

⁸¹⁰ Yıl yıl basılan talimnameler için bkz. EK-29.

toplumun kültürel, iktisadi özelliklerini yansıtmış; o toplumun politik ve stratejik hedeflerine göre şekillenmiştir. Mesela 1875 *Fransız Piyade Talimnamesi*, Fransa'nın Prusya mağlubiyeti sonrasında yeni ordu toplanana kadar stratejik savunma karakterini yansıtıyordu. Tam aksi noktada Osmanlı ordusunun 1895'ten itibaren resmî olarak kabul ettiği Alman piyade talimnamesi ise Alman taarruz ruhunu barındırıyordu. Ancak Osmanlı ordusu her iki piyade talimnamesini de kullanmış ve temel özellikleri üzerinde hiçbir değişikliğe gitmemiştir.

Bununla birlikte talimnameler zamanın teknik kapasitesine uygun olarak değişmez standart özellikler de taşırlar. 19. yüzyılın ilk yarısında orduların hedefi, ateş teknolojisinin mümkün mertebe izin verdiği ölçüde, en hızlı şekilde doğru formasyonu oluşturmaktır. Dolayısıyla bu hususta ortaya konulan çözümü hızlı bir şekilde kabul etmek gerekirdi. Ayrıca savaş, her toplumun her zaman kendi bünyesinde tecrübe etme imkânı yoktu. Mesela 1870 – 71 Savaşı sonrasında gelişen silah teknolojisinin etkisinin görüldüğü savaş 1877 – 78 Osmanlı – Rusya Savaşı olmuştur. Batılı askerî düşünürler bu savaşta Osmanlı Devleti'nin Plevne'de gösterdiği başarıya özellikle dikkati çekmişti. Plevne Muharebeleri Birinci Dünya Savaşı'nın nasıl gerçekleşeceğine dair ilk işareti vermiştir. Dolayısıyla talimnamelerin tamamen ait olduğu ulusun deneyimlediği savaşlara ve sahip olduğu tecrübelerle şekillenmesini beklemek de yanıltıcı olabilir. Ancak yine de özgün olma durumu talimnamelerden beklenen bir özelliktir. Bir ulusun kendi tecrübelerine dayanmayan ve kendi gelişiminin bir parçası olmayan talimnameleri geniş ölçüde özümsemesi çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

Peki özgün olmayan bu talimnamelerin Osmanlı ordusuna tatbiki nasıl olmuştu? Bununla ilgili verileri tüm 19. yüzyıl boyunca takip etmek pek mümkün olmamıştır. Çünkü talimnamelerin bu şekilde ele alınmaları özgün birinci el kaynakların varlığı ile ilgiliydi. Bu nedenle çok büyük oranda Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı üzerine yayımlanan hatırat ve günlükler bizlere bu konuda bilgi vermektedir. Bu eserlerde başarısızlığın sebeplerinden biri olarak talimnamelerin mevcut Osmanlı ordusuyla olan uyumsuzluğu gösterilmişti. Almanların talimnamelerin tamamen kendi sosyal yapıları ve politik hedefleri üzerine kurduğu; bu talimnamelerin Osmanlı toplumu ve ordu gerçeği ile uyumsuzluğu vurgulanan bir

husustu. Von Kress'in dikkat çektiği ve belki ayrıntı olarak görülebilecek piyade talimnamesindeki adım atma mesafesinin Türk askeri tarafından gerçekleştirilememesi, Türk askeri ve Alman askeri arasındaki boy farkından kaynaklanıyordu. Almanların toplumsal yapısı gereği yanaşık nizam talimlerine çok fazla ağırlık vermeleri ancak bunların Türk ordusu için kullanışsız olması da önemli bir husus olarak göz önünde tutulmalıdır.

Talimnamelerin tatbikindeki sorunlar yalnızca talimnamelerin transfer edilen metinler olmasından kaynaklanmıyordu. Modern bir ordu aynı zamanda modern bir ekonomik örgütlenmeyi, büyük bir kitle ordusunu besleyebilecek modern bir sanayi toplumunu, modern bir toplum ile bağlantılı olarak okuma – yazma oranının yüksekliğini dolayısıyla soyut düşünebilen bir komutan sınıfını ve yine buna bağlı bularak ordudaki disiplin sürecinin hayat bulmasını temin edecek sosyal yapıyı gerektirmektedir. Bunlarla ilgili olarak Osmanlı ordusunun karşı karşıya kaldığı çok açık sorunlar vardı. Osmanlı ordusu subayı ve erleri talimnamenin talep ettiği okuma – yazma bilen yani soyut düşünme becerisine sahip değildi. Yine teknolojik gelişmişlik seviyesi ile ilgili de sorunlar yaşanıyordu. Talimnamelerin Türkçeye kazandırılması sırasında ateşli silahlardaki hızlı teknolojik gelişmelere ayak uydurulamaması önemli bir örnek olarak verilebilir. Hem yurtdışından ateşli silah satın almak hem de ona uygun olarak yeni talimnameyi Türkçeye çevirip uygulamak ciddi sorunlara yol açmıştı. Dolayısıyla bu noktada talimnamelere çok doğrudan bir anlam yüklemek hatalı olur. Talimnameler modernitenin bir ürünü olduğundan dolayı diğer modernleşme çabaları içerisinde bir anlama sahip olabilir.

Talimnameler ile ilgili bir diğer vurgulanması gereken nokta talimnamelerin 19. yüzyıl başında ve 20. yüzyıl başında askeriye için taşıdığı değerin farklı olmasıdır. Talimnameleri 19. yüzyıl başında değerli kılan büyük askerî birlikleri aynı anda hareket ettirmek ve aynı anda ateşe hazır hâle getirmekle ilgiliydi. Dolayısıyla bu durum tüm askerlerin sıkı bir kurallar bütününe bağlı olmasına neden olmuştur. Böylece talimnamelerin talep ettiği ölçüde asker yetiştirilip ve yine o doğrultuda komutanlara sahip olunursa başarının sağlanacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ateşli silahlarda yaşanan teknolojik gelişmeler neticesinde orduyu yanaşık nizamda savaşa sürmek mümkün olmamıştır. Bu durum

dağınık nizam dediğimiz askerlerin birbirine aralıklı olarak bulundukları ve hareket ettikleri nizamı ön plana çıkarmıştır. Ancak yanaşık nizam kaideleri hemen terk edilememiştir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar zafer kazanmada ateş gücünün yeterli olup olmayacağı; zafer için kitlenin kinetik enerjisi ihtiyaç duyulup duyulmayacağı hususunda tartışmalar devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda ise talimnamelere sıkı sıkıya bağlanmanın zaferi temin etmede yeterince etkili olmadığı, duruma ve şartlara göre kendi kendine karar veren askerler yetiştirmenin önemli olduğu görülmüştür. Dolayısıyla talimnamelerin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren taşıdıkları taktik değer azalmıştır. Netice itibariyle 19. yüzyılın ilk yarısındaki talimnameler ile 20. yüzyılın başlarındaki talimnameler komutanlar için farklı anlamlar taşımıştır.

Bir diğer vurgulamamız gereken nokta söz konusu askerlik olunca genel itibariyle varılan yargıların çok büyük derecede olumsuz olmasıdır. Ancak bunun araştırmacıyı yanıltmaması gerekmektedir. Teknolojik ve teknik imkânların bu denli arttığı günümüzde dahi büyük kitleleri ortak bir amaç dâhilinde organize etmek oldukça zordur. Üstelik savaş gibi gerçeklerden hiçbir şekilde kaçılmayacak bir olgu ile yüz yüze gelindiğinde ordu organizasyonları eleştiriye en açık organizasyonlardır. Son yapılan araştırmalarda Osmanlı ordusunun Birinci Dünya Savaşı'nda stratejik ve politik dezavantajları bir tarafa bırakılırsa modernleşmeyi önemli ölçüde gerçekleştirmiş ve doktrin olarak da zamanın en önemli kara kuvvetlerinden olan Alman ordusunun benzeri bir teşkilatlanma yapısına sahip olduğu ortaya konmuştur. Tüm stratejik olumsuzluklara karşın İngiltere gibi zamanın en büyük ordusuna karşı taktik ve operatif başarılar kazandığı görülmüştür. Dolayısıyla tüm 19. yüzyıl boyunca Osmanlı ordusunun modernleşme çabası onun belli bir stratejik, operatif ve taktik seviyeye erişmesini sağlamıştır. Bu durum elbette Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkmasını sağlayamamış ve dağılmasının önüne geçememiştir. Ancak bu miras Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılmıştır.

Osmanlı talimnameleri, bir araştırma konusu olarak, hem Osmanlı kaynaklarına özgü, hem de talimnamelerin “doğasından” kaynaklanan sınırlılıktan dolayı, sadece “talimname başlığı çerçevesinde” tamamen gün yüzüne çıkabilecek

bir husus değildir. Bu tez çalışmasında bugüne kadar karanlıkta kalmış bir konu olduğu için Osmanlı talimnameleri, bir yüzyıla yakın bir zaman dilimi içinde incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda talimnameler konusu, sınırlı bir zaman diliminde, teşkilat, seferberlik, strateji, taktik kitapları vb. diğer askerî eserler ile birlikte ele alınabilir. Bu araştırmalara askerî eğitim, harp ve askerî harekât tarihi çalışmaları da eşlik etmelidir. Bununla birlikte talimnamelerin tatbiki konusu da yabancı ordular ile Türk ordusu üzerine yapılacak karşılaştırmalı araştırmalar ile daha anlaşılır kılınabilir.

KAYNAKÇA

1. T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI BAŞKANLIK OSMANLI ARİŞVLERİ (BOA)

A.MKT.MHM	Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme
BEO	Bâb-ı Âli Evrak Odası
DH.MKT	Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi
HAT	Hatt-ı Hümayûn
İ.AS	İrade Askerî
İ.DH	İrade Dâhiliye
İ.DUİT	İrade Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İ.MMS	İrade Meclis-i Mahsus
Y.MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzât
Y.PRK.ASK	Yıldız Perakende, Askerî
Y.PRK.BŞK	Yıldız Perakende, Başkitâbet Dairesi Marûzâtı
Y.PRK.KOM	Yıldız Perakende, Komisyonlar
Y.PRK.MYD	Perakende, Yaveran, Maiyyet, Erkan-ı Harbiye Dairesi Evrakı

2. TALİMNAMELER

Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta'limnamesi,	Mühendishane Matbaası, Şubat 1297 (13 Şubat – 12 Mart 1882), Atatürk Üniversitesi
--	--

- Merkez Kütüphanesi, nr. 0107030.
- Ağır Topçu**
Endaht Ta‘limnamesi, R. 1330 (1914), Matbaa-i Askeriye, Süleymaniye, BOA, İrade-i Harbiye, 157/32, 31 Mart 1914.
- Ağır Topçu**
Endaht Ta‘limnamesi, 2. Tab‘ı, R. 1333 (1917), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/01.
- Ağır Topçu Ta‘limnamesi:** Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası,
Birinci Kısım: Yaya Ta‘limi, R. 1328 (1912 – 13), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0106369.
- Ağır Topçu Ta‘limnamesi:** Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333
İkinci Kısım: Münferid Topta (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr.
Ta‘lim ve Terbiye (Müsvedde Bel_Osm_K.06506/04.
Halinde),
- Ağır Topçu Ta‘limnamesi:** Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333
Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr.
Ta‘lim, Muharebe, Muayene ve Bel_Osm_K.06506/05.
Resm-i Geçid (Müsvedde
Halinde),
- Alay Ta‘limnamesi,** Mekteb-i Harbiye Matbaası, H. 1284 (1867 – 68), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05863.
- Ali Rıza,
Seyyar Topçularına Mahsus Tek Manej
Ta‘limnamesi, Midhat Efendi Matbaası, İstanbul, H. 1288 (1871 – 72), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121263.
- Ali Rıza,
Çift Manej Ta‘limnamesi, Tophane-i Amire Matbaası, 7 Cemaziyelevvel 1291 (22

	Haziran 1874), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06500/02.
Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti‘malî İçün Tertib Olunan Nefer Ta‘limnamesi,	H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0107101.
Asakirin Ta‘lim ve Terbiyelerine Dair Kavaid-i Umumiyye Havi Layihadır, Avcı Ta‘limi,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 928.
Avcı Ta‘limi,	Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evail-i Şevval 1254 (18 – 28 Aralık 1838), İÜ NEK, nr. M081449.
Bir Buçuk Çapında Ağzdan Dolar Şeşaneli ve Tunç Topun Hıdemat-ı Mahsusasını ve Usul-i İsti‘malini Mübeyyin Ta‘limnamesidir,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M2.
Bölük Ta‘limnamesi,	Tophane-i Amire, H. 1286 (1869 – 70), İÜ NEK, nr. 81453.
Bölük Ta‘limnamesi,	
Bölük Ta‘limnamesi,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 906.
Bölük Ta‘limnamesi,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 909.
Bölük Ta‘limnamesi,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 910.
Bölük Ta‘limnamesi,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 911.
Bölük Ta‘limnamesi,	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, H. 1282 (1865 – 66), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05864.
Bölük Ta‘limnamesi,	Mekteb-i Harbiye Matbaası, 21 Receb 1297 (29 Haziran 1880), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0127665.

Cild-i Evvel	Ta'limname-i	Tab'hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), SK, Hüsrev Paşa, nr. 803/1.
Piyadegân,		
Cild-i Evvel	Ta'limname-i	t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133777.
Süvariyan,		
Cild-i Sani	Ta'limname-i	Tab'hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122730.
Piyadegân,		
Cild-i Sani	Ta'limname-i	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 806M02.
Süvariyan,		
Cild-i Salis	Ta'limname-i	Tab'hane-i Amire, Evahir-i Zilka'de 1245 (13 – 23 Mayıs 1830), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122729.
Piyadegân,		
Cild-i Salis	Ta'limname-i	t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0104438.
Süvariyan,		
Cild-i Rabi	Ta'limname-i	t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122653.
Süvariyan,		
Gaz Muharebesi ve Gazlardan Korunma Hakkında Ta'limat:		Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1332 (1916 – 17), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0129121.
Zabitana Mahsus,		
Gaz Muharebe ve Gazlardan Korunma Hakkında Ta'limatname: Neferata Mahsustur,		Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1333 (1917), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0111102.
Gaz Muharebe ve Müdafaa Nizamnamesi,		Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1333 (1917), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0111100.
Harekât-ı Topçıyan,		Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 10 Safer 1288 (1 Mayıs 1871), Askeri Müze

	ve Kùltür Sitesi Komutanlığı, nr. 1437.
İdman Ta‘limi,	Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Kanun-ı Sani 1324 (14 Ocak – 13 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0113186.
Kale Top Ta‘limnamesi,	Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 2 Teşrin-i Evvel 1316 (15 Ekim 1900), Askeri Müze ve Kùltür Sitesi Komutanlığı, nr. 2073.
Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta‘limnamesi,	Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 11 Mart 1316 (24 Mart 1900), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06022.
Kıl‘a-i Hakani Topçularına Mahsus Ta‘limname,	Tophane-i Amire Matbaası, H. 1306 (1888 – 89), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0130623.
Kızaklı Kundak Üzerinde Bulunan Sevahil Toplarının Ta‘limnamesi,	Tophane-i Amire Matbaası, İstanbul, 13 Kanun-ı Evvel 1302 (25 Aralık 1886), Askeri Müze ve Kùltür Sitesi Komutanlığı, nr. 4668.
Makineli Tüfenk Bölükleri Ta‘limnamesi,	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06046.
Makineli Tüfenk Bölüklerine Mahsus Endaht Ta‘limnamesi,	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0116381.
Mecmua-i Mevadd-ı Askeriye,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 858.
Mehmed Faik [İstabl-ı Amire Müdürü, Ferik],	Cimnastik Ta‘limnamesi, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1316, Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 05813.
Nefer Ta‘limnamesi,	Mekteb-i Harbiye Matbaası, 7

		Cemaziyelevvel 1287 (5 Ağustos 1870), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132979.
Nuhbetü't-Ta'lim Ta'limi),	(Alay	H. 1247 (1831 – 32), SK, Hüsrev Paşa, nr. 806M16.
Nuhbetü't-Ta'lim Ta'limi),	(Tabur	H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122370.
On İki Santimetrelik Sahra Obüs Ta'limnamesi,		R. 1313 (1897), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İÜ NEK, nr. 78065.
Piyade Endaht Ta'limnamesi,		Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1327 (1911), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06569.
Piyade Nefer Ta'limnamesi,		Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, H. 1293 (1876 – 77), İÜ NEK, nr. 81623.
Piyade Ta'limnamesi,		Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 14 Şa'ban 1312 (10 Şubat 1895), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10572.
Piyade Ta'limnamesi,		Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, R. 1324 (1908 – 09), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10172.
Piyade Ta'limnamesi,		Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Temmuz 1325 (14 Temmuz – 13 Ağustos 1909), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10168.
Piyade Ta'limnamesi,		Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1328 (1912), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132981.
Piyadeye Mahsus Süngü veya		Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 –

Kasaturalı Tüfenkle Mübareze Ta‘limnamesi,	10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06434.
Sahra Topçu Endaht Ta‘limnamesi,	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1310 (1894 – 95), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 2447.
Sahra Topçu Endaht Ta‘limnamesi (Müsvedde Halinde),	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06029.
Sahra Topçu Ta‘limnamesi,	2. Baskı, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1312 (1896 – 97), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120817.
Sahra Topçu Ta‘limnamesi,	Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1322 (1907), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133398.
Seri Ateşli Cebel Topçu Ta‘limatnamesi: İkinci Kısım,	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1326 (1910 – 11), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121123.
Seri Ateşli Sahra Topçu Ta‘limnamesi: Birinci Kısım: Yaya Ta‘limi,	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133535.
Seri Ateşli Sahra Topçu Ta‘limnamesi: İkinci Kısım: Koşulmamış Topta Ta‘lim ve Terbiye,	Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0136791.
Seri Ateşli Sahra Topçu Ta‘limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta‘lim ve Terbiye,	Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 06049.

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Dördüncü Kısım: Muharebe,	Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133537.
Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Beşinci Kısım: Muayene Nizamları ve Resm-i Geçidler Resm-i Ta'zimler,	Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120816.
Seri Ateşli Sahra Toplara Mahsus Ta'limname,	Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Rebiülevvel 1323 (6 Mayıs – 4 Haziran 1905), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06042.
Seri Ateşli 7,5 Santimetrelik Cebel Toplarının İsti'mal ve Muamelatına Dair Ta'limnamedir,	Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1324 (1908 – 09), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121126.
Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak ve Çemberli Top Ta'limi),	Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, 15 Şa'ban 1299 (2 Temmuz 1882), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10248.
Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Top Ta'limnamesi),	2. Baskı, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 15 Rebiülahır 1303 (21 Ocak 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10262.
Süvari Ta'limnamesi: Bargir Üzerinde Nefer Ta'limnamesi,	İstanbul, 1316, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133790.
Süvari Ta'limnamesi (Birinci Cilt),	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121743.

Süvari Ta‘limnamesi (İkinci Cilt),	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121741.
Süvari Ta‘limnamesi (İkinci Cilt): (Bargir Üzerinde Nefer Ta‘limnamesi),	Harbiye Matbaası, İstanbul, 1321, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121745.
Süvari Ta‘limnamesi (Üçüncü Cilt),	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 121742.
Süvari Ta‘limnamesi (Dördüncü Cilt),	Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133789.
Süvari Ta‘limnamesi,	Matbaa-i Süleymaniye, R. 1328 (1912 – 13), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121737.
Tabur Ta‘limi,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M3.
Tabur Ta‘limi,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 897.
Tabur Ta‘limnamesi,	Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evasıt-ı Zilka‘de 1279 (29 Nisan – 10 Mayıs 1863), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 9367.
Tabur Ta‘limnamesi,	Mekteb-i Harbiye Matbaası, 11 Rebiülahır 1298 (13 Mart 1881), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 12643.
Ta‘limname-i Piyadegân Ma‘ Topçıyan,	t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M14.
Ta‘limname-i Süvariyan (Birinci Cilt),	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, H. 1298 (1880 – 81), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122734.
Ta‘limname-i Süvariyan (İkinci	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul,

Cilt),	H. 1298 (1880 – 81), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122735.
Ta‘limname-i Topçıyan-ı Cihâdiye-i Berriye,	Bulak Matbaası, Kahire, Selh-i Zilka‘de 1246 (12 Mayıs 1831), Milli Kütüphane, nr. EHT 1968 A 1211.
Top Alay Ta‘limi,	H. 1250 (1834 – 35), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790M.
Top Bölüğü Ta‘limi,	H. 1252 (1836 – 37), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790.
Yüzbaşı Galip,	Topçu Ayak Ta‘limi, Gurre-i Şa‘ban 1290 (24 Eylül 1873), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 8824.
Topçu Nişan Ta‘limnamesi,	Matbaa-i Amire, 14 Şa‘ban 1281 (12 Ocak 1865), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0124192.
7.5 Santimetrelik Çelik Cebel Topu Ta‘limnamesi (Birinci Kısım),	Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1317 (1901 – 02), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0135377.
24 Santimetrelik 25 Katr Mücef Tulünda Sahil Topunun Ta‘limnamesi,	Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, H. 1308 (1890 – 91), İÜ NEK, nr. 24316.

3. FRANSIZCA TALİMNAMELER

Baudouin, S. -R., [colonel d'infanterie],	Exercice de L'Infanterie Française Ordonné Par Le Roy Le 6 May 1755: Dessiné d'après nature dans toutes ses positions et gravé, France, 1757. https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1519920
---	---

- [9.image](#)
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Décret du 17 Juillet 1876**
Portant Règlement sur les
Exercices de la Cavalerie,
Ministère de la Guerre, Imprimerie Nationale,
Paris, 1876.
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k885755q/f5.image>
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Instruction du 13 Février 1861**
l'Exercice et les Manoeuvres de
l'Infanterie: Deuxieme Partie:
École de Bataillon,
Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1861.
[https://books.google.com.tr/books/about/Instruction du 13 février 1861 sur l'exercice de l'infanterie: Deuxieme Partie: École de Bataillon,](https://books.google.com.tr/books/about/Instruction%20du%2013%20février%201861%20sur%20l'exercice%20de%20l'infanterie%20deuxieme%20partie%20de%20l'ecole%20de%20bataillon?id=rlhHAAAAYAAJ&redir_esc=y)
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Instruction du 17 Avril 1862**
l'Exercice et les Manoeuvres de
l'Infanterie: Titre Sixième:
Évolutions de Ligne,
Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1862.
[https://books.google.com.tr/books/about/Instruction du 17 avril 1862 sur l'exercice de l'infanterie: Titre Sixième: Évolutions de Ligne,](https://books.google.com.tr/books/about/Instruction%20du%2017%20avril%201862%20sur%20l'exercice%20de%20l'infanterie%20titre%20sixieme%20evolutions%20de%20ligne?id=T6SCW80rnr0C&redir_esc=y)
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Ordonnance du Roi du 22**
Juillet 1845 sur l'Exercice et les
Manoeuvres des Bataillons de
Chasseurs à Pied: 2e Partie:
École de Bataillon,
Librairie Militaire de Blot, Paris, 1855.
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1415566/f5.image>
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Ordonnance du Roi du 22**
Juillet 1845 sur l'Exercice et les
Manoeuvres des Bataillons de
Chasseurs d'Orléans: 1 re
Partie, École du Soldat et de
Peloton: Instruction pour les
Tralleurs,
J. Dumaine, Paris, 1845.
https://books.google.com.tr/books?id=vRkfWQImaDMC&hl=tr&source=gbs_navlinks_s
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Ordonnance Sur l'Exercice et**
Chez Anselin, Paris, 1832, s. 1 – 188.

**les Évolutions de la Cavalerie:
du 6 Décembre 1829: Deuxième
Partie: Évolutions de
Régiments – de Ligne,**

https://books.google.com.tr/books/about/Ordonnance_sur_l_exercice_et_les_evoluti.html?id=lr-4b7uvmc&redir_esc=y

(Erişim tarihi: 10.01.2021).

**Ordonnance Sur l'Exercice et
les Évolutions de la Cavalerie:
du 6 Décembre 1829: Deuxième
Partie: Évolutions de
Régiments – de Ligne,**

Chez Anselin, Paris, 1832, s. 188 – 294.

https://books.google.com.tr/books/about/Ordonnance_sur_l_exercice_et_les_evoluti.html?id=lr-4b7uvmc&redir_esc=y

(Erişim tarihi: 10.01.2021).

**Ordonnance sur l'Exercice et
les Évolutions de la Cavalerie:
du 6 Décembre 1829: Première
Partie: École du Cavalier – du
Peleton et de l'Escadron – à
Pied,**

Chez Anselin, Paris, 1830.

https://books.google.com.tr/books?id=zoxNAAAAcAAJ&dq=Ordonnance+sur+l%27exercice+et+les+evolutions+de+la+cavalerie+premiere&hl=tr&source=gs_navlinks_s

(Erişim tarihi: 10.01.2021).

**Ordonnance sur l'Exercice et
les Évolutions de la Cavalerie:
du 6 Décembre 1829: Troisième
Partie: Évolutions de
Régiments – de Ligne,**

Chez Anselin, Paris, 1832.

https://books.google.com.tr/books?id=5ipItRQhZwgC&dq=Ordonnance+sur+l%27exercice+et+les+evolutions+de+la+cavalerie&hl=tr&source=gs_navlinks_s

(Erişim tarihi: 10.01.2021).

**Ordonnance sur l'Exercice et
les Manoeuvres de l'Infanterie:
du 4 Mars 1831, Deuxième
Partie: École de Bataillon,**

Ministère de la Guerre, Chez Thiériot, Paris, 1832, s. 162 – 189.

https://books.google.com.ua/books/about/Ordonnance_sur_l_exercice_et_les_manoeuv.html?id=MkwWAAAAyAAJ&redir_esc=y

(Erişim tarihi: 10.01.2021).

**Manoeuvres des Batteries de
Campagne pour l'Artillerie de
la Garde Impériale,**

Chez Magimel, Paris, 1812.

<https://books.google.com.tr/books?id=VXidAOLkKIkC&dq=Manoeuvres+des+batteries+de>

- [+campagne,+pour+l%27artillerie+de+la+Garde+Royale&hl=tr&source=gbs_navlinks_s](#)
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Règlement Concernant L'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: du 1er Août 1791,** Laillet, Paris, 1792.
[https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k44021q.t
exteImage](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k44021q.texteImage)
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Règlement du 12 Juin 1875 sur les Manoeuvres de l'Infanterie: Titre Quatrieme: École de Bataillon,** Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1876.
[https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9612306
p?rk=64378;0](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9612306p?rk=64378;0)
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Règlement du 12 Juin 1875 sur les Manoeuvres de l'Infanterie: Titre Troisieme: École de Compagnie,** Ministère de la Guerre, Imprimerie Nationale, Paris, 1875.
[https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9610387
h?rk=21459;2](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9610387h?rk=21459;2)
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Règlement sur l'Exercice et les Manoeuvres des Régiments d'Infanterie, de Carabiniers et de Chasseurs à Pied: Première Partie,** Ministère de la Guerre, J. F. Sieron, 1860.
[https://books.google.com.tr/books/about/R%C
3%A8glement_sur_l'exercice_et_les_manoe
uvres.html?id=-Q5GAAAcAAJ&redir_esc=y](https://books.google.com.tr/books/about/R%C3%A8glement_sur_l'exercice_et_les_manoeuvres.html?id=-Q5GAAAcAAJ&redir_esc=y)
(Erişim tarihi: 10.01.2021).

4. ALMANCA TALİMNAMELER

- Exerzier-Reglement für die Infanterie: vom 1 September 1888,** Ernst Siegfried Mittler, Berlin, 1889, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. X 26.
- Exerzier-Reglement für die** Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin,

- Infanterie: vom 29 Mai 1906,**
Exerzier-Reglement für die
Infanterie: vom 29 Mai 1906;
mit Einfügung der bis August
1909 Ergangenen Änderungen,
- BayHStA, D.V.E., nr. 130.
- Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1909.
https://books.google.com.tr/books/about/Exerzier_Reglement_f%C3%BCr_die_Infanterie.html?id=zjlsxwEACAAJ&redir_esc=y
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Exerzier-Reglement für die**
Feldartillerie: vom 25 März
1889,
- Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 25
März 1889, BayHStA, Druckvorschriften
Bayer. XIII, 18.
- Exerzier-Reglement für die**
Feldartillerie: vom 26 März
1907,
- Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin,
Landesarchiv Baden – Württemberg, nr. M
635 – 1 BD 772.
- Exerzier-Reglement für die k.b.**
Feldartillerie,
- Vossische Buchhandlung, Berlin, 1878,
BayHStA, Druckvorschriften Bayer. XIII, 11.
- Exerzier-Reglement für die**
Fussartillerie,
- 1899, BayHStA, Druckvorschriften Preuß.
XIV, 19.
- Exerzier-Reglement für die**
Fussartillerie: 2.Teil:
Ausbildung am Geschütz,
- Berlin, 1897, BayHStA, Druckvorschriften
Preuß. XIV, 23.
- Exerzier-Reglement für die**
Fussartillerie: vom 19
November 1908,
- BayHStA, D.V.E., nr. 200.
- Exerzier-Reglement für die**
Fussartillerie,
- Vossische Buchhandlung, Berlin, 1883.
<https://archive.org/details/exerzirreglemen00prusgoog>
(Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Schiessvorschrift für die**
Feldartillerie,
- Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1890,
BayHStA, Druckvorschriften Bayer. XIII, 29.

- Schiessvorschrift für die Fussartillerie: vom 19 November 1908,** Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, BayHStA, D.V.E., nr. 323.
- Schiessvorschrift für die Infanterie: vom 21 October 1909,** Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1909. <https://archive.org/details/schiessvorschrif00pus> (Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Exerzier-Reglement für die Kavallerie: vom 10 April 1886,** Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1886. https://archive.org/details/bub_gb_JTIRAAAAYAAJ/page/n1 (Erişim tarihi: 10.01.2021).
- Exerzier-Reglement für die Kavallerie: vom 3 April 1909,** Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1909, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. DV 367.
- Exerzier-Reglement für Maschinengewehr-Abteilungen,** München, 1904, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. DV 517.
- Vorschrift für das Gewehrfechten der Infanterie: vom 15 October 1908,** Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1908, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. DV 185.

5. HATIRAT VE GÜNLÜKLER

- Abdullah Paşa [Kölemen], **1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hatıratı**, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, R. 1336 (1920), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.02218.
- Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları: Hülâsa-i** haz. Mahir Aydın, Kitabevi, İstanbul, 2012.

Hatırat,

Ahmet İzzet Paşa,

Feryadım, c. I, yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992.

Ahmed Muhtar Paşa [Gazi],

Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi (1293 – Anadolu'da Rus Muharebesi), Mekteb-i Harbiye Matbaası, Dersaadet, R. 1328 (1912 – 13), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.00905.

Ali İhsan [Sabis],

Askerî Mağlubiyetimizin Esbabı ("Neden Münhezim Olduk" eserinin kısm-ı sanisidir), Tab' ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Kitabhane-i İslam ve Askerî, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. A039489.

Bekir Fikri [Gebeneli, Binbaşı],

Grebene ve Garb Ordusunda Kuvve-i Seyyare, Arşak Garoyan Matbaası, Dersaadet, R. 1332 (1916 – 17), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.00476.

Hafız Hakkı [Erkân-ı Harbiye Binbaşısı],

Bozgun, Tab' ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, R. 1330 (1914 – 15), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00044.

İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan],

Balkan Harbi'nde Neden Münhezim Olduk, Tab' ve Naşiri: İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan], Kitabhane-i İslam ve Askerî, İstanbul, R. 1329 (1913 – 1914), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. A049561.

Zavallı Millet: Felâketlerimizin Esbabı, Kitabhane-i İslam ve Askerî, Matbaa-i

- Hayriyye ve Şürekâsı, Dersaadet, R. 1328 (1912 – 13), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.07524.
- İnönü, İsmet, **Hatıralar**, yay. haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2018.
- Karabekir, Kâzım, **Hayatım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mart 2018.
- Kress, Von, **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, çev. Tahir Balaban, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007.
- Lauzan, Stephan, **Osmanlı'nın Bozgun Yılları (Hastanın Başucunda Kırk Gün Kırk Gece)**, yay. haz. Seyfettin Ünlü, Beyan Yayınları, İstanbul, t.y.
- Mahmud Muhtar Paşa [Sabık İkinci Şark Ordusu Kumandanı], **Üçüncü Kolordunun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebatı**, Kanaat Matbaası, Dersaadet, R. 1331 (1915 – 16), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0125385.
- Moltke, Helmuth Von, **Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar**, çev. Hayrullah Örs, Türkiye İş Bankası, Ankara, 1960.
- Okar, Mehmet Ali, **Osmanlı Balkanları'nın Son On Yılı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.
- Raif Necdet [Kestelli], **Üful**, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul, Teşrin-i Sani 1329 (14 Kasım – 13 Aralık 1913), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0125040.
- Sanders, Liman Von, **Türkiye'de Beş Sene**, yay. haz. Muzaffer

- Albayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2006.
- Selanikli Bahri [Yüzbaşı], **Balkan Harbi'nde Garp Ordusu**, Çiftçi Kütüphanesi, Yeni Turan Matbaası, R. 1331 (1915 – 16), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. HYÖ_0355.
- Ubicini, **1855'de Türkiye II**, çev. Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Şubat 1977.
- Jean-Henri Abdolonyme,

6. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

- Agoston, Gabor, **Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi**, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Algül, Adnan “Kavâid İlmi ve İzzüddin B. Abdüsselâm'ın Kavâid İlmine Etkisi”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2016/1, c. 3, S. 4, s. 43 – 67.
- Alkan, Necmettin, “Goltz, Wilhelm Colmar von der”, **DİA**, Ek – 1, s. 478 – 480.
- Angstrom, Jan – J. J. Widen, **Contemporary Military Theory: The Dynamics of War**, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, 2015.
- Arıkan, Zeki, “Ubicini, Jean-Henri Abdolonyme (1818 – 1884)”, **DİA**, c. XLII, s. 32 – 33.
- Arnold, Guy, **Historical Dictionary of The Crimean War**, Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland

- and London, 2002.
- Arnold, James R.,
“A Reappraisal of Column Versus Line in the Peninsular War”, **The Journal of Military History**, Vol. 68, No. 2, April 2004, s. 535 – 552.
- Arnold, Joseph C.,
“French Tactical Doctrine 1870 – 1914”, **Military Affairs**, Vol. 42, No. 2, April, 1978.
<http://www.jstor.org/stable/1987399>
(Erişim tarihi: 10.01.2021)
- Arslan, Ahmet,
Felsefeye Giriş, Adres Yayınları, Ankara, Mart 2005.
- Aydüz, Salim,
“Ateşli Silahlarla İlgili Türkçe Matbu Eserler Bibliyografya Denemesi (1727 – 1928)”
Kutadgubilig (Felsefe – Bilim Araştırmaları), 5 Mart 2004, s. 259 – 264.
- _____,
“Önsöz”, **Ümmü’l-gaza: Harp Sanatı ve Aletleri**, Bayramoğlu Ali Ağa, yay. haz. Salim Aydüz – şamil Çan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013, s. 9 – 12.
- Badsey, Stephen,
The Franco – Prussian War 1870 – 71 (Essential Histories), Osprey Publishing, London, 2003.
- Bailey, J. B. A.,
Field Artillery and Firepower, Taylor and Francis e-library, 2009.
- Baktır, Mustafa
“Kaide”, **DİA**, c. XXIV, s. 205 – 210.
- Balisch, Alexander,
The Emergence of the First General Drill Reglement, Masters Thesis, Memorial

- University of Newfoundland, 1972.
- Balkan Harbi (1912 – 1913),** c. I, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1970.
- Barry, Quintin, **War in the East: A Military History of The Turkish War 1877 – 78,** Helion and Company Ltd., Solihul, 2012.
- Beydilli, Kemal, “II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 32, İstanbul, Mart 1979, s. 481 – 494.
- Bilby, Joseph G., **Civil War Firearms: Their Historical Background and Tactical Use,** Combined Publishing, 1996.
- Black, Jeremy, **Savaş ve Dünya: Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450 – 2000,** çev. Yeliz Özkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2009.
- _____, “Giriş”, **Top, Tüfek ve Slingü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453 – 1815,** ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogon, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 7 – 29.
- Bonura, Michael Andrew, **French Thought and The American Military Mind: A History of French Influence on the American Way of War from 1814 through 1941,** Ph. D. Thesis, Florida State University, 2008.
- Bosworth,, A. B., **Büyük İskender’in Yaşamı ve Fetihleri,** çev. M. Hamit Çalışkan, Ankara, Kasım 2005.

- Bourdieu, Pierre, **Seçilmiş Metinler**, çev. Levent Ünsaldı, Heretik Yayınevi, Ankara, 2014.
- Börekçi, Günhan, “A Contribution To The Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire During The Long Ottoman – Habsburg War of 1593 – 1606 And The Problem of Origins”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.**, vol. 59 (4), 2006, 407 – 438.
- Bröckling, Ulrich, **Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi**, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Canetti, Elias, **Kitle ve İktidar**, çev. Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Chase, Kenneth, **Ateşli Silahlar Tarihi**, çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- Çelik, Yüksel, **Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa: II. Mahmud Devrinin Perde Arkası**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.
- _____, “Asakir-i Mansure Ordusunda Talim Sisteminin Değişmesi”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 19, 2008 Güz, İstanbul, s. 87 – 118.
- Dawson, Anthony L., Paul L. Dawson and Stephen Summerfield, **Napoleonic Artillery**, The Crowood Press Ltd, Wiltshire, 2007.
- Demir, Uğur, **Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedî Humbaracı Ahmed Paşa (1675 – 1747)**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015.

Dudley, Leonard M.,

Dünya Savaş Tarihi,

Emecen, Feridun,

Engin, Vahdettin,

Erickson, Edward J.,

Fisher, E.,

Foucault, Michel,

Fremont – Barnes, Gregory,

Kalem ve Kılıç, çev. Müfit Günay, Dost Yayınları, Ankara, Aralık 1997.

haz. Christon I. Archer v.dğr., Tüzm zamanlar Yayıncılık, İstanbul 2006.

Osmanlı Klasik Çağında Savaş, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Mart 2018.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kutü'l-Amare ve Filistin Cephesi, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Nisan 2009.

Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Kasım 2013.

“Hafif Silahların Ağızdan Doldurulmasından Kuyruktan Doldurulmasına Kadarki Gelişmesi”, **Askeri Tarih Bülteni**, çev. Fethi Ersoy [Em. Kur. Alb.], Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Yıl 4, S. 7, Şubat 1979, s. 101 – 108.

Kelimeler ve Şeyler, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 1994.

Hapishanenin Doğuşu, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, Kasım 2000.

The French Revolutionary Wars (Essential Histories 7), Osprey Publishing, Oxford,

- 2001.
- Geçer, Kadir Türker [Öğretmen Albay], “Tarihten Günümüze Türk Ordusunda Kullanılan Rütbe Sembolleri”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ocak 2012, S. 411, s. 69 – 85.
- Gezer, Ömer – Fatih Yeşil, “Osmanlı İmparatorluğu’nda ‘Sürat Topçuluğu’ I (1773 – 1788): Top Döküm Teknolojisi, Bürokratik Yapı ve Konuşlanma”, **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul 2018, s. 135 – 180.
- Glover, Michael, **Warfare from Waterloo to Mons 1815 – 1914**, Cassell LTD., New York, 1980.
- Goldman, Emily O., “Introduction: Military Diffusion and Transformation”, **The Information Revolution in Military Affairs in Asia**, Edited by Emily O. Goldman and Thomas G. Mahnken, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s. 1 – 21.
- Griffiths, Merwin Albert, **The Reorganization of the Ottoman Army Under Abdülhamid II, 1880 – 1897**, Ph.D., University of California, Los Angeles, 1966.
- Griffith, Paddy, **French Napoleonic Infantry Tactics 1792 – 1815 (Elite 159)**, Osprey Publishing, Oxford, 2007.
- Güneş, Ali, **Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini: Eşkiya Takibi ve Çete Muharebeleri Talimnamesi (1909)**, Ömer Fevzi Bey [Yüzbaşı], haz. Ali Güneş, Dergâh Yayınları,

- İstanbul, Ekim 2016.
- Handel, Michael I., **Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler**, çev. Berna Kara, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Hanson, Victor Davis, “Piyadenin Kökeni (MÖ 600 – 350)”, **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 13 – 30.
- _____, “Falanjdan Lejyona”, **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 33 – 49.
- Herberth, F. W., **Plevne Müdafaası**, çev. Nurettin Artam, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1954.
- Herrera, Geoffrey L. – Thomas G. Mankhen, “Military Diffusion in Nineteenth Century Europe: The Napoleonic and Prussian Military Systems”, **The Diffusion of Military Technology and Ideas**, ed. Emily O. Goldman and Leslie C. Eliason, Stanford University Press, Stanford, California, 2003, s. 205 – 242.
- Hess, Earl J., “Tactics, Trenches, and Men in the Civil War”, ed. Stig Förster, Jörg Nagler, **On the Road to Total War: The American Civil War and The German Wars of Unification, 1861 – 1871**, German Historical Institute Washington, D. C. and Cambridge University

Press, 2002, s. 481 – 496.

Jackman, Steven,

Led Into Hell: Conservative Influence On German Offensive Infantry Tactics, 1871 – 1918, Ph.D., University of Nebraska, Lincoln, Nebraska, November 2020.

“Shoulder to Shoulder Close Control and Old Prussian Drill in German Offensive Infantry Tactics 1871 – 1914”, **The Journal of Military History**, Vol. 68, No 1, January 2004, s. 73 – 104.

Kasalak, Kadir,

“Kara Ordusunda Subay Rütbeleri (1826 – 1961)”, **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000, s. 391 – 404.

Keegan, John,

Savaş Sanatı Tarihi, çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul, Aralık 2007.

Kış, Salih

Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü: Von Der Goltz Paşa (1883 – 1895), Palet Yayınları, Konya, Aralık 2017.

Koloğlu, Orhan,

Osmanlıcadan Türkçeye Okuryazarlığımız, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015.

Köçer, Mehmet,

“Mirliva Sedat Kimdir?”, **Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Deniz Savaşı’nda Türk Zaferi**, Mirliva Sedat, Sadeleştiren ve yay. haz. Mehmet Köçer, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2007.

Kütükoğlu, Mübahat,

“Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu Redif-i Asakir-i Mansure”, **İstanbul**

- Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, c. XIII, İstanbul, 1982, s. 127 – 159.
- Lévi-Strauss, Claude, **Yaban Düşünce**, çev. Tahsin Yücel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık 1994.
- Lynn, John A., “Çatışma İçindeki Devletler (1661 – 1763)”, **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 187 – 203.
- _____, “Silahlanan Uluslar”, **Cambridge Savaş Tarihi**, Yayına hazırlayan: Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 207 – 234.
- McLuhan, Marshall, **Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu**, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Menning, Bruce W., “Operational Art’s Origins”, **Historical Perspective of The Operational Art**, ed. Michael D. Krause and R. Cody Philips, Center of Military History United States Army, Washington, D.C., 2005, s. 3 – 21.
- Mete, Ali Serdar, **Ateşli Silah Teknolojisindeki Gelişmelerin Osmanlı Kara Ordusu’na Etkileri (1826 – 1914)**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.
- Moreau, Odile, **Reformlar Çağında Osmanlı**

- İmparatorluğu: Askeri Yeni Düzen'in İnsanları ve Fikirleri 1826 – 1914**, çev. Işık Ergüden, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Murray, Williamson A., “Savaşın Sanayileşmesi (1815 – 1871)” **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 241 – 272.
- _____, “Dünya Savaşına Doğru (1871 – 1914)”, **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç – Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2014, s. 275 – 304.
- Newell, Clayton, **The Framework of Operational Warfare**, Routledge Taylor and Francis Group, London and Newyork, 2002.
- Ong, Walter J., **Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlün Teknolojileşmesi**, çev. Sema Postacioğlu Banon, Metis Yayınları, İstanbul, Ekim 2013.
- Ortaylı, İlber, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Ölmez, Adem, **Modern Osmanlı Ordusunda Alaylıları ve Mektepliler (1826 – 1918)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Öz, Necdet, **Tab'hane ile Takvimhane'nin Birleşmesi ve Basılan Eserler (1824 – 1840)**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları

- Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.
- Özbudun, Sibel, **Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1997.
- Palmer, Alan, **1853 – 1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu**, çev. Meral Gaspralı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999.
- Parker, Geoffrey, **Askeri Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500 – 1800**, çev. Tuncay Zorlu, Küre Yayınları, İstanbul, Nisan 2006.
- Pellegrini, Robert P., [Lieutenant Colonel], **The Links Between Science, Philosophy and Military Theory: Understanding the Past, Implications For The Future**, Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, August 1997.
- Ponting, Clive, **Kırım Savaşı Efsanesinin Arkasındaki Hakikat**, çev. Hakan Abacı, Alfa, İstanbul, 2015.
- Ross, Steven T., **From Flintlock to Rifle: Infantry Tactics 1740 – 1866**, Frank Cass, London, 1996.
- Sabev, Orlin, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726 – 1746): Yeniden Değerlendirme**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Samuels, Martin, **Command and Control?: Command, Training and Tactics in the British and German Armies 1888 – 1918**, Frank Cass,

- London, 2003.
- Sezgin, İbrahim, “Osmanlı İmparatorluğunda Dumansız Barut Üretme Çabaları”, ed. Feridun M. Emecen, **Eskiçağdan Modern Çağ'a Ordular (Oluşum, Teşkilat ve İşlev)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 329 – 340.
- Smith, Rupert, [General], **The Utility of Force**, Alfred A. Knopf, New York, 2007.
- Soyluer, Serdal, **Osmanlı Silah Sanayii'nde Modernleşme Çabaları (1839 – 1876)**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013.
- Sunar, Mehmet Mert, **Arş İleri: Asakir-i Mansure Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler**, Okur Kitaplığı, İstanbul, Nisan 2016.
- Swanson, Glen W., **Mahmud Şevket Paşa and The Defense of the Ottoman Empire A Study of War and Revolution During the Young Turk Period**, Indiana University, Ph. D., Michigan, 1970.
- Synder, Jack, **The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and The Disasters of 1914**, Cornell University Press, New York, 1989.
- Şakir, Ziya, **Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi**, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1957.
- Şen, Adil, **İbrahim Müteferrika ve Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmi'l-Ümem**, Türkiye Diyanet Vakfı,

- Ankara, 1995.
- Şirokorad, A. B., **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı – Rus Savaşları: Kırım – Balkanlar – 93 Harbi**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009.
- Tarımcıoğlu, Cemal Can, **Geç Osmanlı Harp Fenni ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi) Literatürü**, T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- Taylan, Necip, **Anahatlarıyla Mantık: Tarihçesi ve Problemleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.
- Telp, Claus, **The Evolution of Operational Art: 1740 – 1813 From Frederick the Great to Napoleon**, Frank Cass, London and New York, 2005.
- Tetik, Fatih, **Sultanın Silahları: II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi (1876 – 1918)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, Eylül 2018.
- Thomas, Robert H. G., **The Russian Army of The Crimean War 1854 – 1856 (Men-at-Arms)**, Osprey Publishing, London, 1991.
- Tucker, Spencer C., **Instruments of War: Weapons and Technologies That Have Changed History**, ABC-CLIO, LLC, California, 2015.
- Tunalı, Ayten Can, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839 – 1876)**,

- Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793 – 1908), c. III, 5. Kısım,** Genelkurmay Basımevi, T. C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1978.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, c. III, 4. Kısım (İkinci Viyana Kuşatmasından Nizam-ı Cedidin Teşkiline Kadar Olan Devre (1683 – 1793),** Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1982.
- Türkmen, Zekeriya, “Sabis, Ali İhsan”, **DİA**, İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 346 – 348.
- Tütüncü, Mehmet, “Grebeneli Bekir Fikri Bey Albay Thomson’a Karşı: 1914 Avlonya Olayı (Hollandalıların Ele Geçirdikleri TeşkilatıMahsusa Altınları Hollanda’ya Nasıl Geldi?)”, **Düşünce ve Tarih**, Nisan 2017, Yıl 3, S. 31, s. 38 – 44.
- Uyar, Mesut – Edward J. Erickson, **Osmanlı Askeri Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Uyar, Mesut, **Dünya Askeri Tarihi**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2020.
- _____, “Osmanlı Askerî Rönesansı: Balkan Bozgunu ile Yüzleşmek”, **Türkiye Günlüğü**, S. 110, Bahar 2012, s. 65 – 74.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları**, c. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
- Ünal, Uğur, **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara**

- Wallach, Jehuda L.,
Warry, John,
Wawro, Geoffrey,
_____,
Wishnitzer, Avner,
Yeşil, Fatih,

- Ordusu (1861 – 1876)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.
- Bir Askeri Yardımın Anatomisi: Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835 – 1919**, çev. Fahri Çeliker [Emekli Tuğgeneral], Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985.
- Warfare In The Classical World: War and The Ancient Civilisation of Greece and Rome**, Salamander Books, Batsford, 1998.
- Warfare and Society in Europe, 1792 – 1914**, Taylor-Francis e-Library, 2001.
- The Franco Prussian War: The German Conquest of France in 1870 – 71**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Reading Clocks, Alla Turca: Time And Society In The Late Ottoman Empire**, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2015.
- Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750 – 1799)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.
- İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793 – 1826)**, Tarih

Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Mart 2016.

_____,

“Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790 – 1807)”, **Tarih Dergisi**, S. 52 (2010/2), İstanbul, 2011, s. 27 – 85.

Yıldız, Gültekin,

Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Ordu ve Toplum (1826 – 1839), Kitabevi, İstanbul, 2009.

_____,

“Bütüncül, Karşılaştırmalı ve Felsefî Bir Askerî Tarih’e Doğru: Türkiye’de Askerî Tarih Araştırması ve Öğretiminin Geleceği Üzerine”, **Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar – Yeni Yaklaşımlar**, der. Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 3 – 22.

_____,

“Kara Kuvvetleri”, **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918**, ed. Gültekin Yıldız, Timaş, İstanbul, Haziran 2013, s. 35 – 77.

Yorulmaz, Naci,

Arming The Sultan: German Arms Trade And Diplomacy In The Ottoman Empire Before World War I, I. B. Tauris, London, 2014.

Yörükoğlu, Ayşim Petek,

İttihat Terakki ve Halaskaran-ı Zabitan Grubu (1908 – 1913), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2014.

7. DÖNEMİN ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

Ahmed Ali [Mekteb-i Harbiye
Tabur Kumandanı],

**Piyade Efrad Dersleri: Numara 5: Efradın
Muharebede Suret-i Hareketi**, Dersaadet,
R. 1326 (1910 – 11), İBB Atatürk Kitaplığı,
nr. TZT_0983/05.

Ahmed Muhtar Paşa [Ferik],

**Asr-ı Güzin-i Hazret-i Padişahide
Terakkiyat-ı Askeriye: Birinci Kısım:
Topçuluk ve İstihkâm**, Kitabhane-i İslam –
Askeri, Tüccarzâde İbrahim Hilmi, R. 1318
(1902 – 03), İBB Atatürk Kitaplığı, nr.
Bel_Osm_K. 06186.

**Ahvalname: Müellifat-ı Askeriye-i
Osmaniye: Birinci Kısım: Ahvalname-i
Müellifat-ı Topçıyan**, Tahir Bey Matbaası,
Kostantiniyye, R. 1316 (1900 – 01), İBB
Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00879.

**Tarih-i Esliha ve Zaman-ı Hazırda Düvel-i
Muhtelifi Topçulukları**, c. I, Mekteb-i
Fünun-ı Harbiye Matbaası, Dersaadet, R.
1301 (1885 – 86), Atatürk Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi, nr. 0134261.

Ahmed Sedad [Doğruer],

Tabur Kumandanı, Mekteb-i Harbiye
Matbaası, Dersaadet, R. 1330 (1914 – 15),
Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr.
0122368.

Ali İhsan [Sabis, Erkân-ı Harbiye
Kolağası],

“Yeni Piyade Ta’limnamemiz Zeylleri Dair
Mütalaat”, **Risale-i Mevkute-i Harbiyye**,
Kitabhane-i Askeri – Tüccarzade İbrahim
Hilmi, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı,

- _____ ,
Dersaadet, Birinci Sene, nr. 1, Mayıs 1327 (14 Mayıs – 13 Haziran 1911), Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 164-K, s. 88 – 105.
- _____ ,
“Medhal”, **Piyade Zabitanına Mahsus Ta’biye Meseleleri**, A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, Mart 1322 (14 Mart – 13 Nisan 1906), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132988.
- Ali Vasfî [Sabık Üçüncü Ordu Piyade Muallimi Binbaşı],
_____ ,
“Yeni Piyade Ta’limnamemiz”, **Askerî Mecmua**, 20 Kanun-ı Sani 1324 (2 Şubat 1909), İSAM, nr. d01758, S. 12, s. 588 – 593.
- _____ ,
“Yeni Piyade Ta’limnamemiz (II)”, **Askerî Mecmua**, 3 Mart 1325 (16 Mart 1909), İSAM, nr. d01758, s. 82 – 91.
- Balck [Colonel, German Army],
_____ ,
Tactics, Vol. I: Introduction and Formal Tactics of Infantry, Translated Walter Krueger, U.S. Cavalry, Fort Leavenworth, Kansas, 1911.
- Bernard Pierre Magnan,
_____ ,
Fenn-i Harb, çev. Ovanes – Hüseyin Avni Paşa, Mekteb-i Harbiye Matbaası, H. 1268 (1851 – 52), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0110639.
- Clausewitz, Carl Von,
_____ ,
Savaş Üzerine, çev. H. Fahri Çeliker, Özne Yayınları, İstanbul, Haziran 1999.
- Custance, A. F., [Captain],
_____ ,
A Study of The Development of Infantry Tactics, trans. Colonel Beca, George Allen, Unwin LTD. Ruskin House, London, 1915.
- Drogomirof,
_____ ,
Bölüğün Ta’lim ve Terbiyesi, çev. Ahmed

Refik [Altınay], Matbaa-i Tahir Bey, Dar'ül-hilafetü'l-aliyye, 1319, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Sel_Osm_00544.

Taburun Ta'lim ve Terbiyesi, mütercimi Ahmed Refik [Altınay], Matbaa-i Tahir Bey, Dar'ül-hilafetü'l-aliyye, 1319, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122374.

Efkâr-ı Harbiye ve Tesisat-ı Askeriye Risalesi,

Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 11 Şa'ban 1289 (14 Ekim 1872), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0109925.

General Schtramm,

Mecmua-i Manevra, çev. Hüseyin Avni Paşa, Mekteb-i Harbiye, H. 1268 (1851 – 52), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0116829.

Guibert, Jacques de,

“Taktik Üzerine Genel Bir Deneme”, **Askeri Yazılar (1772 – 1790): Taktik Üzerine Genel Bir Deneme ve Kamu Erkinini El Kitabı General Ménard'ın Önsözü ve Notları**, çev. Ahmet Şensılay, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 71 – 377.

İbrahim Hilmi [Tüccarzade, Çığıracan],

“İfade-i Naşir”, **Yeni Alman Piyade Ta'limnamesi**, çev. Ahmed Refik [Altınay], İstanbul, R. 1325 (1908 – 09), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05523.

Hamdi Mustafa [Binbaşı, Sabık Birinci Alay Kaymakamı ve Elyevm Piyade Endaht Mektebi Kumandanı Muavini],

Bölük Ta'lim Programı ve Bölüğü Teftişi: Kısım-ı Evvel: Bölüğün Yanaşık Nizamda Ta'lim ve Terbiyesine Dair, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Dersaadet, 1326, Atatürk

- Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0108280.
- Hamdi Mustafa [Binbaşı, Birinci Alay Kaymakamı], **Takım Ta'limi Programı ve Takımın Açılma ve Yayılma Mesaili**, Kostantiniyye, 1326, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122497.
- Hamdi Mustafa [Birinci Nişancı Taburu Kumandanı], **Yeni Piyyade Ta'limnamesine Nazaran Dizi ve Manga İle Takımın Avcılıkta Ta'lim ve Terbiyesi**, Kitabhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1325, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0126122.
- Handbook of The Turkish Army: Handbook revised to Feb. 10, 1916; "Ordre de Bataille" Revised to Feb. 10, 1916,** Great Britain, War Office, Intelligence Division, 1996.
- Hauschild, **Alman Usul-i Harbine Dair Ameli Misaller**, çev. Vahid [Kolağası], Kitabhane-i İslam ve Askeri – İbrahim Hilmi, Kostantiniyye, R. 1317 (1901 – 02), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0106636.
- Hüsrev [Gerede, Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılardan Hersekli], **Manevralara Dair**, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet, R. 1330 (1914 – 15), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0116511.
- Jomini, Antoine Henri, **Savaş Sanatı'nın Ana Hatları**, çev. A. Tunçer Büyükonat, Doruk Yayımcılık, İstanbul, Ocak 2013.
- Litzmann, Karl, **Takımın Muharebe Ta'limi**, çev. Mustafa

- Kemal [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kolağası], Selanik Asır Matbaası, Selanik, 10 Şubat 1324 (23 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122499.
- Lloyd, E. M., **A Review of The History of Infantry**, Longmans, Green, And Co., London, 1908.
- Loringhoven, Freytag Von, **Yeni Piyade Ta'limnamesinin İzahı**, çev. Osman Nuri ve Vasfi, Tab' ve Naşiri: Kitabhane-i Askeri – Tüccarzade İbrahim Hilmi, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul, R. 1327 (1911 – 12), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0126123.
- “Manevra-i Harbiye”, **Mecmua-i Fünun-ı Askeriye**, c. I, R. 1298 (1882), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. NS1284.
- May, Edward S., [Major, R. H. A.], **Field Artillery With The Other Arms**, Sampson Low, Martson Company, London, 1898.
- Mehmed Emin [Revanduzlu], “Mukaddime”, **Seyyar Topçunun Usul-i Muharebesi**, İmhoff Paşa, çev. Mehmed Emin [Revanduzlu], Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1320 (1904 – 05), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121262.
- Mehmed Hulusi [Conk, Mümtaz Yüzbaşı], “Önsöz”, **Yeni Alman Sahra Topçu Ta'limnamesi**, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul, R. 1324 (1908 – 09), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0125895.

Mehmed Niyazi,

Şark Ordusunun Aziz Paşa Fırkası, Cemiyet Kütüphanesi, Kader Matbaası, İstanbul, R. 1331 (1915 – 16), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.00248.

Mehmed Nihad [Bursalı, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı],

Balkan Harbi: Trakya Seferi, c. I, Matbaa-i Askeri, İstanbul, R. 1340 (1924), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.00822-01/01.

Mehmed Nuri [Conker, Birinci Fırka Erkân-ı Harbiye Binbaşı],

Zabit ve Kumandan, Tanin Matbaası, Dersaadet, Nisan 1330 (1914), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0126479.

Ménard [General],

“Önsöz”, **Askeri Yazılar (1772 – 1790): Taktik Üzerine Genel Bir Deneme ve Kamu Erkinini El Kitabı General Ménard’ın Önsözü ve Notları**, Jacques de Guibert, çev. Ahmet Şensılay, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 15 – 70.

Mustafa Hilmi [Mekteb-i Harbiye Ta’lim Muallimi Kaymakamı],

“İfade-i Meram”, **Hazarda ve Seferde Piyade**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 17 Eylül 1325 (30 Eylül 1909), nr. 0112066.

Mustafa Hilmi, [Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Piyade Ta’lim Muallimi Kaymakamı],

“İfade-i Meram”, **Piyade Sınıfının Sevk ve İdaresi ve Ta’lim ve Terbiyesi**, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, R. 1315 (1897), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 06647.

Mustafa Kemal [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kolağası],

“Önsöz”, **Takımın Muharebe Ta’limi**, Karl Litzmann, çev. Mustafa Kemal, Selanik Asır Matbaası, Selanik, 10 Şubat 1324 (23 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez

- Kütüphanesi, nr. 0122499.
- Mustafa Kemal [Atatürk, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı], **Zabit ve Kumandan ile Hasbihal**, Minber Matbaası, İstanbul, R. 1334 (1918), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. A030948.
- Müller [Prusya Zabitanından], **Bölüğün Muharebesi**, çev. Nuri [Mekteb-i Harbiye-i Şahane Alman Lisanı Muallim Muavini Mülazım-ı Evvel], Kitabhane-i Askeri – İbrahim Hilmi, İstanbul, 1318, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. TB_1083/03.
- Neumann, Von der, **Külliyat-ı Fenn-i Esliha**, çev. Ahmed Muhtar Paşa [Ferik] – Şevki Paşa, Karakin Bağdadlıyan Matbaası, İstanbul, H. 1306 (1888 – 89), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.02813.
- Piyade Efrad ve Kıtaatının Tedris Ta‘lim ve Terbiyesine Ait Müfredatlı Program**, Matbaa-i Askeri, 1326, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0164870.
- Tedkik-i Müellifat Komisyonu, “Tedkik-i Müellifat-ı Askeriye Komisyonunun İlâmı Suretidir”, 15 Eylül 1325 (28 Eylül 1909), Mustafa Hilmi [Mekteb-i Harbiye-i Şahane Piyade Ta‘lim Muallimi Kaymakamı] **Piyade Sınıfının Sevk ve İdaresi ve Ta‘lim ve Terbiyesi**, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, R. 1315 (1897), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06647.
- Mahmud Belig [Mütekaid Miralay, Uzdil], **Mecmua-i Askeri Tarih Kısmı: Balkan Harbinde Müretteb Dördüncü Kol Ordunun Harekâtı**, Üçüncü sene, S. 9 (68 numaralı askeri mecmuaya mülhak olarak

neşr edilmiştir), Mart 1928, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_O.00448.

Vernois, Verdy du, [General],

“Mukaddime”, **Tarih-i Harb Tatbikatı**, çev. Ahmed Refik [Altınay], Kostantiniyye, R. 1319 (1901), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122929.

Yakub Lütfi,

“Önsöz”, **Topçu Sınıfında Acemilerin Manejden Ta’lim ve Terbiyesi**, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, R. 1328 (1912), İstanbul, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06628.

8. BAŞVURU ESERLERİ

Askeri Kanunnameler (1826 – 1827),

haz. Ahmet Yaramış, Mehmet Güneş, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

Cevizci, Ahmet,

Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, Ankara, Kasım 1997.

Dorsan, Şahabettin,

Telafluzlu İngilizce – Türkçe Askeri Sözlük, Cemal Azmi Basım ve Kitapevi, 1949.

Field Artillery Cannon Wepapons Systems and Ammuniton Handbook,

U.S. Army Field Artillery School, Weapons Department, Fort Sill, Oklahoma, 1983.

Hançerlioğlu, Orhan,

Toplumbilim Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, Temmuz 1996.

Joint Chiefs of Staff,

Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, United States, Department of Defense, 9 June 2004.

**Kanunname-i Asakir-i
Mansure-i Muhammediye,**

Mütercim Âsım Efendi

Tab‘hane-i Amire, Evahir-i Zilka‘de 1244 (24
Mayıs – 3 Haziran 1829), SK, Husrev Pasa, nr.
815M11.

**Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi (el-
Okyânûsu’l-Basît fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-
Muhît),** yay. haz. Mustafa Koç, Eyüp
Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu
Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014, c. VI.

**Noncommissioned Officers
Program (CPL 0102),**

United States Marine Corps, Marine Corps
University, January 1999, 0102H-1 – 0102H-
2.

<http://www.militarytraining.net/Cpl%20Course/Classes/Drill%20102.PDF>

(Erişim tarihi: 10.01.2021).

**Osmanlı Askerlik Literatürü
Tarihi,**

c. I, II, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan
Şeşen, M. Serdar Bekâr, Gülcan Gündüz, ed.
Ekmeleddin İhsanoğlu, İrcica, İstanbul 2004.

Şemseddin Sami,

Kamûs-i Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet,
R. 1317 (1901).

**Türkçe Bilim Terimleri
Sözlüğü: Sosyal Bilimler,**

TÜBA, Ankara, 2011.

**28 Teşrinivvel 1927 Umumî
Nüfus Tahriri Fasikül III
(Usuller Kanun ve
Talimatnameler Neticelerin
Tahlili),**

Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara
1929.

9. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.bilgiustam.com/beden-dilinde-eller-ve-el-hareketlerinin-anlami/> (Erişim tarihi: 10.01.2021)

EKLER

EK-1:

Kaynak: Cild-i Sani Ta'limname-i Piyadegân, Tab'hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122730, s. 41.

Ecole de Bataillon. IIIe. Partie. 165

l'un d'eux qui viendrait à s'écarter de la ligne, ne sauroit induire en erreur les guides-généraux suivans.

144. Un seul aide-de-camp ou officier à cheval pourra suffire à assurer la direction d'une colonne, lorsque le point de vue vers lequel elle devra se diriger sera bien distinct; alors l'aide-de-camp ira se placer sur la ligne de bataille au-delà du point où devra se porter la tête de la colonne, y restera aussi long-temps qu'elle marchera, et servira ainsi de point intermédiaire pour assurer la marche des guides généraux.

145. Pour une colonne d'un ou deux bataillons, il suffira d'employer des hommes à pied pour indiquer la ligne que devront suivre les guides généraux.

ARTICLE 2.

Colonne en route.

146. C'est un principe général pour les colonnes en route, comme pour celles en manœuvre, de n'occuper jamais de la tête à la queue de la colonne plus d'espace qu'elles n'occuperoient en bataille.

147. L'observation de ce principe n'exige aucune règle particulière dans une colonne en manœuvre; mais comme les colonnes en route rencontrent fréquemment des chemins étroits, des ponts et des défilés qui obligent à diminuer le front des subdivisions, il est nécessaire d'indiquer la méthode qu'elles devront observer dans ce cas, pour pouvoir conserver le pas de route le plus long-temps possible, sans que la colonne s'allonge; ainsi,

1°.

148. Lorsqu'une colonne par peloton au pas de route rencontrera un défilé qui ne donnera pas-

L iij

Kaynak: Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: du 1er Août 1791, Laillet, Paris, 1792.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k44021q.texteImage> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

EK-3:

Kaynak: Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti'mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta'limnamesi, H. 1247 (1831 – 32), s. 19.

Kaynak: **Avcı Ta'limi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evail-i Şevval 1254 (18 – 28 Aralık 1838), İÜ NEK, nr. M081449, s. 2.

INSTRUCTION

POUR

LES TIRAILLEURS.

PRINCIPES GÉNÉRAUX ET DIVISION DE L'INSTRUCTION.

1. Les mouvemens d'une troupe de tirailleurs doivent être soumis à des règles qui donnent, à celui qui la commande, les moyens de la diriger selon ses vues, et de la porter dans toutes les directions avec la plus grande promptitude.

2. Ces mouvemens ne doivent pas s'exécuter avec le même ensemble que ceux d'une troupe à rangs serrés ; parce que cet ensemble ne ferait qu'en retarder inutilement l'exécution.

3. Une troupe de tirailleurs, chargée d'éclairer un corps, doit subordonner ses mouvemens à ceux de ce corps, de manière à le couvrir constamment.

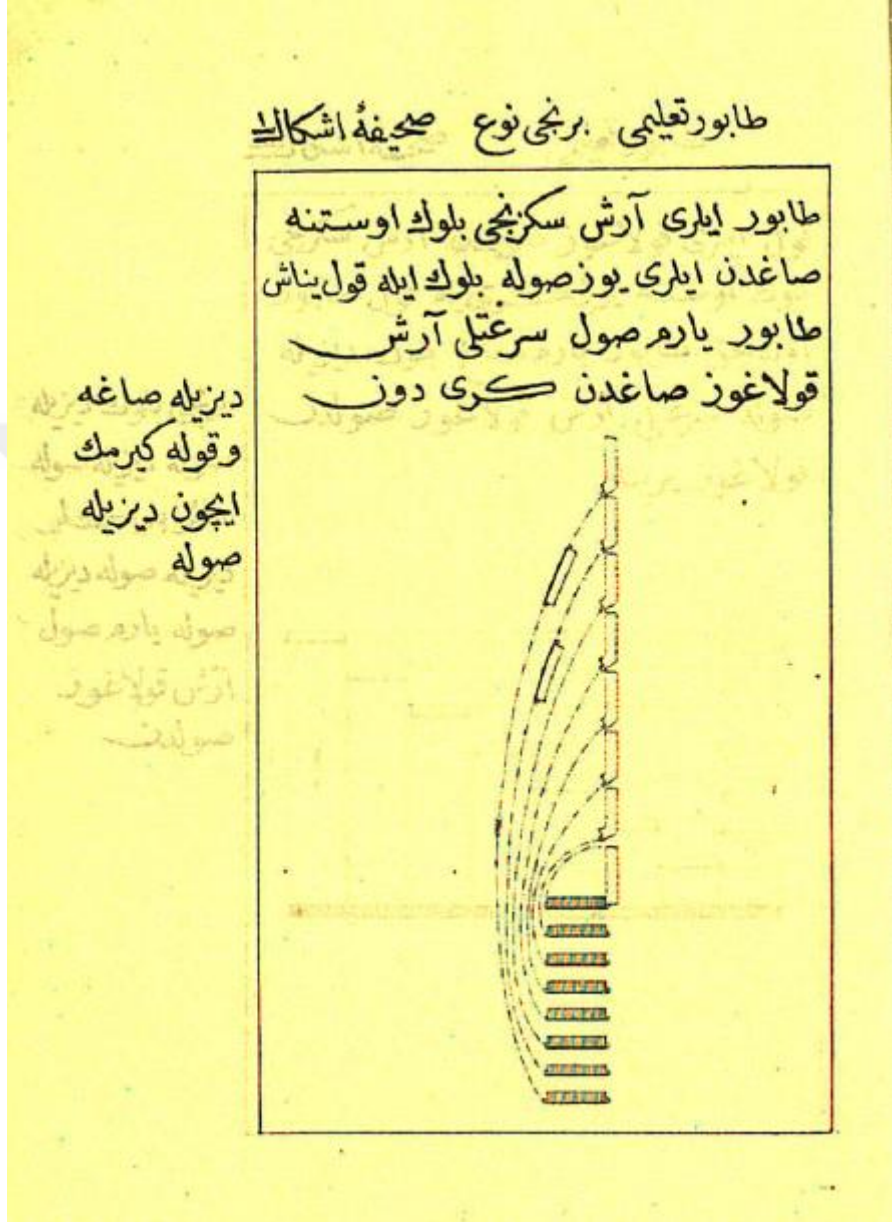
4. Une troupe qui tiraille doit toujours avoir une réserve, dont la force et la composition varient selon les circonstances.

5. Si cette troupe est assez rapprochée du corps principal pour en être soutenue, il suffit d'avoir, pour chaque compagnie, une petite réserve qui est ordinairement du tiers de sa force, et qui est destinée à renforcer les tirailleurs et à leur servir de point de ralliement.

6. Si le corps principal se trouve à une trop grande distance, il faut, outre les réserves des compagnies, une autre réserve composée de pelotons entiers, destinée à soutenir et à ren-

Kaynak: Ordonnance sur l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: du 4 Mars 1831, Deuxime Partie: École de Bataillon, Ministère de la Guerre, Chez Thiériot, Paris, 1832.

(https://books.google.com.ua/books/about/Ordonnance_sur_l_exercice_et_les_manoeuvres.html?id=MkwWAAAAYAAJ&redir_esc=y)

Kaynak: **Nuhbetü't-Ta'lim (Tabur Ta'limi)**, H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122370, Sahife-i Eşkal 1.

Kaynak: **Top Bölüğü Ta'limi**, H. 1252 (1836 – 37), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790, s. 2.

PREMIERE PARTIE.

PREMIER MOUVEMENT.

*La batterie étant parquée en avant en bataille ,
la rompre en colonne par pièce.*

- 1°. En avant.
- 2°. A droite ou à gauche.
- 3°. Par la droite pour marcher vers la gauche.
- 4°. En retraite.

PREMIER CAS. *Rompre en colonne en avant par
la première pièce.*

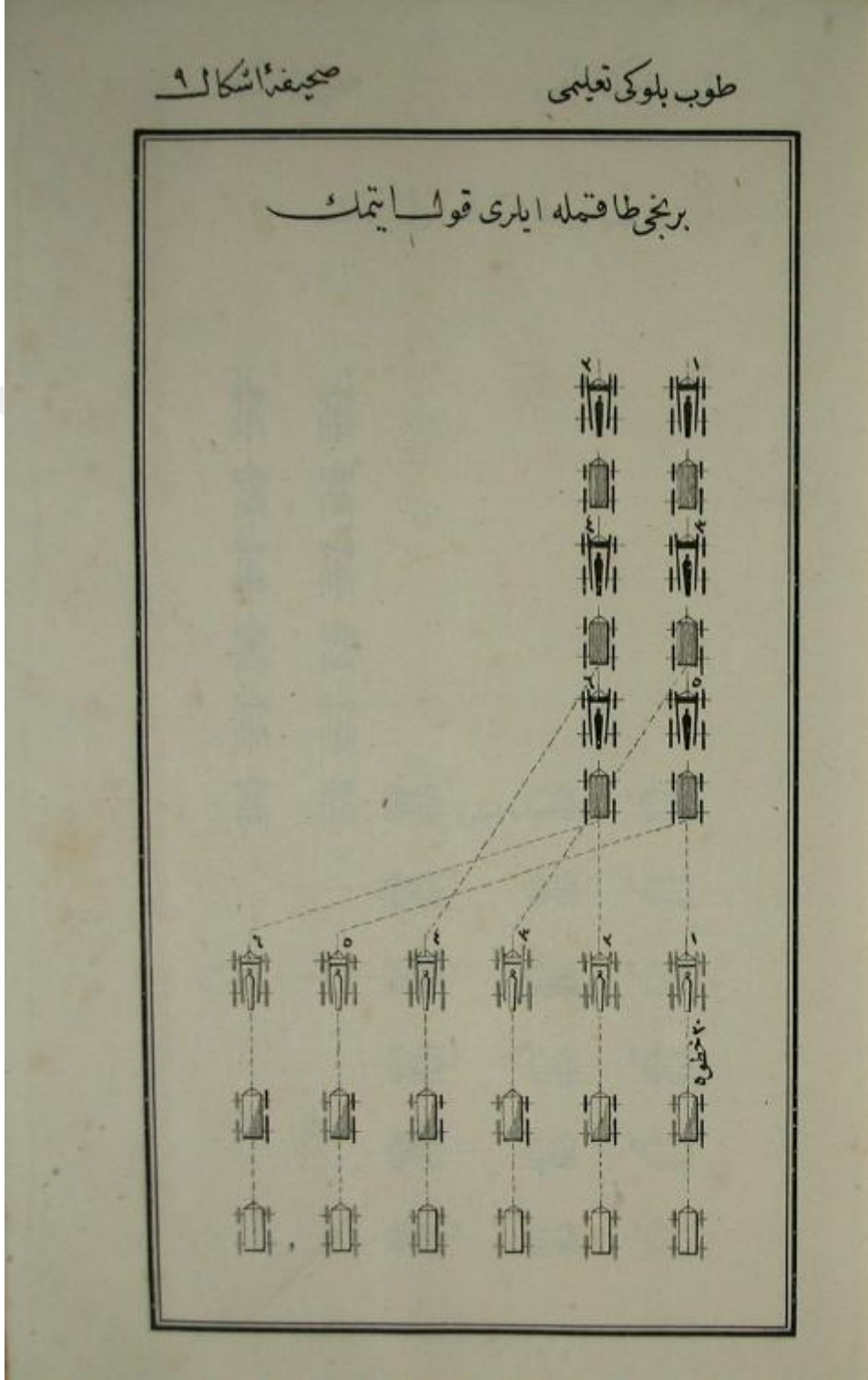
- 1 Le capitaine commande :
 1. *Garde à vous.*
 2. *Par la première pièce en avant en colonne.*
 3. **MARCHE.**
- 2 Au deuxième commandement , le chef de la première section commande :

Première pièce en avant.
- 3 Au troisième , répété par le chef de la première section , la première pièce , suivie de son caisson , se porte en avant . Aussitôt que les roues de derrière du premier caisson sont arrivées à hauteur des premiers chevaux de la seconde pièce , cette pièce se met en mouvement au commandement du chef de la section , et , suivie de son caisson , oblique à droite pour entrer dans la colonne . Les autres pièces rompent successivement de la même manière , au commandement du chef de leur section ,

Kaynak: **Manoeuvres des Batteries de Campagne pour l'Artillerie de la Garde Impériale**, Chez Magimel, Paris, 1812, s. 20.

https://books.google.com.tr/books?id=VXidAOLkKIkC&dq=Manoeuvres+des+batteries+de+campagne,+pour+l%27artillerie+de+la+Garde+Royale&hl=tr&source=gbs_navlinks_s (Erişim tarihi: 10.01.2021).

EK-9:

Kaynak: **Top Bölüğü Ta'limi**, H. 1252 (1836 – 37), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790, Sahife-i Eşkal 9.

Kaynak: **Tabur Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evasıt-ı Zilka'de 1279 (29 Nisan – 10 Mayıs 1863), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 9367, s. 6.

15. Le chef de bataillon voyant les rangs alignés commandera :

4. FIXE.

16. A ce commandement, l'adjutant-major, l'adjutant, reprendront leur place de bataille, ainsi que le sergent qui fermait la gauche du premier rang.

17. Le chef de bataillon fera serrer les rangs par les commandements prescrits pour l'instructeur à l'école de peloton, n° 28.

ARTICLE II.

Maniement des armes.

18. Les rangs étant serrés, le chef de bataillon fera exécuter les temps suivants du maniement des armes :

Présenter les armes.	Porter les armes.
Reposer sur les armes.	Porter les armes.
L'arme au bras.	Porter les armes.
Croiser la baïonnette.	Porter les armes.

19. Les officiers et les sous-officiers, placés dans le rang resteront face en tête pendant le maniement des armes, les sous-officiers en serre-files prendront la position du soldat reposé sur les armes.

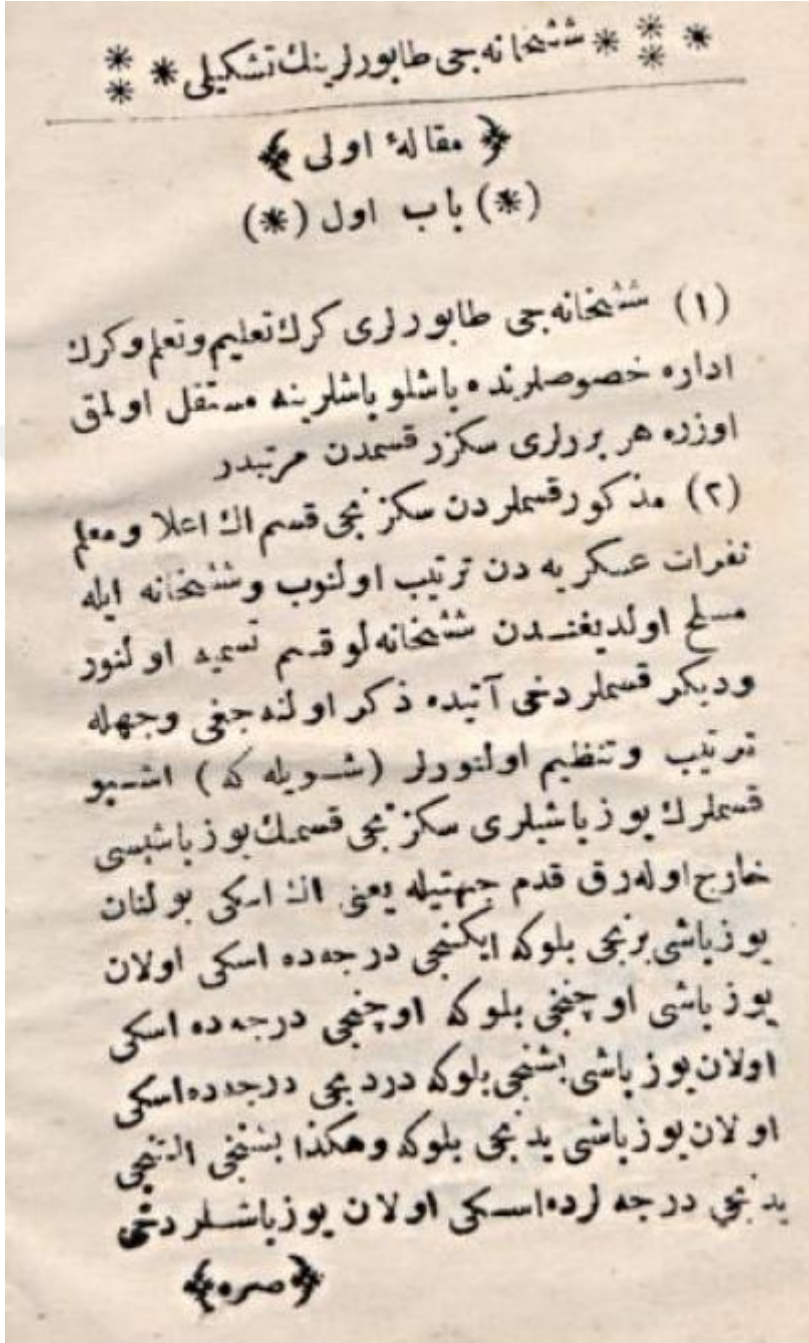
ARTICLE III.

Charge à volonté et feux.

20. Le chef de bataillon fera ensuite exécuter la charge à volonté, par les commandements prescrits à l'école de peloton, n° 45 ; les officiers et les sous-officiers, placés dans le rang, feront un

Kaynak: Instruction du 13 Février 1861 l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: Deuxieme Partie: École de Bataillon, Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1861, s. 8.

(https://books.google.com.tr/books/about/Instruction_du_13_f%C3%A9vrier_1861_sur_l'ex.html?id=rlhHAAAAYAAJ&redir_esc=y) (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Kaynak: Nefer Ta'limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 7 Cemaziyelevvel 1287 (5 Ağustos 1870), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132979, s. 2.

TITRE PREMIER.

ARTICLE PREMIER.

FORMATION DES BATAILLONS.

1. Les bataillons de chasseurs d'Orléans faisant corps seront composés de huit compagnies.

2. La huitième sera armée de grosses carabines et formée de soldats de 1re classe; elle portera la dénomination de compagnie de *carabiniers*. Les autres compagnies seront placées dans l'ordre suivant, établi pour les capitaines, déduction faite de celui qui commande la compagnie de *carabiniers*: les 1er, 5e, 2e, 6e, 3e, 7e, 4e capitaines.

3. Chaque compagnie formera un peloton. Les pelotons seront désignés par les noms de *premier peloton*, *second*, *troisième*, *quatrième*, *cinquième*, *sixième*, *septième peloton*, et *carabiniers*, en commençant par la droite et finissant par la gauche du bataillon.

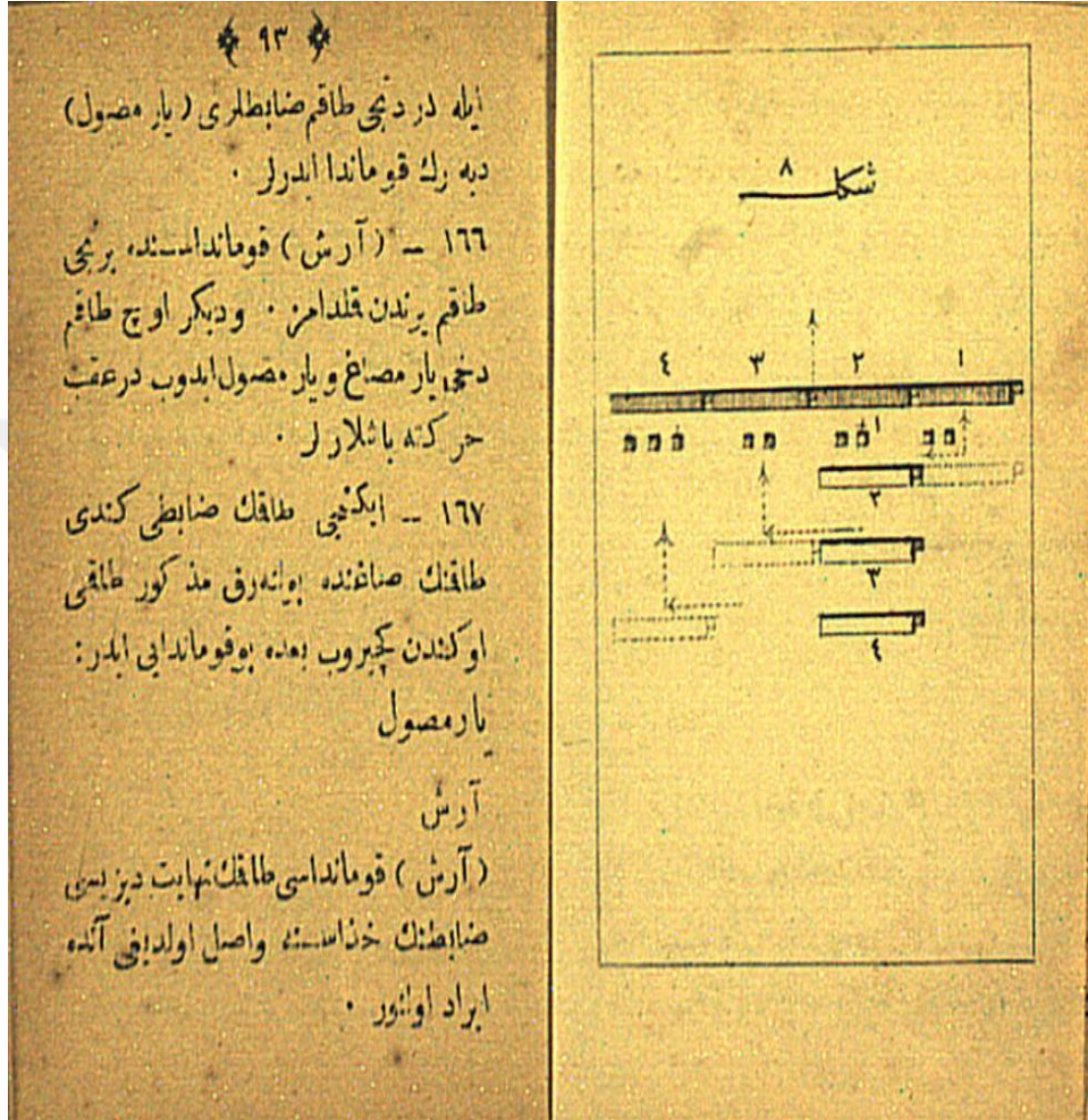
4. Le premier et le second pelotons formeront la première division; le troisième et le quatrième pelotons, la seconde; le cinquième et le sixième peloton, la troisième; enfin, le septième et les *carabiniers* formeront la quatrième division.

5. Les quatre premiers pelotons formeront le *demi-bataillon de droite*, les quatre derniers pelotons le *demi-bataillon de gauche*.

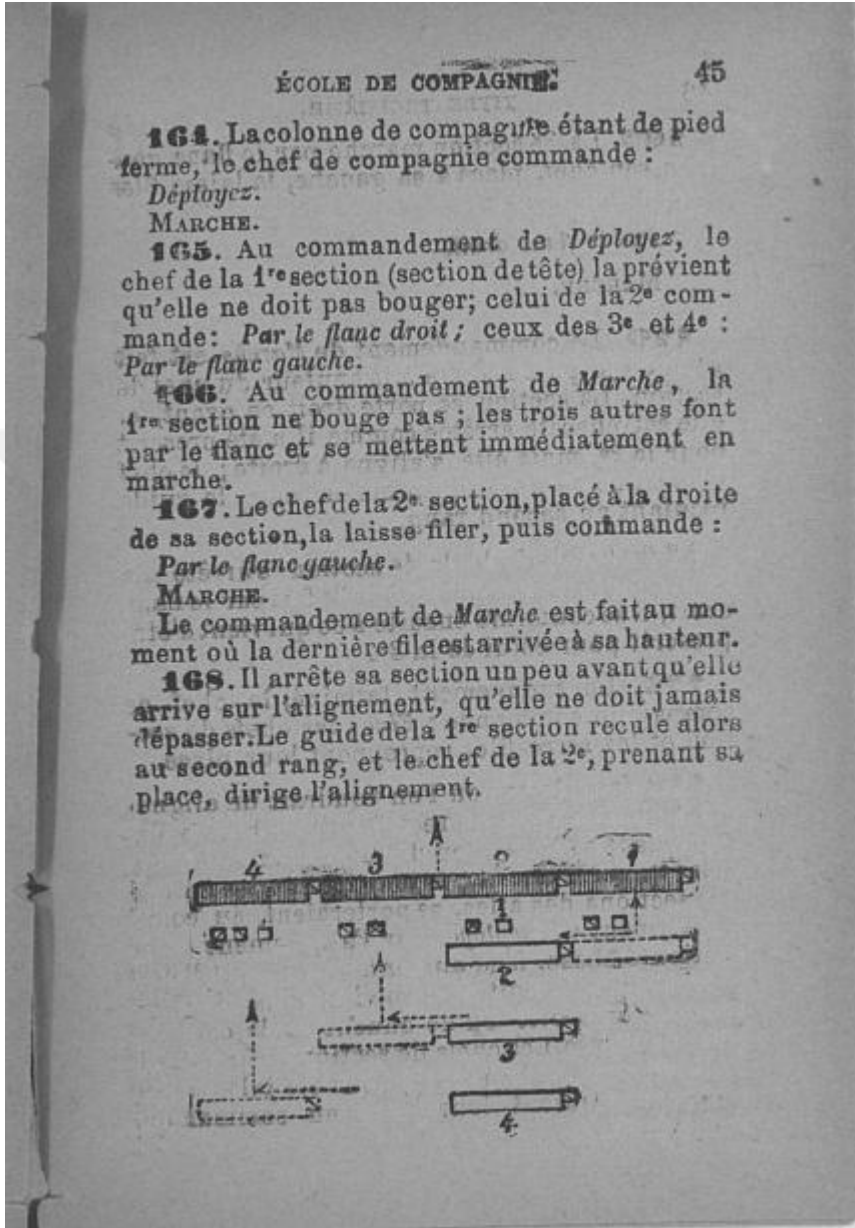
6. Chaque peloton sera partagé en deux parties égales, qui seront désignées par le nom de *section*.

Kaynak: Ordonnance du Roi du 22 Juillet 1845 sur l'Exercice et les Manoeuvres des Bataillons de Chasseurs d'Orléans: 1 re Partie, École du Soldat et de Peloton: Instruction pour les Tralleurs, J. Dumaine, Paris, 1845, s. 2.

https://books.google.com.tr/books?id=vRkfWQImaDMC&hl=tr&source=gbs_navlin ks_s (Erişim tarihi: 10.01.2021).

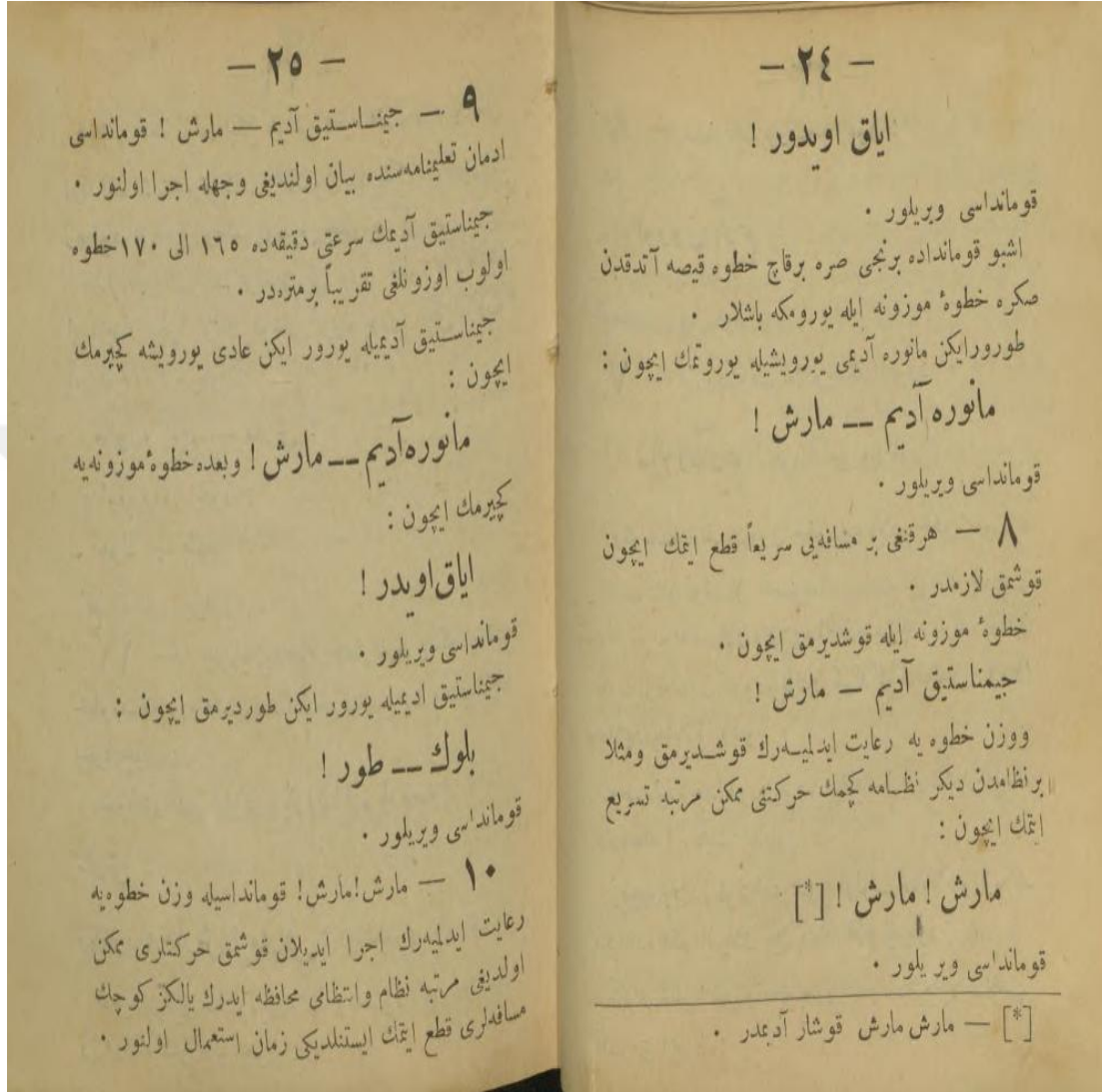
Kaynak: **Bölük Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 21 Receb 1297 (29 Haziran 1880), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0127665, s. 93.

Kaynak: **Règlement du 12 Juin 1875 sur les Manoeuvres de l'Infanterie: Titre Troisième: École de Compagnie**, Ministère de la Guerre, Imprimerie Nationale, Paris, 1875.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9610387h?rk=21459;2>

(Erişim tarihi: 10.01.2021).

Kaynak: **Piyade Ta'limnamesi**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 14 Şa'ban 1312 (10 Şubat 1895), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10572, s. 24 – 25.

6. Soll der Schritt verkürzt werden, so geschieht dies auf das Kommando: **Kurz getreten!** dagegen wird auf das Kommando: **Frei — weg!** die gewöhnliche Schrittweite wieder angenommen.

7. Will man eine Erleichterung im Marsch eintreten lassen, so erfolgt das Kommando: **Ohne Tritt!** Der einzelne Mann ist von der genauen Ausführung des Schritts entbunden. An Stelle des normalen Gliederabstandes (0,64 m von Rücken zu Brust) wird der erweiterte Gliederabstand (etwa 0,80 m von Rücken zu Brust) genommen, die Leute gehen jedoch im Zeitmaß des gewöhnlichen Marsches in gerader Haltung und ihre Rotten und Glieder beibehaltend. Zum Wiederaufnehmen des gleichmäßigen Schritts und des einfachen Gliederabstandes erfolgt das Kommando: **Tritt gefaßt!**

Soll ohne Tritt angetreten werden, so ergeht das Kommando: **Ohne Tritt — Marsch!**

8. Sollen Strecken unter Beschleunigung zurückgelegt werden, so wird gelaufen. Das Kommando heißt, wenn im Takt gelaufen werden soll: **Laufschritt — Marsch! Marsch!** dagegen nur **Marsch! Marsch!** wenn ohne taktmäßiges Laufen nur bezweckt wird, eine Formationsveränderung etc. möglichst zu beschleunigen.

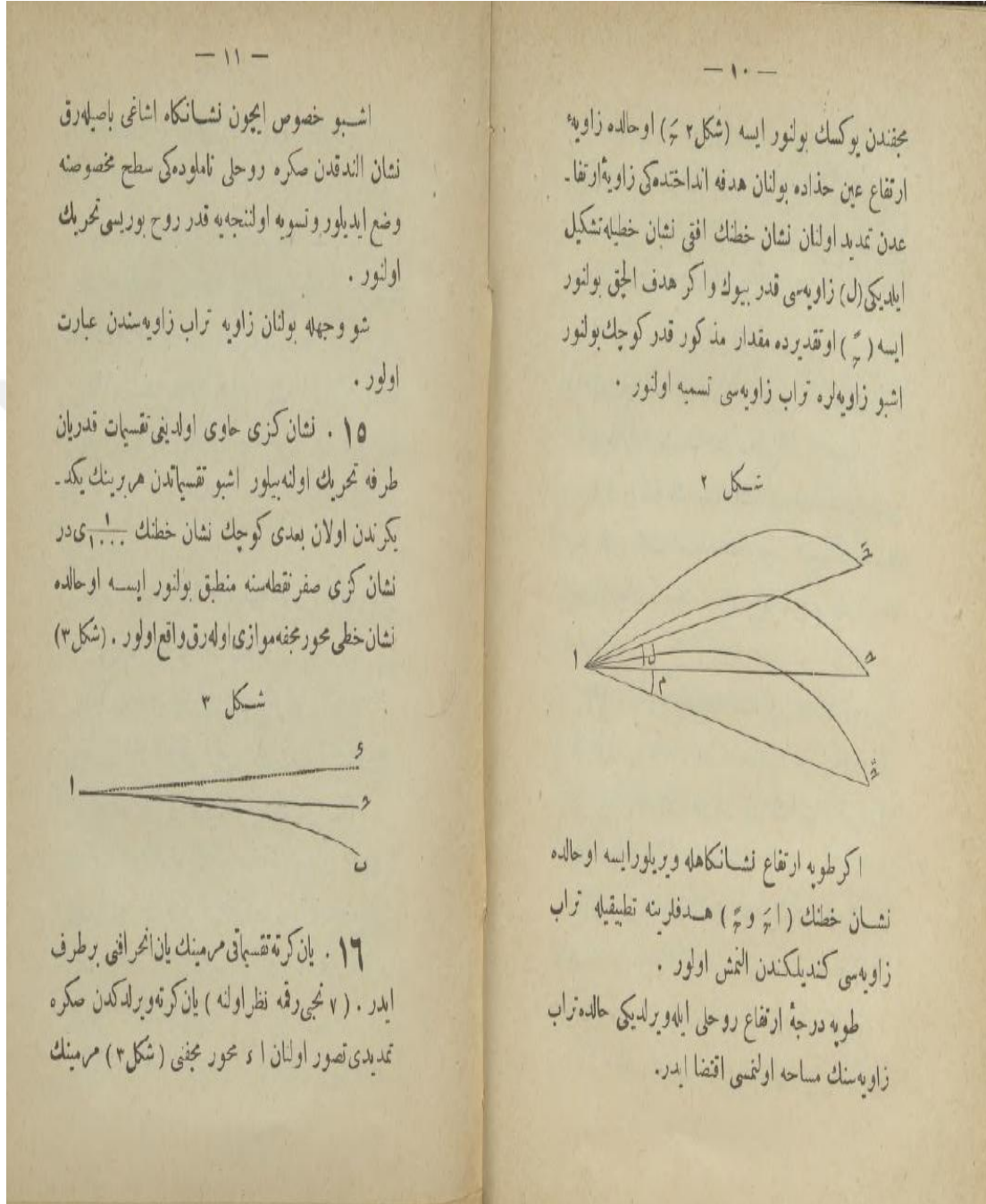
9. Kommando: **Laufschritt — Marsch! Marsch!**

Die Ausführung geschieht nach den Vorschriften für das Turnen. Das Zeitmaß des Laufschritts ist 165 bis 170 Schritt in der Minute, die Schrittlänge etwa 1 m.

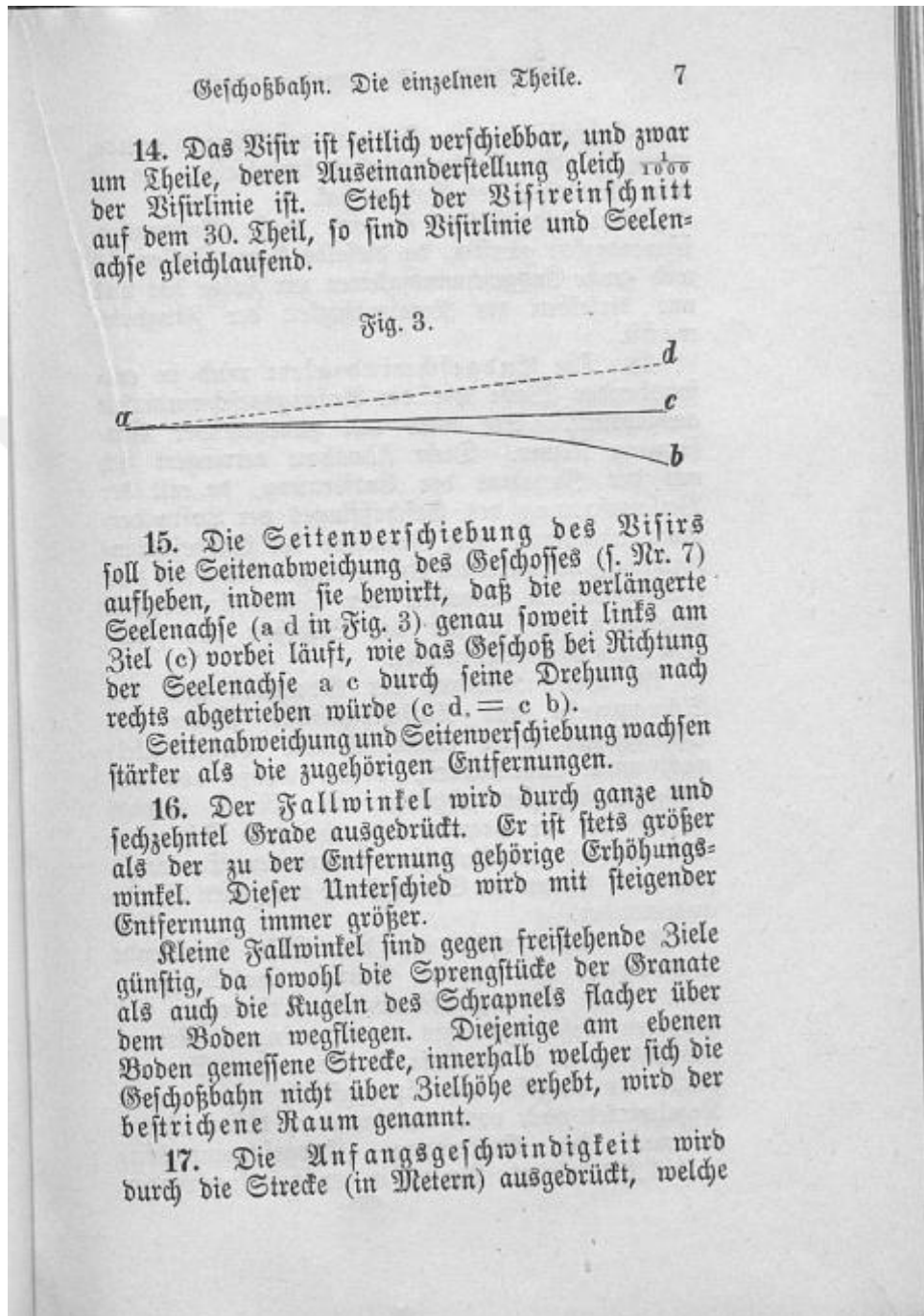
Zum Aufhören des Laufens dient das Kommando: **Im — Schritt! oder Bataillon — Halt!**

Exerzier-Reglement f. d. Infanterie.

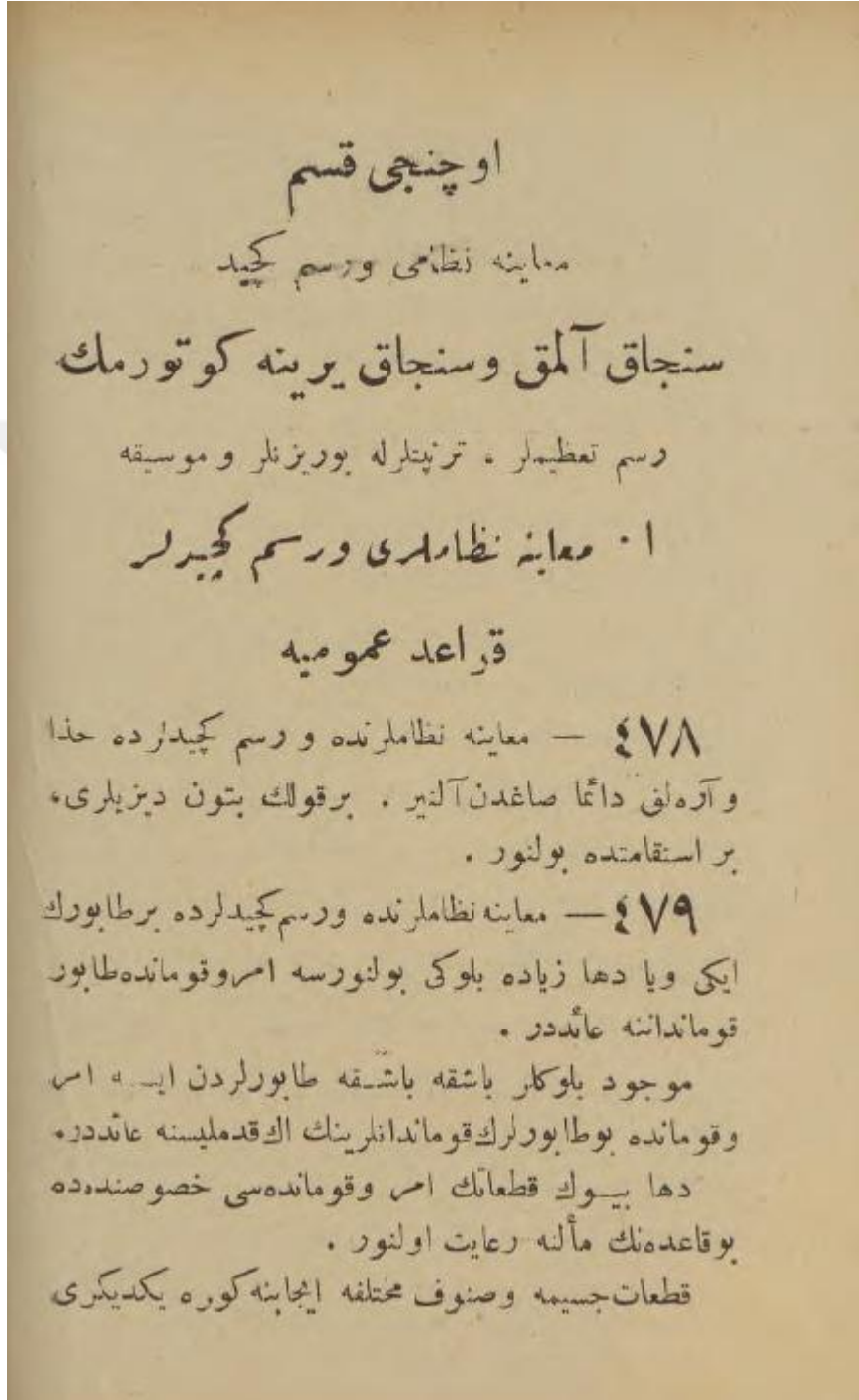
Kaynak: **Exerzier-Reglement für die Infanterie: vom 1 September 1888**, Ernst Siegfried Mittler, Berlin, 1889, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. X 26, s. 7.

Kaynak: **Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1310 (1894 – 95), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 2447, s. 10 – 11.

Kaynak: **Schiessvorschrift für die Feldartillerie**, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1890, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. XIII, 29, s. 7.

Kaynak: **Piyade Ta'limnamesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Temmuz 1325 (14 Temmuz – 13 Ağustos 1909), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10168, s. 202.

III. Teil.

Die Parade. Das Abholen und Abbringen der Fahnen. Die Ehrenbezeugungen.

1. Die Parade.

Allgemeines.

478. Richtung und Fühlung sind bei der Paradeaufstellung und dem Parademarsch rechts. Sämtliche Rotten einer Kolonne stehen bei der Paradeaufstellung auf Vordermann.

479. Wenn mehr als eine Kompagnie eines Bataillons in der Parade steht, so kommandiert der Bataillonskommandeur. Sind die Kompagnien von verschiedenen Bataillonen, so kommandiert der älteste Kommandeur dieser Bataillone.

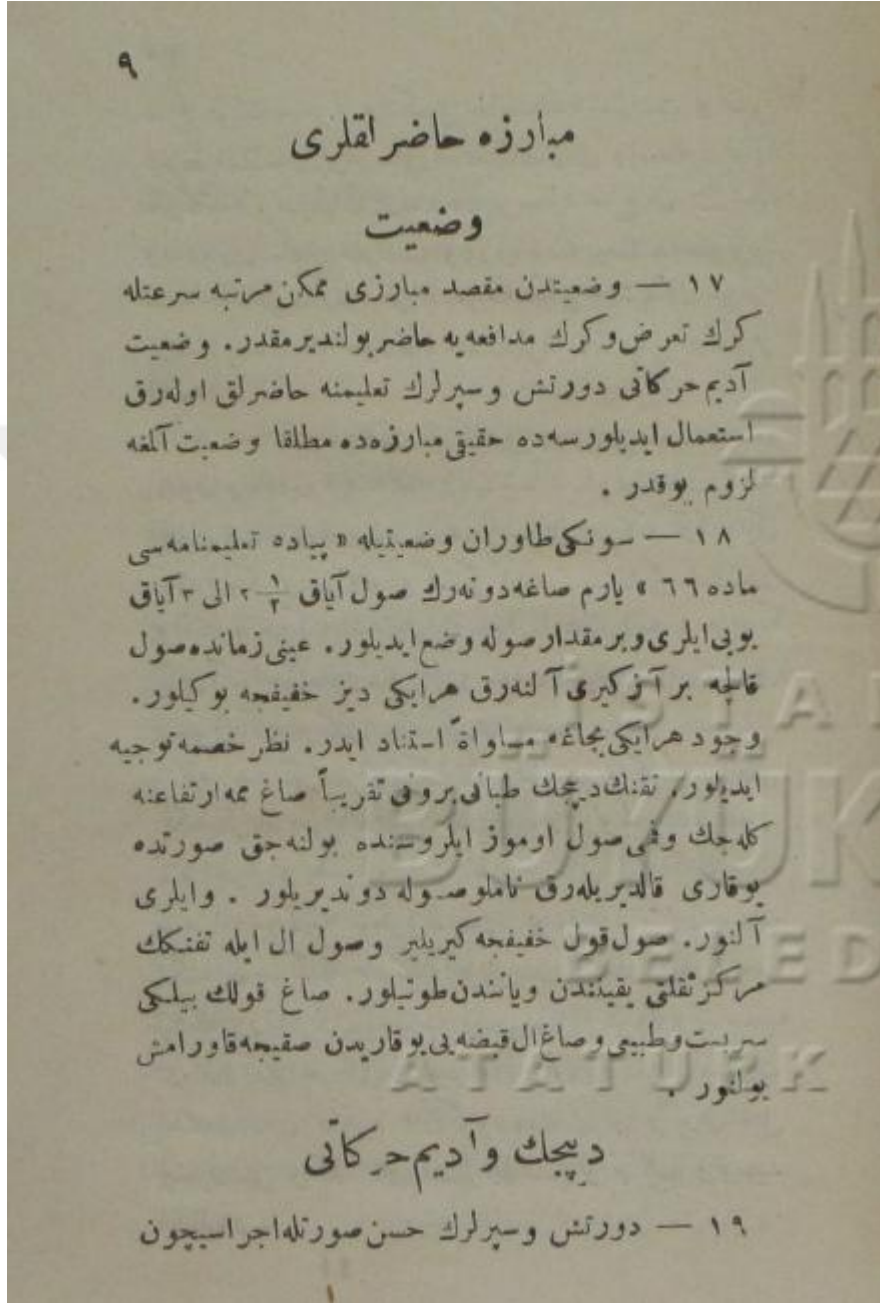
Entsprechende Bestimmungen gelten für höhere Verbände.

Größere Truppenmassen und Truppen verschiedener Waffen werden nach Bedarf hintereinander (treffenweise) aufgestellt und die Befehlsverhältnisse besonders geregelt.

480. Der Kommandeur eines selbständigen Truppenteils verhält sich wie ein Regimentskommandeur.

481. Offiziere, die in der Parade stehen oder kommandieren, ziehen den Säbel.

482. Alle übrigen am Ort befindlichen unmittelbaren Vorgesetzten stehen, je nachdem der die Parade Abnehmende sich von rechts oder

Kaynak: **Piyadeye Mahsus Süngü veya Kasaturalı Tüfenkle Mübareze Ta'limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06434, s. 9.

Finten } sobald als möglich bei freien
Schläge } Angriffen zu verwerten,
Nachstoß und Deckungen dagegen,
Freifechten.

II. Schulsfechten.

Stellung.

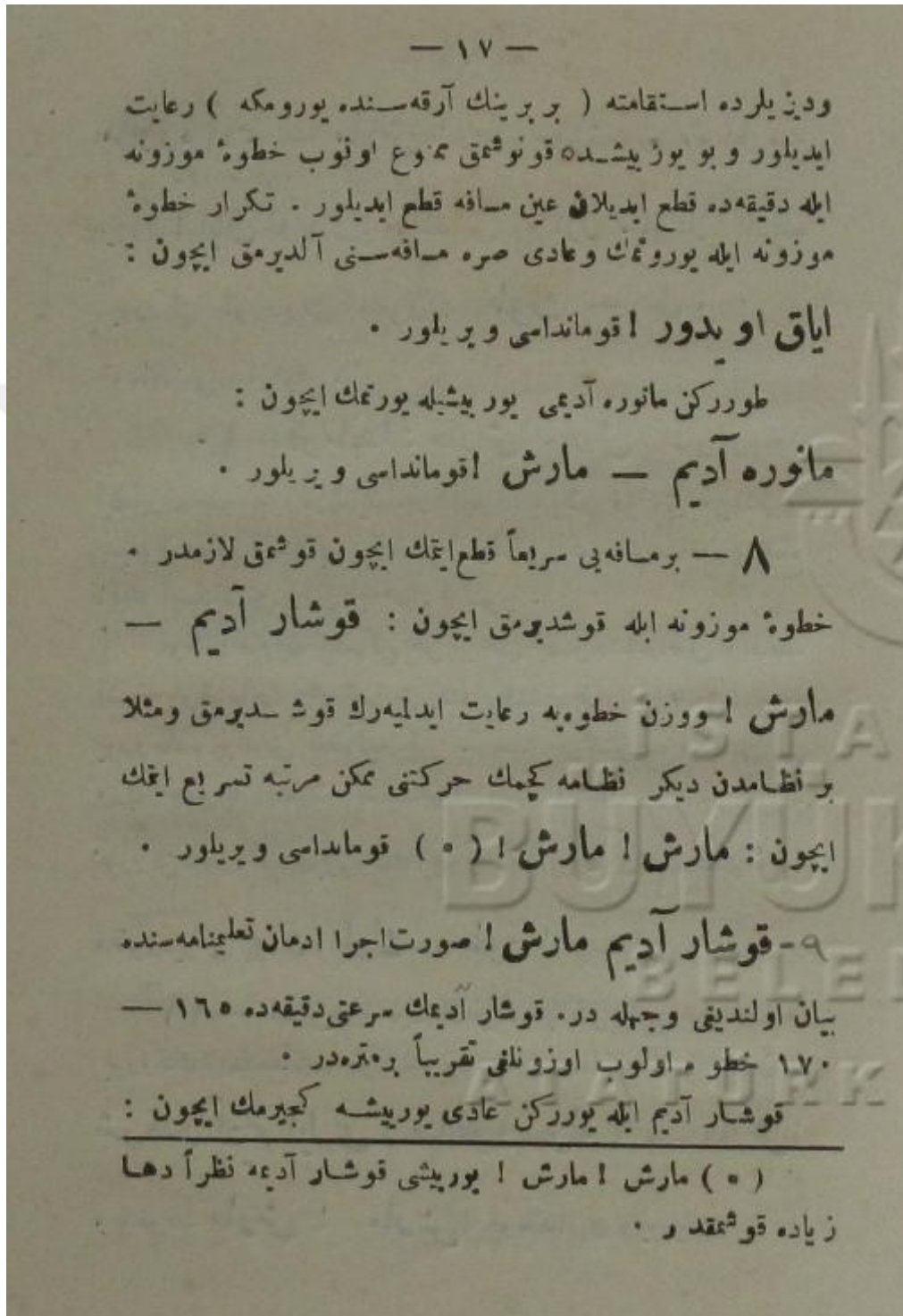
17. Die Stellung soll den Fechter in die Lage setzen, möglichst schnell sowohl zum Angriff als auch zur Verteidigung bereit zu sein. Sie ist als Ausgangsstellung zur Erlernung der Trittbewegungen, Stöße und Deckungen anzuwenden, für das Freifechten aber nicht bindend.

18. Aus der Halbrechtswendung mit gefälltem Gewehr (Ex. R. f. d. Inf. 66) wird der linke Fuß $2\frac{1}{2}$ bis 3 Fußlängen vor und etwas links gesetzt; gleichzeitig werden unter leichtem Zurücknehmen der linken Hüfte beide Kniee mäßig gebeugt. Das Gewicht des Körpers ruht gleichmäßig auf beiden Beinen, der Blick ist auf den Gegner gerichtet. Das Gewehr wird unter Anheben des Kolbens und Drehung des Lauses nach links so weit vorgenommen, daß die Kolbenkappennase etwa in Höhe der rechten Brustwarze, die Spitze vor der linken Schulter steht. Der linke Arm ist leicht gestreckt, die linke Hand hat das Gewehr dicht vor dem Schwerpunkt von der Seite umfaßt. Der Ellbogen des rechten Armes wird frei und natürlich gehalten; die rechte Hand umgreift den Kolbenhals fest von oben.

Kolben- und Trittbewegungen.

19. Ein beweglicher, in allen Gelenken lose gehaltener rechter Arm ist die Grundbedingung

Kaynak: **Vorschrift für das Gewehrfechten der Infanterie: vom 15 Oftober 1908**, Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1908, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. DV 185, s. 12.

Kaynak: **Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta'limnamesi**, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 11 Mart 1316 (24 Mart 1900), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06022, s. 17.

6. Soll der Schritt verkürzt werden, so geschieht dies auf das Kommando: **Kurz getreten!** dagegen wird auf das Kommando: **Frei — weg!** die gewöhnliche Schrittweite wieder angenommen.

7. Will man eine Erleichterung im Marsch eintreten lassen, so erfolgt das Kommando: **Ohne Tritt!** Der einzelne Mann ist von der genauen Ausführung des Schritts entbunden. An Stelle des normalen Gliederabstandes (0,64 m von Rücken zu Brust) wird der erweiterte Gliederabstand (etwa 0,80 m von Rücken zu Brust) genommen, die Leute gehen jedoch im Zeitmaß des gewöhnlichen Marsches in gerader Haltung und ihre Rotten und Glieder beibehaltend. Zum Wiederaufnehmen des gleichmäßigen Schritts und des einfachen Gliederabstandes erfolgt das Kommando: **Tritt gefaßt!**

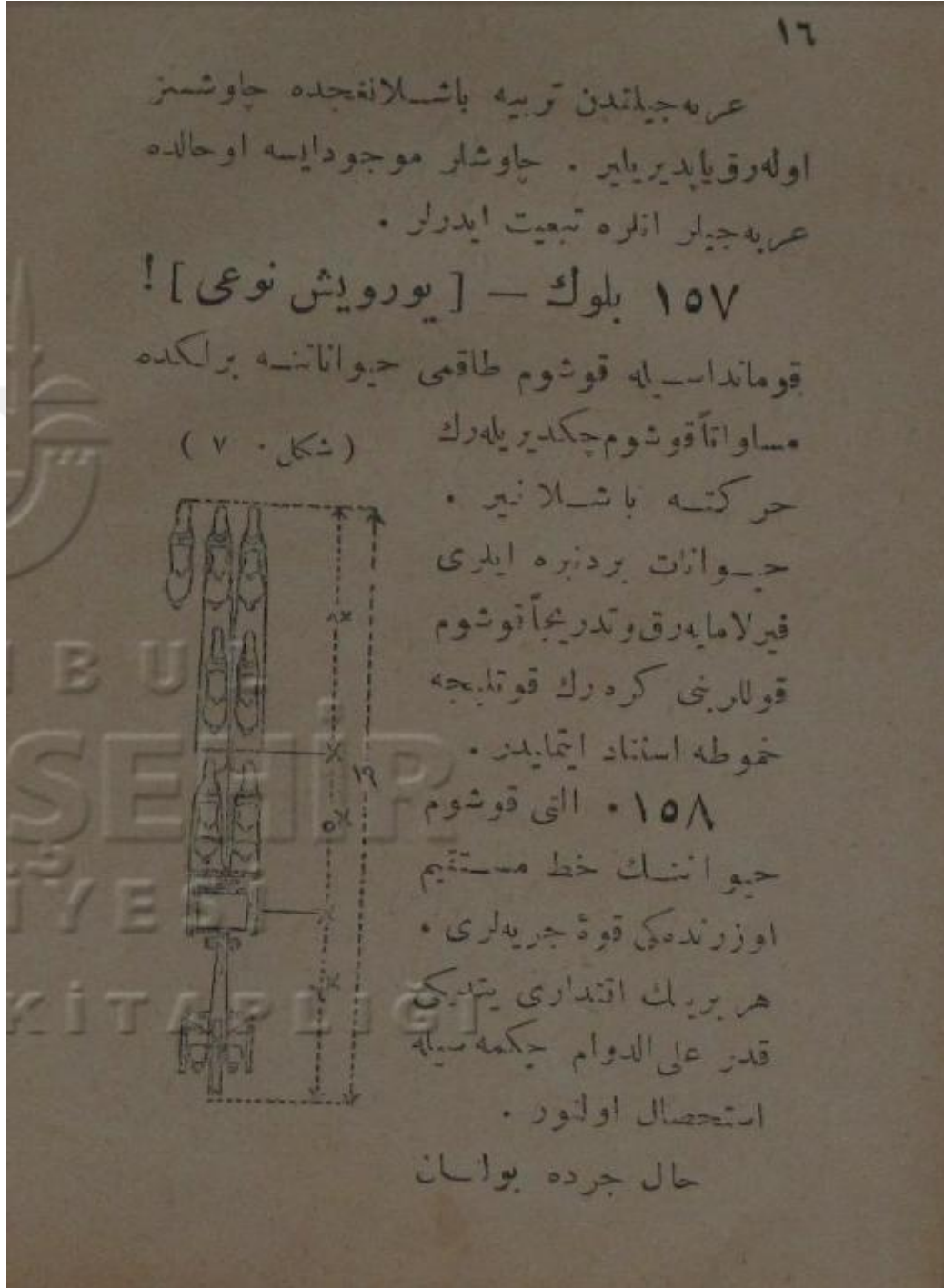
Soll ohne Tritt angetreten werden, so ergeht das Kommando: **Ohne Tritt — Marsch!**

8. Sollen Strecken unter Beschleunigung zurückgelegt werden, so wird gelaufen. Das Kommando heißt, wenn im Takt gelaufen werden soll: **Laufschritt — Marsch! Marsch!** dagegen nur **Marsch! Marsch!** wenn ohne taktmäßiges Laufen nur bezweckt wird, eine Formationsveränderung zc. möglichst zu beschleunigen.

9. Kommando: **Laufschritt — Marsch! Marsch!**

Die Ausführung geschieht nach den Vorschriften für das Turnen. Das Zeitmaß des Laufschritts ist 165 bis 170 Schritt in der Minute, die Schrittlänge etwa 1 m.

Zum Aufhören des Laufens dient das Kommando: **Im — Schritt! oder Bataillon — Halt!**

Kaynak: **Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta'lim ve Terbiye**, R. 1325 (1909 – 10), Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06049, s. 16.

auf das Fahren zum Ab- und Aufproben. Hand in Hand mit diesen Übungen sind die Gespanne in Atem zu setzen.

Entwicklung und Steigerung der Zugleistung.

251. In der Grundstellung des Geschützes steht die Deichsel senkrecht zur Lafettenachse. Die Fahrer haben mäßig straffe Taue und Bordermann. Der Geschützführer hält mit dem Bordreiter Bügel an Bügel.

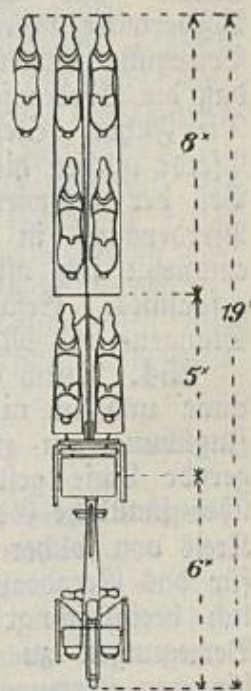
Die Übungen im Fahren finden anfangs ohne Geschützführer statt. Ist er am Geschütz, so haben die Fahrer sich nach ihm zu richten.

252. Batterie — (Gangart)! Das Anfahren erfolgt durch gleichmäßiges Anziehen aller Pferde des Gespannes. Sie müssen dabei allmählich in das Geschirr gehen und sich mit kräftigem Druck in die Kunte legen, ohne hineinzupressen.

253. Die Zugleistung des Sechsgespannes auf gerader Linie beruht darauf, daß jedes Pferd nach seiner Leistungsfähigkeit dauernd am Zuge teilnimmt.

Ein ziehendes Pferd rundet den Hals nach unten ein, wölbt den Rücken auf und leistet mit den Hinterbeinen den nötigen

Bild 12.*)

) Die Länge der gespannten leichten Feldhaubize beträgt 18 10,5*.

8. 13 a.

EK-28: Osmanlı Piyade, Topçu ve Süvari Talimnameleri (1826 – 1917)

Fransızca – Türkçe Talimnameler:

Alay Ta‘limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, H. 1284 (1867 – 68), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05863.

Instruction du 17 Avril 1862 l’Exercice et les Manoeuvres de l’Infanterie: Titre Sixième: Évolutions de Ligne, Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1862.

https://books.google.com.tr/books/about/Instruction_du_17_avril_1862_sur_l_exerc.html?id=T6SCW80nr0C&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021)

Avcı Ta‘limi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evail-i Şevval 1254 (18 – 28 Aralık 1838), İÜ NEK, nr. M081449.

Ordonnance sur l’Exercice et les Manoeuvres de l’Infanterie: du 4 Mars 1831, Deuxime Partie: École de Bataillon, Ministère de la Guerre, Chez Thiériot, Paris, 1832, s. 162 – 189.

https://books.google.com.ua/books/about/Ordonnance_sur_l_exercice_et_les_manoeuv.html?id=MkwWAAAAYAAJ&redir_esc=y

Bölük Ta‘limnamesi, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, H. 1282 (1865 – 66), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05864.

Ordonnance du Roi du 22 Juillet 1845 sur l’Exercice et les Manoeuvres des Bataillons de Chasseurs à Pied: 2e Partie: École de Bataillon, Librairie Militaire de Blot, Paris, 1855.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1415566f/f5.image> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Bölük Ta‘limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 21 Receb 1297 (29 Haziran 1880), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0127665.

Règlement du 12 Juin 1875 sur les Manoeuvres de l’Infanterie: Titre Troisieme: École de Compagnie, Ministère de la Guerre, Imprimerie Nationale, Paris, 1875.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9610387h?rk=21459;2>

(Erişim tarihi: 10.01.2021).

Cild-i Evvel Ta‘limnâme-i Piyadegân, Tab‘hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), SK, Hüsrev Paşa, nr. 803/1.

Cild-i Sani Ta‘limname-i Piyadegân, Tab‘hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122730.

Cild-i Salis Ta‘limname-i Piyadegân, Tab‘hane-i Amire, Evahir-i Zilka‘de 1245 (13 – 23 Mayıs 1830), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122729.

Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: du 1er Août 1791, Laillet, Paris, 1792.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k44021q.texteImage> (Erişim tarihi: 10.01.2021)

Cild-i Evvel Ta‘limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133777.

Ordonnance sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Première Partie: École du Cavalier – du Peleton et de l'Escadron – à Pied, Chez Anselin, Paris, 1830.

https://books.google.com.tr/books?id=zoxNAAAACAAJ&dq=Ordonnance+sur+l%27exercice+et+les+evolutions+de+la+cavalerie+premiere&hl=tr&source=gbs_navlink_s_s (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Cild-i Sani Ta‘limname-i Süvariyan, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 806M02.

Ordonnance Sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Deuxième Partie: Évolutions de Régiments – de Ligne, Chez Anselin, Paris, 1832, 1 – 188.

https://books.google.com.tr/books/about/Ordonnance_sur_l'exercice_et_les_evoluti.html?id=lr-4b7uvn_MC&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Cild-i Salis Ta‘limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0104438.

Ordonnance Sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Deuxième Partie: Évolutions de Régiments – de Ligne, Chez Anselin, Paris, 1832, s. 188 – 294.

https://books.google.com.tr/books/about/Ordonnance_sur_l_exercice_et_les_evoluti.html?id=lr-4b7uvn_MC&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Cild-i Rabi Ta'limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122653.

Ordonnance sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Troisième Partie: Évolutions de Régimenets – de Ligne, Chez Anselin, Paris, 1832.

https://books.google.com.tr/books?id=5ipItRQhZwgC&dq=Ordonnance+sur+l%27exercice+et+les+evolutions+de+la+cavalerie&hl=tr&source=gbs_navlinks_s (Erişim tarihi: 10.01.2021)

Nefer Ta'limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 7 Cemaziyelevvel 1287 (5 Ağustos 1870), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132979.

Piyade Nefer Ta'limnamesi, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, H. 1293 (1876 – 77), İÜ NEK, nr. 81623.

Ordonnance du Roi du 22 Juillet 1845 sur l'Exercice et les Manoeuvres des Bataillons de Chasseurs d'Orléans: 1 re Partie, École du Soldat et de Peloton: Instruction pour les Tralleurs, J. Dumaine, Paris, 1845.

https://books.google.com.tr/books?id=vRkfWQImaDMC&hl=tr&source=gbs_navlinks_s (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Tabur Ta'limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evasıt-ı Zilka'de 1279 (29 Nisan – 10 Mayıs 1863), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 9367.

Instruction du 13 Février 1861 l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie: Deuxieme Partie: École de Bataillon, Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1861.

https://books.google.com.tr/books/about/Instruction_du_13_f%C3%A9vrier_1861_sur_l_ex.html?id=rlhHAAAAYAAJ&redir_esc=y (Erişim tarihi: 10.01.2021).

Tabur Ta‘limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 11 Rebiülahır 1298 (13 Mart 1881), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 12643.

Règlement du 12 Juin 1875 sur les Manoeuvres de l’Infanterie: Titre Quatrieme: École de Bataillon, Ministère de la Guerre, J. Dumaine, Paris, 1876.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9612306p?rk=64378;0>

(Erişim tarihi: 10.01.2021)

Ta‘limname-i Süvariyan (Birinci Cilt), Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, H. 1298 (1880 – 81), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122734.

Ta‘limname-i Süvariyan (İkinci Cilt), Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, H. 1298 (1880 – 81), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122735.

Décret du 17 Juillet 1876 Portant Règlement sur les Exercices de la Cavalerie, Ministère de la Guerre, Imprimerie Nationale, Paris, 1876.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k885755q/f5.image>

Top Alay Ta‘limi, H. 1250 (1834 – 35), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790M.

Top Bölüğü Ta‘limi, H. 1252 (1836 – 37), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790.

Manoeuvres des Batteries de Campagne pour l’Artillerie de la Gadre Impériale, Chez Magimel, Paris, 1812.

https://books.google.com.tr/books?id=VXidAOLkKIkC&dq=Manoeuvres+des+batteries+de+campagne,+pour+l%27artillerie+de+la+Garde+Royale&hl=tr&source=gbs_navlinks_s (Erişim tarihi: 10.01.2021)

Almanca – Türkçe Talimnameler:

Ağır Topçu Endaht Ta‘limnamesi, R. 1330 (1914), Matbaa-i Askeriye, Süleymaniye, BOA, İrade-i Harbiye, 157/32, 31 Mart 1914.

Ağır Topçu Endaht Ta‘limnamesi, 2. Tab‘ı, R. 1333 (1917), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/01.

Schiessvorschrift für die Fussartillerie: vom 19 November 1908, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, BayHStA, D.V.E., nr. 323.

Ağır Topçu Ta'limnamesi: Birinci Kısım: Yaya Ta'limi, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, R. 1328 (1912 – 13), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0106369.

Ağır Topçu Ta'limnamesi: İkinci Kısım: Münferid Topta Ta'lim ve Terbiye (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333 (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/04.

Ağır Topçu Ta'limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta'lim, Muharebe, Muayene ve Resm-i Geçid (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333 (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/05.

Exerzier-Reglement für die Fussartillerie: vom 19 November 1908, BayHSta, D.V.E., nr. 200.

Gaz Muharebe ve Müdafaa Nizamnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1333 (1917), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0111100.

Dienstvorschrift für den Gaskampf und Gasschutz - II. Teil Gasschutz, Berlin, April 1917.

Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta'limnamesi, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 11 Mart 1316 (24 Mart 1900), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06022.

Exerzier-Reglement für die Fussartillerie, 1899, BayHStA, Druckvorschriften Preuß. XIV, 19.

Makineli Tüfenk Bölükleri Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06046.

Exerzier-Reglement für Maschinengewehr-Abteilungen, München, 1904, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. DV 517.

Piyade Endaht Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1327 (1911), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06569.

Schiessvorschrift für die Infanterie: vom 21 October 1909, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1909.

<https://archive.org/details/schiessvorschrift00prus> (Erişim tarihi: 10.01.2021)

Piyade Ta'limnamesi, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 14 Şa'ban 1312 (10 Şubat 1895), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10572.

Exerzier-Reglement für die Infanterie: vom 1 September 1888, Ernst Siegfried Mittler, Berlin, 1889, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. X 26.

Piyade Ta'limnamesi, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, R. 1324 (1908 – 09), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10172.

Piyade Ta'limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Temmuz 1325 (14 Temmuz – 13 Ağustos 1909), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10168.

Exerzier-Reglement für die Infanterie: vom 29 Mai 1906, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, BayHStA, D.V.E., nr. 130.

Piyade Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1328 (1912), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132981.

Exerzier-Reglement für die Infanterie: vom 29 Mai 1906; mit Einfügung der bis August 1909 Ergangenen Änderungen, **Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1909.**

https://books.google.com.tr/books/about/Exerzier_Reglement_f%C3%BCr_die_Infanterie.html?id=zjlsxwEACAAJ&redir_esc=y

Piyadeye Mahsus Süngü veya Kasaturalı Tüfenkle Mübareze Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Osm_K.06434.

Vorschrift für das Gewehrfechten der Infanterie: vom 15 Oftober 1908, Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1908, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. DV 185.

<http://www.zeughaus-braun.de/d-v-e-nr-166-vorschrift-fur-das-gewehrfechten-der-infanterie-1908.htmlx>

Sahra Topçu Endaht Ta‘limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1310 (1894 – 95), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Kütüphanesi, nr. 2447.

Schiessvorschrift für die Feldartillerie, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1890, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. XIII, 29.

Sahra Topçu Ta‘limnamesi, 2. Baskı, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1312 (1896 – 97), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120817.

Sahra Topçu Ta‘limnamesi, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1322 (1907), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133398.

Exerzier-Reglement für die Feldartillerie: vom 25 März 1889, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 25 März 1889, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. XIII, 18.

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta‘limnamesi: Birinci Kısım: Yaya Ta‘limi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133535.

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta‘limnamesi: İkinci Kısım: Koşulmamış Topta Ta‘lim ve Terbiye, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0136791.

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta‘limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta‘lim ve Terbiye, Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06049

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta‘limnamesi: Dördüncü Kısım: Muharebe, Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133537.

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta‘limnamesi: Beşinci Kısım: Muayene Nizamları ve Resm-i Geçidler Resm-i Ta‘zimler, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120816.

Exerzier-Reglement für die Feldartillerie: vom 26 März 1907, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, Landesarchiv Baden – Württemberg, nr. M 635 – 1 BD 772.

Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak ve Çemberli Top Ta'limi), Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, 15 Şa'ban 1299 (2 Temmuz 1882), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10248.

Seyyar Topçulara Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Top Ta'limnamesi), Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 15 Rebiülahır 1303 (21 Ocak 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10262.

Exerzier-Reglement für die k.b. Feldartillerie, Vossische Buchhandlung, Berlin, 1878, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. XIII, 11.

Süvari Ta'limnamesi (Birinci Cilt), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121743.

Süvari Ta'limnamesi (İkinci Cilt), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121741.

Süvari Ta'limnamesi (Üçüncü Cilt), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 121742.

Süvari Ta'limnamesi (Dördüncü Cilt), Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133789.

Exerzier-Reglement für die Kavallerie: vom 10 April 1886, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1886.

https://archive.org/details/bub_gb_JTIRAAAYAAJ/page/n1

(Erişim tarihi: 10.01.2021).

Süvari Ta'limnamesi, Matbaa-i Süleymaniye, R. 1328 (1912 – 13), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121737.

Exerzier-Reglement für die Kavallerie: vom 3 April 1909, Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1909, BayHStA, Druckvorschriften Bayer. DV 367.

Özetlenmiş Talimnameler:*

Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti'mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta'limnamesi, H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0107101.

Asakirin Ta'lim ve Terbiyelerine Dair Kavaid-i Umumiyye Havi Layihadır, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 928.

Bölük Ta'limnamesi, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 906.

Bölük Ta'limnamesi, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 909.

Bölük Ta'limnamesi, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 910.

Bölük Ta'limnamesi, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 911.

Nuhbetü't-Ta'lim (Alay Ta'limi), H. 1247 (1831 – 32), SK, Hüsrev Paşa, 806M16.

Nuhbetü't-Ta'lim (Tabur Ta'limi), H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122370.

Tabur Ta'limi, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M3.

Tabur Ta'limi, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 897.

Türk Askerî Yazarlar Tarafından Derlenen Talimnameler:**

Mehmed Faik [İstabl-ı Amire Müdürü, Ferik], **Cimnastik Talimnamesi**, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1316, Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 05813.

* Yabancı dilde doğrudan karşılığı olmayan, ancak özgün yayımı Fransızca olup, onun bir parçası olan veya onun resimli hale getirilmesi ve kaidelerinin özet şeklinde sunulması ile meydana getirilen talimnameler.

**Derleyeni Türk olan veya Türk askeri komisyon tarafından hazırlanan bu talimnameler Almanca eserlerden tertip edilmiştir.

Özgün Talimnameler:***

Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta'limnamesi, Mühendishane Matbaası, Şubat 1297 (13 Şubat – 12 Mart 1882), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0107030.

Ali Rıza, **Seyyar Topçularına Mahsus Tek Manej Ta'limnamesi**, Midhat Efendi Matbaası, İstanbul, H. 1288 (1871 – 72), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121263.

Ali Rıza, **Çift Manej Ta'limnamesi**, Tophane-i Amire Matbaası, 7 Cemaziyelevvel 1291 (22 Haziran 1874), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06500/02.

Osmanlı Gayrinizami Harp Doktrini: Eşkîya Takibi ve Çete Muharebeleri Talimnamesi (1909), Ömer Fevzi Bey [Yüzbaşı], haz. Ali Güneş, Dergâh Yayınları, İstanbul, Ekim 2016.

Yüzbaşı Galip, **Topçu Ayak Ta'limi**, Gurre-i Şa'ban 1290 (24 Eylül 1873), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 8824.

Fransızca Özgün Nüshasına Erişilemeyen Talimnameler:

Ta'limname-i Piyadegân Ma' Topçıyan, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M14.

Ta'limname-i Topçıyan-ı Cihâdiye-i Berriye, Bulak Matbaası, Kahire, Selh-i Zilkâ'de 1246 (12 Mayıs 1831), Milli Kütüphane, nr. EHT 1968 A 1211.

Almanca Özgün Nüshasına Erişilemeyen Topçu Talimnameleri:

Bir Buçuk Çapında Ağızdan Dolar Şeşhaneli ve Tunç Topun Hıdemat-ı Mahsusasını ve Usul-i İsti'malini Mübeyyin Ta'limnamesidir, Tophane-i Amire, H. 1286 (1869 – 70), İÜ NEK, nr. 81453.

Kızaklı Kundak Üzerinde Bulunan Sevahil Toplarının Ta'limnamesi, Tophane-i Amire Matbaası, İstanbul, 13 Kanun-ı Evvel 1302 (25 Aralık 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 4668.

*** *Çete Muharebeleri Talimnamesi* dışındaki diğer talimnameleri, içerikleri itibarıyla özgün olarak değerlendirmek mümkün olmayabilir. Ancak müellifleri tarafından herhangi bir tercüme veya derlemeye dikkat çekilmediği için bu başlıkta sınıflandırılmışlardır.

Makineli Tüfenk Bölüklerine Mahsus Endaht Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0116381.

On İki Santimetrelik Sahra Obüs Ta'limnamesi, R. 1313 (1897), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İÜ NEK, nr. 78065.

Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06029.

Seri Ateşli Sahra Toplara Mahsus Ta'limname, Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Rebiülevvel 1323 (6 Mayıs – 4 Haziran 1905), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06042.

Seri Ateşli 7,5 Santimetrelik Cebel Toplarının İsti'mal ve Muamelatına Dair Ta'limnamedir, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1324 (1908 – 09), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121126.

Seri Ateşli Cebel Topçu Ta'limatnamesi: İkinci Kısım, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1326 (1910 – 11), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121123

7.5 Santimetrelik Çelik Cebel Topu Ta'limnamesi (Birinci Kısım), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1317 (1901 – 02), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0135377.

24 Santimetrelik 25 Katr Mücef Tulünda Sahil Topunun Ta'limnamesi, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, H. 1308 (1890 – 91), İÜ NEK, nr. 24316.

Almancadan Tertip Edilen Talimnameler: ****

İdman Ta‘limi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Kanun-ı Sani 1324 (14 Ocak – 13 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0113186.

Kale Top Ta‘limnamesi, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 2 Teşrin-i Evvel 1316 (15 Ekim 1900), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 2073.

Exerzier-Reglement für die Fussartillerie: 2.Teil: Ausbildung am Geschütz, Berlin, 1897, BayHStA, Druckvorschriften Preuß. XIV, 23.

Kıl‘a-i Hakani Topçularına Mahsus Ta‘limname, Tophane-i Amire Matbaası, H. 1306 (1888 – 89), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0130623.

Exerzier-Reglement für die Fussartillerie, Vossische Buchhandlung, Berlin, 1883.
<https://archive.org/details/exerzirreglemen00prusgoog> (Erişim tarihi: 10.01.2021)

**** Yararlanılan kaynaklar Almanca olmasına rağmen doğrudan bir Almanca talimnameden tercüme edilmeyen talimnameler.

EK-29: Osmanlı Piyade, Topçu ve Süvari Talimnameleri (Kronolojik Sıraya Göre)

Piyade Talimnameleri

Sene	Eser Adı
1829 /H. 1245	Cild-i Evvel Ta‘limname-i Piyadegân , Tab‘hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), SK, Hüsrev Paşa, nr. 803/1.
1830/ H. 1245	Cild-i Sani Ta‘limname-i Piyadegân , Tab‘hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122730. Cild-i Salis Ta‘limnâme-i Piyadegân , Tab‘hane-i Amire, Evahir-i Zilka‘de 1245 (13 – 23 Mayıs 1830), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122729.
1831/H. 1247	Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti‘mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta‘limnamesi , H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0107101.
1832/H. 1247	Nuhbetü’t-Ta‘lim (Alay Ta‘limi) , H. 1247 (1831 – 32), SK, Hüsrev Paşa, nr. 806M16. Nuhbetü’t-Ta‘lim (Tabur Ta‘limi) , H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122370.
1838	Avcı Ta‘limi , Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evail-i Şevval 1254 (18 – 28 Aralık 1838), İÜ NEK, nr. M081449.
II. Mahmud Döneminde Yayımlananlar	Avcı Ta‘limi , SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M2. Asakirin Ta‘lim ve Terbiyelerine Dair Kavaid-i Umumiye-yi Havi Layihadır , t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 928. Bölük Ta‘limnamesi , t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 906. Bölük Ta‘limnamesi , t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 909. Bölük Ta‘limnamesi , t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 910. Bölük Ta‘limnamesi , t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 911. Mecmua-i Mevadd-ı Askeriye , t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 858. Tabur Ta‘limi , t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M3.

	Tabur Ta‘limi , t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 897.
1863	Tabur Ta‘limnamesi , Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evasıt-ı Zilka‘de 1279 (29 Nisan – 10 Mayıs 1863), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 9367.
1865/H. 1282	Bölük Ta‘limnamesi , Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, H. 1282 (1865 – 66), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05864.
1866/H. 1282	
1867/H. 1284	Alay Ta‘limnamesi , Mekteb-i Harbiye Matbaası, H. 1284 (1867 – 68), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.05863.
1868/H. 1284	
1870	Nefer Ta‘limnamesi , Mekteb-i Harbiye Matbaası, 7 Cemaziyelevvel 1287 (5 Ağustos 1870), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132979.
1876/H. 1293	Piyade Nefer Ta‘limnamesi , Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, H. 1293 (1876 – 77), İÜ NEK, nr. 81623.
1877/H. 1293	
1880	Bölük Ta‘limnamesi , Mekteb-i Harbiye Matbaası, 21 Receb 1297 (29 Haziran 1880), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0127665.
1881	Tabur Ta‘limnamesi , Mekteb-i Harbiye Matbaası, 11 Rebiülahır 1298 (13 Mart 1881), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 12643.
1895	Piyade Ta‘limnamesi , Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 14 Şa‘ban 1312 (10 Şubat 1895), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10572.
1898/H. 1316	Mehmed Faik [İstabl-ı Amire Müdürü, Ferik], Cimnastik Talimnamesi , Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1316, Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 05813.
1899/H. 1316	
1900/R. 1316	
1901/R. 1316	
1908/R. 1324	Piyade Ta‘limnamesi , Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, R. 1324 (1908 – 09), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10172.
1909/R. 1324	

1909	İdman Ta'limi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Kanun-ı Sani 1324 (14 Ocak – 13 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0113186. Piyade Ta'limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Temmuz 1325 (14 Temmuz – 13 Ağustos 1909), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10168.
1909/R. 1325	Makinelî Tüfenk Bölükleri Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06046. Makinelî Tüfenk Bölüklerine Mahsus Endaht Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0116381. Piyadeye Mahsus Süngü veya Kasaturalı Tüfenkle Mübareze Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06434.
1910/R. 1325	
1911	Piyade Endaht Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1327 (1911), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06569.
1912	Piyade Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1328 (1912), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0132981.
1917/R. 1333	Gaz Muharebe ve Müdafaa Nizamnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1333 (1917), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0111100.

Topçu Talimnameleri

Sene	Eser Adı
1831	Ta'limname-i Topçıyan-ı Cihâdiye-i Berriye , Bulak Matbaası, Kahire, Selh-i Zilka'de 1246 (12 Mayıs 1831), Milli Kütüphane, nr. EHT 1968 A 1211.
1834/H. 1250	Top Alay Ta'limi , H. 1250 (1834 – 35), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790M
1835/H. 1250	
1836/H. 1252	Top Bölüğü Ta'limi , H. 1252 (1836 – 37), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790.
1837/H. 1252	
II. Mahmud Döneminde Basılan Topçu Talimnameleri	Ta'limname-i Piyadegân Ma' Topçıyan , t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M14.
1869/H. 1286	Bir Buçuk Çapında Ağızdan Dolar Şeşhaneli ve Tunç Topun Hıdemat-ı Mahsusasını ve Usul-i İsti'malini Mübeyyin Ta'limnamesidir , Tophane-i Amire, H. 1286 (1869 – 70), İÜ NEK, nr. 81453.
1870/H. 1286	
1871/H. 1288	Ali Rıza, Seyyar Topçularına Mahsus Tek Manej Ta'limnamesi , Midhat Efendi Matbaası, İstanbul, H. 1288 (1871 – 72), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121263.
1872/H. 1288	
1873	Yüzbaşı Galip, Topçu Ayak Ta'limi , Gurre-i Şa'ban 1290 (24 Eylül 1873), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 8824
1874	Ali Rıza, Çift Manej Ta'limnamesi , Tophane-i Amire Matbaası, 7 Cemaziyelevvel 1291 (22 Haziran 1874), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06500/02.
1882	Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta'limnamesi , Mühendishane Matbaası, Şubat 1297 (13 Şubat – 12 Mart 1882), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0107030. Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak ve Çemberli Top Ta'limi) , Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, 15 Şa'ban 1299 (2 Temmuz 1882), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10248.

1884/Hicri 1302	Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Top Ta'limnamesi), 2. Baskı, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 15 Rebiülahır 1303 (21 Ocak 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10262.
1885/Hicri 1302	
1886/R. 1302	
1887/R. 1302	Kızaklı Kundak Üzerinde Bulunan Sevahil Toplarının Ta'limnamesi, Tophane-i Amire Matbaası, İstanbul, 13 Kanun-ı Evvel 1302 (25 Aralık 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 4668.
1888/H. 1306	Kıl'a-i Hakani Topçularına Mahsus Ta'limname, Tophane-i Amire Matbaası, H. 1306 (1888 – 89), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0130623.
1889/H. 1306	
1890/H. 1308	24 santimetrelik 25 katr Mücef Tulunda Sahil Topunun Ta'limnamesi, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, H. 1308 (1890 – 91), İÜ NEK, nr. 24316.
1891/H. 1308	
1894/R. 1310	Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1310 (1894 – 95), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 2447.
1895/R. 1310	
1896/R. 1312	Sahra Topçu Ta'limnamesi, 2. Baskı, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1312 (1896 – 97), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120817. On İki Santimetrelik Sahra Obüs Ta'limnamesi, R. 1313 (1897), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İÜ NEK, nr. 78065.
1897/R. 1312/1313	
1900	Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta'limnamesi, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 11 Mart 1316 (24 Mart 1900), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06022. Kale Top Ta'limnamesi, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 2 Teşrin-i Evvel 1316 (15 Ekim 1900), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 2073.
1901/R. 1317	7.5 Santimetrelik Çelik Cebel Topu Ta'limnamesi (Birinci Kısım), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1317 (1901 – 02), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0135377.
1902/R. 1317	

1904	Sahra Topçu Ta'limnamesi , Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, Rebiülahır 1322 (15 Haziran – 13 Temmuz 1904), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133398.
1905	Seri Ateşli Sahra Toplara Mahsus Ta'limname , Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Rebiülevvel 1323 (6 Mayıs – 4 Haziran 1905), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06042.
1907/R. 1322	Sahra Topçu Ta'limnamesi , Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1322 (1907), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133398.
1908/R. 1324	Seri Ateşli 7,5 Santimetrelik Cebel Toplarının İsti'mal ve Muamelatına Dair Ta'limnamedir , R. 1324 (1908 – 09), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121126. Seri Ateşli 7,5 Santimetrelik Cebel Toplarının İsti'mal ve Muamelatına Dair Ta'limnamedir , Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1324 (1908 – 09), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121126
1909/R. 1324	
1909/R. 1325	Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06029. Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Birinci Kısım: Yaya Ta'limi , Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909 – 10), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133535.
1910/R. 1325	
1910/R. 1326	Seri Ateşli Cebel Topçu Ta'limatnamesi: İkinci Kısım , Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1326 (1910 – 11), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121123.
1911/R. 1326	
1912/R. 1328	Ağır Topçu Ta'limnamesi: Birinci Kısım: Yaya Ta'limi , Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, R. 1328 (1912 – 13), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0106369.
1913/R. 1328	
1913/R. 1329	Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: İkinci

1914/R. 1329/1330	Kısım: Koşulmamış Topla Ta'lim ve Terbiye, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0136791. Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta'lim ve Terbiye, Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06049. Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Dördüncü Kısım: Muharebe, Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133537. Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Beşinci Kısım: Muayene Nizamları ve Resm-i Geçidler Resm-i Ta'zimler, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120816. Ağır Topçu Endaht Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, Süleymaniye, R. 1330 (1914), BOA, İrade-i Harbiye, 157/32, 31 Mart 1914.
1917/R. 1333	Ağır Topçu Ta'limnamesi: İkinci Kısım: Münferid Topla Ta'lim ve Terbiye (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333 (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/04. Ağır Topçu Ta'limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta'lim, Muharebe, Muayene ve Resm-i Geçid (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333 (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/05. Ağır Topçu Endaht Ta'limnamesi, 2. Tab'ı, R. 1333 (1917), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/01.

Süvari Talimnameleri

Sene	Eser Adı
II. Mahmud Döneminde Basılan Süvari Talimnameleri	Cild-i Evvel Ta‘limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133777. Cild-i Sani Ta‘limname-i Süvariyan, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 806M02. Cild-i Salis Ta‘limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0104438. Cild-i Rabi Ta‘limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122653.
1880/H. 1298	Ta‘limname-i Süvariyan (Birinci Cilt), Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, H. 1298 (1880 – 81), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122734. Ta‘limname-i Süvariyan (İkinci Cilt), Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, H. 1298 (1880 – 81), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122735.
1881/H. 1298	
1890/Hici 1308	Süvari Ta‘limnamesi (Birinci Cilt), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121743. Süvari Ta‘limnamesi (İkinci Cilt), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121741. Süvari Ta‘limnamesi (Üçüncü Cilt), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 121742. Süvari Ta‘limnamesi (Dördüncü Cilt), Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133789.
1891/Hicri 1308	
1892/R. 1308	
1893/R. 1308	
1912/R. 1328	Süvari Ta‘limnamesi, Matbaa-i Süleymaniye, R. 1328 (1912 – 13), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121737.
1913/R. 1328	

ÖZ GEÇMİŞ

İlköğretim ve ortaöğretimi Beykoz ilçesinde tamamladım. 2005 yılında girdiğim Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2009'da mezun oldum. Aynı üniversiteside Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde 2012'de tamamladığım *Tab'hane-i Amire ile Takvimhane-i Amire'nin Birleşmesi ve Basılan Eserler (1824 – 1840)* isimli tez çalışması ile yüksek lisans mezunu olmaya hak kazandım. Ocak 2013'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora programına girdim. Mayıs 2018'den itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktayım.